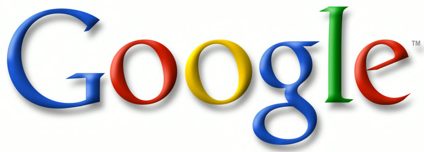
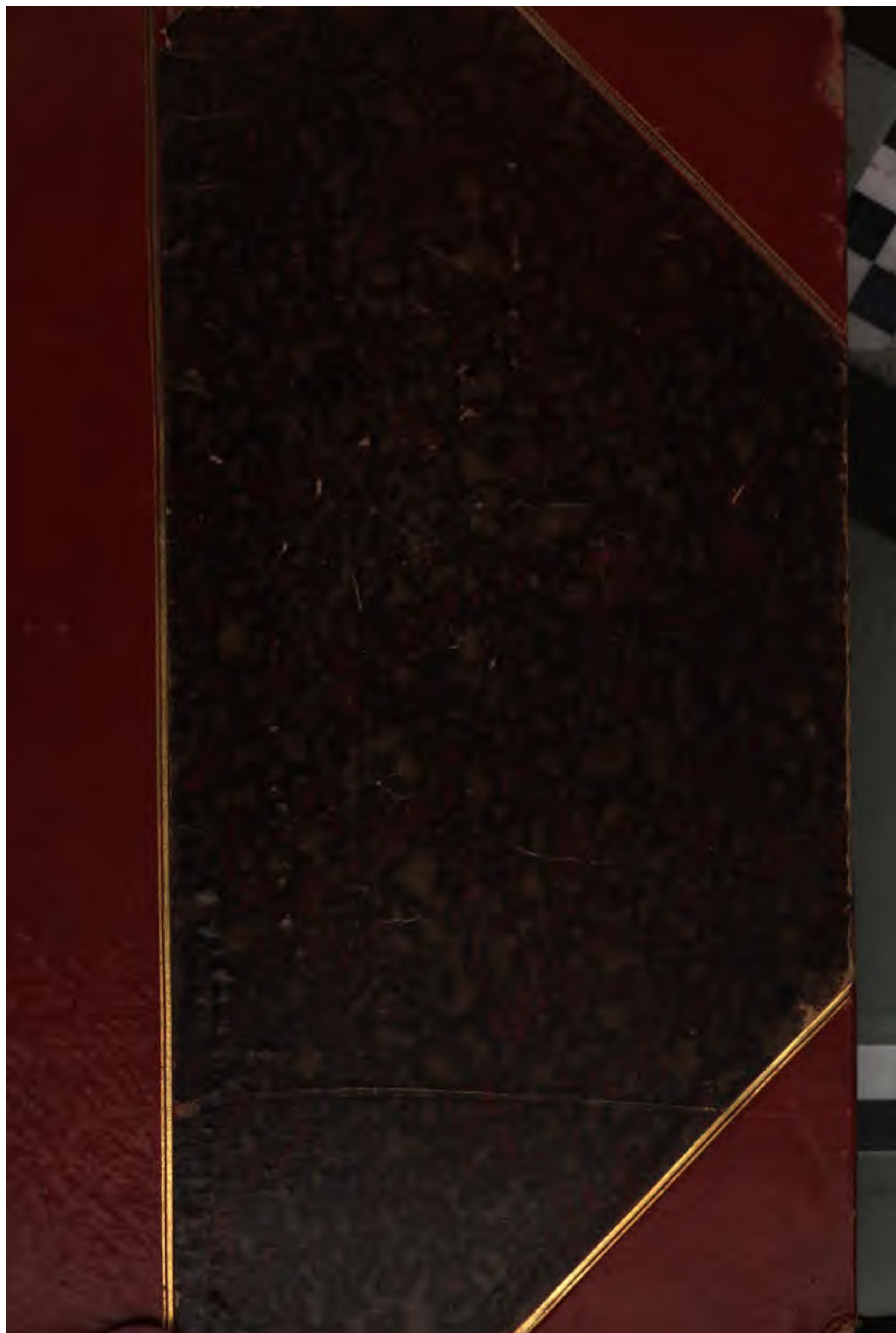
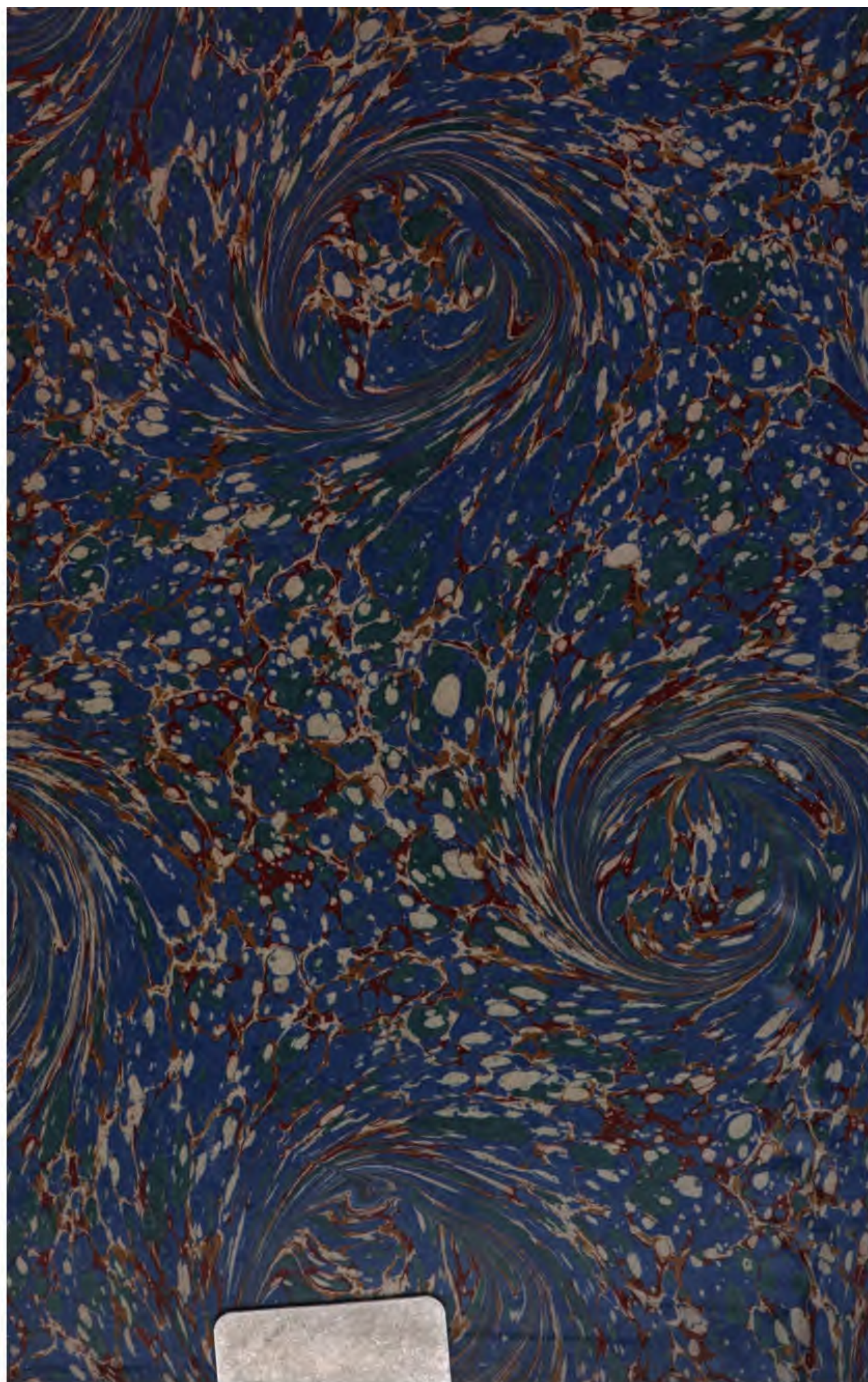
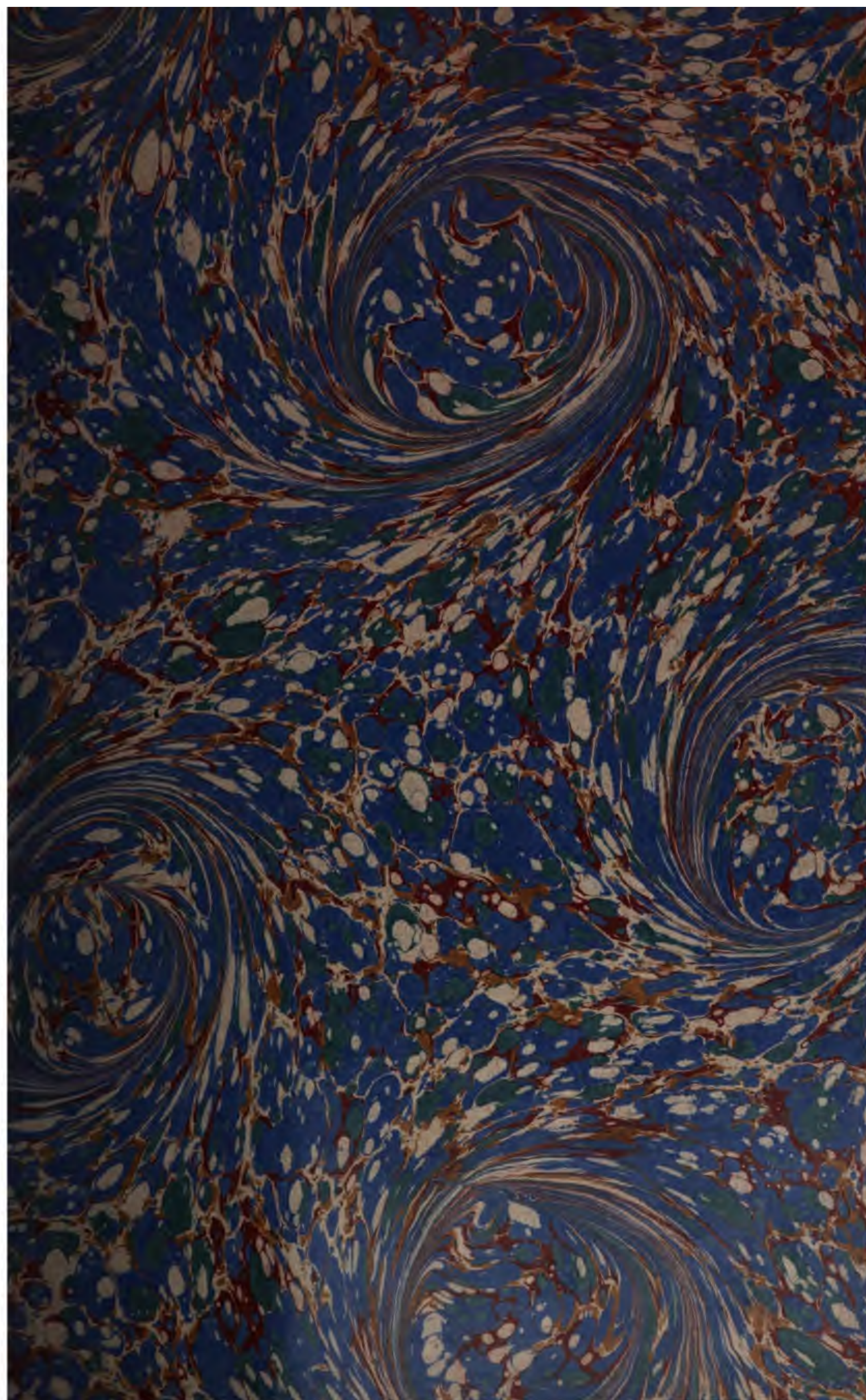

LUDOVICŬ XIV

ŞI

CONSTANTINŬ BRÂNCOVÉNU

STUDIŬ

ASUPRA POLITICEĬ FRANCESE ÎN EUROPA RĔSĂRITÉNĂ

(1534-1688-1715).

DE

IONNESCU-GION.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)

26. — Strada Academieĭ. — 26.

1884.

Domniei-Séle

Domnului Nicolae Creţulescu,

Membru alŭ Academieĭ Române,

Eforŭ-Directorŭ alŭ Sânteĭ Biserice a Creţulescilorŭ,

Fostŭ Preşedinte de Cabinetŭ,

Ministru plenipotenţiarŭ alŭ M. S. Regeluĭ pe lângă M. S. Impĕratuluĭ Rusieĭ.

cu recunoscinţă

închină acestŭ alŭ sĕŭ studiŭ

AUTORULŬ.

STUDIŬ

ASUPRA POLITICEĬ FRANCESE ÎN EUROPA RĔSĂRITÉNĂ

(1584-1688-1715).

..... кѫ истóрїа пре чеї неѫ̂цьлéпцй, кꙋ̑кꙋноши́нца врѣ́мнилѡрь чéлорь примеждїѡасе трекꙋ́те, ла чѣ́ле че-с де фацѫ май трѣ́жй ѫ̂й фáче.....

НИКꙊЛАЙ КОСТИН.

Adressons-nous aux siècles antérieurs; épelons, interprétons ces prophéties du passé; peut-être y distinguerons-nous un rayon matinal de l'avenir.

Michelet.

LUDOVICŬ XIV ȘI CONSTANTINŬ BRANCOVÉNU

STUDIŬ ASUPRA POLITICEĬ FRANCESE
ÎN
EUROPA RĚSĂRITÉNĂ

Unulŭ din ceĭ maĭ insemnaţĭ istoricĭ aĭ Germanieĭ contimporane, Leopold von Ranke recunósce că esistă uă *viéţă istorică* care circulă de la uă naţiune la alta, de la unŭ grupŭ de popóre la altulŭ.

Ne vomŭ sili, în acestŭ studiŭ asupra politiceĭ francese în Rĕsăritulŭ Europeĭ, maĭ ântâiŭ a schiţa curentulŭ de viéţă istorică ce se stabili între Francia și Turcia, de la Franciscŭ I și succesoriĭ sĕĭ pênĕ la Ludovicŭ XIV, ș'apoĭ, călcândŭ pe «tĕrêmulŭ solidŭ alŭ istorieĭ particulare», cum ḑice acelașŭ istoricŭ germanŭ, vomŭ urma cu deamĕnuntulŭ fasele diplomaţieĭ rĕsăritene a Regeluĭ-Sóre, cu privire la principatele române, Valachia și Moldova.

Vomŭ lămuri, întru câtŭ ne va fi cu putinţă, vrăjmășia diplomaţieĭ francese în contra luĭ Constantinŭ-Vodă Brâncovénu, precum și modulŭ

STUDIŬ

ASUPRA POLITICEĬ FRANCESE ÎN EUROPA RĔSĂRITÉNĂ

(1584-1688-1715).

mașŭ totŭ atâtŭ de puternicŭ și de amenințătorŭ ca acela ce va 'ntâlni mai în urmă Franciscŭ I. Nu religiunea arŭ fi opritŭ pe profundulŭ și întunecatulŭ Ludovicŭ XI de a deveni prietinulŭ Turciei. In 1483, Baiazet îĭ trămise uă ambasadă pentru a cere pe Djem séŭ Zizim, ținutŭ atuncĭ la 'nchisóre, în statele regeluĭ pré-crestinŭ (1). Ludovicŭ XI, nesfătuitŭ de nicĭ uă trebuință, puse înainte, ca'n multe alte întêmplărĭ, religiunea și curățenia consciințeĭ sele. Fugindŭ de lume, perdutŭ în posomorîta singurĕtate de la Plessiz-lez-Tours, elŭ nu voi sĕ priméscă pe trămisulŭ înspăĭmêntătoruluĭ Sultanŭ.

Cu tóte acestea, Baiazet nu se supără; voia d'uă parte sĕ scape de frate-seŭ cu orĭ-ce prețŭ; de alta, scia câtŭ de puternicĭ suntŭ regiĭ Franciei. Interesulŭ politicŭ, amintirile Cruciatelorŭ, legendele ce lăsaseră nobiliĭ și ostașiĭ francĭ prin țĕrile fostuluĭ imperiŭ bizantinŭ, îndemnaŭ pe Sultanŭ a bate iérășĭ la ușa regilorŭ Franciei.

In 1486, Baiazet cere din noŭ pe Djem luĭ Carolŭ VIII, cavalerescuiŭ și copilărosulŭ moștenitorŭ alŭ luĭ Ludovicŭ XI. Regele nicĭ nu voi s'audă de propunerile Padișahuluĭ, de și trămișiĭ acestuia oferiaŭ, în schimbulŭ lui Djem, tóte mó-

(1) De Cavaleriĭ Roduluĭ, în castelulŭ de la Bourganeuf (Creuse). Pentru acésta, Baiazet plătia cavalerilorŭ uă sumă de 45000 de galbenĭ. Jonquières: *Hist. de l'Emp. ottoman*, Paris, 1881, in-8⁰; pag. 193 și 223.

ştele găsite în împĕrăţia otomană şi 'n sânta cetate a Ierusalimuluĭ. Carolŭ VIII voia sĕ le cuceréscă cu spada.

In fine, sub Ludovicŭ XII, Baiazet, fără supărare, reveni pentru a treia óră sĕ lege prietiniă cu regiĭ Franciеĭ, şi, pentru acésta, ceru «celuĭ d'ântâiŭ dintre regiĭ lui Isus» sĕ 'mpace, pe dreptate şi cu folosŭ, pe Turcĭ cu Veneţianĭ. Pentru a'şĭ face pe San-Marco prietinŭ bunŭ şi-ajutătorŭ la vremurĭ de nevoiă, Ludovicŭ XII ascultă cererea Sultanuluĭ. Atâtŭ ênsĕ şi nimicŭ maĭ multŭ.

Cu Franciscŭ I, purtarea Francieĭ faţă cu Sultanulŭ de la Constantinopoli se schimbă. Echilibrulŭ europénŭ, ameninţatŭ (1519) prin suirea luĭ Carolŭ I, regele Espanieĭ, pe tronulŭ Germanieĭ sub numele de Carolŭ-Cintulŭ, deschise ochiĭ diplomaţilorŭ francesĭ, — ómenĭ de statŭ cu minte subţire şi prevedere adâncă, cari judecară cu dreptate marile folóse ce Francia arŭ fi căştigatŭ dintr'uă alianţă cu Turcia. Franciscŭ I înţelese fórte bine drumulŭ ce trebuia sĕ urmeze. Credemŭ împreună cu mulţĭ din scriitoriĭ francesĭ că uniĭ istoricĭ greşescŭ când contestă acestuĭ rege capacitatea şi priceperea politică. Lăsândŭ la uă parte cele-l-alte ale séle fapte cari'lŭ înalţă în faţa posterităţiĭ, numaĭ modulŭ cum sciu sĕ 'ntemeieze în diplomaţia francesă principiele acesteia în Europa rĕsăriténă, este de ajunsŭ a ni'lŭ arĕta ca pe unŭ politicŭ deşteptŭ şi prevĕḑĕtorŭ.

Fără a ține în sémă spaĭmele sânte ale multora din supușiĭ sĕĭ, Franciscŭ I se hotărî sĕ încheiă alianță cu Suleimanŭ. Suveraniĭ Europeĭ, și maĭ cu sémă politiculŭ vrăjmașŭ alŭ regeluĭ Franciеĭ, Carolŭ-Cintulŭ, strigară în tótă lumea că Franciscŭ I prihănesce religiunea, sguduie temeliele Bisericeĭ prin păgâna unire a «crinuluĭ cu semi-luna». Franciscŭ I tăcu, și'n unire cu învĕțațiĭ sĕĭ consiliarĭ, urmă tractativele începute cu Suleimanŭ.

Se găsiră scriitorĭ în Francia, se găsiră în statele luĭ Carolŭ-Cintulŭ, cari protestară cu sgomotŭ și fățarnică evlaviă, și alergară la ajutorulŭ Papeĭ, în contra «fiuluĭ celuĭ maĭ mare alŭ Bisericeĭ». Fură însĕ și alțiĭ cu minte sănĕtósă cari pricepură, ca și Franciscŭ I, folósele prietinieĭ turco-francese.

«Toțĭ principiĭ din partita Imperatoruluĭ, ḑice «Monluc (1), se făceaŭ că rĕmânŭ împărmuriți pen«tru aceia că Regele nostru chiamă pe Turcĭ în«tr'ajutorŭ. Dér óre împotriva vrăjmașuluĭ nu daĭ «cu ce-apucĭ? (2) Ba ḑĕu! eŭ unulŭ, décă mi-arŭ «sta 'n putere sĕ chiămŭ pe dimoniĭ Iaduluĭ sĕ «spargă capulŭ dușmanuluĭ care voiesce sĕ mi'lŭ «spargă pe-alŭ meŭ, Dumneḑeŭ sĕ mĕ ierte! dér «i-așŭ chiăma cu tótă inima».

(1) *Commentaires*, ediț. Rable a Societ. pentru *Istoria Franciеĭ*, t. I, pag. 143.

(2) Monluc cunósce pe Macchiavelli.

Franciscŭ I hotăresce planulŭ diplomaţieĭ séle în Rĕsăritŭ. Ţinta către care va tinde politica regilorŭ Franciei cu Sublima Pórtă se vede; şirulŭ eĭ se póte urmări cu 'nlesnire de la 11 Februariŭ 1534, data instrucţiunilorŭ primuluĭ ministru francesŭ (1), Jean de la Forest, residentŭ la Pórtă, şi 'pênĕ la jumĕtatea seculuĭ XVIII, când miniştriĭ luĭ Ludovicŭ XV şi Ludovicŭ XVI, uitândŭ tradiţiunea, se 'ncurcară în alianţe nepolitice şi nefolositóre cu Rusia, cu Prusia şi cu Austria pentru a stinge, aprinde şi iérăşĭ stinge mărirea caseĭ de Habsburg, şi a prepara, cum ḑice d. de Broglie, puterea prusiană din timpurile nóstre.

Francisců I vedea statulŭ sĕŭ ameninţatŭ de treĭ părţĭ de uriaşa putere a luĭ Carolŭ-Cintulŭ. Regele Franciei scia fórte bine că voinţa imperatoruluĭ era d'a ajunge la domnia întregeĭ Europe. Adversariĭ carí arŭ fi pututŭ sĕ se împotrivéscă luĭ Carolŭ-Cintulŭ cu maĭ multă putere eraŭ: la Rĕsăritŭ, Turciĭ comandaţĭ atuncĭ de Suleimanŭ cel mare, ca unŭ strălucitŭ regimentŭ de cavaleriă, gata sĕ se arunce în fumulŭ şi tunetele rĕs-

(1) Inaintea lui La Forest, Francisců avusese ministri cu puterĭ vremelnice, trămişĭ numaĭ pentru câte-uă cestiune. Astfelŭ fură Frangipani (1525) şi Rincon (1532). — Cardinalulŭ Du Prat scrise primele instrucţiunĭ diplomatice ale ministrilorŭ francesĭ la Pórta otomană.— V. St. Priest: *Mém. sur l'Ambass. de France en Turquie*, Paris, 1877, în 8°. Pag. 29 şi urm.—Cf. I. Zeller: *La Diplomatie franç. vers le milieu du XVIème siècle*, Paris, 1881, în 8°. Pag. 11, 20 şi urm.

bóielorŭ; érŭ, la Apusŭ, Francesiĭ asupra cărora domnia regele artistŭ și cavalerŭ, luptătorulŭ de la Marignan, Franciscŭ I, părintele spiţeĭ de Valois-Angoulême.

Nimicŭ maĭ potrivitŭ din tóte punctele de vedere, de câtŭ acéstă alianţă turco-francesă, la care amêndouĕ statele, ameninţate de Carolŭ-Cintulŭ, eraŭ sfătuite de uă comună primejdiă. Pentru Franciscŭ și Suleimanŭ, téma de căpeteniă a douĭ aliaţĭ, cari se vorŭ certa în privinţa resultatuluĭ, nu esista. Eraŭ atâtŭ de departe unulŭ de altulŭ, încâtŭ, fiă fostŭ câtŭ de marĭ cuceririle unuia, ele totŭ nu arŭ fi pututŭ aţîţa ambiţiunea și invidia celuĭ-l-altŭ.

Suleimanŭ, căruia iĭ plăcea fórte caracterulŭ cavalerescŭ alŭ luĭ Franciscŭ I cu tóte defectele luĭ, lăsă josŭ multe din pretenţiunile sale și nu luă'n sémă tóte infidelitățile ce'ĭ făcea, după timpŭ și în diferite tractate cu regiĭ creștinĭ, schimbăciosulŭ sĕŭ prietinŭ și aliatŭ. Ș'apoĭ, Suleimanŭ și marele sĕŭ vizirŭ Ibrahim înţelegeaŭ gréua posiţiune a regeluĭ Franciei, catolicŭ în politica'ĭ internă, protestantŭ și mahometanŭ în politica'ĭ esternă. Pentru a mulţămi marea maioritate a nobililorŭ și poporului sĕŭ, Franciscŭ trebuia sĕ se prefacă adese-orĭ că uĭtă pe Turcĭ. Nu toţĭ supușiĭ sĕĭ aveaŭ spiritulŭ și tăria de ângerŭ a luĭ Blaise de Monluc.

Suleimanŭ trecea multe cu vederea, dér scia

sĕ se oprĕscă la timpŭ. Buniŏră, în afacerea tronuluĭ Ungarieĭ, Padişahulŭ fu nestrămutatŭ în hotărîrile sele. Guillaume Pellicier, ambasadorulŭ luĭ Franciscŭ la Veneţia, în spirituale şi erudite scrisorĭ diplomatice, sfătuise pe rege sĕ cĕră corŏna Ungarieĭ lui Suleimanŭ. Certele dintre Zapolia şi Ferdinandŭ (1), pretenţiunile Germanieĭ, ameninţătŏrea vecinĕtate a luĭ Suleimanŭ făceaŭ din Ungaria unŭ felŭ de «puiŭ de giolŭ diplomaticŭ», cum ḑicea Pellicier (2). Pentru ce ŏre nu l'amŭ da noĭ? întreba amiculŭ luĭ Montaigne. Franciscŭ judecă dreptŭ fŏrte folositŏre propunerea ambasadoruluĭ seŭ de la Veneţia. Bizuindu-se pe iubirea ce'ĭ arĕta Sultanulŭ, elŭ îĭ ceru voiă sĕ pună, la tronulŭ Ungarieĭ, candidatura fiuluĭ seŭ, Carolŭ d'Orléans. Suleimanŭ vĕḑu că, printr'acestŭ singurŭ faptŭ, alianţa turco-francesă dispărea. Interesele ambilorŭ aliaţĭ s'arŭ fi apropiatŭ atâtŭ de multŭ, în câtŭ nu arŭ fi întârḑiatŭ sĕ se ciocnĕscă la Dunăre. Pe lângă acestea, Sultanulŭ şi Vizirulŭ şĭ-aduceaŭ tare bine aminte de vechia ḑicĕtŏre a Bizantinilorŭ păţiţĭ: τὸν Φράγκον φίλον ἔχῃς, γείτονα δ'οὐκ ἔχῃς (3). — Transil-

(1) Espuse în parte de d. Zeller (Op. cit.).—Rolulŭ ce Petru Rareşŭ jucă în aceste competiţiunĭ se află povestitŭ,- ḑice-se - în nesce Mss. ale bibliotecei din Aix (Bouches-d.-Rhône).—Ribier: *Lettres et Mémoires d'Etat*, citat în Charrière, vorbesce de rolulŭ Valachieĭ şi Moldoveĭ în istoria luptelorŭ dintre Zapolia şi Ferdinand.

(2) Zeller, op. cit. pag. 213 şi urm.

(3) Sĕ aĭ pe Francŭ de prietinŭ, dar de vecinŭ sĕ nu'lŭ aĭ.

vania și Ungaria staŭ fórte bine sub puterea mea, ḑicea Suleimanŭ trămisuluĭ francesŭ; luptele între Zapolia și Ferdinandŭ suntŭ totŭ atâtea cause de slăbire ale imperiuluĭ germanŭ.

Franciscŭ I voia sĕ pună pe fiulŭ seŭ pe tronulŭ Ungarieĭ pentru a bate pe Carolŭ-Cintulŭ din două părţĭ. Scia regele că Turciĭ puteaŭ ajunge la acésta multŭ maĭ bine de câtŭ unŭ principe francesŭ rege alŭ Ungarieĭ; dérŭ Turciĭ nu eraŭ docilĭ, ascultaŭ, după poftă și capriciurĭ, invitaţiunile și combinările ambasadorilorŭ francesĭ.

De și nu isbuti în acéstă afacere, Franciscŭ nu încetă d'a fi amiculŭ și aliatulŭ puterniculuĭ și măreţuluĭ Padișahŭ.

Semnalulŭ ênsă era datŭ; crearea unuĭ regatŭ francesŭ la Rĕsăritŭ va fi urmărită de moștenitoriĭ luĭ Franciscŭ I, orĭ-de câte orĭ puterea caseĭ d'Austria va deveni amenințătóre pentru ţéra regilorŭ pré creștinĭ. Pentru a li înlesni munca, Franciscŭ se sili în dese rândurĭ a 'ntemeia bine numele și véḑa Francieĭ pe ţĕrmurile Bosforuluĭ. Cu risculŭ d'a ridica 'n contră'ĭ întrégа Europă, d'a primi fulgerile escomunicaţiuniĭ papale și d'a fi numitŭ vrăjmașulŭ cruceĭ de tótă creștinĕtatea, Franciscŭ I avu curagiulŭ d'a trece peste șanţulŭ care despărţia pe Turcĭ de cele-l-alte popóre europene. Trămiţêndŭ unŭ ministru la Pórtă, regele Francieĭ recunoscu Sultanilorŭ otomanĭ cucerirea făcută în Europa. Turciĭ nu maĭ eraŭ călĕtorĭ pe

ruinele fostuluĭ imperiŭ bizantinŭ. Cortulŭ întinsŭ lângă S-ta Sofia se transformă în palatŭ.

In locŭ d'a propovedui deşérte şi nefolositóre cruciate, Francia pricepu cea d'ântâiŭ că, pênĕ la gonirea Turcilorŭ din Europa, n'arŭ fi rĕŭ sĕ lege prietinia cu dênşiĭ, şi sĕ asicure, în calitatea eĭ de putere amică, unŭ traiŭ maĭ omenescŭ numeroşilorŭ şi nefericiţilorŭ supuşĭ creştinĭ, din noulŭ imperiŭ alŭ luĭ Mahometŭ.

De altă parte, luminaţĭ de simţulŭ lorŭ politicŭ, Franciscŭ I şi deşepţiĭ seĭ consiliarĭ : cancelarulŭ Duprat, Guillaume Pellicier, şi fratele luĭ Blaise, Jean de Monluc, episcopŭ de Valence (1), nu puteaŭ sĕ lase neîntrebuinţată vênjósa energiă otomană, care nu cerea de câtŭ fumulŭ, viforulŭ şi para rĕsbóielorŭ. Lucrară deci fără pregetŭ şi reuşiră a da 'n apele lorŭ politica europénă a Sublimeĭ Porţĭ. Câştigulŭ era mare; urmările'ĭ ênsĕ nu se puteaŭ âncă prevesti. Diplomaţiĭ luĭ Carolŭ-Cintulŭ, orbiţĭ de mărirea domnuluĭ lorŭ, continuaŭ a ḑice cu trufia-le castilană miniştrilorŭ francesĭ : *Austriae Est Imperare Orbi Universo.*—Sĕ asceptămŭ : peste maĭ puţinŭ d'unŭ secolŭ, eleviĭ şi colaboratoriĭ luĭ Richelieu, fără a strica şirulŭ vocalelorŭ din ḑicĕtórea imperială , vorŭ ḑice, sciindŭ ce spunŭ : *Austria Erit In Orbe Ultima.*

(1) In urmă, ambasadorŭ specialŭ în Polonia şi vrăjmaşŭ înflăcăratŭ alŭ luĭ Ionaşcu, domnulŭ Moldoveĭ, care 'lŭ necăji amarŭ la alegerea luĭ Henri de Valois, de rege alŭ Poloniei. Veḑĭ pag.

II.

1547—1574

De și nesigure și părêndŭ la 'nceputŭ că n'aŭ dreptŭ scopŭ decâtŭ numaĭ unirea cu Suleimanŭ în contra lui Carolŭ-Cintulŭ, politica francesă și dorințele séle ținteaŭ la ceva maĭ folositorŭ. Franciscŭ I voise sĕ întemeieze unŭ regatŭ francesŭ în Ungaria. Joculŭ politiceĭ sele se 'nvêrtise asupra acestui punctŭ. Prevederea luĭ Suleimanŭ se opusese la ardintea dorință a regeluĭ Francieĭ. Ideia ênsĕ nu va fi părăsită.

Henricŭ II, fiulŭ și succesorulŭ luĭ Franciscŭ I, urmăresce, față cu Turcia, politica părinteluĭ seŭ. Cândŭ îĭ vine bine, cultivă amiciția luĭ Suleimanŭ; cândŭ nu, elŭ uĭtă și alianța, și prietenia otomană. In tractatulŭ de la Câteau-Cambrésis, încheiatŭ între Francia și Espania, nicĭ nu se pomeni măcar de Turcia și de Padișahŭ.

D. de S-t. Priest scriă (1), după Busbecq, că Suleimanŭ, aflândŭ de conclusiunea tractatuluĭ, arŭ fi ḑisŭ d-luĭ de Lavigne, ambasadorulŭ regeluĭ Franciеĭ: «scriă stăpânuluĭ tĕŭ că, décă e cu greu «unorŭ vechĭ prietenĭ sĕ devină vrăjmașĭ, apoĭ e «totŭ atâtŭ de greŭ unorŭ vechĭ vrăjmașĭ sĕ de-«vină prietinĭ bunĭ și credincioșĭ».

(1) *Op. cit.* pag. 47.

Sentinţă admirabilă, ḑice d. de S-t. Priest, în gura unuĭ principe pe care Francia 'lŭ luase atâtŭ de desŭ preste picĭorŭ, şi a căruĭ purtare politică cu Regiĭ pré creştinĭ avusese totdéuna unŭ caracterŭ nobilŭ şi mare.

După mórtea luĭ Henricŭ II, politica francesă şiovăiesce câtŭ-va timpŭ. Suleimanŭ privia aceste nehotărîrĭ cu liniscea ce'ĭ inspira uriaşa sa putere. Caterina de Medici, de şi trăgănită înăuntru de luptele civile, de şi spăriată în afară de puterea şi intrigele luĭ Filipŭ II, regele Espanieĭ, nu lăsă de locŭ sĕ dispară tradiţiunea politiceĭ francese la Constantinopoli. Din contră, avêndu-se 'n vedere firea şi barbaria otomană din secolulŭ XVI, s'arŭ puté ḑice că nicĭ uă dată diplomaţia francesă nu se bucură, pe ţĕrmurile Bosforuluĭ, d'uă trecere maĭ mare ca aceia ce avu sub ceĭ treĭ fiĭ aĭ Caterineĭ de Medici.

Nu scimŭ décă numerósele şi mĕruntele principie ale diplomaţieĭ italiane aŭ fostŭ puse 'n practică, chiar de trămişiĭ Serenissimeĭ republice a Veneţieĭ, cu maĭ multă sciinţă de cât aceia a Caterineĭ de Medici. In ceia ce privesce pe Turcia, Regina-mumă ajunsese sĕ cunóscă atâtŭ de bine Seraiulŭ, pe Sultanele-Validè, pe favorite, pe vizirĭ şi caimacamĭ, în câtŭ conducea la Constantinopoli, cu aceiaşĭ siguranţă, intrigĭ totŭ atâtŭ de încurcate ca şi cele de la Paris şi de la Blois. Episcopulŭ d'Acqs, abatele de L'Isle, baronulŭ de

Germolles la Constantinopoli, D. de Rennes la Vienna, d. de Ferrier și 'n urmă d. de Maisse la Veneția, episcopulŭ de Toulouse la Roma o încunoșciințaŭ de tóte cele ce auḑiaŭ că se petrecŭ la Pórtă.

«Dorescŭ, scriă Caterina d-luĭ de Rennes, do«rescŭ sĕ sciŭ ce s'a maĭ făcutŭ cu Moldova, care «fu răpită *duceluĭ d'Alexandria*, și cum se va sfărși «cu răpirea regatuluĭ Transilvanieĭ care se prepară «în timpulŭ de față. Te rogŭ deci ca, îndată ce «veĭ afla ceva, sĕ me incunosciințezĭ fără întâr«ḑiare».(1)

La Constantinopoli, după negociațiunĭ fără importanță, joculŭ politiceĭ francese se mută din Ungaria, unde 'lŭ lăsase Franciscŭ I, în Algeria. Caterina voia pentru fiulŭ seŭ pré iubitŭ, Henricŭ d'Anjou, regatulŭ Algerieĭ, nu numaĭ pentru a da acestuia uă corónă, ci și pentru a pune unŭ vrăjmașŭ la spatele potereĭ espaniole. In tóte actele viețeĭ sele, astuta Florentină scia sĕ facă părțĭ egale séŭ neegale, după timpŭ și împrejurărĭ, atâtŭ pentru iubirea'ĭ de mumă, câtŭ și pentru ambițiunea'ĭ de regină domnitóre. Intemeiându-se pe tre-

(1) Scrisóre din 3 Marte, 1562. — V. *Doc. inéd. relatifs à l'Hist. de France.* D. de la Ferrière : *Lettres de Catherine de Médicis* (1533—1563) Paris, 1880, în-4°. — *Le duc d'Alexandrie* pare a fi Alexandru Lăpușnénu, gonitŭ dinscaunŭ de Despotŭ, care - Caterina sciă - fusese în armatele luĭ Carolŭ-Cintulŭ. — Cf. IV-a scrisóre a luĭ Busbequius, ambasadorulŭ Germanieĭ (1582—1589) la Pórtă. Edit. hanovriană, in 4°, 1605.

cerea ce avea la Pórta otomană, Caterina ceru Algeria pentru Henricŭ d'Anjou (1).

Sublima Pórtă respunse cu blândeţă dér cu tărie că Al-Coranulŭ se 'mpotrivesce la una ca acésta. Sultanulŭ nu putea, maĭ cu sémă în vremurile acelea, sĕ ajute pe unŭ principe creştinŭ a cuceri uă ţéră musulmană.

Regina şi consiliariĭ seĭ pricepură puterea piediceĭ de cari le vorbiaŭ viziriĭ şi caĭmacamiĭ de la Stambulŭ, şi nu maĭ stăruiră. Algeria fu părăsită, érŭ politica Catérineĭ se 'ntórse din noŭ în Rĕsăritŭ. Suleimanŭ murise (1566) ducêndŭ cu sine cea maĭ mare parte din gloria şi mărirea otomană. Turciĭ atinseseră apogeulŭ cu acestŭ împĕratŭ înţeleptŭ, politicŭ şi vitézŭ.

Tronulŭ Poloniei era vacantŭ. Caterina începu sĕ lucreze pe lângă viziriĭ luĭ Amuratŭ III pentru a'lŭ da fiuluĭ seŭ Henricŭ d'Anjou. Mariĭ demnitarĭ aĭ Porţeĭ otomane se opuseră 'ntâiŭ, împinşĭ fiindŭ la acésta de una din cele maĭ simple regule ale politiceĭ. Alegerea luĭ Henricŭ de rege alŭ Polonieĭ arŭ fi sfărămatŭ alianţa turco-francesă, şi arŭ fi datŭ Porţeĭ, lângă principatele dunărene, unŭ vecinŭ ş'apoĭ unŭ vrăjmaşŭ multŭ maĭ puternicŭ de câtŭ foştiĭ Jageloniĭ. Francia arŭ fi fostŭ la spatele luĭ Henricŭ în tóte împrejurările.

Caterina cerea Turcilorŭ pentru fiulŭ sĕŭ nu

(1) St. Priest: *op. cit.* pag. 56.

numaĭ Polonia, astfelŭ cum dênsa era 'n .1573, ci uă Poloniă mărită cu provinciele cari fuseseră odinióră, ḑiceaŭ scrisorile Regineĭ-mume, ale luĭ Carolŭ IX și ale luĭ Henricŭ d'Anjou (1), sub stăpânirea vechilorŭ Jagelonĭ. Caterina voia pentru Henricŭ unŭ regatŭ mare, puternicŭ, impunĕtorŭ, de vecinĕtatea căruia sĕ se témă imperatoriĭ Germanieĭ.

Provinciele de carĭ vorbescŭ scrisorile regale și rĕspunsurile ambasadorilorŭ suntŭ Valachia și Moldova, «qui soulaient être anciennement aux roys de Poullongne», ḑice Henricŭ d'Anjou.

Se sciă aḑĭ cum împrejurările și joculŭ politiceĭ siliră pe Domniĭ Valachieĭ și Moldoveĭ, pentru binele și liniscea ţĕrilorŭ românescĭ, sĕ se 'nchine, sĕ se supună, în modŭ platonicŭ, cândŭ regilorŭ Ungarieĭ, cândŭ regilorŭ Polonieĭ, (2) păstrândŭ neatinse așeḑămintele și neatârnarea ţĕrilorŭ în tóte și din tóte punctele de vedere.

Carolŭ IX scia cu ce legăturĭ de supunere intraseră Domniĭ séŭ «Palatiniĭ celorŭ douĕ Valachie» sub suzeranitatea Polonieĭ și 'n urmă sub a Turcieĭ. Elŭ nu cerea de câtŭ ca Turcia sĕ trans-

(1) Charrière: *Négociat. de la France dans le Levant*, Paris, 1848, in-4° — Vol. III. Scrisorile : luĭ Carol IX către episcopulŭ d'Acqs din 30 Nov. 1572 și 17 Decemb. 1572; ale luĭ Henricŭ d'Anjou din Decemb. 1572.— Rĕspunsurile ambasadorilorŭ de la pag. 339 înainte.

(2) V. Picot și Bengescu : *Alexandre le Bon*, Vienna, in-12°, 1882, *passim* și isvórele citate. — La aceiașĭ conclusiune ducŭ și documentele latine, âncă inedite, adunate de d. Alex. Em. Lahovary de prin bibliotecele Petersburguluĭ.

mită puterea'ĭ suzerană în mânile fratelui sĕŭ Henricŭ. In faţa acestorŭ stăruitóre cererĭ, Turciĭ remaseră neclintiţĭ. Pênĕ în secolulŭ XVIII, şi 'n specialŭ acum, cu spiţa de Valois, şi la finele secoluluĭ XVII cu Ludovicŭ XIV, Pórta va opune la tóte poftele străine, privitóre la Valachia şi Moldova, unŭ *non possumus* absolutŭ. Indată ce ambasadoriĭ se daŭ în vorbă despre trecerea Valachieĭ orĭ Moldoveĭ sub uă altă suzeranitate de câtŭ cea turcéscă, Viziriĭ, Caimacamiĭ şi chiar Sultaniĭ le-o tăiaŭ de la 'nceputŭ séŭ le rĕspundeaŭ *agale*, c'uă otomană ironiă: «pentru ce nu ne cereţĭ Adrianopolulŭ?» Şi 'n totdéuna, acestŭ *non possumus* alŭ Turcieĭ era ajutatŭ şi întăritŭ de domniĭ Românĭ, carĭ cunosceaŭ cele ce se petreceaŭ la Constantinopoli şi reuşiaŭ a pune cândŭ beţe, cândŭ tufanĭ în rótele diplomaţieĭ europene.

De rândulŭ acesta, cândŭ Ionaşcu, domnulŭ Moldoveĭ, audi că Turcia sprijină candidatura luĭ Henricŭ d'Anjou, capukehaiaua principatuluĭ primi ordine sĕ facă totŭ ce 'ĭ va sta prin putinţă pentru a 'ncurca acţiunea ambasadoruluĭ francesŭ. Nu putu face nimicŭ căcĭ darurile Caterineĭ eraŭ maĭ marĭ şi maĭ alese de câtŭ cele ce aducea elŭ din partea luĭ Ionaşcu.

«Morŭ după mândrele postavurĭ ale Parisuluĭ!» ḑicea Amuratŭ III d-luĭ François de Noailles. Şi acesta scria Regineĭ sĕ 'ĭ trămită câtŭ maĭ

multe postavurĭ, căcĭ, ḑicea glumindŭ mintosulŭ diplomatŭ,

Munera, crede, mihi placant hominesque deosque. (1)

In Turcia, versulŭ lui Virgiliu făcea parte din ceia ce se numesce adevĕrurile desĕvêrșite.

Décă la Pórtă Ionașcu nu putu sĕ biruie darurile Franciei, în Polonia fu maĭ fericitŭ. Dieta era 'mpărțită în douĕ partite : una voia pe Henricŭ d'Anjou, alta unŭ rege pămênténŭ. Ionașcu lucră pe lângă acéstă din urmă, convinsŭ fiindŭ că lucréză pentru binele țĕriĭ séle. Domnulŭ Moldoveĭ auḑise de pretențiunile caseĭ de Valois asupra celorŭ douĕ principate române; era decĭ în casŭ de legiuită apărare. Scrisorĭ, sgomote false, instrucțiunĭ plăsmuite, spaĭme cu Turciĭ, tóte fură întrebuințate pentru a face să cadă candidatura tênĕruluĭ și bizaruluĭ învingĕtorŭ de la Jarnac și Montcontour.

Marchisulŭ de Rambouillet represinta pe Carolŭ IX în Polonia; Jean de Monluc, episcopŭ de Valence, ajutatŭ de secretarulŭ sĕŭ, guralivulŭ Jean Choisnin de Chattellerault, lucra, trămisŭ într'adinsŭ, la victoria candidatureĭ luĭ Henricŭ. Câte'șĭ treĭ eraŭ în corespondință cu François

(1) Darurile, crede-mĕ, îmbună și pe ómenĭ și pe ḑeĭ. — Guillaume Pellicier scria cu vr'o 30 de ani înainte luĭ Franciscŭ I că ambasadorulŭ care plécă la Constantinopoli trebue sĕ fiă înțăcălatŭ-îmbucălatŭ cu daruri, peșkeșuri, chiar cu d'ale măncării — *des choses mangeatires* — pentru pașalele Porțiĭ. — Zeller, *op. cit.*, pag. 164.

de Noailles, ambasadorulŭ Franciei de la Constantinopoli. Monluc câştigase în partea luĭ mulţĭ nobilĭ polonĭ; mai spera apoĭ şi'n ajutorulŭ Turcieĭ, fără sĕ spună la nimenĭ că a cerutŭ acestŭ ajutorŭ. Corespondinţa Porţeĭ se făcea prin Moldova şi cu grija domnuluĭ românescŭ. Ionaşcu despecetluia scrisorile (1) şi citea cele ce Vizirulŭ scria Dieteĭ în favórea luĭ Henricŭ. Ş'apoĭ, cu aceste scrisorĭ, maĭ trămitea şi elŭ altele :

«Veţĭ vedé, nobilĭ domnĭ, în scrisórea ce vĕ «trămite Vizirulŭ, că Sultanulŭ vĕ poruncesce sĕ «alegeţĭ, dreptŭ rege alŭ Domnielorŭ Vóstre, pe «fratele regeluĭ Franciei. Sunteţĭ ênsĕ destulŭ «de înţelepţĭ şi de mintoşĭ ca sĕ nu faceţĭ uă ase«menea greşélă; căcĭ, décă Turculŭ vrea sĕ v'a«ducă acolo, apoĭ bine sĕ sciţĭ că are de gândŭ «se facă din acestŭ rege unŭ înfiorătorŭ duşmanŭ «alŭ creştinĕtăţiĭ.» (2)

Logicŭ séŭ nu, Ionaşcu scia că ḑisele luĭ vorŭ fi rĕspândite pretutindenĭ de ceĭ cari nu primiaŭ pe Henricŭ de rege şi cari, după arĕtările domnuluĭ

(1) Ionaşcu avea esemple cari 'lŭ împuterniciaŭ la acésta. Carolŭ-Cintulŭ poruncise marchisuluĭ de Guast, guvernatorulŭ Milanesuluĭ, sĕ omóre pe trămisulŭ luĭ Franciscŭ I, Antoniu Rincon care se ducea la Constantinopoli, şi sĕ 'i iea instrucţiunile. Rincon fu omorîtŭ, dér instrucţiunile plecaserĕ p'altă cale. 1542.—St. Priest, *op. cit.* pag. 183.

(2) *Mémoires pour servir à l'Hist. de France,* colecţ. Petitot, Paris. 1825, in-8°; tom. XXXVIII : *Mémoires de Jean Choisnin de Chattellerault,* pag. 140. (Aprile-Maiŭ, 1573).

moldovenescŭ, strigaŭ că nu vorŭ, uă dată cu capulŭ, domnŭ de la Turcŭ.

Rege turcŭ, alesŭ după poruncă turcéscă, suindu-se pe tronulŭ Piastilorŭ și Jagelonilorŭ pe brațele Turcilorŭ! acusațiunea era gravă și producea unŭ efectŭ păgubitorŭ asupra catoliceĭ și îngâmfateĭ nobilimĭ polone. Monluc pricepea tare bine unde arŭ fi fostŭ sĕ 'lŭ scótă uă asemenea pétă asvêrlită pe reputațiunea domnuluĭ sĕŭ. Ionașcu, sub aparințe primitive, era maĭ îndemănatecŭ de câtŭ 'lŭ credeaŭ tărmișiĭ luĭ Henricŭ d'Anjou. «*Le bogdan de Vallaquie*» c'uă singură scrisóre strica efectulŭ a ḍecimĭ de discursurĭ și multorŭ darurĭ împărțite de Monluc. Episcopulŭ de Valence, de rândulŭ acesta, negă cu furiă autenticitatea scrisorilorŭ viziriale, negă strînsele relațiunĭ de prietenią între curtea din Paris și Sublima Pórtă, negă pênĕ și esistența unuĭ ambasadorŭ francesŭ la Constantinopoli. (1)

Henricŭ d'Anjou triumfă cu tóte piedicele puse de Ionașcu și de partita națională a nobilimeĭ polone. Domnulŭ Moldoveĭ îșĭ schimbă îndată politica și intră în negociațiunĭ cu noulŭ rege; voi sĕ i se supună și 'ĭ ceru ajutorŭ împotriva Tur-

(1) V. încă Charrière, *op. cit.* Vol. III. scrisorile episcopuluĭ d'Aqcs către Caterina de Medici (8 Mai, 1574), către Carolŭ IX (4 Iuniŭ, 1574) către Henricŭ, regele Poloniеĭ (22 Iuniŭ, 1574). Acesta din urmă plecase d'uă septămână din Cracovia, când François de Noailles îĭ scria din Stambul.

cilorŭ. (1) Henricŭ I, regele Polonieĭ, nu primi învoielile ce'ĭ oferea Ionaşcu, ḑicêndŭ că elŭ ţine la prieteşugulŭ Turcilorŭ. Ş'apoĭ, nicĭ nu avu timpŭ se sfîrşéscă negociaţiunile, căcĭ dispăru din Polonia în 15 Iuniŭ 1574 (2) — a doua ḑi după omorulŭ neomenosŭ alŭ luĭ Ionaşcu în Moldova. *Serenissima Majestas, cur fugis?* strigară cu 'ntristare Poloniĭ cari aflară de plecarea Regeluĭ.

Henricŭ fugia după coróna strămoşéscă. Carolŭ IX murise; dreptulŭ de moştenire chiăma pe Henricŭ pe ţĕrmurile Seneĭ. Intre «frumósa ţéră a Francieĭ», cum ḑicea lacrimândŭ cumnată-sa, poetica Maria Stuart, şi politeţa nobililorŭ seniorĭ francesĭ, şi între viforile Sarmaţieĭ şi primejdiósa supunere a familielorŭ jagelone Radziwil, Czartoriçki, Sangusko şi Wiçnowieçki, afemeiatulŭ copilŭ alŭ Caterineĭ de Medici nu se 'ndoi unŭ minutŭ.

O tuli la Paris.

(1) Michel Le Baudier : *Inventaire de l'histoire generalle des Turcz*, in-4⁰, Paris 1631. Livre XIV, § 14. -- Faĭma despre Ionaşcu era mare în Apusŭ. Le Baudier ḑice : «*Yuon* era victoriosŭ şi 'nspăĭmêntătorŭ; totulŭ se 'nchina înaintea armelorŭ sele triumfătóre.» — Cf. de Thou : *Historia sui temporis*, lib. LVIII, § 13 et seq. Edit in-f⁰ Londra, 1733.

(2) Ed. de la Barre Duparcq : *Histoire de Henri III, roi de France et de Pologne*, Paris, in-8⁰, 1882. pag. 16.

III

1574—1589.

Henricŭ III, regele Franciei și Poloniei (1), în unire cu mumă-sa Caterina de Medici, voi së dea coróna Poloniei fratelui sĕŭ, duce d'Alençon pênĕ la suirea luĭ Henricŭ III pe tronulŭ Franciei, și, după acésta, duce d'Anjou. Partita francesă din Polonia 'lŭ cerea Reginei-mume încă de când slaba sănĕtate și lipsa de copiĭ ale lui Carolŭ IX făceaŭ posibilă chiămarea luĭ Henricŭ din Polonia la tronulŭ Franciei. Ducele d'Alençon scia ce va sĕ dică nobilimea polonă și viéța sarmată, după scrisorile și povestirile seniorilorŭ francesĭ carĭ eraŭ în Polonia séŭ veniaŭ dintr'acolo. Dreptŭ aceia, îndată după mórtea fratelui sĕŭ, elŭ declară Reginei-mume și luĭ Philippe Hurault de Cheverny, omulŭ de 'ncredere alŭ luĭ Henricŭ, că dênsulŭ jură credință noului rege; că'lŭ va asculta

(1) Henricŭ se 'ntitulă tótă viéța astfelŭ, de și tronulŭ Poloniei rĕmase vacantŭ numaĭ câte-va lunĭ după fuga luĭ din Cracovia. De la Barre Duparcq, *op. cit.*, pag. 16. — Stefanŭ Batori luă coróna Poloniei. — «Henricŭ III nu vrea sĕ recunóscă pe Stefanŭ Batori de «Rege alŭ Poloniei, și n'a voitŭ sĕ priméscă scrisorile de notifica- «țiune trămise de Transilvanŭ. Batori continuă a fi pentru regele «Franciei tot principele Transilvaniei.» Din raportulŭ lui Saracini, ambasadorulŭ Marelui-duce Franciscŭ alŭ Toscanei pe lângă Henricŭ III. în Abel Desjardins : *Négociations diplomatiques de la France avec la Toscane*, Paris. in-4°, vol. IV. pag. 80,

în tóte; căĭ va fi celŭ maĭ umilitŭ supusŭ, dér că nu va voi cu nicĭ unŭ preţŭ sĕ priméscă coróna Polonieĭ. Ducele d'Alençon era unŭ tênĕrŭ cu ideĭ schimbătóre, nestatornicŭ, necumpĕtatŭ în dorinţele sele : aci voia sĕ fie alesŭ rege alŭ Ţĕrilorŭ-de-Josŭ, aci se gândea cu focŭ la mâna Elisabeteĭ, regina Anglieĭ. Nu avu nicĭ pe una, nicĭ pe alta, şi se stinse totŭ atâtŭ de tristŭ, totŭ atâtŭ de nefericitŭ, în mijloculŭ rafinateĭ strălucirĭ a curţeĭ de Valois, ca şi fratele sĕŭ Carolŭ IX.

Polonia fu decĭ părăsită. Politica francesă îşĭ reluă mersulŭ regulatŭ la Pórtă. De la 1574 pênĕ la 1579, ambasadoriĭ fură invitaţĭ a pregăti guvernulŭ Sublimeĭ Porţĭ la reînoirea capitulaţiunilorŭ.(1)

Totuşĭ, pe lângă aceste negociaţiunĭ la carĭ, după câte se vede, Caterina şi Henricŭ nu ţineaŭ fórte, ideia-mumă a politiceĭ valesiane, crearea 'n Rĕsăritŭ a uneĭ puterĭ care sĕ fiă cu totulŭ închinată Francieĭ, nu era uĭtată de locŭ. Din contră, de la 2 Maiŭ 1579 acéstă ideiă reintră în acţiune c'uă putere şi c'uă intensitate care 'şĭ găsescŭ puţinĭ semenĭ în analele diplomaţieĭ francese.

Petru Cercelŭ apare pe scenă, şi munca ambasadorilorŭ francesĭ din Viena, Polonia, Roma, Veneţia şi Constantinopoli începe pentru a dura, cândŭ maĭ stăruitóre, cândŭ maĭ móle, nouĕ anĭ

(1) St. Priest : *op. cit.* pag. 61, 381 şi urm.

și nouĕ lunĭ (1), în vederea intereselorŭ Domnuluĭ românŭ.

Vĕḑêndŭ că ducele d'Alençon nu voiesce cu nicĭ unŭ chipŭ Polonia, și auḑindŭ desvoltându-li-se în admirabila limbă toscană planurĭ de cucerire și dominațiune viitóre, de către mintosulŭ și învĕțatulŭ fiŭ alŭ luĭ Pĕtrașcu-Vodă, Caterina și Henricŭ nu se îndoiră unŭ minutŭ a da ajutorulŭ lorŭ Domnuluĭ românescŭ. Elocința luĭ Cercelŭ avu uă înrîurire atâtŭ de puternică asupra spirituluĭ Regineĭ și fiuluĭ sĕŭ, încâtŭ causa română fu îmbrățișată de Francia și diplomațiĭ sĕĭ cu multŭ maĭ multă căldură decâtŭ anterióra causă a luĭ Henricŭ cu tronulŭ Polonieĭ. Destoĭnica isbândă a luĭ Petru Cercelŭ e uă adevĕrată minune. Necunoscutŭ la curtea caseĭ de Valois, neapĕratŭ de nimenĭ, Cercelŭ începu cu ceia ce, de obiceiŭ, sfârșesce unŭ pretendentŭ : nu câștigă nicĭ miniștri, nicĭ ómenĭ cu véḑă (2); robi pe Regina-mumă și pe rege d'uă dată, fără dórŭ și póte. O! și câte nu trebue sĕ le fi spusŭ în intrevederile probabile de la Blois și Chenonceaux! (3) Din prima scrisóre a regelui către Amurat III (4), se vede că Cercelŭ arĕtase suveranilorŭ sĕĭ protectorĭ

(1) De la 2 Maiŭ 1579 pênĕ la 4 Ianuariŭ 1589.

(2) Celŭ puținŭ după câte aparŭ din documentele pênĕ acum cunoscute.

(3) De unde suntŭ datate maĭ tóte scrisorile luĭ Henricŭ III în cestiunea și favorulŭ luĭ Petru Cercelŭ.

(4) Din 2 Maiŭ 1579.

uă Valachiă feudală, în tocmaĭ ca Francia și Espania secoluluĭ XVI. Familia luĭ era ereditară pe tronulŭ Munteniei ca și aceia a caseĭ de Valois pe tronulŭ Franciei; nicăierĭ sistemulŭ nobiliarŭ alŭ evuluĭ-medịiŭ nu era practicatŭ cu maĭ multă vigóre ca 'n Valachia; elŭ urmase părinteluĭ sĕŭ pe tronulŭ principatuluĭ, domnise câtŭ-va timpŭ, dér, pentru că era tênĕrŭ, tutoriĭ îĭ răpiseră tronulŭ. Cercelŭ, după câte se vede, era uă victimă suverană a duhuluĭ de vrajbă și nesupunere alŭ boiarilorŭ — întocmaĭ cum în Francia luptele cu casele de Guise, de Condé, de Bourbon și de Rohan albiseră pe Caterina și apropiaseră puterea și domnia caseĭ de Valois de prăpastia în care vorŭ fi sĕ cadă.

Acestea reesŭ din scrisórea regeluĭ către Sultanŭ. Henricŭ sfârșesce cu nesce rugăciunĭ atâtŭ de stăruitóre, în câtŭ Amuratŭ III, Viziriĭ și Caĭmacamiĭ Porțiĭ se miră și se crucescŭ — déca s'arŭ puté ḑice — în fața acestĕĭ isbucnirĭ de neașteptată iubire din partea «celuĭ maĭ slăvitŭ domnŭ dintre domniĭ Gesuinilorŭ» (1) pentru unŭ ghiaurŭ de la Dunăre.

(1) Creștinilorŭ. — Acesta e titlulŭ regeluĭ Franciei în scrisorile Sultanilorŭ; pe lângă elŭ se maĭ adăugea : «alesulŭ între puternicĭĭ credincioșĭ aĭ Mesieĭ; — împăciuitorulŭ certelorŭ iscate în universalulŭ némŭ alŭ Nazareenilorŭ; — distilatorulŭ neîncetatelorŭ «plouĭ de maiestate și cuminţiă; — stăpânulŭ semnelorŭ de adevĕ«rată mărire și slavă; — împĕratŭ alŭ Franciei.» —St. Priest : *op. cit.*, apendice, pag. 383. — In schimbŭ, împĕratulŭ Germanieĭ era numitŭ numaĭ *regele Vieneĭ*, titlu cu care Habsburgiĭ se mulțămiaŭ când, pe

Și 'ntr'adevĕrŭ, d. de Germigny începe prin a rĕspunde regeluĭ că Vizirulŭ nu e tocmaĭ favorabilŭ luĭ Petru Cercelŭ. Principele domnitorŭ plătesce multŭ de totŭ, ḑice Turculŭ, și, prin urmare, e greŭ de scosŭ. (1) Érŭ Regineĭ-mume, pe lângă alte informaţiunĭ, baronulŭ de Germolles, adică d. de Germigny, îĭ maĭ spune că Marele-vizirŭ s'a miratŭ fórte și l'a 'ntrebatŭ de ce se interesă atâtŭ de multŭ regele Franciеĭ, în nesce afacerĭ cari nu'lŭ privescŭ de felŭ. I-amŭ respunsŭ, ḑice ambasadorulŭ, că Maiestatea Sa se interesă de afacerile principeluĭ Mareĭ-Valachiĭ, în virtutea dreptuluĭ ce aŭ regiĭ Franciеĭ d'a ajuta pe principiĭ slabĭ și nefericiţĭ. (2)

Numaĭ acestŭ singurŭ și platonicŭ mobilŭ cunoscea ambasadorulŭ, numaĭ pe acestașĭ părea a'lŭ fi cunoscutŭ și Charrière cândŭ se miră de «numerósele și nesăbuitele stăruinţe cu cari 'mpovăra «regele Franciеĭ pe Sultanŭ și pe vizirŭ». (3) Cuvêntulŭ de căpetenie nu era cunoscutŭ de câtŭ de rege, de Caterina și de Cercelŭ.

Căcĭ, într'adevĕr, nu e cu putinţă sĕ se presu-

lângă elŭ, nu se maĭ adăugeaŭ și altele pré și fórte displăcute, în scrisorile trămise de Sultanŭ din «scara șeleĭ imperiale», din Constantinopoli.

(1) Péra, în 26 Sept. 1579.

(2) Péra, în 8 Decembre, 1579.

(3) Charrière, *op. cit.* Vol. III, pag. 394; — volumŭ pentru care Michelet profesa unŭ adâncŭ entusiasmŭ; și 'ntr'adevĕrŭ opera consciinţiosuluĭ istoricŭ francesŭ e magistralĕ, constitue unŭ neperitorŭ monumentŭ de istoriă documentală.

pună unŭ momentŭ că practica și profunda Florentină arŭ fi întreprinsŭ uă grea și cheltuitóre luptă la Constantinopoli în favórea luĭ Cercelŭ, numaĭ ca sĕ se ḑică pe urmă că «regiĭ Franciei «ajută pe principiĭ slabĭ și nefericiţĭ.» — Acéstă ipotesă cade 'ndată în faţa celorŭ ce se sciă de Caterina și politica sa. Décă Henricŭ III arŭ fi fostŭ singurŭ pe tronŭ; décă elŭ arŭ fi cârmuitŭ în persónă politica din afară a Franciei, atuncĭ s'arŭ fi putută ḑice, nu fără óre-care dreptate, că Cercelŭ îlŭ captivase cu elocinţa, învĕţătura, omenia'ĭ blândă și rafinată, cu acea *science de l'entregent* de care vorbesce Montaigne și care era atâtŭ de apreţuită la curtea caseĭ de Valois; că regele Franciei nu trăi decâtŭ prin principele românŭ câte-va lunĭ de ḑile; că voinţa acestuia era voinţa luĭ Henricŭ; că 'n fine Joyeuse, d'Epernon, Maugiron și St. Mégrin se 'nchinară câtŭ-va cu respectŭ înaintea luĭ Cercelŭ, care fărmecase pe rege cu vorba, cu rubinele, cu diamantele, cu povestirea minunelorŭ din voluptuósele saraiurĭ ale Rĕsăritului. — Henricŭ III era atâtŭ de bizarŭ!

Așa ar fi, décă, alăturĭ de rege, gata a năbuși orĭ-ce esplosiunĭ necugetate ale luĭ Henricŭ, nu arŭ fi fostŭ, totdeuna și fără pregetŭ, Caterina de Medici, în vêrstă de 60 de anĭ și veghiândŭ neadormită asupra onóreĭ și glorieĭ regale, în relaţiunile sele cu cele-l-alte puterĭ europene. Caterina nu se 'nflăcăra lesne, nu se 'nflăcărase póte nicĭ

uă dată. Şi 'n tinereţă ca şi 'n bĕtrâneţă, chiar pe patu'ĭ de mórte, ea recomandă tuturorŭ şi fiuluĭ sĕŭ prudinţa şi iérăşĭ prudinţa. In viéţă, cândŭ iubea pe cine-va, îlŭ iubea, ḑice Pierre de L'Estoile, «*à la Florentine, pour s'en servir*». (1) — De unde dérŭ atâta iubire pentru Petru Cercelŭ, décă nu din vederea folóselorŭ ce arŭ fi câştigatŭ cu dênsulŭ, în Rĕsăritulŭ Europeĭ, casa de Valois, suveraniĭ Franciеĭ?

Nu e óre cu putinţă a crede că fiulŭ luĭ Pĕtraşcu-Vodă arĕtase Regineĭ şi luĭ Henricŭ III resultatele nu tocmaĭ depărtate ale ajutoruluĭ francesŭ. Domnŭ alŭ Valachieĭ, avêndŭ apărătorĭ la Constantinopoli pe ambasadoriĭ Franciеĭ, netemêndu-se decĭ de nicĭ unŭ vrăjmaşŭ la Pórtă, Cercelŭ s'arŭ fi întăritŭ bine pe «tronulŭ ereditarŭ alŭ strămoşilorŭ sĕĭ». In urmă, ajutatŭ de regiĭ Franciеĭ, elŭ arŭ fi arĕtatŭ Turcilorŭ drepturile ce avea asupra Moldoveĭ. Stefanŭ celŭ Mare unise odinióră, pentru câte-va sĕptămânĭ, amêndouĕ principatele sub unŭ singurŭ sceptru. După acésta, nu cu greŭ, Domnulŭ Valachieĭ şi Moldoveĭ, întemeiându-se pe pretenţiunile şi aspirările lui Rareşŭ relative la Transilvania, arŭ fi cerutŭ Turcilorŭ séŭ arŭ fi luatŭ singurŭ, cu armele 'n mână, domnia Ardélului. (2) — Étă re-

(1) Ca Florentiniĭ, ca sĕ se slujéscă cu dênsulŭ. — Colecţ. Petitot: *Mémoires de Pierre de l'Estoile*, Tom. XLV şi urm.

(2) Peste 20 de anĭ, Michaiŭ, fratele lui Cercelŭ, va realisa acestŭ planŭ cu sabia. Simţulŭ diplomaticŭ şi mintósa destoĭnicià a lui Pe-

gatulŭ francesŭ din Rĕsăritulŭ Europeĭ, regatŭ mare și puternicŭ care, așeḑatŭ la spatele imperiuluĭ germanŭ, arŭ fi contribuitŭ, în unire cu Francia din Apusŭ și cu Turcia din Rĕsăritŭ, la dĕrîmarea îngrijitóreĭ puterĭ a luĭ Carolŭ-Cintulŭ și moștenitorilorŭ sĕĭ. (1) Caterina, de și ocupată înăuntru cu protestanțiĭ d'uă parte, cu trufașa partită a Guisilorŭ de alta, credea că, cu timpulŭ, regatulŭ se va linisci și regele va puté sĕ'șĭ îndrepteze tótă activitatea 'n afară. Uă bine-venită ocasiune îĭ cădea ca din cerŭ cu Petru Cercelŭ. Cu câtŭ intrigile luĭ Filipŭ II se 'nteţiaŭ, cu atâtŭ alianţa turco-francesă și crearea unorŭ nouĕ pricinĭ de temere pentru Imperiŭ se impuneaŭ Caterineĭ. Cu uă siguranță de nimicŭ turburată, ca și cum liniscea arŭ fi domnitŭ perfectă în tóte părțile Franciеĭ, Caterina conducea ițele diplomațieĭ francese, așa încâtŭ Henricŭ III, silitŭ de multe orĭ, înăuntru regatuluĭ, a primi voința celorŭ maĭ micĭ din seniorĭĭ sĕĭ, continua a fi creḑutŭ la Constantinopoli ca celŭ maĭ «slăvitŭ împĕratŭ din némulŭ Naza-«reenilorŭ».

Convinșĭ decĭ că Petru Cercelŭ li-este omulŭ

tru Cercelŭ l'arŭ fi realisatŭ cu pace, décă pe tronulŭ Francieĭ arŭ fi domnitŭ, în timpulŭ luĭ, unŭ monarcŭ care, iubindu-lŭ ca Henricŭ III, arŭ fi avutŭ și puterea luĭ Ludovicŭ XIV. — Cf. Bălcescu : Mihaiŭ Vitézulŭ, ediț. Odobescu, Bucuresci, 1878, in-8º, pag. 250—251.

(1) Astfelŭ se va sili — cum vomŭ vedé maĭ la vale — sĕ facă Ludovicŭ XIV cu Enricŭ Tököly, regele Kuruțilorŭ din Ungaria și Transilvania.

care arŭ puté se sévîrşéscă, în timpurile acelea, ideia francesă în Orientŭ, Caterina şi Henricŭ începură sĕ midlocéscă, sé scriă, sĕ stăruiască pe lângă Sultanŭ şi toţi mariĭ demnitarĭ aĭ Porţeĭ otomane. Regina-mumă scrise Sultaneĭ-Validé, faĭmósa Nur-Banŭ, care, cu tóte acestea, după spusele d-luĭ de Germigny, apăra pe vĕduva *Marchone* séŭ *Merchone.* (1) Henricŭ III, în discursulŭ de recepţiune pronunţatŭ la Paris înaintea luĭ Ali-paşa, pe lângă altele, aduse aminte trămisuluĭ otomanŭ şi de făgăduinţele ce Amuratŭ III îĭ făcuse că va pune, adică, pe tronulŭ părinţilorŭ luĭ, pe Petru, fiulŭ lui Petraşcu, domnulŭ Mareĭ-Valachieĭ, bunulŭ sĕŭ prietenŭ şi vĕrŭ.

Nu intrămŭ în fondulŭ acesteĭ interesante cestiunĭ (2); sĕ spunemŭ ênsĕ că nu fu midlocŭ pe

(1) Scrisórea către Caterina din 8 Décembre 1579. în Charrière, *op. cit.* vol. III. *La Merchone*, Mircióia, este Despina séŭ Kiajna, fiica luĭ Petru Rareşŭ, sora DómneĬ Roxandra Lăpuşnénu, soţia luĭ Mircea Ciobanulŭ, muma luĭ Alexandru II şi luĭ Petru Schiopulŭ, — una din cele maĭ impunĕtóre figurĭ de Dómne române.

(2) V. Charrière, *op. cit.* vol. III : scrisorile luĭ Henricŭ către Sutanŭ, 2 Maiŭ 1579; a d-luĭ de Germigny către Caterina, 8 Decembre, 1579; a Sultanuluĭ către rege, Iuliu, 1580 — Vol. IV : D. de Ferrier (Veneţia) către rege, 17 Martie, 1581; (Petru Cercelŭ agiunsese in Veneţia la 3 Martie, 1581); Henricŭ către Sultanŭ, 6 Ianuariŭ, 1581; Henricŭ către Vizirŭ şi Caĭmacamŭ, aceiaşĭ dată; Caterina către Nur-Banŭ; Germigny către rege, 15 Aprile 1581, 29 Aprile 1581, 10 Iuniu 1581, 30 Septembre 1581; Germigny către Caterina, aceiaşi dată; Germigny către rege, 9 Martie 1583, 15 Noembre 1583; Regele către Germigny, 15 Februarie 1584; Berthier (celŭ care insoţise pe Petru la Veneţia şi apoĭ venise la Constantinopoli unde d. de Germigny ilŭ insărcină la plecarea sa in Francia cu gestiunea provisorie a ambasadeĭ. —

care diplomaţia francesă sĕ nu 'lŭ fi întrebuinţatŭ pentru a face sĕ reuşéscă candidatura luĭ Petru Cercelŭ. Afară de cele ce se pricepeaŭ Gilles de Noailles abate de l'Isle, Juyé însărcinatŭ d'afacerĭ pentru câtŭ-va timpŭ, d. de Germigny şi la fine Berthier şi noulŭ ambasadorŭ d. de Lancosme, afară de sciinţa Caterineĭ în conducerea afacereĭ, se maĭ adăugeaŭ sfaturile şi arĕtările luĭ Petru Cercelŭ care, cu multă şi adâncă pricepere, cu-

St. Priest. *op. cit.* pag. 199) 26 Marte 1585, 17 Aprile 1585, 29 Aprile 1585, 14 Maiŭ 1585; Henricŭ către Berthier, 11 Maiŭ 1585; D. de Maisse, noulŭ ambasadorŭ la Veneţia, către Rege, 15 Iuliu 1586, 28 Ianuariu 1588; Henricŭ către d. de Lancosme, noulŭ ambasadorŭ la Constantinopoli, 4 Iuniu 1588, 4 Ianuariu 1589. — Cf. St. Priest: *op. cit.* pag. 373—380. — *L'Illustre Orbandale,* séu Istoria vechiă şi modernă a oraşuluĭ şi cetăţiĭ Châlons-sur-Saône, 2 vol. in-4°, Lyon, 1662, la librăria Cusset, fără nume de autorŭ. Acesta este, după d. L. Lallanne (*Oeuvres complètes de Brantôme,* ediţ. cit. Tom. V, pag. 55) şi după d. Tamizey de Laroque (*Le cardinal d'Armagnac et Jacques de Germigny,* in *R. des Quest. historiques,* 1 Ian. 1883, pag. 181—204), călugărulŭ minimŭ Léonard Bertaud. Pe lângă scrisorile citate în Charrière suntŭ încă în *l'Illustre Orbandale* scrisorile d-luĭ de Germigny către rege, 26 Sept. 1582, 1 Octobre 1579; ale luĭ Henricŭ către ambasadorŭ, 7 Iuliŭ 1582; către Sultanŭ, aceiaşĭ dată; către Sultana-mumă aceiaşĭ dată; a Caterineĭ către d. de Germigny, aceiaşĭ dată. A ḑecea din instrucţiunile lui Berthier; rĕspunsulŭ regeluĭ la scrisórea adusă de Ali-paşa la Paris, 15 Iuniu 1582. — Bertaud nu cunósce pe Petru Cercelŭ care, probabilŭ, era pentru dênsulŭ cine sciă ce seniorŭ espaniolŭ, *le prince de Vallaquil.* — D. de la Ferrière, *op. cit.,* n'a publicatŭ din scrisorile Caterineĭ de câtŭ pe cele scrise pênĕ la 1563. — Ceia ce pare neesplicabilŭ este tăcerea autorilorŭ de *memorie* şi de *ḑiare* asupra şederiĭ luĭ Petru la curtea regeluĭ Franciei (Maiŭ 1579—Marte 1581). Pierre de l'Estoile, Hurault de Chaverny, Choisnin de Chattelleraullt, fiulŭ luĭ de Thou şi uă mulţime de alţĭ memorialiştĭ nu scriŭ uă vorbă de Petru Cercelŭ.

noscea Orientulŭ, firea turcéscă și cele ce, atuncĭ, puteaŭ sĕ'ĭ fiă pe voiă.

Uă dată pe tronulŭ Valachieĭ, Caterina și Henricŭ credeaŭ că Petru va 'ncepe fără zăbavă realisarea ideilorŭ ce li desfășurase la Blois și Chenonceaux. Principele românŭ maĭ avea ênsĕ și altele de făcutŭ. Grijile și temerile ce 'ĭ veniaŭ despre Stambulŭ nu'ĭ lăsaŭ timpŭ în-de-ajunsŭ ca sĕ se maĭ gândéscă la 'nfloritele improvisațiunĭ florentino-diplomatice din 1579-80. Indiferința și rĕcéla luĭ supărară fórte pe Caterina și pe Henricŭ. Beniaminulŭ diplomațieĭ francese devenia ingratŭ. Brulart séŭ de Neufville, secretariĭ luĭ Henricŭ III, însărcinațĭ cu instrucțiunile diplomatice, scriaŭ d-luĭ de Lancosme. (1)

«Petre, principele Valachieĭ, căruia i s'a datŭ «coróna mulțămită numaĭ miḑlociriĭ și autoritățiĭ «Maiestățiĭ Sele și d-luĭ de Germigny, nu s'a pur«tatŭ cum se cade față cu câte-va persóne fórte «oneste și fórte onorabile». (2)

(1) Jacques Savari, seniorŭ de Lancosme, urmă după d. de Germigny și după interimatulŭ luĭ Berthier. Ministerulŭ sĕŭ ținu cincĭ anĭ după uniĭ, șépte după alțiĭ. Primele instrucțiunĭ suntŭ datate din 23 Septembre, 1585. St. Priest : *op. cit.*, pag. 199 și urm.

(2) Charrière, *op. cit.*, vol. IV, pag. 526. Documentŭ aflătorŭ și 'n *Colecțiunea Odobescu*, Archiva Ministeruluĭ afac. străine din Paris, vol. 2. Doc. 349. — Persónele cărora Petru Cercelŭ datoresce câte 2000 de scuḑĭ de fiăcare, suntŭ doctorulŭ Lacorde și abatele Strossi. De și se mai ḑice că Henricŭ III a ajutatŭ și bănesce pe domnulŭ românŭ, lucrulŭ e greŭ de creḑutŭ, căcĭ, p'atuncĭ, financiele Franciеĭ nu eraŭ tocmaĭ în stare prosperă. Caterina căuta sĕ se împrumute

Aceste rândurĭ plecaŭ din Paris cândŭ Petru Cercelŭ era sĕ fiă resturnatŭ de Mihnea. Acusaţiunea de ingratitudine nu era tocmaĭ dréptă. Chiar décă Mihnea şi Turciĭ nu s'arŭ fi hotărîtŭ sĕ'lŭ rĕstórne, Domnulŭ Valachieĭ cunoscea fórte bine starea Franciеĭ, neputinţa absolută în care se găsia regele, sfăşiările interne, pentru ca sĕ dea urmare planuluĭ ce espuserămŭ maĭ susŭ. Arŭ fi trămisŭ óre Henricŭ III armate séŭ corăbie ca sĕ 'lŭ ajute séŭ sĕ esercite uă folositóre presiune asupra Porţeĭ, în casulŭ cândŭ acésta arŭ fi fostŭ în ajunŭ de a goni pe Petru? Nicĭ vorbă că nu; Cercelŭ pricepea acésta, şi o pricepea cu atâtŭ maĭ bine cu câtŭ, pe fiăcare ḑi, vestele ce 'ĭ veniaŭ de la Stambulŭ deveniaŭ din ce în ce maĭ rele, maĭ ameninţătóre. Ceia ce Petru prevĕḑuse se 'ntêmplă; la finele luĭ 1585 fu datŭ josŭ de pe tronŭ. Regele Franciеĭ continua a fi supăratŭ pe dênsulŭ. Principele românŭ recâştigă iubirea şi ajutorulŭ luĭ Henricŭ III(1), pe care 'lŭ vedemŭ, în 4 Ianuariŭ 1589, cândŭ tronulŭ luĭ era totŭ atâtŭ de

pênĕ şi la Turcĭ, după cum vĕḑurămŭ maĭ susŭ. Ceia ce e adevĕratŭ este că Regina-mumă dedese luĭ Petru scrisorĭ de recomandare ca sĕ se 'mprumute în Veneţia şi 'n cele-l-alte cetăţĭ ale Italieĭ.

(1) Henricŭ III avu specialitatea d'a protege pe principiĭ românĭ. Afară de Cercelŭ maĭ era la curtea luĭ şi «*Jean-Bogdan, prince de Moldavie, chevalier de l'orde de St. Michel,*» după câte reese dintr'uă scrisóre a regeluĭ Henricŭ IV către acestŭ principe : «...sciŭ că Regele, predecesorulŭ nostru, v'a voitŭ binele...» Paris, cam la 10 Iuliŭ 1591. Din Archivele Corónеĭ, în Berger de Xivrey : *Recueil des Lettres missives de Henri IV*, Paris, in-4°, 1843; vol. III, pag 429

sguduitŭ câtŭ și sórta luĭ Petru Cercelŭ, că cere d-luĭ de Lancosme sĕ stăruiă la Pórtă pentru revenirea fostuluĭ domnŭ Petru la tronulŭ Valachieĭ.

Stăruințele ênsĕ nu maĭ eraŭ aceleașĭ. Caterina de Medici, bĕtrână și bolnavă, nu maĭ conducea firele diplomațieĭ francese. Henricŭ III avea altele de făcutŭ, érŭ diplomațiĭ francesĭ din Rĕsăritulŭ Europeĭ perdŭ din vedere pe domnulŭ munte nescŭ. (1)

Caterina de Medici móre în 5 Ianuariŭ 1589, și fiulŭ seŭ, regele Henricŭ III, isbitŭ în stomacŭ de cuțitașulŭ fanaticuluĭ Jacques Clément, o urméză în acelașŭ anŭ, la 2 Augustŭ, într'uă Mercurĭ, la 2 ore după miedulŭ nopțeĭ, cum spune consciințiosulŭ Pierre de l'Estoile.

Ideia Catерineĭ, a luĭ Henricŭ III și a luĭ Petru Cercelŭ, părăsită de Henricŭ IV, Richelieu și Mazarin, va fi reluată, tocmaĭ peste unŭ secolŭ, de către Ludovicŭ XIV și diplomațiĭ sĕĭ.

(1) V. Esarcu : *Documente descoperite in bibliotecele Italieĭ,* Bucurescĭ, in-8°, 1874, *passim.* — Cf. Tocilescu : *Monografia luĭ Petru Cercelŭ* în *Columna luĭ Traianŭ,* 1874, n° 2 și urm.

IV

1589—1610.

«Henricŭ III și Caterina de Medici avură, în «relațiunile lorŭ diplomatice, uă politică de mo-«saicurĭ și de nimicurĭ», dicŭ uniĭ din scriitoriĭ de astădĭ. (1) In ceia ce privesce pe Turcia, credemŭ că epoca, în care domnia casa de Valois pe tronulŭ Franciei, nu era tocmaĭ potrivită pentru a-lianțe pe față cu imperiulŭ otomanŭ. Fanatismulŭ era 'nrădĕcinatŭ în inimile tuturorŭ, crestinĭ și mahometanĭ. — Ómenĭ ca Franciscŭ I și Henricŭ IV mergŭ înaintea presintelui și făptuirilorŭ luĭ, și, décă nu potŭ sĕ sĕvêrșéscă cele ce suntŭ lăsate de susŭ viitoruluĭ, eĭ le arétă astŭ-felŭ în câtŭ moștenitoriĭ lorŭ nu le vorŭ perde nicĭ uă dată din vedere.

Franciscŭ I zăresce folósele alianțeĭ turco-francese și năzuiesce sĕ le apuce, cu tóte strigătele religióse și politice ale puterilorŭ evlavióse. Caterina de Medici le 'nțelege, dér caută sĕ le albă pe căĭ nepractice de și posibile în vremurile acelea, cândŭ vêrfulŭ săbieĭ schimba, celŭ puținŭ la dece anĭ uă dată, configurațiunea statelorŭ europene. Henricŭ IV, părăsindŭ la Pórtă drumulŭ urmatŭ

(1) A. Chéruel : *Lettres de Mazarin,* Paris, in-4°, 2 vol. — Introducțiune.

de neîmpăcata'ĭ vrăjmașă, pune, c'uă siguranță și c'uă sciință de mâna ântâiŭ, temeliele măreţuluĭ edificiŭ alŭ influinţeĭ francese în Orientŭ; arétă în ce felŭ Francia va puté sĕ foloséscă cu Turciĭ; probéză acésta în lupta'ĭ cu Espania și în alcătuirea planuluĭ în contra Germanieĭ, — admirabilă operă de geniŭ la care lucră anĭ întregĭ și pe care, după mórte'ĭ, Provedința cu milă o păstră neatinsă încredințându-o celorŭ maĭ marĭ miniștri aĭ Franciei moderne : luĭ Richelieu și luĭ Mazarin.

Politica Regineĭ Caterina fusese politica timpuluĭ sĕŭ. Cercetătorulŭ care cunósce starea Franciei sub ceĭ treĭ regĭ, fiĭ aĭ Florentineĭ, se miră cum, în afară, Caterina putu sĕ păstreze tradițiunile învĕțateĭ diplomație a luĭ Franciscŭ I, cândŭ, înăuntru, regalitatea ajunsese jucăria facțiunilorŭ, érŭ regele silitŭ sĕ fugă, ca ultimulŭ dintre supușiĭ sĕĭ, din orașŭ în orașŭ, din satŭ în satŭ, însoțitŭ numaĭ de câțĭ-va seniorĭ, — rariĭ credincioșĭ aĭ ḑilelorŭ de négră restriște.

«Francia, ḑice unŭ ambasadorŭ străinŭ de la «curtea regeluĭ Henricŭ III, e *un regno povero, «esausto, diviso, infermo, e che se ne va all'ocaso.»* (1)

Henricŭ IV, tare 'năuntru, după cucerirea propriuluĭ sĕŭ regatŭ, in luptele'ĭ cu Espania se a-

(1) «Unŭ regatŭ sĕracŭ, sleitŭ, sfășiatŭ, slăbănogitŭ și care a luat-o spre apunere.» Din raportulŭ luĭ Filippo Cavriana, ambasadorulŭ luĭ Franciscŭ I, marele duce alŭ Toscaneĭ. — In Abel Desjardins, *op. cit.* vol. IV, pag 8.

jută cu Turciĭ multŭ maĭ bine de câtŭ arŭ fi putută sĕ'lŭ ajute orĭ-ce altă putere europénă. Sultaniĭ, mândri acum d'a fi consideraţĭ ca Europenĭ — şi datoriaŭ acéstă onóre numaĭ regilorŭ Franciei — mergeaŭ cu Henricŭ IV într'uă unire şi c'uă docilitate ce nu vomŭ întâlni nicĭ chiarŭ sub Ludovicŭ XIV. Pe 'ntrecute, Turciĭ, Mauriĭ din Espania, Berberiĭ din Algeria şi Marocŭ arĕtară întunecatuluĭ Filipŭ II că, în Francia, nu maĭ domnesce Henricŭ III, ci unŭ omŭ care, învĕţatŭ de tênĕrŭ la scóla nevoielorŭ şi neîntreruptei munce, scia sĕ'şĭ găséscă arme pretutindenĭ. Pacea de la Vervins (1598) sfêrşi lupta dintre Francia şi Espania.

Rĕsboiulŭ ênsĕ continua în Rĕsăritŭ între Germania şi Turcia, érŭ Henricŭ IV lucra mereŭ la planulŭ tradiţionalŭ alŭ diplomaţieĭ francese: dĕrîmarea caseĭ d'Austria din posiţiunea amenintătóre în care se afla. — Nicĭ vorbă că nicĭ uă musică nu putea fi maĭ plăcută luĭ Henricŭ IV, la concepţiunea combinaţiunilorŭ sele, de câtŭ sgomotulŭ rĕsbóielorŭ dintre Germanĭ şi Turcĭ.

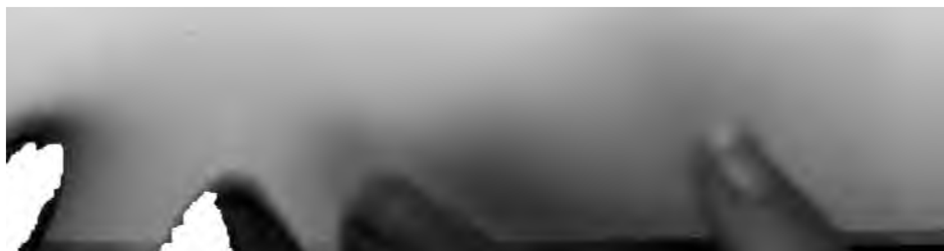
Nu vomŭ espune acĭ modulŭ cu care Henricŭ IV 'şĭ-alcatui alianţile în nordulŭ şi centrulŭ Europeĭ; vomŭ schiţa numaĭ istoria roluluĭ ce Turcia, deja 'n acţiune, era chiămată sĕ jóce 'n viitórea luptă împotriva Germanieĭ.

Henricŭ IV scia fórte bine tóte planurile imperatoruluĭ şi papeĭ; ambasadoriĭ francesĭ îĭ scriaŭ

în fiă-care ḍi că marea ligă în contra Turcilorŭ câştigă adesiunile maĭ tuturorŭ puterilorŭ creştine. De altă parte, Henricŭ IV nu se 'ncredea tare multŭ în priceperea şi însuşirile diplomatice ale Sultanilorŭ şi înalţilorŭ demnitarĭ aĭ imperiuluĭ otomanŭ. Politiciĭ de la Constantinopoli nu vedeaŭ cu aceiaşĭ ochĭ pĕtrunḍĕtorĭ, ca regele Franciei, primejdia care arŭ fi nâscutŭ pentru dênşiĭ din uă pré mare putere a caseĭ d'Austria. Henricŭ ênsĕ nu desperă de ajutorulŭ ce Turcia era capabilă sĕ aducă planurilorŭ şi causeĭ sele, causeĭ echilibruluĭ europénŭ. Şi, după cum sciu sĕ potrivéscă punctele politiceĭ sele printre principiĭ protestanţĭ aĭ Germanieĭ, şi sĕ facă c'uă abilitate admirabilă se intre în joculŭ sĕŭ puternica Elisabeta, regina Anglieĭ, totŭ astŭ-felŭ deşteptulŭ rege se folosi de nepăsarea şi ignoranţa celorŭ de la Pórtă.

Relaţiunile sele cu Constantinopoli suntŭ afabile; capitulaţiunile se reînoescŭ; scrisorile către Sultanĭ, vizirĭ şi comandanţiĭ generalĭ aĭ marineĭ suntŭ amicale şi pline de afectuóse protestaţiunĭ. Henricŭ IV, ca 'n urmă Richelieu, îşĭ cunoscea ómeniĭ şi le intra 'n voiă potrivitŭ cu firea fiăcăruia. In scrisorile ênsĕ pe carĭ le primesce d. de Brèves (1), Henricŭ se 'nflacără; caracterulŭ iute şi aprinsŭ alŭ Gasconuluĭ isbucnesce în faţa

(1) François Savari, seniorŭ de Brèves, vĕrŭ cu Jacques Savari fu ministru de la 1589—1606. St Priest. *op. cit.* pag. 201—203.

încetinimeĭ musulmane, — acelŭ *agale-agale*, în care, după Turcĭ, residă adevĕrata gravitate. Regele Francieĭ înțelege pe Turcĭ, dér nu merge cu înțelegerea și cu aprobarea pênĕ acolo în câtŭ, vĕḑêndu'ĭ că'sŭ cu ochiĭ închișĭ înaintea Europeĭ unite în contră-le, sĕ ḑică : sĕ asceptămŭ căcĭ și acésta e unŭ efectŭ alŭ orientaluluĭ *agale-agale*. Mintea vià și sprintenă a Bearnezuluĭ nu putea sĕ'șĭ închipuiască cum unŭ monarcŭ, fiă elŭ chiar Sultanŭ, reușia sĕ stea pe tronŭ, fiindŭ atâtŭ de blegŭ și atâtŭ de obtusŭ în priceperea celorŭ maĭ de căpeteniă ale séle interese.

«Sultanulŭ e stupidŭ!» (1) esclamă Henricŭ într'o scrisóre către d-lŭ de Brèves cu care nu se ascunde și 'n fața căruia, cu sgomotósa mâniă gasconă, târnuia sdravĕnŭ pe pré slăvițiĭ padișachĭ Amuratŭ III și Mahometŭ III, *«en lez quels toute gloire et toute vertu abonde.»*

Cândŭ imperatorulŭ e atâtŭ de putenicŭ în provinciele'ĭ rĕsăritene; cândŭ, după dênsulŭ și cum le cântă elŭ, mergŭ principatele creștine ale Turcieĭ; cândŭ Papa și tótă Italia promitŭ ajutóre, érŭ Espania, gata a sfâșia tractatulŭ de la Vervins, stă amenințătóre la douĕ din fruntariele Franciel, Turciĭ nu vĕdŭ óre că primejdia cresce și că marea ligă creștină póte fórte bine sĕ'ĭ arunce în Asia-Minoră?

(1) Berger de Xivrey : *op. cit.* Scrisóre din 21 Octobre. 1601.

de neîmpăcata'ĭ vrăjmașă, pune, c'uă siguranță și c'uă sciință de mâna ântâiŭ, temeliele măreţuluĭ edificiŭ alŭ influinţeĭ francese în Orientŭ; arétă în ce felŭ Francia va puté sĕ folosésca cu Turciĭ; probéză acésta în lupta'ĭ cu Espania și în alcătuirea planuluĭ în contra Germanieĭ, — admirabilă operă de geniŭ la care lucră anĭ întregĭ și pe care, după mórte'ĭ, Provedința cu milă o păstră neatinsă încredințându-o celorŭ maĭ marĭ miniștri aĭ Francieĭ moderne : luĭ Richelieu și luĭ Mazarin.

Politica Regineĭ Caterina fusese politica timpuluĭ sĕŭ. Cercetătorulŭ care cunósce starea Francieĭ sub ceĭ treĭ regĭ, fiĭ aĭ Florentineĭ, se miră cum, în afară, Caterina putu sĕ păstreze tradițiunile învĕțateĭ diplomație a luĭ Franciscŭ I, cândŭ, înăuntru, regalitatea ajunsese jucăria facțiunilorŭ, érŭ regele silitŭ sĕ fugă, ca ultimulŭ dintre supușiĭ sĕĭ, din orașŭ în orașŭ, din satŭ în satŭ, însoțitŭ numaĭ de câțĭ-va seniorĭ, — rarĭ credincioșĭ aĭ dilelorŭ de négră restriște.

«Francia, dice unŭ ambasadorŭ străinŭ de la «curtea regeluĭ Henricŭ III, e *un regno povero, «esausto, diviso, infermo, e che se ne va all'ocaso.*» (1)

Henricŭ IV, tare 'năuntru, după cucerirea propriuluĭ sĕŭ regatŭ, in luptele'ĭ cu Espania se a-

(1) «Unŭ regatŭ sĕracŭ, sleitŭ, sfășiatŭ, slăbănogitŭ și care a luat-o spre apunere.» Din raportulŭ luĭ Filippo Cavriana, ambasadorulŭ luĭ Franciscŭ I, marele duce alŭ Toscaneĭ. — In Abel Desjardins, *op. cit.* vol. IV, pag 8.

jută cu Turciĭ multŭ maĭ bine de câtŭ arŭ fi pututŭ sĕ'lŭ ajute orĭ ce altă putere europénă. Sultaniĭ, mândri acum d'a fi consideraţĭ ca Europenĭ — şi datoriaŭ acéstă onóre numaĭ regilorŭ Franciei — mergeaŭ cu Henricŭ IV într'uă unire şi c'uă docilitate ce nu vomŭ întâlni nicĭ chiarŭ sub Ludovicŭ XIV. Pe 'ntrecute, Turciĭ, Mauriĭ din Espania, Berberiĭ din Algeria şi Marocŭ arĕtară întunecatuluĭ Filipŭ II că, în Francia, nu maĭ domnesce Henricŭ III, ci unŭ omŭ care, învĕţatŭ de tênĕrŭ la scóla nevoielorŭ şi neîntreruptei munce, scia sĕ'şĭ găséscă arme pretutindenĭ. Pacea de la Vervins (1598) sfêrşi lupta dintre Francia şi Espania.

Rĕsboiulŭ ênsĕ continua în Rĕsăritŭ între Germania şi Turcia, érŭ Henricŭ IV lucra mereŭ la planulŭ tradiţionalŭ alŭ diplomaţieĭ francese : dĕrîmarea caseĭ d'Austria din posiţiunea amenintătóre în care se afla. — Nicĭ vorbă că nicĭ uă musică nu putea fi maĭ plăcută luĭ Henricŭ IV, la concepţiunea combinaţiunilorŭ sele, de câtŭ sgomotulŭ rĕsbóielorŭ dintre Germanĭ şi Turcĭ.

Nu vomŭ espune acĭ modulŭ cu care Henricŭ IV 'şĭ-alcatui alianţile în nordulŭ şi centrulŭ Europeĭ; vomŭ schiţa numaĭ istoria roluluĭ ce Turcia, deja 'n acţiune, era chiămată sĕ jóce 'n viitórea luptă împotriva Germanieĭ.

Henricŭ IV scia fórte bine tóte planurile imperatoruluĭ şi papeĭ; ambasadoriĭ francesĭ îĭ scriaŭ

dreptate, că regele Franciei lucra mai multŭ de câtŭ Sultanulŭ și vizirii ca sĕ găséscă calea pe care îndrumându-se Turcia arŭ fi putută eși téfĕră din acéstă crisă înspăimântătóre. Henricŭ, ca toți politicii cei mari. voia sĕ cunóscă bine cestiunea, ș'apoi sĕ cugete cum și ce felŭ va trebui deslegată problema. In tóte, regele se gândesce, și are dreptate. ântâiŭ la binele sĕŭ, alŭ doilea la binele — pentru dênsulŭ, accesoriŭ, lăturalnicŭ — alŭ aliaților sĕi otomani.

«Papa 'mi dice, scriă Henricŭ d-lui de Brèves, «sĕ intru și eŭ în liga creștină. Nu potŭ; politica «francesă se opune la unŭ asemenea pasŭ.» (1)

«Vei arĕta Sultanului primejdia care se grămădesce asupra capului lui, și te vei sili a sluji «astŭ-felŭ causei nóstre.» (2)

Cu privire la principatele române, Henricŭ IV se ocupă mai ântâiŭ cu afacerea lui Jean-Bogdan (3), de care ênsĕ nu se 'nflacără ca predece-

(1) Din scrisorile cardinalului D'Ossat. in St. Priest, *op. cit.* pag. 68.

(2) Către d. de Brèves. 29 Noembre 1598. in Berger de Xivrey, *op. cit.*

(3) Afacere curiósă în modulŭ cum Henricŭ IV o înțelege. La 'nceputŭ, nimicŭ mai plăcutŭ regelui Franciei de câtŭ reușita lui Ión-Bogdan, «chevalier de notre Ordre»; Henricŭ stăruiesce, se rógă și midlocesce ca principele sĕ recapete tronulŭ Moldovei — v. in *Lettres Missives* scrisorile cam din 10 Iuliŭ, 1591, ale lui Henricŭ IV către Amuratŭ III. către primulŭ pașă, către principele Moldovii, adică Ionŭ-Bogdan. către d. Mariany. ambasadorulŭ reginei Elisabeta la Constantinopoli, către Regina Angliei (12 Iuliŭ. 1591), către d. de Beauvoir, ambasadorulŭ francesŭ de la Londra (aceiași dată). către

sorulŭ sĕŭ de aceia a luĭ Petru Cercelŭ. Regele nu se interesa de acesta; ceia ce voia Henricŭ IV cu multă stăruinţă era deslipirea din ligă a principeluĭ Valachieĭ, adică a luĭ Michaiŭ Vitézulŭ. Rĕsunetulŭ victorielorŭ erouluĭ românŭ ajunsese pênĕ la auḑulŭ erouluĭ de la Arcques și de la Ivry. Henricŭ IV judecase de departe pe căpitanulŭ care bătuse pe Turcĭ la Calughărenĭ, și 'nţelesese pe dată folósele ce aŭ fi avutŭ Sultanulŭ și, prin urmare, Francia, décă Michaiŭ arŭ fi trecutŭ în partea lorŭ. Dreptŭ acésta, elŭ doria din sufletŭ ca Michaiŭ sĕ se despartă de Austria.

«Pe-aci, pe la noĭ scriă dênsulŭ d-luĭ de Brèves, «uniĭ credŭ că Românulŭ (Michaiŭ) aŭ voi sĕ «céră protecţiunea Sultanuluĭ, décă arŭ fi sigurŭ «că se póte una ca acésta. Voiesce, ḑice-se, sĕ

Mauriciŭ de Saxa. Acestea în vol. III, pag. 426—432. — In 1594 Aprilie în 2, Henricŭ IV se cam obosesce cu Ionŭ-Bogdan, după câte se vede din scrisórea către d-lŭ de Brèves; revine din noŭ în 20 Martie 1595 și rógă pentru «principele Valachieĭ» pe Sultanŭ, pe Vizirŭ și pe Ibrahim-pașa, protectorulŭ luĭ Ionŭ-Bogdanŭ. In fine, Henricŭ spune d-luĭ de Brèves, în 16 Fevruare 1600, că «*il y a ici un qui se dict prince de Moldavie.*» încă din timpulŭ rĕposatuluĭ rege; îmĭ spune că așŭ face plăcere Sultanuluĭ și mumeĭ luĭ décă așŭ miḑloci ca sĕ se suiă pe tronulŭ Moldoveĭ. Lămuresce'mĭ lucrulŭ, pentru că nu voiescŭ sĕ 'mĭ punŭ numele și cuvêntulŭ de giaba.» — Maĭ cons. St. Foix : *Histoire de l'Ordre de St. Michel*, Paris, in-8°, 1767, ch. IV.—D. Berger de Xivrey spune că peregrinaţiunea luĭ Ionŭ-Bogdanŭ a lăsatŭ urme și în «hărtiele de Statŭ» de la *British Museum*, unde le-a studiatŭ autorulŭ «vieţeĭ luĭ Thomas Egerton, lord chancellor of England.» — V. încă Colecţ. Hurmuzake, IV, 1, 262. — Vomŭ reveni asupra acestuĭ principe românŭ,

«nu mai fiă sub puterea imperatoruluĭ. Imĭ veĭ «da în acéstă privinţă amĕnuntele ce cunoscĭ.» (1)

Henricŭ IV cunoscea, de sigurŭ, pricina desgustuluĭ în care 'nota inima luĭ Mihaiŭ, faţă cu întortochiăturile şi nenumĕratele chichiţe ale politiceĭ imperiale(2); dér încă nu vĕḑuse că Mihaiŭ merge la peire, din causa lipseĭ aceluĭ simţŭ de înaltă prevedere care face atâtŭ pe eroŭ câtŭ şi diplomatŭ, ajunşĭ în posiţiunĭ culminante, sĕ se gândéscă la viitorŭ, la putinţa d'a remâne acolo unde vêrtejulŭ resbóielorŭ i-a 'nălţatŭ.

Peste vr'o treĭ sĕptămânĭ, Henricŭ aude că Mihaiŭ a făcutŭ proposiţiunĭ Sultanuluĭ (3), dérŭ că ţine şi la imperatorŭ. «Fi-va óre, ḑice dênsulŭ, «pentru a'ĭ încela maĭ bine pe amêndouĭ?» (4).

Incremenitŭ la auḑulŭ victorielorŭ şi acelorŭ

(1) Din Paris. 7 Marte 1600.

(2) Pe carĭ Mihaiŭ nu le cunoscea 'n tótă întregimea lorŭ. Ambasadorulŭ luĭ Henricŭ de la Viena scrisese regeluĭ că Rudolfŭ vrea sĕ dea fratelui sĕŭ Maximilianŭ Transilvania şi cele două Valachiĭ, şi, dreptŭ aceia, bunulŭ amicŭ alŭ luĭ Mihaiŭ săpa pe acesta de sîrgŭ la Constantinopoli. Henricŭ scriă d-luĭ de Brèves (Paris, sfêrşitulŭ luĭ Sept. 1598) sĕ năzuiască la Póртă ca Sultanulŭ sĕ nu priméscă propunerile imperialĭ.

(3) Din nefericire nu! La tóte poftirile ce 'ĭ veniaŭ însocite de bogate darurĭ cândŭ la Têrgovişte, cândŭ la Braşovŭ, cândŭ la Săbiĭ, şi provocate de sigurŭ la Constantinopoli de ambasadoriĭ Franciеĭ şi Anglieĭ, Mihaiŭ rĕspundea că va rĕmâne prietenŭ Sultanuluĭ, dérŭ adăugea cu tăriă că nu va ridica armele în contra uluiteĭ umbre iesuitice care umplea tronulŭ Germanieĭ.

(4) Către d. de Brèves, din Paris, 30 Marte 1600.

marşurĭ militare (1), a căroră iuţélă ca din poveste ţi-aducŭ aminte fără sĕ vreĭ marşurile luĭ Napoleonŭ celŭ Mare, Henricŭ IV, ca şi 'ntréga Europă din vremurile acelea, credea pe Mihaiŭ totŭ atâtŭ de profundŭ politicŭ câtŭ era de mare căpitanŭ. Istoriciĭ ungurĭ contimporanĭ ḑicŭ că eroulŭ românŭ «era ascunsŭ şi prefăcutŭ în gândurile «séle.» (2) — Din nefericire, Ungurii se 'ncelaŭ; Mihaiŭ nu era diplomatŭ, nu era omŭ politicŭ.

Aruncatŭ de sórtă în miḑloculŭ Jesuiţilorŭ Austrieĭ şi vrăjmaşilorŭ de totŭ soiulŭ aĭ némuluĭ românescŭ; de la cucerirea Transilvanieĭ şi de cândŭ cu respândirea faĭmeĭ că arŭ voi sĕ supună Polonia după ce coprinsese Moldova, eroulŭ românŭ perduse cumpĕna diplomatică a intereselorŭ séle. Rătăcitŭ în mulţimea pizmaşă a nobilimeĭ ungare, uĭtândŭ Muntenia, cuibulŭ primelorŭ şi neîntinatelorŭ séle vitejiĭ, Mihaiŭ nu maĭ sciă sĕ respundă la desele şi ascunsele atacurĭ ale curţeĭ imperiale de câtŭ cu victoriĭ militare. Rudolfŭ, Zamoyski, Batorescĭĭ, Movilesciĭ se feriaŭ ca de mórte de spada luĭ Mihaiŭ, dérŭ toţĭ, pe furişŭ, în unire şi fără pregetŭ, săpaŭ, ciocli iepuraiciĭ aĭ măriereĭ române, grópa 'n care aveaŭ sĕ prăbuşéscă, prin braţulŭ unuĭ aventurarŭ mârşavŭ, antica faĭmă a erouluĭ de la Călughărenĭ.

(1) Trecerea Carpaţilorŭ în Transilvania în contra luĭ Andreiŭ Batori, trecerea Carpaţilorŭ în Moldova. (V. Bălcescu).

(2) Bălcescu: *op. cit.* pag. 455.

Ô! și de câte orĭ nu se vede în capitolele luĭ Bălcescu — icóne viĭ ale glorieĭ naționale, scrise de uă inimă română (1) — eroulŭ înconjuratŭ de intrigele politice ale unora, de cererile altora; negociațiunĭ alŭ cărorŭ scopŭ Mihaiŭ nu'lŭ înțelegea, zavistiĭ și vicleșugurĭ iesuitice venindŭ despre Viena, conspirațiunĭ polone, cârtirĭ române, nobile sberete ungare, sĕlbăticiĭ saxone, tóte se ințețiaŭ în giuru'ĭ, într'unŭ concertŭ asurḑitorŭ de patimĭ nemernice, la auḑulŭ căruia Mihaiŭ simțea că viscole de mâniă îĭ sguduiaŭ vitéza sa inimă.

Și era singurŭ, căcĭ fatalitatea, de la 'nceputulŭ strălucitei séle cariere, îĭ dedese pe Sigismundŭ Batori, unŭ smintitŭ care 'șĭ petrecu ḑilele maĭ-

(1) Bălcescu nu trăi de câtŭ cu eroulŭ care 'n inima sa era «simbolulŭ ideiĭ de viéță, ideiĭ de mântuire, simbolulŭ unimeĭ naționale.» (*Buletinŭ despre Portretele Domnilorŭ* în *Mihaiŭ Vitézulŭ*, edit. Odobescu, pag. 529). — Bălcescu s'a bucuratŭ și a plânsŭ, a simțitŭ inima că 'ĭ bate séŭ i se sfășiă după cum stéua luĭ Mihaiŭ era strălucitóre de 'șĭ orbia vrăjmașiĭ și 'șĭ lumina moșia, séŭ dispărea perdută în negurile restriștelorŭ. Istoriografulŭ entusiastŭ alŭ luĭ Mihaiŭ urméză pe eroŭ pasŭ cu pasŭ nemurindŭ mărețele luĭ fapte: cândŭ ajunge ênsĕ la marginea prăpastieĭ, aceiașĭ durere care chinuiă și smucesce inima Domnuluĭ, se 'nfige și 'n inima Bălcesculuĭ. «Vaĭ! căcĭ nu ne-amŭ pututŭ opri aci, în culmea triumfu-«luĭ, oprindŭ împreună cu noĭ și timpulŭ și istoria! Pentru ce, după «draga povestire a atâtorŭ marĭ și norocite isbânḑĭ, sĕ fimŭ osân-«dițĭ a descrie și cruntele nóstre nenorocirĭ?!» Pĕtrunḑĕtóre și ca în vremile de de multŭ durere, care ni-aduce aminte clasica 'ntristare a luĭ Titu-Liviu: «*prisca scribentis antiquus fit animus,*» și care adeveresce atâtŭ de multŭ ḑisele luĭ Michelet: «istoriculŭ, a «căruĭ personalitate dispare cândŭ dênsulŭ scriă, nu e de felŭ «istoricŭ.»

muţărindŭ abdicaţiunea luĭ Carolŭ-Cintulŭ, unŭ «legatŭ» care mormăia de treĭ orĭ «Tatălŭ nostru», când i se citiaŭ scrierile în care era comparatŭ de poeţiĭ întregeĭ Europe, pentru victoriele luĭ, cu Alexandru Macedon și cu Juliu Cesare (1); unŭ cavalerŭ ungurŭ care primi sĕ fiă lăudatŭ și ridicatŭ la cerurĭ—numaĭ elŭ singurŭ! — în biserica S-tuluĭ Petru de la Roma și'n aceia a S-tuluĭ Ștefan de la Viena, pentru învingerea luĭ Sinan-Pașa din 1595. Acestŭ omŭ (2) și sutele de nemeșĭ ungurĭ ce'lŭ înconjuraŭ fură soţiĭ, și ce soţĭ! aĭ măririĭ luĭ Mihaiŭ. Eĭ dĕrîmaŭ și virtutea erouluĭ reclădia c'uă putere care, la urma urmelorŭ trebui sĕ se sleiéscă, căcĭ eroulŭ era omŭ.

(1) Henricŭ IV. ca și Turciĭ. scia că luptele se câștigaŭ numaĭ de Mihaiŭ; d'aci stăruinţele regeluĭ Franciеĭ d'a deslipi pe Mihaiŭ de imperatorulŭ Austrieĭ, d'aci acţiunea combinată a d-lorŭ de Brèves și Mariany la Constantinopoli. V. și'n Bălcescu pag. 160 și 184.

(2) Cf. *Litterarisches Centralblatt*, no. 38, din 16 Sept. 1882. studiulŭ d-luĭ Reissenberg : *Prinzessin Maria-Christierna von Innerösterreich* (1574—1631). Maria-Cristina fu nefericita victimă pe care politica habsburgică o dede luĭ Sigismund Batori. Era archiducesă. Diplomaţia de la Viena a practicatŭ—lucrulŭ e unicŭ în istoria lumeĭ -- politica matrimonială cincĭ secole d'a rândulŭ. fără nicĭ uă interupţiune; n'a fostŭ evenimentŭ. după cum vomŭ vedé maĭ la vale. din care Austria. tractândŭ uă cestiune. sĕ nu fi adusŭ printre argumentele de căpetenie. una și. la trebuinţă. chiar douĕ archiducese. *Dat tibi regna Venus!* La curtea Austrieĭ se aflaŭ tot déuna câte 3—4 archiducese 'n reservă. Maria-Cristina fu printre acestia. D. Reissenberger studiéză cu asprime caracterulŭ netrebniculuĭ eĭ bărbatŭ. V. și *la Revue Critique d'Hist. et de Litt.* din Paris, 6 Nov. 1882.

Totuși, după fiă-care victoriă, alŭ căreĭ rĕsunetŭ umplea Europa, politiciĭ atribuiaŭ luĭ Mihaiŭ planurĭ colosale (1). Pe lângă regatulŭ Dacieĭ, a căreĭ alcătuire se și sĕvêrșise, e probabilŭ că ambasadoriĭ, aflândŭ de alianța luĭ Mihaiŭ cu metropolitulŭ Kievuluĭ, cu Patriarculŭ Țarigraduluĭ și cu Suedulŭ Carolŭ, duce de Sundermania, nu lipsiaŭ de a vesti suveranilorŭ Europeĭ că Polonia va fi în curândŭ cucerită, că Domnulŭ românŭ va rĕsturna cu vêrfulŭ săbieĭ temelia bĕtrânuluĭ edificiŭ europénŭ. Mihaiŭ era frate cu Petru Cercelŭ de diplomatică și 'nvĕțată memoriă, dér numaĭ atâtŭ; fu «gróznicŭ și vestitŭ în resbóie» cum dice Miron Costin, dér sĕ'ncelă în tóte negociațiunile séle. Prietenia cu Austria (2) supse tótă puterea erouluĭ românŭ. Alianța cu Turciĭ după ce'ĭ bătuse, cu Poloniĭ și, prin urmare, cu Regele Franciеĭ arŭ fi datŭ viéță traĭnică edificiuluĭ ziditŭ cu spada de eroulŭ românŭ. Singurŭ, tênĕrŭ, liberŭ, domnŭ putemicŭ alŭ bĕtrâneĭ Dacie — o! viitorŭ! — Mihaiŭ arŭ fi fostŭ chiămatŭ sĕ jóce, la Rĕsăritŭ, după sfaturile adâncĭ ale luĭ Richelieu, rolulŭ ce'lŭ va juca Gustav-Adolf, regele Suedieĭ, în centrulŭ Germanieĭ. Sĕ fi muritŭ la

(1) Henricŭ către d. de Brèves, din Lyon, în 10 Iuliu 1600.

(2) A se vedé pe mânile cuĭ ajunsese familia habsburgică în vremurile acelea în Alfr. Michiels : *Histoire secrète du gouvernement autrichien*, Paris, Dentu, 1859, in-8°, *passim*. Ast-felŭ se va pricepe grozăvia fatalitățiĭ care împinse pe Mihaiŭ Vitézulŭ și succesoriĭ sĕĭ în brațele Austrieĭ.

vr'unŭ Lutzen nemuritorŭ, ca marele căpitanŭ alŭ Nordului, érŭ nu în câmpia Turdeĭ! Şi'n asceptare, braţu'l puternicŭ arŭ fi ţinutŭ, nu numaĭ uă clipă ci anĭ întregĭ, întinsŭ înaintea ochilorŭ posterităţeĭ, tabelulŭ superbŭ alŭ unireĭ naţionale. Visŭ, iubite închipuirĭ, carĭ sĕ 'ntrupară 'n urmă în grozave şi crunte desamăgirĭ!

Henricŭ IV doria alianţa cu Mihaiŭ; atenţiunea cu care urmăresce tóte faptele Domnuluĭ românŭ ni-o arétă 'ndestulŭ (1).

«Se dice, scrie dênsulŭ d-luĭ de Brèves, că *Ro-«mânulŭ este fórte tare* (2), şi că planurile îĭ crescŭ «potrivitŭ cu victoriele» (3).

Tocmaĭ pentru că «Românulŭ era fórte tare» cârmuitoriĭ de la Viena voiaŭ sĕ'lŭ dĕrîme. Rodolf, Mathias, Ferdinandŭ, carĭ figurară pe tronulŭ Austrieĭ unŭ secolŭ şi maĭ bine, — cu alte cuvinte, Jesuiţiĭ, duhovnicĭ aĭ acestorŭ umbre de imperatorĭ, nu suferiaŭ pe nimenĭ maĭ puternicĭ în Imperiŭ de câtŭ dênşiĭ. Corneille, profundulŭ po-

(1) Se scie cu câtă gingăşiă gasconă Henricŭ făcea curte celorŭ maĭ neînsemnaţĭ principĭ aĭ Germanieĭ, pentru a'ĭ atrage în cerculŭ aliaţilorŭ sĕĭ. Mihaiŭ era ceva maĭ însemnatŭ de câtŭ unŭ principe de Lichtenstein séŭ de Reuss-Schleiz.

(2) Cuvinte pe carĭ orĭ-ce Românŭ le citesce cu emoţiune, cândŭ se gândesce la celŭ ce le scrie. Şi déca ciuda te face sĕ tremurĭ cândŭ vedĭ scriitorĭ francesĭ, ca Palma Cayet bunióră, (colecţ. Petitot. *Chronologie Novenaire*, Tom. XLIII, pag. 145) nicĭ măcarŭ pomenindŭ de numele luĭ Mihaiŭ, apoĭ vorbele «bunuluĭ rege» te mângâiă adâncŭ, căcĭ daŭ luĭ Mihaiŭ ceia ce era alŭ luĭ şi numaĭ alŭ luĭ.

(3) Scrisóre citată: Lyon, 10 Iuliŭ 1600.

liticŭ poetŭ, se gândia póte la Wallenstein, victima jesuiţilorŭ de felulŭ luĭ Lamormain şi Weingartner, când scria :

Aussitôt qu'un sujet s'est rendu trop puissant,
Encor qu'il soit sans crime, il n'est pas innocent.

Cu atâtŭ maĭ multŭ era vinovatŭ Domnulŭ ortodoxŭ alŭ celorŭ treĭ principate românescĭ.

Cândŭ şirulŭ nevoilorŭ începe pentru Mihaiŭ, Henricŭ, care nu 'lŭ scapă din vedere, scriă d-luĭ de Brèves.

«Se dice că Românulŭ e 'nconjuratŭ de treĭ «părţĭ şi că are sĕ se arunce în braţele impera«toruluĭ.» (1)

După Mirăslăŭ, regele care, probabilŭ, nu 'nceta d'a stărui prin d. de Brèves pe lângă Sultanŭ ca acesta sĕ maĭ încerce a trage pe Mihaiŭ în partea sa, întrébă pe ambasadorŭ ce impresiune a făcutŭ asupra spirituluĭ Sultanuluĭ învingerea Românuluĭ. (2)

Cele-l-alte scrisorĭ, cari trebue sĕ fi continuatŭ pênĕ după 19 Augustŭ 1601, nu suntŭ semnalate nicăierĭ. (3) Nu scimŭ care fu judecata finalĕ a luĭ Henricŭ IV asupra eroului de la Călugărenĭ.

(1) Din Chambéry, 29 Octobre 1600.

(2) Din Maire, 1 Decembre 1600.

(3) Cele pênĕ acum citate din publicaţiunea d-luĭ Berger de Xivrey suntŭ luate din Archivele Coróneĭ francese şi din colecţiunea d-luĭ Monmerqué întitulată : *Lettres à l'ambassadeur du Levant.*

Regele continuă a se ocupa de cele ce se petrecŭ în cele treĭ principate (1) şi invită mereŭ pe ambasadorŭ a deschide ochiĭ Turcilorŭ. D. de Brèves reuşia fórte bine; prestigiulŭ ce Francia şi regele sĕŭ câştigaseră, mulţămită tactuluĭ şi sciinţeĭ acestuĭ ministru, era atâtŭ de mare, în câtŭ unŭ istoricŭ otomanŭ Selaniki esclamă : «câtŭ p'aci fu într'unŭ rândŭ sĕ se nască, în «casa Islamuluĭ, unŭ adevĕratŭ entusiasmŭ pen«tru Francia, numaĭ din pricina intrigilorŭ blăs«ternatuluĭ eĭ de ambasadorŭ!» (2)

Henricŭ IV ordonă totdeuna atâtŭ d-luĭ de Brèves câtŭ şi următoruluĭ acestuia, baronuluĭ de Salignac sĕ nu cruţe nimicŭ (3) pentru a ţine susŭ véḑa Franciei pe ţĕrmurile Bosforuluĭ. Regele vĕḑuse, în alcătuirea planuluĭ sĕŭ în contra Austrieĭ, câtŭ de folositóre era sĕ'ĭ fiă alianţa otomană.

Cândŭ Henricŭ IV fu gata şi cândŭ casa d'Austria era sĕ fiă isbită din tóte părţile de acea coaliţiune la a căreĭ unire Henricŭ lucrase 10 anĭ

(1) Scrisórea către D. de Brèves, din Fontainebleau, 11 Noembre 1602.

(2) In Joncquières, *op. cit.*, pag. 318.

(3) Francia chieltuia în timpulŭ acela 100.000 de scuḑĭ cu ambasada din Constantinopoli. - V. St. Priest. *op. cit.*, pag. 68. In tóte părţile d-lŭ de Brèves, era fórte bine vĕḑutŭ. - V. *Relaţiunea luĭ Baret* în *Tesaurŭ de Mon. istor.* — Picot : *Istoria Moldoveĭ*, cursŭ la Scóla Limbelorŭ orientale vorbite. Paris, 3 Marte 1883.

de ḑile, pumnalulŭ luĭ Ravaillac puse capĕtŭ vieţeĭ unuia din ceĭ maĭ glorioşĭ şi maĭ iubiţĭ regĭ aĭ Franciеĭ — *le seul roi dont le peuple ait gardé la mémoire.*

V

1610—1642.

In 1624, cândŭ Richelieu fu numitŭ primŭ-ministru alŭ luĭ Ludovicŭ XIII, cea d'ântâiŭ scrisóre care fu trămisă ambasadorilorŭ Franciei în străinĕtate, ḑicea între altele : «consiliulŭ Rege«luĭ şĭ-a schimbatŭ maximele.»

Maximele pe cari ducele-cardinalŭ de Richelieu, «faĭmosulŭ cardinalŭ» cum îlŭ numesce Corneille, voia sĕ le pună iérăşĭ în vigóre, eraŭ maximele sănĕtóse şi inteligente ale luĭ Henricŭ IV.

In timpulŭ regințeĭ Marieĭ de Medici, influența Espanieĭ, ḑice d. de St. Priest (1), făcuse pe miniştriĭ luĭ Ludovicŭ XIII sĕ uĭte tradițiunile regatuluĭ francesŭ, în raporturile lorŭ cu Inalta Pórtă. Ambasada luĭ Achille de Harlay-Sancy, baronŭ de la Môle, care urmase după baronulŭ de Salignac, nu e remarcabilă prin nicĭ uă tractativă seriósă. Francia, pentru unŭ timpŭ fórte scurtŭ, părea că uĭtă cu dĕsĕvîrşire politica urmată de regiĭ sĕĭ, aprópe unŭ secolŭ, cu Sublima Pórtă.

In ceia ce privesce negociațiunile sele cu puterile străine, Richelieu a desfăşuratŭ modulŭ sĕŭ de a vedé în diplomațiă, într'unulŭ din capito-

(1) *Op. cit.*, pag. 71.

lele celebrului sĕŭ *Testamentŭ politicŭ* (1), — capitolŭ pe care avemŭ curagiulŭ a'lŭ numi celŭ d'ântâiŭ din acéstă operă postumă a nemuritorului cardinalŭ. Intr'ênsulŭ se póte vedé cum ministrulŭ luĭ Ludovicŭ XIII și continuatorulŭ politiceĭ interne și esterne ale luĭ Henricŭ IV, înțelegea sĕ urmeze în tóte mișcările séle acea minunată linia de purtare, după arĕtările căreia omulŭ de statŭ, fără d'a cădé în înflăcărările păgubitóre ale uneĭ politice sentimentale, nu merge ênsĕ niciĭ pe drumulŭ pe care nu se vede de câtŭ tunurĭ și pusci. Richelieu lucră în politica esternă cu aceiașĭ siguranță și cu aceiașĭ profundă stăruință cu care lucră și 'n politica internă.

Indată ce veni la putere, Richelieu reîncepu alcătuirea coalițiuneĭ de acolo de unde o lăsase Henricŭ IV. Turcia și principatele carpatine, Transilvania, Valachia și Moldova, nu fură uĭtate în meditațiunile și combinările sele.

Suntemŭ în 1624.

Țĕrile române ferbeaŭ în nelinisce și 'n turburărĭ. Puterea și véḑa Turcilorŭ, respectate fórte

(1) *Maximes d'Etat ou Testament politique d'Armand Du Plessis, cardinal-duc de Richelieu,* Paris, 2 vol. in-8°. 1764. — Voltaire credea acestŭ testamentŭ apocrifŭ. Unŭ eruditŭ, contimporanŭ cu Voltaire, d. de Foncemagne, ajutându-se cu cele treĭ Mss. cunoscute, alŭ Sorboneĭ, alŭ Archiveĭ ministeriuluĭ af. străine și alŭ biblioteceĭ genovefane (Ste Geneviève), demonstră autenticitatea acestorŭ prețióse pagine de adâncă politică. Astăḑĭ, scriitoriĭ aŭ datŭ dreptate d-luĭ de Foncemagne în contra patriarculuĭ de la Ferney.

de domnil dunăreni la finele secolului XVI, fuseseră adâncŭ sguduite de victoriele lui Michaiŭ Vitézulŭ, precum și de nascerea unei alte influențe între Carpați și Dunăre. De la 1601 și pênĕ la 1611, influința germană domni în Valachia cu Șerban Bassarab. Domnulŭ românŭ credea că folosesce intereselorŭ sele trudindu-se în Transilvania, ântâiŭ în contra lui Sigismund, ș'apoi în contra lui Szekely Moise și lui Bocikay Istvan, ambi vrăjmași ai casei d'Austria.

Turcii se 'ncercaŭ din cândŭ în cândŭ a'și recăpĕta puterea în Valachia. Concesiunile lui Șerban îi îmblândiaŭ pe dată. Cu timpulŭ și cu Domnii, Vizirii nu vorŭ mai fi atâtŭ de îngăduitori. La 'nceputulŭ secolului, amintirea eroului de la Călughăreni le da âncă fiori.

Ce folosŭ ênsĕ! uă acțiune combinată, cum se va 'ncerca 'n urmă sĕ-o urzéscă Rákoczy, nu era cu putință în vremurile acelea. In Moldova, Movilescii, pentru a lorŭ nefericire, eraŭ sub desĕvîrșita epitropiă a Polonilorŭ; în Transilvania, partita națională, cândŭ în unire, cândŭ în értă cu Turcii, alegea domni unii după alții. In spațiŭ de ḑece ani, după Sigismund și Székely Moise, urmaseră âncă trei domni : Bocikay Istvan, Rákoczy Sigmond și Bátori Gabor. Pênĕ la Bethlen Gabor, luptele și trăgănirile nobililorŭ sdrumicaŭ puterea principilorŭ, precum intrigile de la Con-

stantinopoli şi din ţéră rĕsturnaŭ pe domniĭ din Moldova şi din Valachia.

La 1613, cândŭ Bethlen Gabor se sui pe tronulŭ Transilvanieĭ, în timpulŭ reginţeĭ Marieĭ de Medici, atenţiunea diplomaţieĭ francese nu era 'ndreptată asupra încurcateĭ stărĭ a principatelorŭ creştine din Rĕsăritŭ. Pe lângă acestea, Richelieu era atuncĭ ocupatŭ a'şĭ clădi viitorulŭ, a proba regineĭ-mume şi favorituluĭ eĭ, Concino Concini, că serviciele sele nu eraŭ de despreţuitŭ.

Ş'apoĭ, după cum ḑiserămŭ maĭ susŭ, totulŭ era atâtŭ de nesigurŭ în ţĕrile carpatine, în câtŭ nicĭ uă negociaţiune nu s'arŭ fi putută începe. Domnulŭ arŭ fi căḑutŭ înainte d'a fi sfêrşitŭ tractativele. Uniĭ dintr'înşiĭ eraŭ cu Poloniĭ în contra Turcilorŭ, alţiĭ cu Turciĭ în contra Polonilorŭ, alţiĭ în fine nu eraŭ cu nimenĭ; toţĭ ênsĕ se potriviaŭ în căderĭ subite. Cândŭ Bethlen Gabor arĕtă că are de gândŭ, mulţămită împrejurărilorŭ şi dibăcieĭ séle, sĕ domnéscă maĭ multŭ de câtŭ predecesoriĭ sĕĭ, şi cândŭ Richelieu fu numitŭ primŭministru alŭ luĭ Ludovicŭ XIII, diplomaţia francesă 'şĭ întórse iérăşĭ privirile asupra acelorŭ ţĕrĭ, către carĭ fuseseră ţintite cu atâta tăriă, în timpulŭ luĭ Mihaiŭ Viteazulŭ, privirile luĭ Henricŭ IV.

Domnulŭ de Cézy fusese numitŭ ambasadorŭ la Constantinopoli, în urma retragereĭ baronuluĭ de la Môle. Richelieu îĭ ordonă sĕ caute a trage în liga în contra Germanieĭ pe principele Transilva-

niei, tributarulŭ Turciei; în acelaşŭ timpŭ, mulţămită midlocirei francese, Gustav-Adolfŭ, regele Suediei, încheiâ unŭ tractatŭ de prietiniă cu Sultanulŭ Amuratŭ IV. — Sarcina dată d-luĭ de Cézy era fórte uşóră. Bethlen Gabor fu gata sĕ intre în apele luĭ Richelieu. La 1619, începuse în Germania resbelulŭ de 30 de anĭ, şi principele Transilvanieĭ, după îndemnurile protestanţilorŭ, declarase rĕsboiŭ imperatoruluĭ. Poloniĭ eraŭ în partea luĭ Ferdinand II şi cu dênşiĭ, pe faţă şi nu cu puţină şireteniă, mergea şi veneticulŭ Gaspard Gratianŭ, domnulŭ Moldoveĭ.

Bine vĕdutŭ la Pórtă, profitândŭ de resbelulŭ ce sĕ născuse între Turcia şi Polonia (1), Bethlen Gabor, după căderea luĭ Graţianŭ, continuă rĕsboiulŭ cu imperialiĭ pênĕ la 1622 când subsemnâ pacea de la Nicolsburg. — Acum începe în Transilvania joculŭ diplomaţilorŭ francesĭ şi suedesĭ. După sfaturile luĭ Richelieu şi ale luĭ Oxenstiern, celebrulŭ cancelarŭ şi primŭ-ministru alŭ Suedieĭ, care lucra atâtŭ în contra Imperialilorŭ câtŭ şi în contra Polonieĭ (2), Bethlen Gabor rupse în 1623 pacea 'ncheiată în 1622 şi porni cu armatele séle în contra Imperialilorŭ.

Diplomaţia germană scia că principele Transilvanieĭ s'a unitŭ cu Ludovicŭ XIII, cu Gustav-

(1) Sfêrşitŭ în Septembre 1621; pacea se 'ncheiă pe temeiulŭ şi aşedămintele nefericituluĭ tractatŭ de la Bussa (1617).

(2) Oxenstiern va 'ncheia pacea cu Poloniĭ tocmaĭ în 1629.

Adolfŭ, cu Statele-Unite ale Olandeĭ și cu republica Veneției. Turcia, după stăruitórele îndemnurĭ ale d-luĭ de Cézy, permisese pașalelorŭ din Ungaria sĕ ajute pe Bethlen Gabor. Richelieu convinsese pe Sultanŭ că Ferdinand II voiesce sĕ 'ncoroneze pe unulŭ din fiiĭ sĕĭ de rege alŭ Ungarieĭ, și că vechile pretențiunĭ ale imperatoruluĭ Rodolfŭ asupra Transilvanieĭ esŭ din noŭ la lumină la Viena. (1) Sultanulŭ credu spusele luĭ Richelieu, care lucra la Pórtă în unire cu cele-l-alte puterĭ creștine, și ordonă principeluĭ Transilvanieĭ sĕ mérgă în contra Imperatoruluĭ.

Bethlen Gabor devenia amenințătorŭ la spatele monarchieĭ habsburgice. Ferdinandŭ II se îngriji fórte și, probă despre acésta, fu trămiterea luĭ Wallenstein în contra principeluĭ Bethlen. Marele generalŭ, cu care unŭ istoricŭ austriacŭ compară pe Mihaiŭ Vitézulŭ (2), și care, ca și Mihaiŭ, cădu victimă Jesuițilorŭ, bătu pe Bethlen și 'lŭ sili sĕ încheiă cu Imperiulŭ pacea de la Presburg (1626).

Treĭ anĭ după acestea, Bethlen muri și, după uă scurtă domniă a Catterineĭ de Brandeburgŭ, Georgiŭ I Rákoczy (3) fu alesŭ principe alŭ Transilvanieĭ (26 Dec. 1630). Cu acesta, maĭ multŭ de câtŭ cu Bethlen Gabor, diplomația francesă va lupta crâncenŭ în contra caseĭ d'Austria și în

(1) St. Priest, *op. cit.* pag 72.
(2) Schuler von Libloy, *op. cit.* pag. 113.
(3) Fiulŭ luĭ Rákoczy Sigmond, fostulŭ principe alŭ Transilvanieĭ.

contra «relelorŭ ce dênsa urzesce spre paguba tuturorŭ vecinilorŭ seĭ» — *mala quae Domus Austriaca omnibus intendit vicinis.* (1)

Indată după suirea luĭ Rákoczy pe tronŭ, unŭ trămisŭ alŭ Suedieĭ, Paulus Strasburgh, începu negociaţiunile cu dênsulŭ. (2) Richelieu maĭ asceptă pênĕ cândŭ turburările dinăuntru permiseră nouluĭ principe sĕ asculte cu atenţiune propunerile trămişilorŭ francesĭ. După certele cu Bethlen Istvan şi luptele cu Turciĭ, sfêrşite fórte iute din causa miḑlociriĭ francese la Constantinopoli, regele Franciei trămise luĭ Rákoczy pe diplomatulŭ Du Bois d'Avaugour. In urma discuţiunilorŭ ce se născură, Rákoczy căḑu la 'nvoiélă cu Richelieu. Francia, ḑiceaŭ tractativele, va apăra pe principele Transilvanieĭ la Pórtă şi 'n contra Germanieĭ, şi 'ĭ va da, pentru plata soldaţilorŭ seĭ, câte 120.000 de scuḑĭ pe fie-care anŭ (1638). (3)

In 1639, cândŭ d-lŭ de la Haye, seniorŭ de Vantelec séŭ Vantelet, plecă ambasadorŭ la Constantinopoli ducêndŭ cu sine instrucţiunile precise ale cardinaluluĭ, acesta îĭ spunea între altele şi următórele:

1° Suntŭ convinsŭ că ne putemŭ folosi cu Tur-

(1) *Actes et doc. pour servir à l'hist. de l'alliance de G. Rákoczy I, prince de Transylvanie, avec la France et la Suède, dans la guerre de Trente ans,* publicate de d. Szilágiy Sándor, Pesta 1874, un vol. in-8° gr. — Pag. 20.

(2) *Ibidem,* pag. 9 şi urm.

(3) *Ibidem,* pag. 25.

ciĭ în contra caseĭ de Austria, mulţămită buneĭ nóstre înţelegerĭ cu Pórta.

2⁰ D. de la Haye va stărui ca Sultanulŭ sĕ acorde luĭ Rákoczy voia d'a se rĕsboi în contra Imperatoruluĭ.

Richelieu numesce acestŭ din urmă punctŭ partea principală a mişcărilorŭ d-luĭ de la Haye; asupra acesteia cardinalulŭ atrage tótă luarea aminte a ministruluĭ. Şi 'ntr'adevĕrŭ, acéstă parte avea sĕ'şĭ dea ródele maĭ iute, după planurile luĭ Richelieu. (1)

In tóte tractativele séle atâtŭ cu Richelieu câtŭ şi cu Oxenstiern, Rákoczy pune, pe lângă numele sĕŭ, şi pe nesce principĭ pe cari dênsulŭ şi diplomaţiĭ străinĭ îĭ numescŭ, în scrisorile lorŭ, *principes confoederati*. Intre acestia, putemŭ numĕra cu temeiŭ pe Mateiŭ Basarabŭ, domnulŭ Valachieĭ. Pe lângă legăturile de vechiă prietiniă, cari esistaŭ între ceĭ douĭ principĭ creştinĭ âncă de cândŭ Mateiŭ era simplu agă rĕsculatŭ în contra luĭ Leonŭ Stefanŭ, (2) trebue sĕ maĭ amintimŭ şi tractatulŭ de ajutorŭ reciprocŭ, încheiatŭ p'unŭ piciorŭ de perfectă egalitate între Mateiŭ şi Rákoczy. Domnulŭ românŭ cunoscea starea Europeĭ din vremurile acelea şi lua parte la tóte mişcările în marginea puterilorŭ sele. Prin călughărĭ catolicĭ séŭ prin boierĭ d'aĭ sĕĭ, elŭ cunoscea

(1) Avenel : *op. cit.* Tomŭ VI, pag. 323. Data : 14 Aprilie 1639.
(2) 1630—1633.

deosebitele negociaţiunĭ carĭ se făceaŭ prin şi între statele creştine. Nu credŭ că Mateiŭ sĕ nu fi sciutŭ nimicŭ de tractatulŭ franco-suedo-transilvanŭ, în care dênsulŭ era trecutŭ printre aceĭ *principes confoederati.* Nu cunoscŭ tractatulŭ încheiatŭ între Mateiŭ Basarabŭ şi Rákoczy; nu mĕ 'ndoescŭ ênsĕ de a luĭ esistenţă; domnulŭ românŭ l'amintesce în noulŭ tractatŭ încheiatŭ cu Georgiŭ II, fiulŭ luĭ Rákoczy I. (1) Acestŭ tractatŭ trebue sé fie fostŭ făcutŭ şi subsemnatŭ de amêndouĭ principiĭ înainte de 24 Iuliŭ 1635, — dată la care 40 de boierĭ aĭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ se legară a ajuta ostile luĭ Rákoczy, cu corpurile lorŭ de soldaţĭ românĭ, din tóte puterile, în deplină credinţă, «pênĕ 'şĭ va ţiné *şă* Maria Sa «(Rákoczy) tótă făgăduinţa cea bună *şă* tocmiéla «ce aŭ făcutŭ cu Domnostru *(sic)* Io. Mateiŭ Voe«vodŭ.» (2)

Prin urmare, cu séŭ fără scirea Turcilorŭ, principiĭ creştinĭ lucraŭ în libertate deplină, tractaŭ cu puterile apusene şi luaŭ parte la resbelulŭ de 30 de anĭ. De aceia, uniĭ din scriitoriĭ apusenĭ contimporanĭ séŭ ceva maĭ târḑiĭ ḑiceaŭ că cele treĭ principate eraŭ slabŭ de totŭ legate cu Sublima Pórtă. Totuşĭ ênsĕ, atâtŭ Rákoczy câtŭ şi

(1) *Actes et doc.* ediţ. cit. pag. 190.

(2) Hasdeŭ : *Columna luĭ Traianŭ,* an. V, nº 8, pag. 216. Doc.; intit. : *Alianţa armateĭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ cu Georgiŭ Rákoczy* din bibl. bathyaniană, *Codex Authenticorum,* Alba-Julia.

Mateiŭ Basarabŭ nu se deslipiaŭ de totŭ de bĕtrânii lorŭ vecinĭ. Turcia era pentru dênșiĭ, cu tótă firea eĭ păgână și barbară, prietina sigură la vremurĭ de nevoiă.

Din fericire, totdéuna, și maĭ cu sémă în Valachia și Moldova, cândŭ vr'unŭ domnŭ intra 'n alianță străină, sĕ găsia, cum dice Miron Costin (1), «uă sémă de capete» cari sfătuiaŭ domnia sĕ nu rupă cu dĕsĕvêrșire bĕtrânele legăminte cu ceĭ de la Constantinopoli. Se aședaŭ cu gândulŭ spre țĕrile creștinescĭ, căcĭ creștinĭ eraŭ și dênșiĭ, dér «cu înțelepciune, nu fără socotélă și fără «temeiŭ, ca. în locŭ de folosŭ, peire țĕriĭ sĕ a«ducă.» (2)

De altmintrelĭ, de rândulŭ acesta, politica luĭ Richelieu tindea tocmaĭ în acestŭ sensŭ; prietinia cu Turcia și 'ndreptarea tuturorŭ puterilorŭ Europeĭ rĕsăritene în contra caseĭ d'Austria era ținta unică a mareluĭ Cardinalŭ. Casaciĭ, Turciĭ, Rákoczy, Mateiŭ Basarabŭ lucraŭ în unire la realisarea planuluĭ regeluĭ Henricŭ IV.

Singură Polonia mergea în contra acesteĭ politicĭ, atâtŭ din pricina vrăjmășieĭ sele cu Suedia, câtŭ și prin adimenirile caseĭ de Habsburg. Diplomația francesă ațiță pe Turcĭ încontră-le; treĭ

(1) I. 295.

(2) [illegible] și [illegible] cronicarŭ dice aceste vorbe în [illegible] domnieĭ luĭ Gaspard Gratianŭ, ale căruĭ planurĭ [illegible] și [illegible] pentru Polonia, Moldova le plăti amară.

espediţiunĭ ale acestora arĕtară Polonilorŭ că trebue sĕ'şĭ schimbe linia de purtare. Mazarin, pe uă altă cale, va completa şi în acéstă privinţă victoria luĭ Richelieu.

In timpulŭ acesta, ḍice d. de St. Priest (1), Francia şi Richelieu avea şi uă altă afacere totŭ atâtŭ de importantă la Constantinopoli : combaterea influenţeĭ espaniole. Dinainte âncă, Filipŭ II vĕḍuse folósele însemnate ce trăgea Francia din vechia'ĭ alianţă cu Turcia, şi voise, cu risiculŭ d'a omorî Maurĭ cu grămada pentru a'şĭ spăla pĕcatulŭ ce făcea unindu-se cu Turciĭ, sĕ 'ncheiă unŭ tractatŭ de prietiniă cu dênşiĭ.

Glumeţulŭ Brantôme scriă (1) că într'uă conversaţiune ce avusese uă dată cu Henricŭ III, regele Francieĭ, acesta îĭ spusese că Filipŭ II plătesce pe fie-care anŭ, câte 80.000 de scuḍĭ Sultanuluĭ şi marilorŭ demnitarĭ aĭ Porţiĭ. Décă regele Espanieĭ nu plătia în tocmaĭ atâta, nu e maĭ puţinŭ adevĕratŭ că încerca prin tóte miḍlócele sĕ câştige la Pórtă aceiaşĭ influinţă ca şi regiĭ Francieĭ.

Busbecq, în scrisorile'ĭ constantinopolitane, afirmă acelaşŭ faptŭ şi 'n ceia ce privesce pe imperatorulŭ Germanieĭ. Singură Francia nu plătia nimicŭ. Ba âncă, lucru fenomenalŭ, într'unŭ rândŭ, Caterina de Medici, încuragiată de neobosita bu-

(1) *Op. cit.* pag. 73.
(2) *Opere complete,* ediţ. citată. Tom. V. pag. 59.

năvoinţă a Padişahuluĭ otomanŭ, însărcinase pe episcopulŭ d'Acqs sĕ céră cu împrumutare uă sumă destulŭ de mare de la Sublima Pórtă. (1)

Brantôme explică, în felulŭ sĕŭ, marea véḍă a Franciеĭ în ochiĭ Osmanlîilorŭ. Elŭ ḍice că era uă legendă musulmană care spunea că într'uă ḍi unŭ rege alŭ Franciеĭ va prăpădi imperiulŭ luĭ Mahometŭ. Pentru acésta, adauge vorbăreţulŭ prietinŭ alŭ Caterineĭ de Medici, Turciĭ se temŭ de Francesĭ şi caută să le fiă 'n totdeuna aliaţĭ.

Orĭ cum arŭ fi, regele *Tembelilorŭ* (2), Filipŭ III, moştenitorulŭ luĭ Filipŭ II, nu putu sĕ facă nimicŭ la Pórtă, din causa oposiţiuniĭ ministruluĭ francesŭ, comitele de Cézy.

Pentru a depărta influinţa predomnitóre a orĭcăreĭ puterĭ, şi a schimba pe represintanţiĭ celorŭ-l-alte state în simpli consulĭ comercialĭ, Richelieu scria ministruluĭ francesŭ sĕ nu cruţe nicĭ unŭ miḍlocŭ pentru acésta. Henricŭ IV combătuse in-

(1) St. Priest, *op. cit.* pag. 56.

(2) In traducţiunea făcută de comitele Lefebvre după opera unuĭ consulŭ englesŭ din Turcia, şi intitulată : *Tableau historique, politique et moderne de l'Empire ottoman,* Paris, an VII (1798), 2 vol. in-8°, găsescŭ în primulŭ volumŭ la pag. 247 curiósele epitete ce daŭ Turciĭ creştinilorŭ cu carĭ eraŭ maĭ desŭ în relaţiunĭ. Culegŭ dintr'ĕnsele pe cele următóre : Moldovénŭ : *nadan* (ingratŭ); Munténŭ : *cinghiné* (ghicitorŭ); Ovreiŭ : *cefut* (câne rîiosŭ); Polonŭ : *fudul ghiaur* (necredinciosŭ obraznicŭ); Francesŭ : *imansi* (fără credinţă); Germanŭ : *ghiaur kiafer* (necredinciosŭ blasfematorŭ); Italianŭ : *hassaredki* (omŭ cu douĕ feţe); Englesŭ : *dinsi* (ateŭ); Grecŭ : *tauşan* (iepure); Espaniolŭ : *tembelŭ* (leneşŭ); Olandesŭ : *penirgi* (mâncătorŭ de brânză); Rusŭ : *merekiu* (necredinciosŭ nebunŭ).

fluința anglesă pênĕ și 'n Persia. (1) Richelieu înlesni Sultanuluĭ negociațiunile luĭ cu Șahulŭ Persieĭ, pentru ca sĕ atragă pe Padișahŭ pe câmpulŭ de luptă europénŭ. Călĕtorulŭ Deshayes de Cormenin care maĭ călĕtorise prin Ungaria, Moscovia și Ierusalim, fuse însărcinatŭ sĕ ofere mediațiunea luĭ Ludovicŭ XIII Șahuluĭ Persieĭ. In timpulŭ acesta, d. de Cézy tracta la Constantinopoli, în ciuda ambasadorilorŭ Anglieĭ, Veneţieĭ și Olandeĭ, afacerea Jesuiților cari eraŭ în luptă cu faimosulŭ patriarcŭ grecŭ, Cirilŭ Lucaris. (2) Richelieu era pretutindenĭ. «In materiă de statŭ, «dicea dênsulŭ, diplomatulŭ trebue sĕ tragă pro«fitŭ din orĭ-ce lucru ; ceia ce póte fi folositorŭ «nu trebue desprețuitŭ (3)».

(1) Scrisóre către d. de Brèves, din 10 Iuliŭ 1600.

(2) Richelieu, de și înțelegea că nu va eși nicĭ unŭ folosŭ pentru Francia din ajutorulŭ ce da Jesuiților, se lupta în contra luĭ Lucaris ca sĕ facă plăcere Papeĭ. — Instrucțiunile și scrisorile ce primia în acéstă privință d. de Cézy de la Bouthillier, unulŭ din ceĭ maĭ deștepțĭ secretarĭ aĭ Cardinaluluĭ, precum și rapórtele ministruluĭ către superiorulŭ sĕŭ se află adĭ în biblioteca de la Petersburg. — Avenel : *Lettres du Cardinal de Richelieu*, Paris, 7 vol. in-4º. Tom. VII, pag. 967.—Totŭ în privința acestorŭ documente, cf. Ferrière : *Archives des missions*, 2 seriă, t. III, pag. 3. Érŭ în privința faĭmóseĭ lupte între Cirilŭ Lucaris, Antim și Jesuițiĭ (faptă la care clerulŭ românŭ de pe atuncĭ nu rĕmase străinŭ, căcĭ unŭ sinodŭ se adună la Iașĭ după chiămarea luĭ Parteniŭ I. patriarculŭ țărigrădénŭ), V. *Revue Britannique*, din Februariŭ 1882, articululŭ Dómneĭ principese Dora d'Istria : *l'Eglise Hellénique*, în care cercetătorulŭ va găsi multe de spicuitŭ pentru istoria română din luptele bisericeĭ ortodoxe rĕsăritene, în contra partiteĭ așa numită a reformeĭ.

(3) *Testament politique*, edit. cit. Tom. II, § 6, pag. 40.

Ca multe din geniurile cele marĭ, nemuritorulŭ ministru alŭ luĭ Ludovicŭ XIII n'avu fericirea sĕ'şĭ védă capulŭ sĕŭ de operă sfârşitŭ şi încununatŭ prin tractatulŭ de la Münster-Westphalia. Richelieu muri în 1642.

Cu tóte acestea, combinaţiunile séle eraŭ atâtŭ de bine potrivite; evenimentele eraŭ atâtŭ de esactŭ prevĕdute; marele diplomatŭ lăsă 'n urmă'ĭ elevĭ atâtŭ de deştepţĭ, învĕţaţĭ la scóla luĭ şi a părintelui Iosifŭ (1)—*Eminenţia sură* cumŭ 'lŭ numiaŭ unii, séŭ *il Cavernoso, il Tenebro* cum îĭ dicea 'n glumă Richelieu ; tóte, dicŭ, eraŭ atâtŭ de bine pregătite, în câtŭ Mazarin n'avu de câtŭ sĕ subsemne tractatulŭ care asigura Franciei posiţiunea predomnitóre în Europa.

Cândŭ se gândesce cine-va la opera luĭ Richelieu, la întréga luĭ viéţă, se 'ntrébă fără sĕ vrea cum unŭ omŭ a pututŭ ajunge la uă sarcină care arŭ fi sdrobitŭ sub greutatea eĭ umeriĭ unuĭ Atlante. Unŭ rege capriţiosŭ care putea sĕ'lŭ do-

(1) Acestŭ braţŭ dreptŭ alŭ luĭ Richelieu redactase în orele'ĭ de odihnă unŭ proiectŭ de cruciată în contra Turcilorŭ. Lucrulŭ e curiosŭ. Mulţĭ diplomaţĭ aĭ Franciei. de şi se slujiaŭ cu Turciĭ, nu părăsiaŭ ideia d'a-ĭ goni uă dată din Europa. Chiarŭ d de Brèves la întórcere, publică unŭ discursŭ asupra midlócelorŭ cu care s'arŭ fi pututŭ nimici împĕrăţia otomană (Joncquières, *op. cit*, pag. 320). Pe statua luĭ Ludovicŭ XIII, poporulŭ citea cu plăcere versurile următóre :

J'eusse attaqué l'Asie et, d'un pieux effort,
J'eusse du saint tombeau vengé le long servage.

Cf. St. Priest, pag, 76.

bóre îndată și pe capulŭ căruia Richelieu trebuia sĕ pună (1) c'uă artă infinită toţĭ laurii victorielorŭ séle; la 'nceputŭ uă regină-mumă, Maria de Medici care, după ce'lŭ iubi, se jură că'lŭ va distruge; uă regină-soţiă, Ana d'Austria, a căreĭ nemĕsurată trufiă de Infantă Castilană voia sĕ domine totulŭ și care fu sfărîmată de voinţa primuluĭ ministru; nobilimea tótă în contră'ĭ; în afară, datoria pe care geniulŭ sĕŭ i-o impusese d'a termina, spre gloria Franciei, marea ideiă a luĭ Henricŭ IV.

Și cu tóte acestea, Richelieu nu se înfricoșă unŭ momentŭ. Din palatulŭ-Cardinalŭ, în alŭ doilea periodŭ alŭ ministeruluĭ sĕŭ, bolnavŭ și suferindŭ de dureri de capŭ carĭ'lŭ făceaŭ sĕ ţipe, nemuritorulŭ ministru guvernă regatulŭ și conduse întréga diplomaţiă européná. «Francia putea sĕ «dórmă 'n linisce la umbra vegherilorŭ séle» (2). Din cabinetu'ĭ de lucru plecaŭ 'n tóte ţĕrile, însărcinaţĭ cu misiunĭ diverse, dér carĭ tóte ţinteaŭ la triumfulŭ uneia și aceliașĭ ideĭ, diplomaţĭ ca părintele Iosifŭ care 'nvêrtia pe degite Germania, Mazarin, d'Avaux, Servien, d'Avaugour, de Croissy,

(1) Și'n *Testamentŭ*, Richelieu, povestindŭ faptele séle, se adresă către rege și'ĭ ḑice totdeuna : *vous fîtes, vous ordonnâtes, vous arrangeâtes*. Tóte le făcu acestŭ rege care, după d. Avenel, nu numĕră și'n loculŭ căruia Provedinţa ridică pe Richelieu, ca să nu se întrerupă șirulŭ marilorŭ regĭ aĭ Franciei.

(2) Sainte-Beuve : *Causeries du Lundi*, Paris. in-8°. ediţ. III, Garnier, 15 vol, Tom. VII. pag. 249.

de Brégy,—nobilĭ carĭ, după mórtea luĭ Cinq-Mars, de Thou și Montmorency, plecaseră cerbicea sub mâna de ferŭ a falniculuĭ cardinalŭ; magistrațĭ cari tremuraŭ înaintea maiestățiĭ impunĕtóre a luĭ Richelieu; militarĭ cari admiraŭ într'ênsulŭ pe strategulŭ de la Rochelle. In acelŭ cabinetŭ, secretarĭ ilustri, ómenĭ cărora Parisulŭ de astădĭ le rădică statue la ospelulŭ comunalŭ (1), scriaŭ instrucțiunĭ geniale cari mergeaŭ în Suedia și 'n Turcia, în Țĕrile-de-Josŭ și'n Transilvania, în Veneția și'n Polonia, — tóte, adeseorĭ, cerêndŭ séŭ descoperindŭ acelașĭ lucru dér tóte făcute potrivitŭ cu țéra în care mergeaŭ, pentru că diplomatulŭ superbŭ care scrisese rêndurile acestea : «trebue sĕ «lucrezĭ totdéuna după firea și midlócele înțelese «de ceĭ cu care negociezĭ» (2), nu uĭtă nicĭ uă dată că altfelŭ suntŭ lucrurile judecate la Veneția, altfelŭ la Stockolm și altfelŭ în Constantinopoli.

Și, totușĭ, cândŭ avea pentru dênsulŭ Suedia și principatele germane, Veneția și Turcia; cândŭ cerculŭ aliațilorŭ sĕĭ se strîngea amenințătorŭ împrejurulŭ Austrieĭ, Richelieu nu uĭtă nicĭ uă dată principiele fundamentale ale umanităţeĭ, fără respectulŭ cărora gloria se 'ntunecă, are reflecte de sânge și omorurĭ. Ducele-cardinalŭ de Richelieu n'a scrisŭ nicĭ uă dată instrucțiunile'ĭ diplomatice

(1) Bouthillier, bunioră, care trămitea instrucțiunĭ d-luĭ de Cézy la Constantinopoli.
(2) *Test. politic.* II, 6, pag. 35.

la umbra uneĭ piramide de ghiulele. Şi décă sentimentulŭ nu străluce în tóte actele séle, apoĭ niciĭ dispreţulŭ pentru ceĭ slabĭ, crudimea rece a celuĭ puternicŭ n'a domnitŭ în capu'ĭ de operă politică. Étă pentru ce gloria luĭ Richelieu e multŭ maĭ mare, multŭ maĭ strălucită, căcĭ e maĭ umană, de câtŭ a altorŭ multe genie cari, lângă tunŭ şi puşcă, — argumentulŭ ultimŭ — lucrară la mărirea brutală a patrieĭ lorŭ.

Seculŭ sĕŭ, începutŭ de Henricŭ IV şi terminatŭ de Mazarin, e seculŭ de aurŭ alŭ diplomaţieĭ francese. Incomparabilulŭ (1) Richelieu merge şi astădĭ în fruntea diplomaţilorŭ şi ómenilorŭ de statŭ, pentru că, pe lângă geniŭ şi profunde combinaţiunĭ, dênsulŭ maĭ avu şi acea *caritas generis humani* de care vorbesce oratorulŭ Romeĭ, — umanitatea şi cavalerismulŭ cari, singure, daŭ vieţeĭ adevĕrata mărire.

(1) Astfelŭ numesce pe Richelieu, Gambetta celŭ maĭ mare oratorŭ alŭ Francieĭ contimporane, într'uă scrisóre către d. G. Palain. Vedĭ *Le Temps* din Paris, din 9 Marte 1883.

VI

1642—1661

Unulŭ din cele maĭ marĭ darurĭ ce Richelieu făcu Franciel și regeluĭ Ludovicŭ XIII fu cardinalulŭ Mazarin — Mazarino Mazarini, cum îlŭ vorŭ numi maĭ pe urmă, în vijeliele Frondeĭ, ducele de la Rochefoucauld și svăpăiósa ducesă de Longueville.

Mazarin, Italianulŭ din treptele de josŭ ale societățiĭ romane, lăsă pe nobiliĭ străluciţĭ aĭ Franciel și pe burgesiĭ batjocoritorĭ aĭ Parisuluĭ sĕ spună miĭ și sute pe socotéla luĭ. «Lăsaţi'ĭ sĕ rîdă, dicea dênsulŭ cu surîsu'ĭ șiretŭ, aŭ sĕ plătéscă pe «urmă. Grijă sĕ n'aveţĭ!»

Naturalisatŭ Francesŭ la 1639, alesŭ cardinalŭ la 1641 mulţămită stăruinţilorŭ luĭ Richelieu, Mazarin era celŭ d'ântâiŭ dintre diplomaţiĭ carĭ lucraŭ cu ducele-cardinalŭ la realisarea planuluĭ luĭ Henricŭ IV. In deosebitele misiunĭ ce 'ĭ fuseseră încredințate, Mazarin arĕtă superioruluĭ sĕŭ adevĕrata'ĭ putere. Richelieu vĕduse fórte bine în Mazarin pe diplomatulŭ care, incapabilŭ d'a potrivi tóte punctele unuĭ planŭ grandiosŭ, scie, după arĕtarea drumuluĭ, sĕ găséscă miĭ și miĭ de midlóce, unele maĭ șirete decâtŭ altele, pentru a face sĕ reușéscă, în tótă întinderea luĭ, planulŭ alcătuitŭ de

alțiĭ. Mazarin pricepuse cele ce voia Richelieu, cele ce voise Henricŭ IV. Ana d'Austria, după mórtea regeluĭ, soțuluĭ sĕŭ, îlŭ conservă în postulŭ de primŭ-ministru, pentru multe, fórte multe cause. Dintre acestea, una și cea d'ântâiŭ face cea maĭ mare onóre regenteĭ Ana d'Austria. Tênĕra și înfocata Espaniolă de odinióră vedea acum politica, nu prin gulerele frisate ale duceluĭ de Buckingham, ci cu ochiĭ uneĭ mume care trebue sĕ păstreze și sĕ apere neatinsă, décă nu mărită, moștenirea fiuluĭ sĕŭ; cu ochiĭ uneĭ regente care va rĕspunde înaintea luĭ Dumnedeŭ și a ómenilorŭ de sórta țĕriĭ ce cârmuesce.

Mazarin continuă deci pe Richelieu fără grandóre, fără înalte și impunĕtóre principie, dér cu siguranță, cu stăruință, cu deplină reușită. Instrucțiunile, memoriele, și ordinele trămise ântâiŭ la Münster ș'apoĭ la Westphalia, d-lorŭ d'Avaux și Servien, representanțiĭ Franciei la întrunirile de pace, suntŭ, în mare parte, capo-d'opere de artă italiană, de finețǎ și de potrivélă. Pentru mine, Mazarin e omulŭ de statŭ care moștenise de la diplomația florentină dibăcia, spiritulŭ de intrigă, abundența de espediente, și care, sub direcțiunea unuĭ magistru celebru, câștigase o profundă prevedere, uă dréptă înțelegere a intereselorŭ europene. Adaugețĭ pe lângă acestea autoritatea de care se bucura în străinĕtate Francia luĭ Richelieu și vĕ vețĭ esplica, d'uă parte, succesele ce

numeră Mazarin în luptele interne, de alta, victoriele traînice cu care încunună politica esternă a Franciel.

In relaţiunile séle cu Turcia, Mazarin nu schimbă nicî uă literă măcarŭ din instrucţiunile cardinaluluî de Richelieu. Aceleaşî maxime continuă a conduce consiliulŭ regeluî. Numitŭ de regentă primŭ-ministru, Mazarin notifică acéstă numire tuturorŭ ambasadorilorŭ. Aceiaşî hotărîre şi aceiaşî tărie, scrie dênsulŭ d-luî de la Haye-Vantelec(1), vorŭ domni şi d'aicî înainte în afacerile regatuluî.

Dinainte încă(2), Mazarin se înveselise că George Rákoczi — Bĕtrânulŭ — a 'nceputŭ lupta împotriva Imperatoruluî. Mareşalulŭ de Guébriant era cu armatele francese în Franconia, Torstenson înainta spre Bohemia, érŭ George Rákoczi venia din Transilvania spre Vienna.

Planulŭ luî Richelieu mergea 'ntocmaî după cum marele cardinalŭ îî imprimase cea d'ântăiŭ mişcare.

Rákoczi, prinsŭ în mrejile italiane ale luî Mazarin, asculta tóte sfaturile diplomaţilorŭ francesî. In 1644, principele Transilvanieî arŭ fi putută

(1) A. Chéruel: *Lettres de Mazarin*, Paris. in-4º, 2 vol. Scrisóre din Paris, 17 Iuliu 1643. Originalulŭ e 'n biblioteca Mazarină din Paris — D. Chéruel e autorulŭ uneî însemnate *Istoriî a Franciel sub Ministerulŭ luî Mazarin*, asupra căreia critica francesă s'a pronunţatŭ fórte bine, *v. Le Journal des Débats* din Paris, 21 Februariŭ 1883.

(2) Chéruel : *op. cit.* Scrisóre către Toma, principele Savoieî. Paris, 28 Ianuariŭ. 1643.

crede — şi credea, căcĭ ce nu crede sumeţia maghiară! — că elŭ e axa principală a politiceĭ francese. După ordinele luĭ Mazarin, d. de la Haye oferă luĭ Rákoczi, cu cea maĭ alésă politeţă, serviciele séle la Constantinopoli, «unde, dice dênsulŭ, voiŭ lucra în unire cu d. Keörösi Istvan, «trămisulŭ principeluĭ Transilvanieĭ». In altă scrisóre, d. de la Haye l'anunţă că se trudesce fără încetare şi speră că va scóte de la Turcĭ voia pentru Rákoczi d'a se rĕsboi în Ungaria. (1)

D. de Bregy îĭ scrie din Varsovia: «suntŭ la ordinele Inălţimeĭ vóstre».(2) Plenipotenţiariĭ Franciеĭ la preliminările de la Münster, d-niĭ Servien şi d'Avaux, rógă pe Rákoczi sĕ bine-voiască a le trămite instrucţiunĭ privitóre la apărarea intereselorŭ Transilvane în areopagulŭ europeanŭ. (3) D. Ch. Budé, secretarulŭ d-luĭ des Hameaux, ministrulŭ Francieĭ la Veneţia, vestesce cu multă supunere pe Rákoczi că aŭ sositŭ ceĭ 100,000 de scudĭ imperialĭ, şi'lŭ rógă din partea ministruluĭ sĕ trămită unŭ credinciosŭ alŭ sĕŭ sĕ'ĭ priméscă. (4)

Din tóte părţile, Rákoczi se 'mbĕta 'n mărirĭ; diplomaţia francesă era la ordinele séle. Şi décă Richelieu ordona d-luĭ d'Avaugour sĕ spună prin-

(1) *Actes et docum.* Pag. 46 şi 276. Scrisorĭ din 19 Aprile 1643 şi din 16 Sept. 1643, ambele din Pera Bizanţiuluĭ, publicate de d. Szilágiy Sandor, edit. citată.

(2) *Ibidem,* pag. 191, scris. din Varsovia. 25 Oct. 1644.

(3) *Ibidem,* pag. 183, scris. din Münster, 26 Sept. 1644.

(4) *Ibidem,* pag. 177, scris. din Cassovia. 4 Augustŭ 1644

cipeluĭ Transilvanieĭ că «Eminenția Sa Cardinaluluĭ «sărută mânile Serenitățiĭ Vóstre», ne putemŭ lesne închipui în ce modŭ petulanța și superlativele italiane ale luĭ Mazarin adimeniaŭ și încântaŭ pe Rákoczi. In fața acestora, Miron, cronicarulŭ nostru, arŭ fi pututŭ dice și de George I, ceia ce va dice și de fiulŭ luĭ, George II : «Era «Rákoczi craiŭ, între ceĭ fericițĭ craĭ, mare fericitŭ.» (1)

Mazarin ênsĕ nu credu mĕsura deplină, și maĭ ferici pe Rákoczi cu două scrisorĭ suverane, una de la Regenta Anna d'Austria, alta de la miculŭ rege Ludovicŭ XIV, care avea șése anĭ și care spunea vêrtosŭ principeluĭ Transilvanieĭ că aprobă hotărîrea luĭ «de a'șĭ rĕsbuna injuriele pri«mite și de a contribui la slăbirea înspăĭmêntă«tóreĭ puterĭ a caseĭ d'Austria».(2)

Tóte acestea pentru a 'nlesni d-luĭ de Croissy-Fouquet negociațiunile tractatuluĭ ce era trămisŭ sĕ 'ncheiă cu Rákoczi Suedia luase înaintea Franciеĭ; Mazarin, cu prudința și calculu'ĭ obicĭnuitŭ, lăsase pe Oxenstiern sĕ cerceteze terenulŭ. Ministrulŭ Suedieĭ subsemnase în 13 Novembre 1643, prin împuternicitulŭ sĕŭ, Leonhard Torstenson, tractatulŭ între Christina, regina Suedieĭ

(1) Miron Costin, I, pag. 372.

(2) *Actes et docum.* Pag. 165. Scrisorĭ din Paris, 29 Maiŭ 1644 : «Tum ut injurias acceptas ulciscoris, tum ut concurreres ad debi«litandam hanc formidabilem domus Austriacae potentiam».

şi Răkoczi, principele Transilvaniei. Intr'ênsulŭ citimŭ că regele Franciei va intra în acéstă alianţă, îndată ce unulŭ din miniştrii sĕi va studia şi discuta cu Rákoczi «solemnulŭ şi creştinesculŭ aşeḑămêntŭ în contra lui Ferdinandŭ III». (1)— Intr'adevĕrŭ, miculŭ rege anunţă «vĕrului sĕŭ» în scrisórea suscitată, apropiata sosire a d-lui de Croissy-Fouquet.

Rákoczi publica declaraţiuni peste declaraţiuni de iubire şi inalterabilă prietenia pentru curţile din Paris şi din Stockholm, dér nu înceta d'a asculta şi propunerile curţei de la Viena.

Cândŭ d. de Croissy sosi 'n Ungaria, Rákoczi mai declarase uă dată simţimintele 'i franco-suedese. Diplomatulŭ francesŭ, elevŭ din şcoala lui Richelieu, judecă espansiunile rakocziane după adĕvĕrata lorŭ mĕsură, şi, dreptŭ acésta, cu multă prietenia şi iubire d'acelaşŭ calibru, spuse lui Rákoczi că nu subscria tractatulŭ suedo-transilvanŭ, pênĕ cândŭ principele nu va rupe ori-ce relaţiune cu cabinetulŭ din Viena. Rákoczy promise şi tractativele începură (2).

Principele Transilvaniei cerea, pe lângă protecţiunea Franciei, 200,000 de scuḑi pentru anulŭ d'ântâiŭ şi'n urmă pe fie-care anŭ, câtŭ arŭ fi a-

(1) *Ibidem.* pag. 164 : «Solemne christianumque fœdus contra Ferdinandum III».

(2) *Actes et docum.* ediţ. cit. Pag. 241 şi 254. Scris. d-lui de Croissy către Rákoczy, din Muncaczi, 19 Marte şi 19 Aprile 1645.

vutŭ sĕ ţină rĕsboiulŭ, 150,000. D. de Croissy-Fouquet îĭ dede 100,000 pentru primulŭ anŭ, (Febr. 1644—Febr. 1645) şi pe urmă câte 75000.(1) Rákoczy primi.

Ana d'Austria şi ducele d'Orléans, unchiulŭ regeluĭ, nu 'nţelegeaŭ pentru ce atâta iubire din partea luĭ Mazarin şi-a 'ntregeĭ diplomaţiĭ francese pentru Rákoczy şi aceĭ *principes confœderati*, de cari le totŭ vorbiaŭ rapórtele trămişilorŭ diplomaţĭ. Regina-mumă şi cumnatulŭ sĕŭ nu mergeaŭ departe cu gândirea şi nu distingeaŭ de câtŭ urzéla în liniă dréptă a planuluĭ francesŭ făcutŭ de Henricŭ IV şi de Richelieu. Eĭ nu vedeaŭ ţesĕturile subţirĭ, iţele aduse şi 'ntoıtochiate, pe carĭ suvelca italiană a luĭ Mazarin le sfîrîia în tótă Europa, — acestŭ mare rĕsboiŭ în care s'aŭ ţesutŭ, trâmbe-trâmbe, luptele şi păcile lumeĭ.

D'aci, discuţiunĭ şi chiarŭ mândre întrebărĭ făcute Italianuluĭ care cheltuia baniĭ Franciеĭ fără nicĭ unŭ folosŭ invederatŭ. Mazarin se supăra adese-orĭ; vedemŭ că nu elŭ, ci plenipotenţiariĭ Franciеĭ de la Münster, d-niĭ Servien şi d'Avaux respundŭ şi convingŭ pe regină şi pe consiliariĭ regeluĭ de importanţa alianţeĭ luĭ Rákoczy şi de fo-

(1) *Ibid.* pag. 256. — D. de St. Priest se 'ncélă deci ḑicêndŭ că Rákoczi primi 200000 de scuḑĭ în anulŭ d'ântâiŭ, ş'apoĭ câte 150000 în urmă, pe fie-care anŭ. Rákoczi, maĭ adauge d. de St. Priest. ceru şi i se dede şi uă pensiune de 50000 de rixdalerĭ ce ar fi fostŭ sĕ priméscă, în Francia, unde s'arŭ fi retrasŭ décă nevoile rĕsboiuluĭ l'arŭ fi silitŭ. *(Op. cit.* pag. 74—75*)*.

losulŭ ce dintr'ênsa va câştiga politica francesă în Orientŭ. (1)

Chiarŭ décă n'amŭ fi să judecămŭ pe Rákoczy, dicŭ deşteptiĭ diplomaţĭ, decâtŭ numaĭ după silinţele ce'şĭ dă curtea de la Viena ca sĕ'lŭ tragă în partea sa, totŭ arŭ trebui sĕ năzuimŭ a'lŭ câştiga noĭ. Pe lângă Turcĭ, cărora numaĭ cândŭ le place ne ascultă, avêndŭ şi pe Rákoczy, amŭ avé la spatele Austrieĭ unŭ principe puternicŭ, care arŭ fi gata sĕ îndeplinéscă poruncile nóstre. Nimicŭ maĭ trebuinciosŭ pentru politica nóstră de câtŭ unŭ vrăjmaşŭ la spatele Imperatoruluĭ. Acesta a trămisŭ ómenĭ la Constantinopoli ca sĕ pîrască pe principele Transilvanieĭ. Majestatea Sa, regele nostru, arŭ trebui sĕ dea imediatŭ ordine ministruluĭ sĕŭ de la Constantinopolĭ ca sĕ ajute din rĕsputerĭ pe trămisulŭ luĭ Rákoczy, în lupta de intrige ce va începe cu trămisulŭ Imperatoruluĭ. In Transilvania, pe lângă Rákoczy, Maiestatea Sa arŭ trebui sĕ aĭbă unŭ residentŭ. Sĕ află la Rouen unŭ domnŭ Du Bois de Largroix, care a fostŭ în Transilvania şi care cunósce ţéra (2) şi fi-

(1) *Ibid.* pag. 439. Scrisóre din Münster, 13 Maiŭ 1644.

(2) Şi, de şi se aflaŭ asemenea călĕtorĭ, totuşĭ inesactităţile şi închipuirile scriitorilorŭ contimporanĭ îşĭ urmaŭ cursulŭ cu aceiaşĭ abundenţă ca şi maĭ 'nainte. — Amŭ în faţă'mĭ unŭ minunatŭ Elzevir, in 16⁰, imprimatŭ la Leyda 1642, de fii celebruluĭ Ludovicus Elzeverius, Bonaventura şi Abraham Elzevir, şi intitulatŭ : *Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, etc.... diversorum Authorum,* în care, în cap. IV, *De Valachia,* nu citimŭ de câtŭ a LVIII

rea luĭ Rákoczy. Dacă Maiestatea Sa voesce sĕ lŭ trămită pe aceia fórte bine. décă nu. d. de Croissy care se află aci cu noi arŭ puté pleca îndată a primi ordine de la Paris. Rákoczi nu trebue lăsatŭ singurŭ în fața adimenirilorŭ și momelelorŭ habsburgice.

Astfelŭ vorbiaŭ plenipotențiariĭ Regineĭ-mume; astfelŭ credŭseră. după cum vĕdurămŭ, Henricŭ IV și Richelieu: astfelŭ credeaŭ Mazarin și colaboratoriĭ sĕĭ. Pentru aceștia. principatele și politica lorŭ jucaŭ unŭ rolŭ nu tocmaĭ neînsemnatŭ în combinațiunile și mișcările generale ale diplomațieĭ. Eraŭ anumite întêmplărĭ cândŭ Turcia și puterea eĭ eraŭ lăsate la uă parte; diplomația țintea numaĭ spre principatele carpatine. pentru că 'n fruntea lorŭ eraŭ ómenĭ ca Rákoczi. Mateiŭ Basarabŭ și Basile Lupu. cu carĭ se puteaŭ înțelege străiniĭ; și pentru că ele. aceste principate. nu Turcia, puteaŭ sĕ contribue maĭ bine și maĭ espeditivŭ

carte a istorieĭ luĭ de Thou.—Ilustrulŭ presidentŭ alŭ parlamentuluĭ, elevŭ alŭ luĭ Cujas. este d'uă netăgăduită autoritate în ceia ce privesce țĕrile cele marĭ ale Europeĭ; dér pentru ceia ce privesce origina și istoria țĕrilorŭ române. esactitatea i-e costelivă de tot. Lucru bizarŭ în severulŭ prietinŭ alŭ luĭ Montaigne : orĭ de câte orĭ scriă despre noĭ câte o imensă năsdrăvăniă. istoriculŭ nu uĭtă a adauge imperturbabilŭ : «așa ḑicŭ eĭ»; adică noĭ – *ut indigenae volunt.*—Dintre indigenĭ, de Thou n'a pututŭ cunósce de câtŭ pe Petru Cercelŭ (1579—1581). Nu credŭ că acesta sĕ'ĭ fi șoptitŭ cele ce scriă despre țéra nóstră, și maĭ puținŭ, că l'a ajutatŭ a poci nomenclatura geografică română care, mulțămită autorităţeĭ opereĭ luĭ de Thou, pocită rĕmase maĭ multŭ de douĭ secolĭ.

la deslegarea problemelorŭ orientale ale diplomaţieĭ francese.

Peste două lunĭ, plenipotenţiariĭ scriŭ secretaruluĭ de Statŭ, Loménie de Brienne, că imperatorulŭ a trămisŭ darurĭ peste darurĭ la Constantinopoli. De la ele atârnă succesulŭ pe ţĕrmurile Bosforuluĭ. D. de la Haye, ḑicŭ dênşiĭ, sĕ întocmiască uă contrabateriă (1). Darurile imperatoruluĭ nu reuşescŭ mulţămită stăruinţelorŭ contrare ale d-luĭ de la Haye. Sultanulŭ nu numaĭ că reînoiesce luĭ Rákoczi împuternicirea d'a se resboi în Germania, dér încă ordonă paşeĭ de la Buda sĕ dea principeluĭ Transilvanieĭ unŭ ajutorŭ de 6000 de ómenĭ. (2)

Scrisorile curgŭ una după alta în Turcia, în Polonia, în Transilvania, la Münster şi la Paris; unele se 'ncrucişéză cu altele; se pornescŭ întrebărĭ şi se primescŭ rĕspunsurĭ; se plămădescŭ intrige şi 'mpărechiărĭ bizare; tóte însĕ ţintescŭ într'unŭ singurŭ punctŭ : slăbirea caseĭ d'Austria. Mazarin scriă d-lorŭ Servien şi d'Avaux că împĕratulŭ momesce pe regele Polonieĭ, care nu este prietinŭ cu Rákoczi. (3) D. de Brienne le spune că Sultanulŭ a datŭ ordine aceluiaşĭ rege sĕ nu întreprindă nimicŭ în contra principeluĭ Transilvanieĭ. Invĕţatulŭ secretarŭ de statŭ nu 'ncetéză

(1) *Actes et doc.* pag. 446. Din Münster. 10 Iuliŭ. 1644.
(2) St. Priest : *op. cit.* pag. 78.
(3) *Actes et doc.* pag. 449.

d'a aminti plenipotenţiarilorŭ că interesulŭ politiceĭ francese ţine tare ca sĕ fiă unŭ statŭ puternicŭ la spatele Imperiuluĭ. «Cu nicĭ unŭ preţŭ, dice «d. de Brienne, coróna Ungarieĭ sĕ nu cadă în «măna imperatoruluĭ». (1)

Tóte acestea, pentru a servi directŭ şi imediatŭ pretenţiunile Francieĭ în preliminările păceĭ de Westphalia, de la Osnabrück şi Münster. P'atuncĭ se pricepea în ce modŭ suntŭ strînsŭ legate interesele unuĭ statŭ de interesele celorŭ-l-alte; abstenţiunea absolută a diplomaţieĭ actuale arŭ fi părutŭ, în timpurile acelea, uă eresiă séŭ uă candidă naivitate, şi arŭ fi făcutŭ sĕ surîdă ómenĭ ca Mazarin séŭ cancelarulŭ Oxenstiern.

Sĕ vedemŭ acum în ce modŭ sciu primulŭ-ministru alŭ Francieĭ sĕ atragă în partea sa şi pe regele Polonieĭ, Vladislavŭ VII. Mazarin ţinea fórte ca nimenĭ sĕ nu fiă în Orientulŭ Europeĭ în unire cu imperiulŭ Germanieĭ, şi, prin urmare, în contra ligeĭ şi politiceĭ franco-suedese. Celebrulŭ sistemŭ alŭ celorŭ treĭ state amice ale Francieĭ, Turcia, Polonia şi Suedia, începe cu Mazarin.

Regele Polonieĭ, Vladislavŭ VII, fiulŭ luĭ Sigismundŭ III, nu cam împărtăşia, de multŭ încă, părerile diplomaţieĭ francese. Residenţiĭ Francieĭ de la Cracovia stăruiaŭ cu ardóre sĕ'lŭ atragă pe faţă în contra Germanieĭ. In 1643, Vladislavŭ luă uă

(1) *Ibid.* pag. 450. 453. Scris. din Paris, 27 Augustŭ 1644 şi din Fontainebleau, 15 Oct. 1644.

posițiune hotărîtă în resbelulŭ de 30 de anĭ; voia sĕ ajute pe imperatorŭ și sĕ facă uă diversiune fórte folositóre intereselorŭ caseĭ d'Austria. Regele Poloniei avea ênsĕ a face cu Mazarin.

Modulŭ cum Mazarin conduse acéstă afacere ni'lŭ arétă în întregulŭ luĭ. D'uă parte, diplomatulŭ unuĭ regatŭ ca Francia se 'ncércă prin argumente de statŭ sĕ depărteze pe rege d'a face acéstă nepolitică, decĭ pentru Polonia păgubitóre mișcare în folosulŭ Austrieĭ.

«Spune regeluĭ și consiliarilorŭ sĕĭ, scriă Ma-«zarin d-luĭ D'Avaugour, residentulŭ luĭ Ludo-«vicŭ XIV la Dantzig, spune-le că, lucrândŭ astfelŭ, «mergŭ în contra adĕvĕratuluĭ interesŭ alŭ rega-«tuluĭ Polonieĭ. Gândéscă-se bine și 'ndelungŭ la «primejdiele uneĭ asemenea întreprinderĭ. Turciĭ «potŭ sĕ'ĭ atace» (1)

Și cândŭ ḑicea «Turciĭ potŭ sĕ'ĭ atace», Mazarin, de sigurŭ (2), scria amĕnunțite instrucțiunĭ

(1) Chéruel: *op. cit.* Scrisóre din Paris, 27 Augustŭ 1643

(2) Fondulŭ «Polonia» din Archiva ministeruluĭ af. străine din Paris n'a fostŭ âncă studiatŭ în acéstă privință pênĕ acum, de câtŭ de d. Vandal pentru căsĕtoria de care vorbimŭ maĭ la vale. Colecțiunea Odobescu nu posedă pênĕ acum de câtŭ hârtiele privitóre la noĭ și culese din fondulŭ «Turcia». Scrisorile luĭ Mazarin suntŭ maĭ tóte păstrate la biblioteca care pórtă numele sĕŭ. Numaĭ dupĕ scrisorile publicate de d. Chéruel se póte ênsĕ vedé că trebue sĕ fiă urme în Francia și de negociațiunile de la Constantinopoli și de la Viena. Fondurile «Polonia», «Turcia» și «Austria», studiate paralelŭ, arŭ lumina bine acéstă cestiune. (V. în acéstă privință: raportulŭ d-luĭ Henri Martin asupra Archiveĭ susŭ citate, în *le Jour-*

d-luĭ de la Haye. — In acelaşĭ timpŭ, represintanţiĭ Franciеĭ de la 'ntrunirile de la Münster, d-niĭ d'Avaux şi Servien, eraŭ însciinţaţĭ despre acéstă veleitate a regeluĭ Poloniеĭ, prin nesce lungĭ memorie făcute la Paris, după lămuririle date de d-lŭ de Brégy, residentulŭ luĭ Ludovicŭ XIV de la Cracovia.

«Audŭ, scriă Mazarin, (1) că Vladislavŭ, ame«ninţă pe Rákoczi. Interesulŭ ce Poloniĭ arétă «imperatoruluĭ se esplică prin promisiunea ce le a «făcutŭ Ferdinandŭ III de a da uă archiducesă (2) «luĭ Vladislavŭ VII şi de a încorona pe unulŭ din «fiĭ luĭ ca rege alŭ Poloniеĭ.»

Şi Mazarin adauge c'unŭ surîsŭ ironicŭ şi plinŭ de biruitóre (3) şiretenia : «*ce sont des amusements ordinaires de la maison d'Autriche*» — giumbuşlucurile obicĭnuite ale caseĭ d'Austria.

nal officiel din Paris, 24 Ianuariŭ 1883; *La Revue des Deux-Mondes*, 1 Februariŭ 1883, studiulŭ d-luĭ Alb. Vandal : *Un Mariage politique au XVII Siècle*, pag. 671—694 ; *Binele publicŭ* din Bucuresci, 20 Ianuariŭ 1883).

(1) Din Paris, în 14 Augustŭ, 1644.

(2) Numaĭ în acestŭ scurtŭ studiŭ archiducesele austriace vorŭ apare de două séŭ treĭ orĭ. Gândéscă-se cititorulŭ la ce conclusiune filosofică arŭ ajunge cercetătorulŭ care, studiândŭ istoria diplomatică a caseĭ d'Austria, arŭ înainta din archiducesă în archiducesă, pênĕ la Maria-Theresia care ḑicea Dómneĭ de Pompadour «*ma chère amie*», ca sĕ aducă Francia în alianţă cu Austria şi, şése anĭ după mórtea frumóseĭ marchise, se'şĭ dea féta, pe Maria-Antoinetta, archiducesă şi dênsa, după Ludovicŭ XVI.

(3) Mazarin era cu atâtŭ maĭ mândru cu câtŭ bătea pe Jesuiţiĭ, atuncĭ maĭ puternicĭ de câtŭ totdéuna la curtea Austrieĭ. V. Michiels : *op. cit. passim.*

De altă parte, ca se 'nfunde cabinetulŭ din Viena și pe «terenulŭ archiduceselorŭ», Italianulŭ destoĭnicŭ și-aduce aminte de espedientele florentine. Diplomaţia Caterineĭ de Medici era încă în mintea tuturorŭ Nu trecuseră de câtŭ 60 de anĭ de cândŭ amorulŭ nu fusese întrebuinţatŭ ca agentŭ diplomaticŭ, în totdéuna victoriosŭ. Celebra regină, cu ajutorulŭ amoruluĭ-diplomatŭ, bătuse de multe orĭ pe Henricŭ IV, p'atuncĭ rege alŭ Navareĭ. Caterina mergea sĕ tracteze cu dênsulŭ, însoţită fiindŭ de unŭ stolŭ de tinere dómne și domnișóre, unele maĭ frumóse de câtŭ altele. Așa numitulŭ *bataillon volant* alŭ Caterineĭ de Medici șĭ-are loculŭ sĕŭ în istoria diplomaţieĭ francese. Henricŭ IV era totdéuna bătutŭ de bĕtrâna regină. Uă dată, uă Grécă d'uă frumuseţă olimpică, numită Dayelle, domnișóră de onóre în acestŭ sburătorŭ batalionŭ alŭ Caterineĭ de Medici, sburase ardinteluĭ rege alŭ Navareĭ și minte, și fineţe, și totŭ. Henricŭ acordă potrivniceĭ séle totŭ, ba încă și maĭ multŭ de câtŭ cerea dênsa, numaĭ și numaĭ pentru a sta, îndelungŭ și fără saţiŭ, în contemplaţiune la piciórele aceleĭ splendide creaturĭ exotice, venite în Francia, Dumnedeŭ sciă cum, din ţĕrile pline de sóre ale Rĕsărituluĭ. — Așa era Henricŭ și așa fu tot-déuna. Scrisorile'ĭ misive suntŭ pline de probe de felulŭ acesta. Elŭ e suveranulŭ care a arĕtatŭ pênĕ la evidenţă că amorulŭ și diplomaţia potŭ merge 'mbrăţișate și 'ntr'uă

perfectă unire. După ce scria frumósei Gabriele: «îțĭ scriŭ, *mes chers amours*, în genuchĭ înaintea po«tretuluĭ tĕŭ; eŭ potŭ sĕ'lŭ judecŭ maĭ bine de «câtŭ orĭ-cine, căcĭ escĭ în sufletulŭ, în inima și «în ochiĭ meĭ», — Henricŭ redevenia diplomatŭ și scria slăvituluĭ Padișahŭ Amuratŭ-Khan, *«en qui toute gloire et toute vertu abonde»*, în cestiunea luĭ Ionŭ-Bogdanŭ, «principe și duce alŭ Moldoveĭ».

Mazarin urmă decĭ calea bine bătătorită de Caterina de Medici. După ce demonstră luĭ Vladislavŭ VII inoportunitatea mișcăreĭ séle în favórea Austrieĭ prin residențiĭ francesĭ de la Dantzig și Cracovia, șiretulŭ Italianŭ aduse pe rege sĕ céră mâna uneia din cele maĭ frumóse domnișóre de onóre ale regenteĭ Ana d'Austria, ducesa Maria de Gonzague-Nevers. Mazarin trămise pe tênĕra Francesă în Polonia sub direcțiunea celeĭ maĭ deștepte *«femeĭ de Statŭ»*, mareșala de Guébriant. Acésta (1) scria luĭ Mazarin după nunta din Cra-

(1) Mareșala de Guébriant scriă, în séra nunțiĭ, luĭ Mazarin: «Je «ne sortis point de la chambre que je n'aie tiré les rideaux de leur «lit». 8 Aprile, 1646. Din fondulŭ «Polonia» de la Archiv. Minist. aff. străine din Paris, în studiulŭ d-luĭ Vandal deja citatŭ.— Totŭ dómna de Guébriant spune că la banchetulŭ nunțeĭ toțĭ ambasadoriĭ fură invitațĭ, afară de acela alŭ Rusieĭ, «din pricina mojicieĭ «și barbarieĭ séle» (pag. 687 din *Studiŭ*).— Peste patru anĭ, regina Polonieĭ, Maria de Gonzague-Nevers, se va amesteca în certele născute între nobiliĭ polonĭ cari cereaŭ și'șĭ disputaŭ mâna pré-frumóseĭ fete a luĭ Vasile Lupulŭ, domnița Roxandra, sora principeseĭ Radziwill. Tatălŭ sĕŭ o promisese principeluĭ Ieremia Potoçki (?), care, pentru a lua-o era sĕ se despărțéscă de Griselda, sora luĭ Za-

covia că influenţa francesă va cresce multŭ în Polonia. Istoria n'a desminţit'o. D. Vandal a avutŭ dreptate ḑicêndŭ că legăturile ce se formară d'atuncĭ între Francia şi Polonia suntŭ opera damelorŭ francese. (1)

Acestŭ modŭ d'a tracta ne zugrăvesce pe Mazarin astŭ-felŭ cum era în tóte actele séle. Elŭ întrebuinţa maxima luĭ Richelieu, pe care o citarămŭ în capitolulŭ trecutŭ, în tótă elastica'ĭ întindere. Mazarin credea în afacerile de Statŭ ceia ce credea Montaigne în afacerile de stilŭ. «Ş'acolo «unde limba francesă nu mi-e de ajunsŭ, ḑicea «blândulŭ autorŭ alŭ *Incercărilorŭ*, sĕ vie cea «gasconă sĕ'mĭ esprime gândirea, décă celeĭ fran«cese nu'ĭ este 'n puterinţă» (2). Mazarin ḑicea totŭ astŭ-felŭ : acolo unde diplomaţia pură şi ţépănă nu póte reuşi singură, mérgă Cupidon olacŭ diplomatŭ, sĕ'mĭ asigure succesulŭ.

Totuşĭ, isbânḑile diplomaţieĭ francese eraŭ stânjenite, cândŭ interesulŭ aliaţilorŭ Francieĭ se înpotrivia vederilorŭ acesteĭ diplomaţiĭ. Iubirea luĭ

moyski. In urmă. Domnulŭ fu silitŭ s'o dee luĭ Timoteŭ (Timuşŭ), fiulŭ luĭ Bogdanŭ Chmielniçki, după obligaţiunile bizaruluĭ tractatŭ dintre elŭ şi capulŭ Cazacilorŭ. tractatŭ în care citimŭ : «1° Princeps «Valachiae. Valachiam pleno jure obtineto ; 2° Filius Chemelnicii Va«lachiae principis gener esto; etc. etc.».— V. D. de Salvandy : *Histoire de Pologne avant et sous Jean Sobieski,* Bruxelles, în 8°, 2 vol. — Vol. I. pag. 136.

(1) *Un mariage politique* etc. etc. *in fine.*

(2) *Essais,* ediţ. Garnier, 2 vol. in-8°; I, 25. pag. 138.

Mazarin și a luĭ Richelieu pentru principiĭ Transilvanieĭ séŭ pentru regele Polonieĭ nu era de felulŭ aceleia a luĭ Henricŭ III pentru Petru Cercelŭ; ea nu ținlea la platonice și nerealisabile planurĭ. Mazarin săruta mânile luĭ Rákoczi; Richelieu îndulcia pe Bethlen Gabor pentru că interesulŭ politiceĭ francese, interesŭ vĕḑutŭ și pipăitŭ de dênșiĭ, le comanda sĕ facă astfelŭ. Pe dată ce șĭ-arŭ fi atinsŭ scopulŭ, iubirea diplomațieĭ franco-suedese arŭ fi descrescutŭ, s'arŭ fi rĕcitŭ, arŭ fi dispărutŭ cu desĕvêrșire, décă sciința *iubituluĭ*, miculuĭ aliatŭ, n'arŭ fi sciutŭ sĕ o împrospĕteze; décă acéstă sciință n'arŭ fi găsitŭ nouĭ combinațiunĭ, în carĭ și ceĭ micĭ sĕ fiă trebuincioșĭ.

De altă parte, Bethlen Gabor și Rákoczi eraŭ deșteptĭ și înțelegeaŭ, décă nu totdeuna, celŭ puținŭ de multe orĭ, că sărutatulŭ mâneĭ și scrisorile regale, pornite din Paris în munțiĭ Transilvanieĭ, nu se adresaŭ luminatelorŭ chipurĭ ale Serenitățilorŭ ungare, ci politiceĭ francese, interesuluĭ francesŭ. Sciința aparatuluĭ, «epitropisituluĭ», consistă în a sci sĕ'șĭ imbine interesele séle cu acelea ale apărătoruluĭ. După tractatulŭ de la Westphalia, Mazarin arŭ fi părăsitŭ pe Rákoczi cu aceiașĭ petulanță și cu aceiașĭ ușurință, cu care'lŭ lăuda și'lŭ tămâia 'nainte. Principele Transilvanieĭ era convinsŭ despre acésta.

Dreptŭ aceia, de și încheiase, în 22 Aprile 1645, tractatulŭ franco-transilvanŭ cu d. de Croissy; de

și, în aceiași lună, rupsese, după cererea formală a trămisuluĭ francesŭ, orĭ-ce legătură și orĭ-ce relațiunĭ cu cabinetulŭ din Viena, Rákoczi, în 8 Augustŭ acelașŭ anŭ, după diferite victorie câștigate asupra armatelorŭ imperiale, încheiă cu Ferdinandŭ III unŭ tractatŭ fórte bunŭ pentru interesele séle. — In gândulŭ sĕŭ, Mazarin, Italianulŭ șiretŭ și «nebuĭguitŭ la minte», trebue sĕ 'șĭ fi ḑisŭ de Rákoczi: nu e prostŭ Celsitudinea Sa, principele Transilvanieĭ; se asigură dinainte, căcĭ sciă tare bine că, décă 'n tractatulŭ de Westphalia va fi uĭtatŭ séŭ nedreptățitŭ, nicĭ oștile, nicĭ corăbiele, nicĭ banĭ Francieĭ nu'lŭ vorŭ maĭ ajuta în contra Imperatoruluĭ séŭ în contra Turcilorŭ. L'amŭ ajutatŭ pênĕ acum, căcĭ, ajutându'lŭ ne ajutamŭ pe noĭ; d'aci 'nainte, ajute-se și cerulŭ îlŭ va ajuta.

Dreptŭ acésta, Mazarin nu se supĕră, cu atâtŭ maĭ puținŭ cu câtŭ preliminările păceĭ eraŭ pe isprăvite. Condé ajuta cu sabia pe câmpulŭ de bătaiă cererile diplomatice ale d-lorŭ d'Avaux și Servien. După nemuritórea victoriă de la Rocroy, urmaseră cea de la Nordlinguen, ș'apoĭ cea de la Lens. Puterile europene, după crâncene lupte și îndelungĭ discuțiunĭ, căḑuseră la învoiélă.

Rákoczi găsia, ca și Mazarin, fórte firescŭ tractatulŭ ce 'ncheiase cu Imperialiĭ; nu 'nceta decĭ de a fi prietenulŭ Francieĭ, și 'n anulŭ următorŭ scria duceluĭ de Longueville, representantulŭ Fran-

ciel pentru subsemnătura păceĭ, luĭ Mazarin, plenipotenţiarilorŭ francesĭ de la Münster, amiculuĭ sĕŭ d. de Croissy, că nimenĭ nu e maĭ devotatŭ de câtŭ dênsulŭ regeluĭ Franciei şi politiceĭ Cardinaluluĭ. — Şi arŭ fi pututŭ adauge Rákoczi, totŭ cu aprobarea tacită a luĭ Mazarin: pênĕ întru atâtŭ, întru câtŭ acestŭ devotamentŭ nu vétĕmă interesele mele şi ale principatuluĭ meŭ. (1)

Uă dată cu publicarea tractatuluĭ de Westphalia (24 oct. 1648) (2), isbucniră în Francia *Fronda parlamentară*, lupta parlamentuluĭ în contra absolutismuluĭ regalŭ (Oct. 1648— Marte 1649) şi, după înăbuşirea acesteia, «*Tênĕra Frondă*», lupta nobililorŭ, ultima încercare a seniorilorŭ francesĭ, carĭ voiaŭ sĕ 'şĭ recâştige privilegiele şi trufaşa putere ce le smulsese Richelieu.

Ura consiliarilorŭ parlamentuluĭ din Paris, ura unchiuluĭ regeluĭ, Gaston d'Orléans, a luĭ Condé, Beaufort, Longueville, La Rochefoucauld, care numia cu despreţŭ pe primulŭ ministru alŭ Regeluĭ «*questo facchino di Mazarino*», siliră pe răbdătorulŭ diplomatŭ sĕ ésă de douĕ orĭ din Francia. Mazarin se retrase ântâiŭ la Colonia şi a-

(1) Ca şi Gabor, ca şi Rákoczi, domniĭ Valachieĭ, Mateiŭ Basarabŭ, Şerbanŭ Cantacuzenŭ — pênĕ la o vreme — şi Brâncovénu tótă viéţa, după cum vomŭ vedé, urmară întocmaĭ acciaşĭ politică, singura posibilă în vremurile acelea.

(2) Acestŭ tractatŭ era alcătuitŭ din douĕ *instrumenta pacis*: unulŭ semnatŭ la Osnabrück în 6 Augustŭ, altulŭ la Münster în 8 Sept. 1648; amêndouĕ întrupéză tractatulŭ de Westphalia.

poĭ la Liège; elŭ numia aceste călĕtoriĭ: *viaggi piacevoli*, și nu 'nceta de a surîde. Conducêndŭ afacerile guvernuluĭ din Colonia și Liège cu aceiașĭ siguranță ca și cum arŭ fi fostŭ în Paris — de unde chiarŭ regele și regina-mumă fugiseră, Mazarin, după intrige și negociațiunĭ destule, conduse cu uă șiretenia fără sémĕnŭ, învinse și rîse la urmă maĭ sdravĕnŭ decâtŭ cum hohotiseră la începutŭ nobiliĭ și magistrațiĭ regatuluĭ. *Il facchino*, fiulŭ țĕranuluĭ din Pescina condamnă la mórte pe Condé (1) și exilă la Blois pe Gaston d'Orléans. Ducesa de Longueville, care dicea în timpulŭ Frondeĭ că arŭ bu și pe Mazarin pênĕ cândŭ și-arŭ învineți minunatele eĭ pumnurĭ (2), nu maĭ vĕdu Parisulŭ anĭ d'a rândulŭ.

In timpulŭ acesta ênsĕ, diplomația 'șĭ perduse cumpĕtulŭ cum și-lŭ perduseră înăuntrulŭ Franciеĭ, nobilimea, magistratura și clerulŭ, în capulŭ căruia se afla celŭ maĭ deșteptŭ și celŭ maĭ svăpă-

(1) Tocmaĭ după pacea Pireneilorŭ (1659), Condé, care fugise la Espanioliĭ, fu iertatŭ de Rege și se reîntórse în Francia.

(2) Probabilŭ că acestŭ lucru era consideratŭ atuncĭ, în cea maĭ spirituală, cea maĭ sglobiă și cea maĭ țanțoșă nobilime a Franciеĭ, ca unŭ actŭ de eroismŭ anticŭ. Mândra soră a luĭ Condé arŭ fi onoratŭ pe Mazarin, bușindu-lŭ cu propriele eĭ mânĭ. Bătêndŭ unŭ mojicŭ, ducesa de Longueville și-arŭ fi mojicitŭ acele mânĭ de dеiță, la vederea cărora La Rochefoucauld se 'nflăcăra, devenia poetŭ, — elŭ, autorulŭ scepticelorŭ *Maxime* — și făcea versurĭ frumóseĭ ducese ca acestea:

Pour mériter son cœur, pour plaire à ses beaux yeux,
J'ai fait la guerre aux rois, je l'aurais faite aux dieux.

iatŭ din episcopiĭ Francieĭ, coadjutorulŭ de Retz, Paulŭ de Gondi (1). Mazarin abia putu consilia pe rege de a trămite uă scrisóre de felicitărĭ luĭ George II Rákoczi. Părintele acestuia, George I, murise în 11 Oct. 1648, și dieta recunoscuse la aceiașĭ dată pe fiulŭ sĕŭ de principe alŭ Transilvanieĭ. Ludovicŭ XIV asigura pe fiŭ căĭ va continua aceiașĭ bună-voință și aceiașĭ protecțiune ce acordase părinteluĭ. (2)

De aci 'nainte, celŭ puținŭ după documentele ce cunóscemŭ noĭ, diplomația luĭ Mazarin rĕmâne inactivă câtŭ-va. Cardinalulŭ e ocupatŭ cu afacerile interne, cu luptele în contra nobililorŭ; mintea nu'ĭ este spre afacerile esterne și cu atâtŭ maĭ puținŭ spre Orientulŭ Europeĭ.

Cu tóte acestea, politica francesă la Constantinopoli și'n totŭ Rĕsăritulŭ era directŭ atacată de uă ligă care se alcătuia între imperatorulŭ Germanieĭ, regele Polonieĭ, republica Veneţieĭ, principele Valachieĭ Mateiŭ Basarabŭ (3), alŭ Transil-

(1) Elŭ dicea, la prima bătăliă în contra trupelorŭ regalĭ, că a adresatŭ «ântâia a luĭ Pavelŭ către Corintienĭ» (epistoliă).

(2) *Actes et doc.* ediț. cit. *in fine*. Scrisóre din Amiens, 20 Iuniŭ 1649.

(3) Vasile Lupu nu intră în acéstă alianță; domnulŭ Moldoveĭ nu se preocupa de câtŭ a'șĭ face prietinĭ la Pórtă și a pîrî la dênsa pe Mateiŭ pe care'lŭ ura cu focŭ și cu care, âncă de multŭ, pentru causa creștinitățiĭ, chiarŭ imperatorulŭ Ferdinandŭ scria luĭ Vladislavŭ regele Polonieĭ, sĕ împace pe Vasile. (Scrisor. din Ratisbona 30 Aprilie 1641) V. și raportulŭ residentuluĭ imperialŭ din România Schmidt, asupra vrăjmășieĭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ și Vasile Lupu in

vanieĭ George II Rákoczi, capiĭ Bulgarilorŭ, episcopiĭ catoliciĭ de la Sardica Sofia, și ceĭ din Moldova.

Liga era 'ndreptată în contra Turcilorŭ. Imperatorulŭ încuviința năzuințele statelorŭ celorŭ miciĭ în contra inimiculuĭ cruceĭ, căcĭ ce perdeaŭ Habsburgiĭ făcêndŭ acestea? Nimicŭ. Ce câștigaŭ? Influința predomnitóre printre creștiniĭ ceĭ tributarĭ și ceĭ supușĭ Turcilorŭ. Prin urmare, Ferdinandŭ III se grăbi a da aprobarea sa încercărilorŭ de alianță ce proiectase Mateiŭ Bassarabŭ și Rákoczi prin intermediulŭ luĭ Petru Parcevicĭ, p'atuncĭ episcopŭ catolicŭ alŭ Sofieĭ și cu șederea în Moldova, la Bacăŭ, unde era archiepiscopŭ Marcus Bandini. (1)

Mateiŭ Bassarabŭ, după documentele ce avemŭ

«Documentele luĭ Hurmuzaki»; Picot: *Histoire de Moldavie*. XVII sec. Cursŭ la Scol. Limb. orientale vorbite. Aprilie 1883; Dora d'Istria: *Gli Albanesi in Rumenia*. ediț. cit. Scrisorile baililorŭ venețianĭ. privitóre la Vasile Lupu, pag. 6. și urm.

(1) *Archiv für oesterreichische Geschichte* (LIX Band) Wien. 1880. Studiulŭ comiteluĭ Pejacsevici asupra strămoșuluĭ seŭ: *Peter Freiherr von Parcevicĭ, Erzbischof von Martianopol, apostolischer Vicar und Administrator der Moldau, bulgarischer Internuntius von Kaiserlichen Hofe und Kaiserlicher Gesandter bei dem Kosaken Hetman Bogdan Chmielnicki*. 1612-1674. -- Studiŭ alcătuitŭ după documente inedite din arhivele din Viena. Buda. Clușŭ. Roma și Veneția (pag. 337-638, din sus citatulŭ *Archiv*). — *La Revue Historique* din Paris (Sept. Oct. 1880) a datŭ asupra acestuĭ substanțialŭ și fórte interesantŭ studiŭ unŭ scurtŭ resumatŭ. — Asupra luĭ Parcevicĭ v. și Hăsdĕŭ: *Columna luĭ Traianŭ* (Iuliŭ-Sept. 1882) pag. 177-79, art. *Arhivulŭ din Genova*, comentariŭ.

înainte, cădușe cu Rákoczi la învoélă îndată după suirea acestuia pe tronŭ. Boieriĭ românĭ, Dragomir marele banŭ, Barbu marele Stolnicŭ, Ienakie Postelniculŭ discutaseră și renoiseră acele *compositiones, foedera et pacta*, pe carĭ Domnulŭ Valachieĭ le făcuse cu George I (1). Peste unŭ anŭ și treĭ lunĭ, Mateiŭ obștia în tótă téra *(notum facimus per praesentes)* că tractatulŭ încheiatŭ cu Rákoczi Senior s'a 'ntăritŭ și cu fiulŭ seŭ, Rákoczi Junior (2).

Pênĕ la 18 Decembre 1649, Parcevicĭ fusese la Tîrgoviște. unde 'ĭ sosiseră scrisorile de la Rákoczi. Aci, în bĕtrâna capitală a Domnilorŭ românĭ, se puseră basele ligiĭ în care Mateiŭ, după spusa călughĕruluĭ, avea sĕ jóce rolulŭ principalŭ.

Parcevicĭ se gătia sĕ plece în Polonia. Domnulŭ Românieĭ îĭ dede instrucțiunĭ. dér nu'ĭ dede scrisorĭ. Mateiŭ era prudentŭ, scia și cunoscea fórte sinceritatea călughărilorŭ catolicĭ față cu schismaticiĭ; se mulțămi decĭ a spune verde, pe românesce (3), luĭ Parcevicĭ că elŭ va fi gata când și ceĭ-l-alțĭ aliațĭ vorŭ fi gata. Deșteptulŭ călughĕrŭ nu insistete; primi de la Francescus Marcanich (4), guvernatorulŭ Bulgarieĭ (?) uă scrisóre

(1) *Monumenta Hungariae historica*, Pesta 1874, în 8°. Tom. XXIII, *Diplomataria*. Archivele luĭ Rákoczi George II, publicate de d. Szilagiy Sandor; pag. 27. Act. din 18 Febr. 1650.

(2) *Ibidem*. pag. 61. Act. din 10 Maiŭ, 1651.

(3) Parcevicĭ scia bine românesce, bulgăresce, italienesce, latinesce și armenesce, V. Pejacsevici: *Stud. cit.* pag 352.

(4) Acestŭ Marcanich, pe care nu'lŭ cunóscemŭ, era la Tîrgoviște,

către Serenisima Republică a Veneţieĭ—*gloriosissima orbis regina;*— uă a doua de la Petre Deodat, archiepiscopulŭ Sardiceĭ; uă a treia de la notabiliĭ bulgarĭ (1) carĭ «vinŭ către Republica Veneţieĭ *con «le barbe bianche, con il capo canuto, con il dorso dalla «tirannia incurvato, con li occhi incavati, con le forze de«bili,* şi o rógă sĕ'ĭ ajute în contra Turcilorŭ.»

Avemŭ, ḑicŭ bieţiĭ Bulgarĭ, ale cărorŭ fierbinţĭ rugăciunĭ nu vorŭ fi împlinite de cât după douĕ secole şi jumĕtate, avemŭ pentru noĭ pe regele Vladislavŭ (2) alŭ Polonieĭ şi pe Mateiŭ, domnulŭ Valachieĭ, a căruĭ armată stă gata şi n'ascéptă de câtŭ semnalulŭ Serenisimeĭ Republice ca sĕ năvăléscă în Turcia. Trâmbiţeze Veneţia acestŭ semnalŭ, binevoiéscă a redeştepta alŭ Bulgarieĭ leŭ adormitŭ care, de şi ăncă trăiesce, totuşĭ nu rugesce! (3)

(1) Tóte aceste scrisorĭ suntŭ datate din *Tergovist in Moldavia.* Confusiunea va continua mereŭ în mintea Apusenilorŭ. Într'uă geografie tipărită la Paris în 1687 de unŭ d. Le Coq şi întitulată: *le Parfait Géographe* cu întrebărĭ şi rĕspunsurĭ, citimŭ la pag. 482: *Qu'est-ce que la Moldavie? — C'est la basse Valachie située entre le Danube, la Bulgarie, la Transilvanie et la Hongrie. — Quelle est la capitale?— Bucharest.* Ş'apoĭ, Valachia cu capitala Iaşĭ. In ceia ce privesce gurele Dunăreĭ, Le Coq, perfectulŭ geografŭ, ḑice că Strabone numĕră cincĭ, Ptolomeŭ, şése, Ovidiŭ şépte şi moderniĭ douĕ. Erŭ călĕtoriĭ, după cum vĕḑurămŭ, nu lipsia în Francia, din ceĭ carĭ visitaseră ambele Românĭ şi gurele Dunăreĭ.

(2) Nu sciŭ, se vede, ăncă de mórtea luĭ Vladislavŭ (10 Marte 1648).

(3) *Vogli il leone di Bulgaria adormito eccitare, respirat enim adhuc, quamvis totaliter non spiret.*— Pejacsevici. *Stud. cit.* pag. 489-492, *doc.*

La 18 Decembre, Parcevicĭ plecă cu aceste scrisorĭ în Polonia. Jonŭ-Casimir încuragiă alianța, lăudă fórte zelulŭ creştinescŭ alŭ micilorŭ principĭ, promise ajutóre, dér ḑise că nu se va pune elŭ în fruntea Ligeĭ; numi decĭ, diǹ autoritateaĭ regală, de capŭ şi generalŭ cârmuitorŭ pe Mateiŭ Basarabŭ, domnulŭ Valachieĭ. Parcevicĭ se reîntórse la Tîrgoviste şi anunță acestea principeluĭ românŭ. «Reîntineri de mare bucuriă acelŭ «venerabilŭ bĕtrânŭ», spunea în urmă Parcevicĭ într'unŭ memoriŭ presintatŭ senatuluĭ veneţianŭ. Mateiŭ trămise 'ndată în Bulgaria ca sĕ vestéscă pe capiĭ resculăreĭ despre resultatulŭ misiuneĭ luĭ Parcevicĭ la Varsovia. (1) — Uita óre bĕtrânulŭ principe că bucuriele române după urma Poloniel suntŭ trecĕtóre ca trâmbele de fumŭ?

Orĭ-cum arŭ fi, Parcevicĭ plecă la Viena în primăvéra luĭ 1650, tocmaĭ când Mateiŭ întăria alianța cu George II Rákoczi. Ajunsŭ în capitala Habsburgilorŭ, Parcevicĭ începu sĕ umble pe la toțĭ miniştri şi pe la toțĭ ambasadori. Curtea imperială îĭ rĕspunse că nimicŭ nu i-e maĭ la inimă de câtŭ causa nefericiţilorŭ Bulgarĭ, dér că, acum, ea este în pace cu Turciĭ. Totuşĭ, adăugeaŭ predecesoriĭ luĭ Kaunitz şi luĭ Thugut, décă Republica Veneţieĭ se va pronunța hotărîtŭ pentru Bulgarĭ, imperatorulŭ, apĕrătorŭ firescŭ alŭ cre-

(1) Pejacsevici: *Stud. cit.* pag. 496—502.

dincioşilorŭ crucel, îşĭ va schimba părerea şi va sfâşia tractatulŭ care'lŭ légă cu Sultanulŭ.

Ambasadorulŭ Veneţieĭ de la Viena, N. Sagredo, aflase numaĭ de câtŭ de unde şi de ce a venitŭ Parcevicĭ în capitala Imperiuluĭ, şi vestise îndată despre acésta Senatulŭ Republiceĭ. In unire cu ambasadorulŭ Poloniei, Giovanni Batt. Visconti, care apăra şi ajuta pe Parcevicĭ ca pe unŭ protegiatŭ alŭ regeluĭ şi domnuluĭ sĕŭ, Sagredo dede călughĕruluĭ diplomatŭ scrisorile de presentaţiune pentru dogele Francesco da Molina. (1)

Se vede că totŭ zelulŭ cruceĭ şi creştinésca iubire făcură pe ambasadorulŭ luĭ Filipŭ IV, regele Espanieĭ, sĕ se amestice în tractativele luĭ Parcevicĭ cu miniştriĭ luĭ Ferdinandŭ III.

Astŭ-felŭ dérŭ, puterile cele marĭ ale Europeĭ sciaŭ că uă ligă puternică se plămădesce în contra Turcilorŭ; că imperiulŭ, Veneţia, Polonia şi principatele (2) suntŭ pe cale de-a discuta-o; că, în capulŭ aceleĭ lige, pentru a eĭ deplină reuşită, va fi pusŭ «*il gran satrapa Mathia, prencipe di Valachia con la Bulgaria confinante.*» — Singură Francia şi Mazarin nu sciaŭ nimicŭ, nu făceaŭ nimicŭ pentru a scăpa Turcia cum, diplomaticaminte, o scăpase Henricŭ IV de marea ligă creştină de la 1595—1600. Vina nu era a luĭ Mazarin. Fronda Seniorilorŭ mânca

(1) Doge de la 1646—1655.
(2) Parcevicĭ dicea astfelŭ în memoriele presintate la Veneţia.

tóte minutele și înegria viéța nemuritoruluĭ ministru. De-arŭ fi fostŭ liberŭ de preocupațiunile și grijele interne, cine sciă ce espediente arŭ fi scornitŭ născocitorulŭ Italianŭ pentru a strica și distruge liga făcută în contra Turcieĭ, aliata seculară a Fncieĭ.

Ducesa de Longueville și ducele de Beaufort, «regele și amorezulŭ tuturorŭ precupețelorŭ din «halele Parisuluĭ», contribuiră, fără prin gândŭ sĕ le trăsnéscă, la liniscita alcătuire a ligeĭ, alŭ căreĭ capŭ era sĕ fiă *il gran satrapa di Valachia*, și alŭ căreĭ primŭ artisanŭ era zelosulŭ archiepiscopŭ alŭ Sofieĭ. Décă arŭ fi sciutŭ de ajutorulŭ ceĭ da indirectŭ ducesa de Longueville, bĕtrânulŭ Mateiŭ, care, ca și bĕtrânulŭ Mircea, era galantŭ cu cocónele, arŭ fi trămisŭ frumóseĭ Anne de Bourbon-Condé strălucite și bogate daruri orientale, carĭ arŭ fi fostŭ cu atâtŭ maĭ aprețuite la Paris, cu câtŭ, p'atuncĭ, eraŭ maĭ rare.—Bizară înlănțuire de fapte și de nume! Influința Frondeĭ parisiane asupra conferințelorŭ de la Tîrgoviște în 1650! Istoria oferă cercetătoruluĭ asemenea curióse apropiărĭ.

Mazarin decĭ, care, ca și Richelieu, ținea sĕ cunóscă tóte cestiunile europene, nu află nimicŭ, după documentele ce amŭ studiatŭ despre cestiunea ligeĭ creștine de la 1649—1650. Totușĭ, nu e cu putință ca ambasadorulŭ Francieĭ de la Veneția sĕ nu fi aflatŭ ceva despre sosirea și misiunea luĭ Parcevicĭ pe lângă Senatulŭ și Dogele

Serenisimeĭ Republice. Fondulŭ «Veneția» de la Ministerulŭ afacerilorŭ străine din Paris trebuie sĕ conțină hârtiĭ de-ale ambasadoruluĭ, care sĕ amintéscă, celŭ puținŭ în trécĕtŭ, de tractativele Republiceĭ cu represintantulŭ micelorŭ state creștine din Resăritŭ. Cestiunea era pré importantă, interesa pré de aprópe politica Francieĭ în Orientŭ, pentru ca trămisulŭ luĭ Ludovicŭ XIV sĕ nu o fi comunicatŭ curțeĭ sale.

Intr'adevĕrŭ, Parcevicĭ sosindŭ la Veneția (1), fu primitŭ de înaltulŭ Colegiŭ alŭ Republiceĭ la 6 Iuliŭ 1650. Scrisorile ce aducea de la creștinĭ fură citite. La 7 Iuliŭ, Dogele ascultă cuvêntarea călughĕruluĭ care 'ĭ espuse cestiunea și 'ĭ povesti fasele prin carĭ dênsa trecuse la Târgoviște, la Varsovia și la Viena. Francesco da Molina rĕspunse în douĭ perĭ, după acelŭ vecĭnicŭ tipicŭ alŭ diplomațieĭ venețiane, care părea că spune miĭ și sute și făgăduesce marea cu sarea, pe cândŭ, în realitate, nu spunea și nu făgăduia nimicŭ, séŭ, maĭ bine — permită-ni-se espresiva și aci potrivita locuțiune bucurescénă, — spunea și făgăduia *tufe de Veneția*.

Intre 7 și 12 Iuliŭ, Parcevicĭ făcu și împărți Senatuluĭ, Dogeluĭ și secretarilorŭ de statŭ, diferite memoriurĭ în carĭ espunea pe largŭ și apăra causa creștinilorŭ. Intr'unŭ memoriŭ presintatŭ înaltuluĭ Colegiŭ la 9 Iuliŭ 1650, Parcevicĭ

(1) Pejacsevici: *Stud. cit.* pag. 365—372.

insistă asupra unuĭ punctŭ care ne arétă bine că, în acéstă ligă, rolulŭ principalŭ avea sĕ 'lŭ jóce, nu Rákoczi, ci Mateiŭ Basarabŭ, ale căruia putere armată și véḑă în Orientŭ eraŭ marĭ în timpurile acelea.

Parcevicĭ ḑicea Veneţianilorŭ : pentru a puté face ca rĕscularea Bulgarilorŭ sĕ reușéscă, trebue maĭ ântâiŭ sĕ avemŭ în partea nóstră pe Mateiŭ ; sĕ 'lŭ numimŭ comandantŭ alŭ Ligeĭ, sĕ 'ĭ arĕtămŭ chiarŭ că avemŭ intenţiunea d'a'lŭ alege principe alŭ Orientuluĭ (1). Mateiŭ, maĭ ḑicea episcopulŭ de Sofia, doresce din inimă sĕ se scape de Turcĭ, dér nu póte sĕ ésă cu ostile din ţéra românéscă, pentru că Vasile Lupu, vrăjmașulŭ luĭ, i-arŭ apuca tronulŭ. Regele Polonieĭ a numitŭ pe Mateiŭ Basarabŭ : *generalissimo di tutto l'Oriente,* și mĭ-a făgăduitŭ că și dênsulŭ va veni ceva maĭ la urmă cu óste multă ca sĕ pună mâna la victoria cruceĭ și la gonirea Turcilorŭ.

In ceia ce privesce rĕspunsurile curţeĭ imperiale, Parcevicĭ, cu dréptă pricepere, le espuse ast-felŭ cum îĭ fuseseră date. Amplificarea și umflarea adevĕruluĭ arŭ fi fostŭ nefolositóre. Sagredo, ambasadorulŭ Veneţieĭ de la Viena, anunţase de multŭ Senatuluĭ părerile curţeĭ imperiale în cestiunea Ligeĭ creștine.

(1) Curtea din Viena îșĭ va aduce aminte de acéstă momélă, cândŭ va promite luĭ Șerbanŭ Cantacuzenŭ, cu care va negocia, imperiulŭ Byzanţeĭ și, prin urmare, titlulŭ de imperatorŭ.

. La 13 Juliŭ 1650, Parcevicĭ fu primitŭ în audienţă pentru a'şĭ lua ḑiua bună de la Senatŭ şi de la Doge. Pleca la Roma. I se dede scrisorĭ de recomandaţiune pentru ambasadorulŭ Republiceĭ din capitala Papilorŭ; i se dede rĕspunsurile Dogeluĭ la scrisorile Bulgarilorŭ şi episcopilorŭ catolicĭ. Cele ce Dogele şi Senatulŭ ḑiceaŭ în acele scrisorĭ, suntŭ lesne de înţelesŭ. «Suntemŭ pen«tru rĕsboiulŭ în contra Turcilorŭ. Care bunŭ şi «evlaviosŭ creştinŭ n'arŭ fi pentru acestŭ sântŭ «şi demnŭ de nemurire rĕsboiŭ în contra Turci«lorŭ ?..... Dér, nu ne pronunţămŭ imediatŭ; sĕ «scrimŭ ântâiŭ ambasadorilorŭ nostri; sĕ vedemŭ «şi părerile lorŭ; sĕ scimŭ ce credŭ eĭ şi mini«striĭ curţilorŭ pe lângă cari ne represintă. Dum«névóstră întreţineţĭ în popórele ce cârmuiţĭ şi «păstoriţĭ, acelaşŭ zelŭ pentru lupta sântă a cru«ceĭ în contra semi-luneĭ.»

Veneţia vĕḑuse în dată adevĕrata părere a luĭ Ionŭ-Casimirŭ şi a luĭ Ferdinandŭ III, în privinţa ligeĭ crestine. Vorbe, laude şi florĭ retorice latine şi italiane de cari eraŭ pline vocabularele cancelarielorŭ din Varsovia şi din Viena, étă totŭ ce puteaŭ da micelorŭ state mariĭ suveranĭ creştinĭ aĭ Europeĭ rĕsăritene. Ajutorulŭ era sĕ vie maĭ târḑiŭ, cândŭ foculŭ şi luptele începutuluĭ arŭ fi arĕtatŭ Germanilorŭ şi Polonilorŭ ce drumŭ luaŭ lucrurile. «Incepeţĭ, păreaŭ a ḑice ministriĭ din «Viena şi din Varsovia, începeţĭ lupta şi vomŭ

«vedé ; intraţĭ în rebeliune cu Pórta ; rupeţĭ orĭ-ce «legăturĭ ce maĭ aveţĭ cu dênsa ; rĕmâneţĭ sin«gurĭ, fără apărătorĭ, bătuţĭ de valurile primejdie«lorŭ din tóte părţile; ş'atuncĭ, vomŭ chibzui noĭ «cum, scăpându-vĕ, sĕ vĕ legămŭ cu maĭ multă «artă de câtŭ fuseserăţĭ legaţĭ de Turcia.»

Astfelŭ interpreta Serenisima Republică făgăduielele imperatoruluĭ, aprobările călduróse ale regeluĭ Poloniei; şi, pare-ni-se, că acésta era drépta interpretare.

Zelulŭ religiosŭ alŭ luĭ Parcevicĭ, dorinţa ardinte a luĭ Mateiŭ şi Rákoczi d'a scăpa de sub jugulŭ Turcilorŭ făceaŭ pe acestĭ douĭ principĭ crestinĭ sĕ priméscă dreptŭ imperiale şi regale adevĕrurĭ cuvintele luĭ Ferdinandŭ, ale luĭ Ionŭ-Casimirŭ şi ale ministrilorŭ lorŭ. Mateiŭ, cu inima tênĕră şi gata sĕ se 'nflacăre pentru ideĭ nobile şi planurĭ grandióse, reîntineria, după cum ḑicea Parcevicĭ, cândŭ acesta îĭ spunea că regele Poloniei e cu totulŭ în partea lorŭ.

Documentele comiteluĭ Pejacsevicĭ nu ne spune nimicŭ despre călĕtoria episcopuluĭ la Roma. Nu este ênsĕ greŭ de a vedé că liga adormi din noŭ, mulţămită soporificelorŭ încuragiărĭ date de Germania, Polonia şi Veneţia, planurilorŭ generóse ale maĭ marilorŭ din ţĕrile carpatine şi dunărene.

Evenimentele cari urmară după misiunea luĭ Parcevicĭ în Apusŭ nu facŭ parte din subiectulŭ nostru. Vasile Lupu gonitŭ de pe tronulŭ Moldo-

veĭ de diplomatulŭ și deșteptulŭ George Stefanŭ; alianța celorŭ treĭ principĭ Mateiŭ (1), Rákoczi și noulŭ domnŭ alŭ Moldoveĭ; mórtea luĭ Mateiŭ și intrarea în acéstă minusculă triplă alianță a luĭ Constantinŭ Basarabŭ (2), următorulŭ luĭ Mateiŭ; ajutorulŭ moralŭ și bănescŭ cu care 'ĭ ajută episcopiĭ Cirilŭ alŭ Têrnoveĭ și Gavrilŭ alŭ Serbieĭ; serviciele aduse alianțeĭ de Parcevicĭ, numitŭ, dupĕ cererea luĭ George Stefanŭ și a catolicilorŭ din Moldova, episcopŭ alŭ Marțianopoluluĭ, *in partibus infidelium* (3); espedițiunea luĭ Rákoczi în Polonia, dupĕ tractatulŭ încheiatŭ cu Carolŭ X Gustavŭ, regele Suedieĭ, și cu ajutorulŭ luĭ Constantinŭ Bassarabŭ și alŭ luĭ George Stefanŭ (4); resboiulŭ turco-transilvanŭ care pricinui căderea domnilorŭ românĭ și înlocuirea lorŭ în

(1) *Monumenta, etc. etc.* — Ultima scrisóre a luĭ Mateiŭ către Rákoczi e din 23 Dec. 1652. Domnulŭ românŭ iscălesce: *Vicinus et servire paratus.*

(2) Interesantă cestiune care merită a fi studiată de ceĭ carĭ aŭ fericirea sĕ cunóscă limba maghiară, în *Monumenta Hungariæ historica*, vol. cit. pag. 132--682, în care se află peste treĭ-ḑecĭ de scrisorĭ ale principilorŭ românĭ, C. Bassarab și George Stefanŭ, adresate luĭ George II Rákoczi și altora. — V. încă: Dora d'Istria: *Gli Alb. in Rumenia*, edit. cit. pag. 24 și urm. Scrisor. luĭ Reininger, amb. germanŭ de la Stambulŭ, asupra acesteĭ triple alianțe, precum și documentele publicate de venerabilulŭ T. Ciparïŭ în alŭ sĕŭ *Arhiv pentru Filologiĕ și Istoriĕ* (Blaș, 1857, in-4⁰) pag. 585 și altele.

(3) *Pejácsevici: Stud. cit.* De la 1654 pênĕ la 23 Iuliŭ 1674, cândŭ muri la Roma episcopulŭ Marțianopoluluĭ.

(4) Miron Costin, I, pag. 352 și urm.

Valachia cu Radu Michaiŭ, și în Moldova cu primulŭ Ghika: tóte aceste evenimente parŭ a nu fi interesatŭ pe ambasadorulŭ Franciei de la Pórtă, și a nu fi atrasŭ atențiunea luĭ Mazarin, ocupatŭ pe atuncĭ cu căsĕtoria regeluĭ Ludovicŭ XIV.

Acéstă indiferință adeveresce cele ce spuneamŭ maĭ susŭ în privința genuluĭ de iubire ce arĕtase diplomația celorŭ douĭ cardinalĭ, principilorŭ rĕsăritenĭ înainte și câtŭ-va timpŭ după tractatulŭ de Westphalia. Fiulŭ luĭ Rákoczi, căruia Richelieu îĭ săruta mânile, și aceĭ *principes confœderati* care nu eraŭ nicĭ uă dată uitațĭ în scrisorile d-lorŭ Du Bois d'Avaugour, de Croissy, Servien și d'Avaux, periseră acum din mintea diplomațieĭ francese. Fiă-care cu sórta luĭ: — *fruiturque fama sui*, cum dicea Tacitŭ: nicĭ uniĭ nicĭ alțiĭ nu eraŭ de acusatŭ: lucraŭ după cum li-era interesele; nu se plângeaŭ uniĭ într'uă parte și alțiĭ într'alta că suntŭ ingrațĭ.

Peste unŭ secolŭ, Fredericŭ II, regele Prusieĭ va 'ncela pe față pe Francesĭ în alianța franco-prusiană din 1740, cândŭ cu răpirea Silesieĭ (1) și totŭ elŭ se va plânge în lumea largă că Ludovicŭ XV și cardinalulŭ de Fleury suntŭ nesce ingrațĭ. Domniĭ țĕrilorŭ carpatine nu se plângeaŭ că Mazarin i-a părăsitŭ, nu eraŭ atâtŭ de deștepțĭ și nu scriseseră *Anti-Macchiavell*-ulŭ, pen—

1 Ducele de Broglie, *Frédéric II et Marie-Thérèse*. Paris, 1883, unŭ vol. in-8. Pag. 122 și urm.

tru a puté fi maĭ machiavelicĭ decâtŭ chiar celebrulŭ secretarŭ alŭ Florenţeĭ.

In Francia, Mazarin atinsese punctulŭ culminantŭ alŭ glorieĭ şi putereĭ sale. Celebrulŭ tractatŭ din insula Fasanilorŭ, pacea Pireneilorŭ pentru încheiarea căreia Mazarin jertfi ultimele séle puterĭ în luptele de intrigĭ şi de dibăciă cu don Luiz de Haro, întemeiă a totŭ puterea luĭ Ludovicŭ XIV (1659).

Peste douĭ anĭ, Mazarin muri. Ludovicŭ XIV remase singurŭ la cârma afacerilorŭ interne şi esterne. Chiar décă Mazarin, *le grand Turc*, cum îl zicea augustulŭ sĕŭ elevŭ, n'arŭ fi făcutŭ pentru mărirea Francieĭ, tractatele din Westphalia şi din insula Fasanilorŭ, totuşĭ elŭ arŭ fi rĕmasŭ nemuritorŭ numaĭ prin singurulŭ sfatŭ ce dede tênĕruluĭ rege, d'a lua în consiliŭ de Statŭ pe unulŭ din ómeniĭ sĕĭ. Acestŭ omŭ, drămuitŭ şi judecatŭ de sciutulŭ Italianŭ, fu Colbert.

Vomŭ sfîrşi acestŭ capitolŭ cu judecata luĭ Colbert asupra luĭ Mazarin : «nu maĭ rĕmâne în«doiélă că Mazarin scia pe degete afacerile şi «interesele esterne ale Francieĭ; nu scia ênsĕ pe «cele interne.» (1)

Cele interne, mulţămită recomandaţiuneĭ luĭ

(1) Mignet : *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV*, Paris, 1835—1842. 4 vol. in-4° — Vol. I, introducţ. pag. LV. — Aceste cuvinte Colbert le-a scrisŭ în testamentulŭ sĕŭ politicŭ.

Mazarin, fură încredințate luĭ Colbert. Cu veniturile regatuluĭ cârmuite de Colbert, cu nesce generalĭ de felulŭ cărora găsimŭ vro câțĭ-va, numaĭ în Iliada imperială printre generaliĭ luĭ Napoleon I, Ludovicŭ XIV va puté, în decursŭ de uă jumĕtate de secolŭ, sĕ'șĭ satisfacă, atâtŭ înăuntru câtŭ și în afară, nemĕsurata și fórte adese-orĭ păgubitórea sa poftă de gloriă și mărire.

VII

1661—1677

«Sire, nu-ţĭ maĭ numi primŭ-ministru,» ḑise Mazarin luĭ Ludovicŭ XIV, cândŭ acesta merse sĕ'ĭ facă ultima visită în Palatulŭ-Cardinalŭ. «Gu-«vernă şi domnesce singurŭ» adause Mazarin. Regele fu adâncŭ mişcatŭ la auḑulŭ acestorŭ cuvinte pronunţate de dibaciulŭ Italianŭ la césulŭ morţiĭ, şi'şĭ promise sĕ le urmeze întocmaĭ.

Intr'adevĕrŭ, de la mórtea luĭ Mazarin şi pênĕ cândŭ muri şi dênsulŭ — căcĭ era omŭ (1), — în decursŭ adică de 54 de anĭ (1661—1715), Regele-Sóre nu se depărtă uă dată măcarŭ de la celebra maximă a monarchieĭ absolute, pe care elŭ séŭ alţiĭ o pronunţară (2). Şi décă, de la începutulŭ domnieĭ séle, Ludovicŭ XIV nu ḑise cu acea *imperatoria brevitas* de care vorbesce Tacitŭ: *l'Etat c'est moi* — statulŭ suntŭ eŭ, apoĭ, de sigurŭ, tóte actele séle fură cârmuite de acestŭ

(1) Celebra oraţiune funebră a luĭ Massillon: *Dieu seul est grand, mes frères* . . . .

(2) Curioşiĭ potŭ aprofunda acéstă controversată cestiune istorică în folositórea şi interesanta scriere a regretatuluĭ Ed. Fournier: *l'Esprit dans l'Histoire*, Paris, Dentu, 1882, 1 vol. in-12°; pag. 263 şi urm.

principiŭ despoticŭ, născutŭ din antica maximă : *hoc volo, hoc jubeo, sit pro ratione voluntas.*

«Resbelŭ și mărire» fu cuvêntulŭ de ordine alŭ domnieĭ luĭ Ludovicŭ XIV. De la resbelulŭ în contra Espanieĭ (1669) și pênĕ la pacea de la Utrecht, Francia avu, aprópe fără încetare, întréga Europă în contră'ĭ. Diplomaţia francesă, învĕţată la scóla luĭ Richelieu și luĭ Mazarin, și negândindu-se de câtŭ la succesŭ în meditaţiunile séle, trebuia acum, sub inspiraţiunea directă a regeluĭ, sĕ facă în combinările séle uă parte uriéșă și gusturilorŭ regale. Diplomaţiĭ nu trebuiaŭ sĕ uĭte acésta, décă voiaŭ sĕ placă regeluĭ. «De și era «înzestratŭ cu multŭ bunŭ-simţŭ, Ludovicŭ XIV «n'avea, dice d. Mignet, acea adâncă pricepere și «acea vedere pĕtrundĕtóre care străbate negurile «viitoruluĭ și care ridicase atâtŭ de susŭ pe Ri«chelieu și pe Mazarin. Ludovicŭ XIV credu fórte «adeseorĭ că merge dupĕ vocea datorieĭ séle de «suveranŭ, și'n realitate elŭ mergea dupĕ vocea «patimilorŭ séle de omŭ.» (1)

Și'ntr'adevĕrŭ, de câte orĭ, în cursulŭ îndelungeĭ séle domniĭ, nu se vorŭ jertfi ajutóre însemnate numaĭ și numaĭ pentru că regele Francieĭ va găsi, bunióră, eticheta curţeĭ polone séŭ saxone nu tocmaĭ demnă d'unŭ suveranŭ. Ș'apoĭ, ceia ce este și maĭ rĕŭ, diplomaţiĭ maĭ tinerĭ, plecândŭ

(1) Mignet : *op. cit.*, introducţiune, pag. LII.

la curţile străine, vorŭ trămite d'acolo rapórte făcute ca sĕ placă regeluĭ, érŭ nu ca sĕ spună adevĕrulŭ şi numaĭ adevĕrulŭ, fiă elŭ câtŭ de displăcutŭ pentru urechile regale. La aceste rapórte înflorite de diplomaţiĭ sĕĭ trebue sĕ se fi gânditŭ Ludovicŭ XIV când scria singurŭ acestŭ mare adevĕrŭ : «Orĭ-ce omŭ rĕŭ informatŭ nu se «póte opri d'a nu raţiona rĕŭ», şi maĭ la vale: «Credŭ că orĭ-cine arŭ fi bine însciinţatŭ şi bine «convinsŭ de ceia ce se petrece, n'arŭ face nicĭ «uă dată de câtŭ ceia ce trebue». (1) Elŭ singurŭ ênsĕ îndémnă, prin nemĕsurata-ĭ mândriă, pe toţĭ diplomaţiĭ corónei a nu'ĭ spune de câtŭ fapte şi vorbe care 'lŭ întăriaŭ în credinţa ce avea că e arbitrulŭ lumeĭ, sabia unică a creştinĕtăţiĭ.

Câtŭ domni pe tronulŭ Polonieĭ Ionŭ Sobieski, Ludovicŭ XIV perdu cea maĭ mare parte din ajutorulŭ ce vitézulŭ căpitanŭ arŭ fi putută aduce planurilorŭ séle. (2) Pentru ce? Pentru că regina Polonieĭ, soţia luĭ Sobieski, era uă gentildonă francesă dintr'uă familiă fórte modestă. Maria-Casimire d'Arquien era féta unuĭ oficiarŭ alŭ duceluĭ d'Orléans, *Monsieur,* fratele regeluĭ, şi sora marchisuluĭ de Béthune, ambasadorulŭ luĭ Ludovicŭ XIV în Polonia, după cum vomŭ vedé maĭ la vale. Regele-Sóre nu voia, nu putea sĕ se pórte cu

(1) Din consiliele ce adresa strănepotuluĭ sĕŭ Ludovicŭ XV, în Sainte-Beuve : *Causeries du Lundi.* ediţ. cit. Tom. V, pag. 322.

(2) Salvandy : *op. cit.* vol. II. pag. 40 şi următórele.

Maria d'Arquien cum se purta cu Henrietta, soția regelui Angliei; eticheta nu 'i permitea una ca acésta. La unŭ astŭ-felŭ de lucru s'arŭ fi opusŭ grozavŭ conveninţele, ceremonialulŭ, acelŭ inflexibilŭ *decorum* din a doua jumĕtate a secolului XVII, care a datŭ politicei, diplomaţiei, literaturei şi relaţiunilorŭ sociale, pe lângă maiestate şi falnică frumuseţă, unŭ felŭ de curiósă înţepenitură. Ludovicŭ XIV îşi înstrăină pentru totdéuna Polonia, căci, mulţămită ceremonialului, sângeră adâncŭ amorulŭ propriŭ, mândria de femeiă şi de regină a Mariei d'Arquien, pe care Sobieski o adora. (1)

Şi décă era astŭ-felŭ cu Polonia, cu Veneţia, cu Papa şi cu tóte statele italiane, unde aceste trufaşe pretenţiuni ale regelui Franciei eraŭ celŭ puţinŭ înţelese décă nu aprobate, gândiţi-vĕ la ce trebue sĕ se fi petrecutŭ în Turcia, cândŭ ambasadorii, totŭ atâtŭ de mândri ca şi măreţulŭ lorŭ stăpânŭ, cereaŭ vizirilorŭ sĕ fiă tractaţi pe unŭ piciorŭ de perfectă egalitate.

Suntemŭ aprópe siguri că, în primii ani ai guvernului personalŭ alŭ lui Ludovicŭ XIV, între resbelulŭ în contra Espaniei (1669) şi pacea de la Nimègues, hârtiele ambasadorilorŭ coprindŭ multŭ mai numeróse dări de sémă asupra ceremonialului presintaţiunilorŭ, de câtŭ informaţiuni

(1) Salvandy : *op. cit.* Impresurarea Vienei şi scrisorile adresate de Sobieski. din Austria. «iubitei séle Marietta».

asupra silințelorŭ repețite ce 'șĭ daŭ imperatorulŭ Germanieĭ, regiĭ Espanieĭ și Anglieĭ precum și representantulŭ Țĕrilorŭ-de-Josŭ a câștiga pe lângă teribila dinastiă a Kupruliilorŭ, aceiașĭ trecere ca regele Francieĭ. Și cu tóte acestea, Mohametŭ și Achmetŭ Kiupruli tractaŭ pe ambasadoriĭ Francieĭ ca și pe ceĭ-l-alțĭ represintanțĭ. «Stăpânulŭ meŭ, «ḑicea d. de Guilleragues luĭ Achmetŭ Kiupruli, «va spăla insulta ce 'mĭ facĭ în șiróe de sânge». Vizirulŭ, după sdravene înjurăturĭ pe carĭ, din fericire, ambasadorulŭ nu le 'nțelegea, trămitea pe strălucitutŭ seniorŭ francesŭ la arestŭ, într'uă odaiă alăturĭ, și nu 'ĭ da drumulŭ pênĕ cândŭ nu plătia vro 50,000 de leĭ.

Ast-felŭ înțelegeaŭ Turciĭ, la sfêrșitulŭ secoluluĭ XVII, deosebitele relațiunĭ diplomatice. Pe iute și de grabă! Viziriĭ, ca și ceĭ-l-alțĭ demnitarĭ aĭ Porțeĭ, nu lăsaŭ sĕ trăgănéscă lucrurile. Acestŭ binecuvîntatŭ obiceiŭ alŭ Osmanlîilorŭ, scurta procedură, era în de obște cunoscutŭ în Francia. La Fontaine și póte și alțĭ poețĭ contimporanĭ, carĭ se dedeseră cu capulŭ de încetinimea și împleticitura procedureĭ francese, cântaseră iuțéla turcéscă în deslegarea problemelorŭ (1). Din nefericire, Turciĭ deslegaŭ adesea cestiunile cu argumente maĭ multŭ de câtŭ simțitóre și pe spinarea judecațilorŭ.

(1) La Fontaine : *Fables*, lib. I, 22 : *Les Frelons et les Mouches à miel* :

Plût à Dieu qu'on reglât ainsi tous les procès!
Que des Turcs en cela l'on suivît la méthode!

D. de Nointel, bunióră, care fusese ministru înaintea d-luĭ de Guilleragues, primise la uă recepţiune vr'o câte-va buşelĭ cu unŭ scăunaşŭ din partea baş-ciauşuluĭ luĭ Achmetŭ Kiupruli, de nu sciuse pe unde să ésă maĭ iute din odaia viziruluĭ : uă eşire *teker-meker,* în urma poruncilorŭ furióse ale viziruluĭ care'ĭ striga : ***haidé! haidé, ghiaur!*** — De altmintrelĭ, toţĭ ministriĭ pătimiaŭ astfelŭ. Unŭ ambasadorŭ alŭ Veneţieĭ şi unŭ altulŭ alŭ Ţaruluĭ Alexe fură câtŭ p'aci sĕ dea 'n nasŭ, plecaţĭ cu violinţă de ciauşiĭ ce'ĭ ţineaŭ de subţiorĭ, pentru că dênşiĭ nu se înclinaŭ pênĕ la pămêntŭ înaintea Sultanuluĭ, în ḑiua recepţiuniĭ oficiale. Érŭ Kapukehaielile principilorŭ Moldoveĭ şi Valachieĭ, zăriţĭ uă dată, dupĕ feréstră, de sultanulŭ Mohametŭ că intraŭ la Achmetŭ Kiupruli îmbrăcaţĭ în galbenŭ şi roşu — culorĭ nobile şi turcescĭ,— primiră, din porunca Padişahuluĭ, câte 50 de bastóne fiă-care. — Totŭ astfelŭ trămişiĭ luĭ George Ghika o păţiră din partea viziruluĭ Mohamet Kiupruli, cândŭ îĭ aduseră darurile domnuluĭ lorŭ. Vizirulŭ le luă şi le aruncă în capulŭ nefericiţilorŭ boierĭ, carĭ tremuraŭ vérgă. Cine sciă ce li s'arŭ maĭ fi întêmplatŭ décă marele dragomanŭ, Panaiotti Nicuşŭ, n'arŭ fi îmblânḑitŭ pe fierosulŭ Osmanlîŭ, promiţêndu'ĭ, din partea domnuluĭ, ăncă 50 de pungĭ. (1)

(1) *Gli Albanesi in Rumenia— Storia dei principi Ghika.* de dómna principesă Dora d'Istria. traduct. italiană de d. Cechetti. Florenţa.

Hammer e plinŭ de asemenea gingăşiĭ ale Turcilorŭ faţă cu representanţiĭ suveranilorŭ crestinĭ (1).

Darea unuĭ scaunŭ înaltŭ câtŭ sofaua viziruluĭ şi purtarea săbieĭ în ḑiua recepţiuneĭ oficiale ocupară multŭ, dupĕ ordinile luĭ Ludovicŭ XIV, pe d-niĭ de la Haye-Vantelec fiulŭ, Olier de Nointel şi de Guilleragues.

In timpulŭ acesta, cu tótă aparintea lorŭ indiferinţă, Turciĭ cunosceaŭ tóte planurile luĭ Ludovicŭ XIV, mulţămită pizmaşelorŭ scirĭ ce le daŭ ceĭ-l-alţĭ ambasadorĭ. Cândŭ viziriĭ şi caimacamiĭ Sultanilorŭ eraŭ ómenĭ deşteptĭ, sciaŭ şi puteaŭ fórte bine sĕ afle, din spusele ambasadorilorŭ carĭ se pîraŭ uniĭ pe alţiĭ, totŭ ce se ḑicea şi se petrecea în Europa creştină. D. de St. Priest ne dă unŭ esemplu încă de la anulŭ 1639, cândŭ unŭ caĭmacamŭ vorbia ast-felŭ ambasadoruluĭ veneţianŭ care se 'ncerca sĕ 'lŭ spăriă cu alianţa principilorŭ creştinĭ : «Mĕ facĭ sĕ rîdŭ cândŭ daĭ «mereŭ sĕ mĕ spăriĭ cu puterile creştinĕtăţiĭ. Asta'ĭ «unŭ basmŭ care n'are de câtŭ numele înspăĭ«mêntătorŭ. Creḑĭ tu că eŭ nu sciŭ că imperatorulŭ «n'are măcarŭ unŭ leŭ; că Francesiĭ şi Suedesiĭ «ĭĭ suntŭ în capŭ şi elŭ abia póte sĕ li se 'mpo«trivéscă; că Francia nu se va declara nicĭ uă

1873. un. vol. in-8°, pag. 20 — Scrisórea baiJuluĭ veneţianŭ, Pera, 27 Martiŭ 1659.

(1) Hammer : *Histoire de l'Empire ottoman*, traducţ. I. de Hellert. Paris, 1838, in-8°. — Vol. IX, pag. 129 şi urm.

«dată împotriva nóstră, décă n'o voi sĕ'şi calce «adevĕratele séle interese; că Espaniolii suntŭ «totŭ ca şi Francesii, dérŭ maĭ aŭ şi la eĭ acasă «atâtea nevoĭ, în câtŭ li s'a tăiatŭ pofta d'a se «gândi la noĭ. Câtŭ despre Papă şi ceĭ-l-alţĭ prin«cipĭ aĭ Italieĭ, sciŭ că arŭ voi sĕ ne ucidă, dér «n'aŭ putere. Anglia şi Holandesiĭ arŭ tresări de «bucuriă décă voĭ, Veneţiani, ne-aţĭ declara res«boiŭ, şi acésta pentru că, atuncĭ, eĭ arŭ face «în locu-vĕ comerciulŭ nostru.» (1)

Décă Turcia arŭ fi avutŭ totdéuna ómenĭ ca acestŭ caĭmacamŭ, afacerile eĭ arŭ fi mersŭ ceva maĭ alt-felŭ, de câtŭ cum merseră în secolulŭ nostru şi în celŭ trecutŭ. Din nefericire pentru dênsa, chiar d'atuncĭ, şi chiar Kiupruli Mohametŭ uita adĕvĕratele interese ale Turcieĭ şi, cu esageraţiunea orientală, declara miniştrilorŭ străinĭ că «stăpânulŭ meŭ, leulŭ Rĕsărituluĭ, nu se teme «nicĭ de apă, nicĭ de focŭ; viă creştiniĭ sĕ'lŭ atace, «décă vorŭ sĕ'lŭ védă ce póte.» (2)

Totuşĭ, viziriĭ şi caĭmacamiĭ sciaŭ cele ce se petreceaŭ în Europa prin ambasadoriĭ puterilorŭ rivale. Inconsecinţa politiceĭ francese de la 'nceputulŭ domnieĭ luĭ Ludovicŭ XIV era lămurită vizirilorŭ cu uă neobosită amabilitate de ambasadorulŭ Ger-

(1) St. Priest: *op. cit.* pag. 76—77. După istoriculŭ veneţianŭ Sagredo.

(2) Hammer: *op. cit.* Tom. 11, pag. 110. — Mohametŭ către d. de Reininger, amb. germanŭ.

manieĭ, chiar cândŭ Francia mergea 'n ajutorulŭ Imperiuluĭ. La bătălia de la St. Gothard, urmată de armistițiulŭ de 20 de anĭ, Francesiĭ luĭ Ludovicŭ XIV făcură minunĭ de vitejiă și ajutară fórte pe Montecuculli. Ludovicŭ XIV tractă ideia fundamentală a politiceĭ francese rĕsăritene, păzită cu atâta sânțeniă de Henricŭ IV, Richelieu și Mazarin, cu aceiașĭ a totŭ semĕță trufiă cu care tracta pe miciĭ seniorĭ aĭ regatuluĭ sĕŭ. Acum, pentru prima óră, se vedeaŭ Francesĭ luptându-se alăturĭ cu Imperialiĭ, în contra armatelorŭ otomane. Pentru ce? Pentru că imperatorulŭ ceruse cu umilință ajutorulŭ regeluĭ pré-creștinŭ împotriva necredincioșilorŭ. Mândria și cavalerismulŭ regeluĭ, care, de la începutŭ, se credu arbitrulŭ Europeĭ, nu se maĭ uĭtară la urmările păgubitóre ale unuĭ asemenea actŭ. Ludovicŭ XIV dede imperatoruluĭ unŭ corpŭ de cincĭ-miĭ (1) de Francesĭ, comandațĭ de ducele de la Feuillade (2). Aceștia se bătură la St. Gothard. Mulțimea nobililorŭ francesĭ cu perucele albe și 'n haine împanglicate (3), în strigăte de *Allons! tue! tue!*, rĕ-

(1) Şi era să trămită unŭ corpŭ de 30,000 de soldațĭ, décă Leopold nu s'arŭ fi spăriatŭ de atâția Francesĭ în rândurile armateĭ séle. V. Joncquières, *op. cit.* pag. 324.

(2) Turciĭ ilŭ poreclíră *Fuladi*, omulŭ de oțelŭ; - cum ḑiceaŭ acum 6 anĭ, d-luĭ de Chaudordy, ambasadorulŭ Republiceĭ francese de la Constantinopoli: *Şuderder*, echoŭ, căcĭ pré asculta de sfaturile d-luĭ Ignatieff.

(3) «Cine suntŭ acele fetițe?» întrebaŭ comandanțiĭ turcĭ vĕḑêndŭ fundele şi cordelele seniorilorŭ francesĭ.

mase legendare la Turcĭ, se răpeḑi în armia musulmană cu impetuositatea şi furia francesă. Loviturile lorŭ sguduiră adâncŭ prestigiulŭ Franciei la Constantinopoli. Pórta nu maĭ înțelegea nimicŭ. Vizirulŭ ḑicea peste câtŭ-va timpŭ d-luĭ de la Haye-Vantelec : «Ni sunteţĭ prietinĭ, dér nu «sciŭ cum se face de vĕ găsimŭ pretutindenĭ cu «vrăjmaşiĭ noştri» (1).

Şi 'n timpulŭ acesta, miniştriĭ Imperatoruluĭ nu scăpaŭ nicĭ unŭ prilejŭ d'a propune alianța germană luĭ Achmetŭ-Kiupruli.

D. de la Haye-Vantelec scrie d-luĭ de Lionne: (2) «Mi se pare că comitele de Lisle (3) a făcutŭ «mareluĭ vizirŭ propunerea următóre : décă im- «peratorulŭ Germanieĭ va fi atacatŭ de regele «Francieĭ, Sultanulŭ sĕ bine-voiéscă a'ĭ trămite «ajutóre din principatele Transilvanieĭ, Valachieĭ «şi Moldoveĭ.......».

In 1667, Ludovicŭ XIV se lupta 'n contra Espanieĭ şi cucerise Flandra şi provincia Franche-Comté. Imperatorulŭ Germanieĭ avea pe Ungurĭ în contră'ĭ. Francia îĭ ajuta âncă din timpulŭ luĭ Mazarin şi'ĭ va ajuta mereŭ, dupĕ cum vomŭ vedé maĭ la vale. Décă Turcia arŭ fi voitŭ — lucru puținŭ probabilŭ — sĕ dea Germanieĭ ajutóre

(1) St. Priest, *op. cit.* pag. 84.

(2) Colecț. Odobescu : Archiv. Minist. Af. str. din Paris, Vol. 8, Doc 265. Scrisóre din Péra, 7 Sept. 1667.

(3) Séŭ : de Leslie (Hammer, op. cit. Tom. XI, pag. 227), séŭ de Lesly (St. Priest. pag. 221).

din cele treĭ principate tributare, imperatorulŭ arŭ fi micșoratŭ numĕrulŭ armatelorŭ séle din Rĕsăritŭ, îndreptându-le în mare parte spre fruntariele apusene ale Imperiuluĭ.

Pacea de la Aix-la-Chapelle (1668) dede pentru câțĭ-va anĭ puținŭ răgazŭ puterilorŭ europene. La Constantinopoli, ambasadorulŭ Franciei trăiesce cu viziriĭ nu tocmaĭ în termenĭ curtenĭ (1), dérŭ dă mereŭ de scire curțeĭ regale de cele ce se petrecŭ în Orientŭ. Ast-felŭ, bunióră, d. de la Haye anunță suirea pe tronulŭ Moldoveĭ a luĭ Duca, «în loculŭ «unuia numitŭ Alexandru (2). Duca se bucură de «stima și de aprobațiunea tuturorŭ. Suntemŭ óre-«cumŭ prietenĭ amêndouĭ.» (3)

Prietenia cu domniĭ principatelorŭ române era folositóre ambasadorilorŭ francesĭ, dupĕ cum vomŭ avé prilejŭ sĕ vedemŭ adesea în decursulŭ acestuĭ studiŭ. De la eĭ, carĭ se aflaŭ la una din fruntariele europene ale Imperiuluĭ otomanŭ, lângă Germania, ambasadoriĭ puteaŭ afla multe scirĭ folositóre politiceĭ generale; printr'ênșiĭ se făcea regulatŭ și maĭ iute corespondența cu Polonia (4). Cunoscințele ce aveaŭ domniĭ românĭ carĭ, dupĕ detronare, locuiaŭ la Constantinopoli, eraŭ adese-orĭ între-

(1) Din causa scăunașuluĭ și săbieĭ de recepțiune.

(2) Elia, fiulŭ luĭ Alexandru (1667—1668 fine).

(3) Colecț. Odobescu: Archiv. Min. Af. str. din Paris V. 9. Scris. din Constantinopoli, 25 Novembre, 1668

(4) Cf. *Relaț. de călĕtoriă a luĭ Blondel* (1658), extract în colecț. Odobescu. V. 5, D. 610, din Archivă.— Fondulŭ «Turcia».

buinţate de miniştriĭ străinĭ pentru a afla de grabă cele ce se petreceaŭ la Divanŭ şi la Pórtă. D. de la Haye spune d-luĭ de Lionne că Duca i-e prietinŭ, pentru că superiorulŭ sĕŭ sciă folósele carĭ născeaŭ îndată pentru politica francesă în Rĕsăritŭ, din aceste prietinie ale ambasadorilorŭ cu domniĭ Moldoveĭ şi Valachieĭ.

Şi 'ntr'adevĕrŭ, capukehaielele domnilorŭ, precum şi acestia, cândŭ se aflaŭ la *odihnă* în Constantinopoli, aşteptându'şĭ rândulŭ la móra ţĕrilorŭ românescĭ, sciaŭ maĭ bine de câtŭ fiă-care ambasadorŭ în parte cele ce se petreceaŭ la Pórtă. Agenţiĭ principilorŭ românĭ, ḑiceaŭ bailiĭ Veneţieĭ, suntŭ în relaţiune cu toţĭ ambasadoriĭ. (1)

Europa se liniscise în partea'ĭ nordică. Acéstă

(1) Dora d'Istria: *op. cit.* pagina 20. Scrisórea baiduluĭ (Adrianopoli, 6 Augustŭ 1658). -- Quirini vorbesce de visitele făcute de Kapukehaia luĭ George Ghika la toţĭ miniştri puterilorŭ străine.—In aniĭ următorĭ, vomŭ vedé că adese-orĭ miniştri străinĭ vorŭ avé conferinţe şi discuţiunĭ cu Kapukehaielile române, maĭ cu sémă sub Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi Constantinŭ Brâncovénu. Miniştriĭ raportaŭ guvernelorŭ despre aceste conferinţe.— Nu sciŭ décă scrisorile agenţilorŭ românĭ, relatândŭ conversaţiunile lorŭ cu ambasadoriĭ, se maĭ păstréză. Singurulŭ memoriŭ ce cunoscŭ în acestŭ felŭ, — negociaţiunĭ diplomatice, visite şi incidente totŭ diplomatice, — este acela alŭ luĭ Ienăchiţă Văcărescu. Ḑiarulŭ călĕtorieĭ séle la Viena, unde era trămisŭ cu uă misiune diplomatică de Alexandru Ipsilanti, este redactatŭ cu multŭ duhŭ. «M'amŭ dusŭ, ḑice dênsulŭ, pe la toţĭ ambasadoriĭ şi i-amŭ *cheretissitŭ* cu biletur̆ şi întorcêndu-mĕ la gazdă sĕ prânzescŭ, aŭ venitŭ toţĭ ambasadori de m'aŭ *cheretissitŭ* cu bileturĭ.» – M. de Breteuil, ambasadorulŭ Francieĭ, omŭ «cu deosebitŭ duhŭ», l'a invitatŭ şi la balŭ. V. *Poeţiĭ Văcărescĭ*, de d. A. I. Odobescu, în *Revista Română*, 1861, pag. 503 şi urm.

linisce ţinu de la 1668 pênĕ la 1672. In acestĭ patru anĭ, Achmetŭ Kiupruli luă Candia în ajutorulŭ căreia veniseră trupe francese. Kiupruli, ca sĕ rĕspundă la acestŭ atacŭ ascunsŭ alŭ regeluĭ Franciеĭ, începu sĕ tracteze uă alianţă cu Espania. Ludovicŭ XIV ordonase ambasadoruluĭ sĕŭ sĕ părăséscă Constantinopoli; din fericire pentru politica francesă în orientŭ, d. de la Haye nu se supuse ordinuluĭ regalŭ şi lucră 'n pripă ca sĕ sfărîme planulŭ alianţeĭ turco-espaniole. De câte orĭ, Regele-Sóre nu va da sĕ pârjoléscă istorica alianţă turco-francesă! Evenimentele şi Turciĭ i se opuseră totdéuna spre binele şi folosulŭ Franciеĭ. In 1672, cândŭ Ludovicŭ se gândea sĕ întreprindă, ca odinióră predecesorulŭ seŭ Carolŭ VIII, uă cruciată uriaşă în contra Turcilorŭ, resbelulŭ cu Olanda isbucni; alianţa turco-francesă scăpă şi de astă-dată. (1)

In timpulŭ acesta, Kiupruli declarase resbelŭ Polonieĭ şi păpăciosuluĭ eĭ rege, Michail Koributh Wiçnovieçki. Nimicŭ nu putea fi maĭ păgubitorŭ pentru politica orientală a luĭ Ludovicŭ XIV, de câtŭ unŭ resboiŭ turco-polonŭ, cândŭ elŭ însuşĭ, răpitŭ pe aripele Beloneĭ, cum îĭ cântaŭ poeţiĭ timpuluĭ, arŭ fi putută se rădice în contră'ĭ Imperiulŭ şi Espania, pe lângă Ţĕrile-de-Josŭ. Kiupruli ênsĕ nu asculta de Ludovicŭ XIV cum nu asculta de nimenĭ.

(1) V. St. Priest: *op. cit.* pag. 86—88 şi Joncquières: *op. cit.* pag. 329.

Armata turcéscă era 'n mergere spre Polonia şi d. de Nointel, care urmase în 1670 d-luĭ de la Haye la ambasada francesă din Constantinopoli, scria d-luĭ de Lionne :

«*Domnule,*

«Muntenii şi Moldovenii formézǎ avant-«garda armateĭ turcescĭ; eĭ mergŭ înainte «căcĭ cunoscŭ ţéra, facŭ drumurĭ şi taiă po-«miĭ. Frigulŭ e mare şi omóră mulţĭ din «soldaţiĭ otomanĭ, neobicĭnuiţĭ cu uă vreme «atâtŭ de nemilósă. Şi-arŭ fi fostŭ şi maĭ «bine pentru creştinĭ, décă Valachia şi Mol-«dova n'arŭ fi fostŭ în stare sĕ procure osta-«şilorŭ cu grămada, tóte cele trebuinciόse «d'ale mâncăriĭ. Din contra, tóte trupele aŭ «îndestulŭ; ţĕraniĭ le-aducŭ fără pericolŭ, «ş'apoĭ se'ntorcŭ pe la casele lorŭ, plătiţĭ şi «nesupĕraţĭ de nimenĭ.» (1)

După nouĕ dile, d. de Nointel scriă d-luĭ de Lionne că armata otomană e comandată de Ma-

(1) Colecţ. Odobescu. Scris. din Constantinopoli, din 12 Octobre, 1672. — Vomŭ cita de aci 'nainte numaĭ loculŭ şi data documentelorŭ, culese tóte din colecţiunea d-luĭ Odobescu. Celorŭ străine, le vomŭ spune isvorulŭ din care le luămŭ. — Inainte d'a intra în aceste nesecabile grânare, Valachia şi Moldova, armata suferise prin câmpiele Rumelieĭ şi Bulgarieĭ. «Soldaţiĭ, de şi numeroşĭ, suntŭ slabĭ şi osteniţĭ din causa lipseĭ de hrană». Scrisórea amb. imperialŭ G. Chr. Khindsperg, 29 Iuliŭ 1672, în *Gli Albanesi in Rumenia* ediţ. cit. pag. 82.

hometŭ IV. Valachiĭ suntŭ sub principele lorŭ *Petre Vaqusda* séŭ *Vayusda*, érŭ Moldoveniĭ sub Grigore Ghica. D. de Nointel se 'ncélă; acelŭ curiosŭ Petre Vaqusda séŭ într'una Petrevayusda era alŭ Moldovenilorŭ și se maĭ numia și Stefanŭ Petriceicu, érŭ Grigore Ghika fusese numitŭ, pentru a doua óră, în România la 1672, în loculŭ luĭ Antoniŭ de la Popescĭ, mulțămită midlocirilorŭ combinate ale ambasadoruluĭ imperialŭ Casanova, și ale bailuluĭ venețianŭ Quirini, ajutațĭ fórte de marele dragomanŭ Panaiotti Nicușŭ. (1)

Nu vomŭ urma peripețiele resbeluluĭ împotriva Polonieĭ. Se sciă că Sobieski bate pe Turcĭ în 1673; e alesŭ rege în acelașĭ anŭ, după mórtea luĭ Wiçnovieçki, și e învinsŭ de Turcĭ la Lovecĭ. Silitŭ sě 'ncheiă tractatulŭ de la Juravno în 1676, Sobieski dă Turcilorŭ Camenița și a treia parte din Ukraĭna, pe care o cucerise în 1674. — Ceia ce ne interesă în cursulŭ acestuĭ studiŭ este politica orientală a Francieĭ.

Resbelulŭ în contra Olandeĭ continua. Ludovicŭ XIV avea acum în contră'ĭ, spăriațĭ de nemărginita'ĭ ambițiune, pe imperatorulŭ Germanieĭ, pe regiĭ Espanieĭ și Anglieĭ și pe electorulŭ de Brandeburgŭ. Rěsboiulŭ Turcieĭ în contra Polonieĭ îlŭ făcea sě sufere amarŭ. Aceste douě state

(1) Dora d'Istria: *op. cit.* Scrisorile ambilorŭ miniștri creștinĭ din 26 Februariŭ 1672, Adrianopoli.

trebuiaŭ sĕ fiă cu Francia împotriva imperatoruluĭ şi electoruluĭ de Brandeburgŭ, érŭ nu sĕ se sfâşiă între dênsele. Dreptŭ aceia, instrucţiunile curgeaŭ la Constantinopoli d-luĭ de Nointel, la Cracovia episcopuluĭ de Marseille, la Dantzig residentuluĭ francesŭ Akakia. Tóte năzuinţele diplomaţieĭ francese tindeaŭ într'unŭ singurŭ punctŭ : pacea între Turcĭ şi Polonĭ. După acésta, Ludovicŭ XIV era sigurŭ că ambele puterĭ amice aveaŭ sĕ se arunce asupra Germanieĭ. Diversiunea ce ele arŭ fi făcutŭ era d'unŭ interesŭ capitalŭ pentru succesele armielorŭ francese.

Poloniĭ aveaŭ ómenĭ d'aĭ lorŭ pe lângă principiĭ Moldoveĭ şi Valachieĭ. Episcopulŭ de Marseille şi d. de Nointel primescŭ rapórte atâtŭ de la ceĭ d'ântâiŭ, câtŭ şi de la Domniĭ carĭ voiaŭ bucurosŭ pacea între Polonia şi Turcia. Ţĕrile lorŭ arŭ fi fostŭ scăpate de grelele sarcinĭ ale rĕsboiuluĭ, precum şi de neomenósele jafurĭ ale Tătarilorŭ (1).

De maĭ 'nainte încă (2), d. de Nointel scria din Constantinopoli colegului sĕŭ din Polonia, Forbin-Janson, episcopŭ de Marseille :

«*Domnule*,

«. ... Credŭ că principiĭ Valachieĭ şi Mol«doveĭ (3) dorescŭ sĕ se facă pacea între Tur-

(1) D. de Nointel către d. de Marseille, din Constantinopoli, 5 Ianuariŭ 1676.

(2) Din Constantinopoli, 1 Martie 1676.

(3) Pe lângă aceştia şi 'naintea lorŭ venia Apafi aiŭ Transilva-

«cia și Polonia; li-arŭ păré tare bine ca «rĕsboiulŭ sĕ se mute 'n Ungaria. Dér cine «le scrie voința? Eĭ suntŭ robĭ érŭ nu suve«ranĭ; — ómenĭ suițĭ pe tronurile principate«lorŭ numaĭ prin puterea banilorŭ, și cari, «dupĕ unŭ anŭ doui, cadŭ dupĕ tronŭ în «închisóre și daŭ atuncĭ ca să scape totŭ ce «furaseră înainte. Schimbarea lorŭ răpede «nuĭ lasă sĕ negocieze ceva, érŭ robia în «care zacŭ nu le dă voiă a conduce uă afa«cere altfelŭ de câtŭ numaĭ în interesulŭ ab«solutŭ alŭ stăpânuluĭ, în paguba lorŭ pro«priă. Eĭ n'aŭ neutralitatea atâtŭ de trebuin«ciósă într'unŭ mediatorŭ. (1) Vorŭ încela pe «Polonĭ, căcĭ, de și mulțĭ din aceștĭ principĭ «se retragŭ câte uă dată, după destituțiune, «în Polonia séŭ în Germania, eĭ nu facŭ a«césta decâtŭ numaĭ ca sĕ se ferécsă de vi«jelia ce se nasce împotrivă-le la Constanti«nopoli.....» (2)

nieĭ, dupĕ cum reiese dintr'uă scrisóre a d-luĭ de Nointel către d. de Marseille, 8 Marte 1676, și dupĕ cum vomŭ vedé maĭ la vale.

(1) Sobieski ceruse pe ceĭ doui domnĭ aĭ Românilorŭ ca miĉlocitorĭ între elŭ și Pórtă, dupĕ cum se adeveresce dintr'uă scrisóre a d-luĭ de Marseille.

(2) D. de Nointel se gândesce scriindŭ acestea la Grigore Ghika, care fugise la începutulŭ luĭ 1665 din Valachia în Germania și d'acolo la Veneția, de unde, prin miĉlocirea ambasadoruluĭ venețianŭ Quirini și aceia a mareluĭ dragomanŭ Panaiotti, putuse sĕ revină la Constantinopoli și sĕ repriméscă în 1673 domnia Țĕreĭ românescĭ. Ambasadorulŭ francesŭ sĕ maĭ gândesce la Ștefan Petriceicu care se retrăsese în Polonia desperatŭ de réua și neomenósa purtare a se-

In tìmpulŭ acesta, după cum vĕdurămŭ, Ludovicŭ XIV avea pentru dênsulŭ şi pe Mihailŭ Apafi, principele Transilvanieĭ. Ăncă din anulŭ 1674, d. de Marseille scrisese regeluĭ că uă revoluţiune este iminentă în Ungaria, că Francia arŭ trage însemnate folóse dintr'uă potrivită alianţă cu revoluţionariĭ, că în fine, Richelieu şi Mazarin însuflaseră Ungurilorŭ multă încredere şi multă iubire. Secretarulŭ ambasadoruluĭ, (1) după ordinele regeluĭ, plecă 'n Ungaria şi fu primitŭ cu entusiasmŭ de magnaţiĭ resculaţĭ. După dênsulŭ, în 1675 Akakia, fostŭ residentŭ la Dantzig (2), veni în Ungaria ca sĕ cerceteze şi sĕ judece déca alianţa franco-transilvană (3) era sĕ fiă folositóre regeluĭ şi politiceĭ sale. Cu dênsulŭ sosi şi d. de Ferriol, cu care ne vomŭ întâlni desŭ în decursulŭ acestuĭ studiŭ. Pe lângă aceştia, uă mulţime de emisarĭ de a doua mână, dér toţĭ deştepţĭ, vorbitorĭ, asurdindŭ pe înfocaţiĭ vrăjmaşĭ aĭ imperatoruluĭ cu avuţia şi a totŭ puterea regeluĭ Francieĭ.

Ludovicŭ XIV şi consiliariĭ sĕĭ nu se grăbiră.

raschieruluĭ faţă cu dênsulŭ în rĕsboiulŭ Polonieĭ (1673).—Dora d'Istria : *op. cit.* pag. 54, 88 şi urm.

(1) D. de Beaumont.

(2) Fostŭ secretarŭ alŭ comiteluĭ d'Avaux la celebrulŭ congresŭ de la Münster. V. Mignet : *op. cit.* Tom IV, pag. 679.

(3) Dicemŭ franco-transilvană, pentru că Ungaria ca Statŭ nu esista pe vremurile acelea. La tractatulŭ de la Westphalia, printre statele cu prerogativele suveranităţeĭ nu se citéză de câtŭ Transilvania — *regnum Transilvaniæ.*

Pentru a fi fostŭ folositóre alianța principeluĭ Transilvanieĭ, trebuia ca Turcia sĕ fi sfârșitŭ resbelulŭ cu Sobieski. La acésta lucraŭ de sîrgŭ diplomațiĭ francesĭ din Stambulŭ și Cracovia. Cândŭ se 'ncheiă pacea de la Juravno, Akakia rechiămă atențiunea guvernuluĭ regalŭ asupra Transilvanieĭ, și făcu asupra alianțeĭ cu Apafi unŭ memoriŭ care convinse pe Ludovicŭ XIV și'lŭ hotărî sĕ ordone marchisuluĭ de Béthune, noulŭ sĕŭ ambasadorŭ la Cracovia, d'a subsemna tractatulŭ de alianță cu principele Transilvanieĭ. Articolele carĭ arétă cu ce gândŭ diplomația francesă subsemna acéstă învoiélă, suntŭ următórele:

«*Art. 7.*—Décă principele va fi obligatŭ prin or-«dinele Porțeĭ d'a 'nceta rĕsboiulŭ, (1) elŭ va fi «datorŭ d'a lăsa pe Teleki cu trupele séle sĕ con-«tinue lupta.

«*Art. 8.*—Principele nu va puté încheia pace fără «consimțimêntulŭ regeluĭ Francieĭ.

«*Art. 9.*—Décă tractatulŭ de față arŭ pricinui «principeluĭ la Pórtă vr'o încurcătură. Regele Fran-«cieĭ îlŭ va sprijini cu stăruință prin ambasa-«doriĭ sĕĭ» (2).

(1) Diplomația francesă cunoscea fórte bine pe Turcĭ. Cândŭ eraŭ trupŭ și sufletŭ cu politica francesă; cândŭ, simțindŭ inima că li-se topesce pentru curtea de la Viena séŭ pentru pungele acesteia, eĭ nu vedeaŭ lumea și politica de câtŭ prin ochiĭ ambasadoruluĭ germanŭ. In previsiunea uneĭ asemenea lesnicióse mlădiărĭ, diplomația francesă îșĭ lua tóte mĕsurile.

(2) Ratificatŭ de Ludovicŭ XIV în 10 Iuliŭ 1677, și de plenipotențiariĭ luĭ Apafi în 19 Oct. 1677.

In acestŭ tractatŭ, diplomaţiĭ francesĭ uĭtă pe principiĭ carĭ în timpulŭ celorŭ douĭ Rákoczi, eraŭ cunoscuţĭ la Paris sub numele de *confœderati*. Pricina acesteĭ uĭtărĭ era, după părerea lorŭ, simpatiele ce se manifestaŭ reciprocŭ între domniĭ din Valachia şi miniştriĭ imperatoruluĭ, atâtŭ de la Viena câtŭ şi de la Constantinopoli.

D-niĭ de Beaumont, de Loiras(1) şi deşteptulŭ Akakia se aflaŭ în Transilvania, cunosceaŭ starea politiceĭ carpatine şi credeaŭ, nu fără óre-care cuvêntŭ, că Grigore Ghika, după şederea luĭ în Viena şi după recăpătarea tronuluĭ Valachieĭ mulţămită ajutoruluĭ imperialŭ, era prietinŭ la tórtă cu cabinetulŭ din Viena. Li-era decĭ frică a-lŭ primi în negociaţiunile lorŭ, credêndu'lŭ părtaşŭ convinsŭ alŭ politiceĭ germane.

Credinţa diplomaţilorŭ francesĭ nu era cu totulŭ adevĕrată. Ghica era destulŭ de deşteptŭ pentru a 'nţelege cu 'nlesnire că unŭ domnŭ românŭ, în timpurile acelea, nu putea sĕ fiă numaĭ şi numaĭ cu uă singură putere. Ghika, dice Quirini, este «*un'uomo che possede l'orecchio e l'affetto di principali soggetti di governo*» (2). Principalulŭ subiectŭ, condiţiunea de căpeteniă a guvernăreĭ ţĕrilorŭ române în vremurile acelea era d'a fi cu toţĭ şi

(1) In urmă, sub numele de Ferriol, baronŭ d'Argental, ambasadorŭ la Constantinopoli (1699—1711).

(2) Scrisórea bailuluĭ către Senatŭ, Péra 1661 şi 1662, în Dora d'Istria: *op. cit.* pag. 35.

d'a nu fi cu nimenĭ, d'a iubi pe toțĭ și d'a nu iubi pe nimenĭ.

In a doua a sa domniă, săpatŭ adâncŭ în țéră și la Constantinopoli de partita Cantacuzinescilorŭ carĭ nu voiaŭ domnŭ străinŭ — (Ghica pentru dênșiĭ era străinŭ), — ci unŭ «*prencipe scelto fra loro*» (1), — Grigore-Vodă nu putea sĕ aibă relațiunĭ întinse cu rebeliĭ ungurĭ. Totușĭ, pe ascunsŭ, corespundea cu dênșiĭ, cunoscea mișcările lorŭ, părea chiarŭ că înclină a-ĭ ajuta (2). Nu sciŭ décă Postelnicesciĭ simțiră ceva despre acéstă prietiniă a domnuluĭ cu rebeliĭ și cu Apafi; dér curtea de la Viena o află pe dată, și cândŭ noulŭ ambasadorŭ, Ioh. C. Khindsperg, care mergea la Constantinopoli sĕ înlocuiéscă pe Casanova, trecu prin Bucurescĭ (Noembre, 1672), elŭ nu lipsi d'a sfătui cu tăriă pe principesa-regentă (3) și pe caĭmacamĭ sĕ 'nceteze orĭ-ce relațiunĭ cu Unguriĭ.

(1) Scrisórea luĭ Casanova către Imperatorŭ, Adrianopoli, 3 Febr. 1669, ibid. pag. 79.

(2) Dora d'Istria: *op. cit.* pag. 80—81.

(3) Ghica era cu Turciĭ în Polonia. — Dómna luĭ era din némulŭ Sturdzescilorŭ, soră cu spătarulŭ Teodorŭ Sturdza; femeiă învĕțată dupĕ câte se vede din scrisorile baililorŭ; una din rarele dómne române carĭ «aŭ făcutŭ politică». Ea rĕmăsese la Veneția după plecarea domnuluĭ la Stambulŭ. Fratele sĕŭ, spătarulŭ, se duse de o luă cândŭ Ghica recăpĕtă tronulŭ Valachieĭ. Senatulŭ venețianŭ îĭ dede uă galeră a republiceĭ ca s'o ducă pênĕ la Spalato. (Dora d'Istria : *op. cit.* pag. 68, 77—79).— Cândŭ intră în Bucurescĭ cu cinste și cu alaiŭ mare, Dómna era îmbrăcată cu «haine frâncescĭ fórte frumóse», pe care apoĭ le lepădă și luă iérășĭ pe cele muntenescĭ (*Cronica anonimă*, edit. Kogălnicénu, Tom. III pag. 152).

Dómna și boeriĭ sĕ grăbiră a rĕspunde că nicĭ prin gândŭ nu le trecuse d'a se amesteca în afacerile Imperiuluĭ. Khindsperg credu atâtŭ de bine sincera declarațiune a consiliuluĭ domnescŭ încâtŭ, peste câtŭ-va timpŭ. (1) scria împĕratuluĭ că Panaiotti, amiculŭ intimŭ alŭ luĭ Ghica, sfătuesce pe domnŭ sĕ nu cum-va sĕ se certe cu Apafi, ci sĕ continue a'ĭ fi prietinŭ. Marele dragomanŭ vedea mereŭ câtŭ era de bine apĕratŭ la Pórtă principele Transilvanieĭ de diplomația luĭ Ludovicŭ XIV. Vizirulŭ arŭ fi datŭ dreptate luĭ Apafi nu luĭ Ghica, décă, pentru a face pofta celorŭ de la Viena, domnulŭ Valachieĭ arŭ fi zădăritŭ mânia principeluĭ Transilvanieĭ. Dreptŭ acésta. Ghica era bine cu Apafi, era fórte bine cu Sobieski,(2) era «*intimo amico dei Tedeschi, ma poi si raffreddava*»(3), — rĕcélă care făcea pe Leopold sĕ scriă ambasadoruluĭ sĕŭ: «observă pe Ghica; relațiunile séle cu Unguriĭ și cu Poloniĭ ne bagă la bănuiélă».

Acéstă politică de meșteșugite schimbăciunĭ și de generală iubire, precum și scurta durată a fiecăreĭ domniĭ — în ḑece anĭ, cincĭ domnĭ — nu sfătuiaŭ tare multŭ pe diplomațiĭ francesĭ sĕ cau-

(1) Din Adrianopoli, 13 Aprile. 1673. — D d'Istria : *op. cit.* pag. 75.

(2). Khindsperg către Leopold, Adrianopoli, 8 Decembre, 1673 *ibid.* pag. 92.

(3). Reninger către Leopold. Adrianopoli, 2 Ianuariŭ 1662. *ibid.* pag. 48.

te a coprinde și principatele altă dată confederate, în tractatulŭ luĭ Ludovicŭ XIV cu Mihailŭ Apafi. Starea lucrurilorŭ în țĕrile românescĭ se schimbase fórte de la Mateiŭ Basarabŭ încóce.

Tocmaĭ acum curgeaŭ preliminările păceĭ de la Nimègues. Pacea de la Juravno și tractatulŭ cu Apafi, adică reușita deplină a diplomațieĭ francese în rĕsăritulŭ Europeĭ, căutaŭ sĕ aibă o înrîurire simțitóre în negociațiunile plenipotențiarilorŭ francesĭ cu aceia aĭ Imperatoruluĭ. Și 'ntr'adevĕrŭ, étă ce scria d. de Pomponne (1) miniștrilorŭ francesĭ (2) de la Nimègues: «pacea de la Juravno a «pricinuitŭ Maiestățiĭ Séle uă fórte mare bucuriă. «Vĕ dațĭ lesne séma de urmările unuĭ asemenea «actŭ, care va să dică: Polonia în contra elec«toruluĭ de Brandeburgŭ, și Turcia în contra cur«țeĭ de la Viena». (3)

Prin urmare, arŭ fi disŭ în seriositatea lorŭ naivă scriitoriĭ românĭ din vremurile acelea, soliĭ sĕ lăsară și maĭ greĭ în poftele lorŭ.

Aliatŭ cu Apafi, și pentru a se folosi și maĭ bine de ajutórele transilvane, Ludovicŭ XIV dede ordine diplomațilorŭ sĕĭ sĕ lucreze la mărirea prin-

(1) Ministru alŭ af. străine, după mórtea d-luĭ de Lionne (1671), pĕnĕ la 1679 cândŭ fu congediatŭ prin intrigile luĭ Colbert și Louvois. Regele 'lŭ rechiămă în 1691 și 'lŭ ținu pĕnĕ cândŭ Pomponne muri în 1699.

(2) D-niĭ d'Estrades, Colbert și d'Avaux.

(3) Scrisóre din Paris, 19 Novembre 1676. - Cf. Mignet: *op. cit.* Tom. IV, pag. 678—684.

celebrele *epistoliere* din acele vremurĭ, vorbescŭ mereŭ de cele ce se petrecŭ în Polonia şi pizmuescŭ noroculŭ domnişórel d'Arquien care ajunsese regină. (1)

Ce folosŭ ênsĕ! Ceremonialulŭ oprise pe Ludovicŭ XIV d'a închina voinţeĭ séle pe Sobieski, regele Poloniel; arŭ fi derogatŭ marele rege de dreptŭ divinŭ, décă arŭ fi tractatŭ ca pe unŭ egalŭ pe Sobieski, tênĕrulŭ nobilŭ pe care'lŭ zărise în Francia (2) şi pe care alegerea poporuluĭ îlŭ ridicase pe tronŭ, şi arŭ fi călcatŭ eticheta décă arŭ fi datŭ onorurĭ suverane Marieĭ d'Arquien, regina Polonieĭ, cândŭ acésta voia sĕ vină într'unŭ rândŭ în Francia.

Polonia decĭ, nefiindŭ tocmaĭ supusă la voinţele regeluĭ Francieĭ, diplomaţia acestuia 'şi 'ntórse privirile spre Transilvania. Apafi deveni pentru câtŭ-va Beniaminulŭ d-luĭ de Pomponne. Regele se interesa fórte la mărirea principatuluĭ transilvanŭ. Achmetŭ Kiupruli ênsĕ nu era uşorŭ

spună nobililorŭ că şi Imperatorulŭ voiesce detronarea luĭ Wiçnowieçki cu uă singură condiţiune : regina Eleonora sĕ se despartă de dênsulŭ şi sĕ iea pe noulŭ rege care nu va fi din casa Francieĭ. In casa Francieĭ p'atuncĭ, pare-se, archiducesele vienese nu aveaŭ trecere. (Salvandy, *op. cit.* I, pag. 244).

(1) Salvandy, *op. cit.* Tom. II, *passim.*

(2) Marcu şi Jon Sobieski, amêndouĭ fiĭ aĭ luĭ Iacobŭ Sobieski, fuseseră la Paris în 1644. Se aflaŭ acolo cândŭ veniră sĕ céră mâna Marieĭ de Nevers aceĭ deputaţĭ polonĭ, de carĭ dómna de Motteville ḑicea că aŭ fórte frumóse diamante, dér n'aŭ cămĕşĭ. Salvandy : *op. cit.* pag. 112 şi 114, din I vol.

de căştigatŭ; fierosulŭ vizirŭ asculta cândŭ îĭ plăcea voinţele regeluĭ.

Ş'apoĭ, cu Turcia, şi mulţămită numaĭ impulsiuneĭ regale (1), politica luĭ Ludovicŭ XIV avea inconsecinţe neesplicabile. Bunióră în acestŭ anŭ 1677, Kiupruli, în convorbirile séle cu d. de Nointel, propusese acestuia sĕ scriă domnuluĭ sĕŭ că elŭ, Kiupruli, arŭ voi sĕ 'ncépă rĕsboiulŭ împotriva Germanieĭ; sfârşise cu Polonia şi voia sĕ ocupe pe Sultanŭ cu unŭ altŭ rĕsboiŭ, care nu putea fi decâtŭ în contra Imperatoruluĭ, cu care armistiţiulŭ, nu e vorbă, espira tocmaĭ peste 7 anĭ. Nu se uita Kiupruli la acésta cândŭ era vorba de regele Vieneĭ. Promită-ne padişahulŭ vostru, ḑicea rĕsboĭniculŭ vizirŭ, că nu va 'ncheia pace cu împĕratulŭ, şi noĭ declarămŭ îndată rĕsboiŭ luĭ Leopoldŭ. D. de Nointel comunică acéstă propunere regeluĭ care nu o primi ḑicêndŭ că preliminările păceĭ aŭ şi 'nceputŭ la Nimègues. (2)

Şi, de şi respingea acéstă multŭ folositóre propunere, Ludovicŭ XIV ţinea mereŭ la mărirea şi puterea luĭ Apafi, ca şi cum acéstă putere nu era să fiă multŭ maĭ lesne pescuită într'unŭ rĕsboiŭ cu Germania.

D. de Nointel stăruise de multŭ în acéstă pri-

(1) In tóte mişcările diplomaţieĭ francese de pe atuncĭ, trebue a se face partea de leŭ voinţeĭ a totŭ puternice a regeluĭ Ludovicŭ XIV, care credea că sciă totulŭ şi care sfărîma 'ndată pe miniştri carĭ arŭ fi cutezatŭ sĕ crîcnéscă.

(2) St. Priest: *op. cit.* pag. 89.

vinţă, căcĭ étă ce citimŭ într'una din scrisorile séle:

«*Sire*,

«Mĕ temŭ fórte că politica otomană nu «se va schimba de locŭ în ceia ce privesce mărirea principatuluĭ Transilvanieĭ. De-«parte d'a ne da mână d'ajutorŭ la îmul-«ţirea posesiunilorŭ domnuluĭ transilvanŭ, Tur-«ciĭ vorŭ sĕ'lŭ reducă şi pe dênsulŭ la sta-«rea de beiŭ, cum suntŭ principiĭ Valachieĭ «şi Moldoveĭ. Cândŭ audiiŭ acéstă a lorŭ ho-«tărîre, nicĭ nu le maĭ propuseiŭ, cum mi-era «gândulŭ, coróna Ungarieĭ pentru Mihailŭ «Apafi.» (1)

(1) Din Constantinopoli, 17 Iuliŭ 1677.

VIII.

1677—1686.

Pacea de la Nimègues se subsemnă în 1678 (1). Ludovicŭ XIV atinsese apogeulŭ puterei séle, ajunsese sĕ fiă arbitrulŭ Europeĭ. Pentru câtŭ-va timpŭ armatele şi diplomaţia francesă se odihniră, asceptândŭ ca dorinţele séŭ nouile capriciurĭ ale regeluĭ sĕ le pună iérăşĭ în mişcare. In negociaţiunile séle de maĭ 'nainte, Regele-Sóre vĕḑuse că, în Turcia, mariĭ vizirĭ, conductoriĭ efectivĭ aĭ politiceĭ otomane, nu se supunŭ mândrelorŭ séle injoncţiunĭ cu aceiaşĭ grăbită umilinţă cu care i se închinaŭ, la cele maĭ micĭ ale sele voinţe, republicele Genoveĭ şi Veneţieĭ. Ludovicŭ XIV se hotărî decĭ sĕ nu maĭ urmăréscă cu aceiaşĭ băgare de sémă mersulŭ afacerilorŭ rĕsăritene.

«De cândŭ cu pacea de la Nimègues, ḑiceaŭ «instrucţiunile d-luĭ de Guilleragues care pleca la «Constantinopoli în loculŭ d-luĭ de Nointel, Maie«statea Sa nu se interesă de câtŭ fórte puţinŭ de «cele ce se petrecŭ la Pórtă şi suntŭ privitóre la

(1) La Nimègues, pentru ântâia óră, protocólele şi tractatulŭ — *instrumentum pacis* — fură redactate în limba francesă, recunoscută atuncĭ de către puterĭ, în loculŭ celeĭ latine, ca limbă diplomatică. V. Rivarol : *de l'Universalité de la langue française*, în *Œuvres choisies*, Paris, 1880, în 8º. 2 vol. I, pag. 51.

«afacerile generale ale Europei. Totuşi, ambasa-«dorulŭ va asigura pe Ungurii resculaţi că Maie-«statea Sa le voiesce binele şi'i va ajuta cu tim-«pulŭ.» (1)

Intr'adevĕrŭ, supunêndu-se acestorŭ instrucţiuni, dérŭ trebuindŭ sĕ facă ceva, d. de Guilleragues discută, în cele mai mici ale lorŭ amĕnunte, — *con arzigogoli di diplomazia bizantina*—cestiunile fórte importante ale scaunului de recepţiune şi ale săbiórei ce voiaŭ ambasadorii sĕ pórte cândŭ se înfăţişaŭ înaintea Sultanului. D. de Guilleragues era mai multŭ unŭ curténŭ *à la Dangeau* şi *Saint-Aignan,* ca cei cari străluciaŭ p'atunci prin salónele şi parcurile artistice de la Versailles. Ludovicŭ XIV credşuse pe d. de Guilleragues cu multe însuşiri diplomatice pentru că acesta sciuse, într'unŭ rândŭ, sĕ întocméscă regelui unŭ planŭ fórte bunŭ de comediă; şi i-lŭ intocmise ast-felŭ, în câtŭ Regele-Sóre se convinsese că'lŭ găsise singurŭ. Calitate şi mesteşugŭ preţiosŭ mai cu sémă pe vremurile acelea! D. de Guilleragues avea minte subţire pentru salóne, era plinŭ de duhŭ; cuvintele'i de spiritŭ eraŭ citate şi lăudate pretutindeni, ca scrisorile Dómnei de Sévigné; era ceia-ce se numesce şi astădi, unŭ omŭ la modă, şi Boileau îi închina una din epistolele sele. (2)

(1) St. Priest: *op. cit.* pag. 89.

(2) Boileau : Epistola V :

Esprit né pour la cour et maître en l'art de plaire,
Guilleragues, qui sais et parler et te taire......

Cu rușine pentru bĕtrânii noștri prietini, trebue ênsĕ sĕ mărturisimŭ că Turcii nu se subțiaseră âncă bine de totŭ, așa că nu eraŭ tocmai în putere a aprețui «învêrtirea 'ntr'unŭ piciorŭ» ca pe parchetele luciόse de la Versailles. Pe malurile Bosforului alte daruri eraŭ cunoscute, — deosebire de climă, va dice mai târdiŭ Montesquieu. Ori-cum arŭ fi, d. de Guilleragues sfârși cu όre-care succesŭ cestiunea «scăunașului și săbiόrei.» Intr'altele, sciința'i gingașă și 'mpanglicată fu jucată pe degite de dragomanii Porței, cu atâtŭ mai lesne cu câtŭ d. de Guilleragues avea pĕcatulŭ d'a se crede mai cu capŭ de câtŭ cei ce'lŭ înconjuraŭ. Se sciă că celŭ mai sigurŭ midlocŭ d'a fi 'ncelatŭ este acela d'a te crede mai mintosŭ de câtŭ toți cei-l-alți. (1)

Ludovicŭ XIV nu avea nici unŭ interesŭ în rĕsboiulŭ dintre Ruși și Turci (2); n'arŭ fi voitŭ ênsĕ ca Polonia sĕ se fi unitŭ cu Rușii, căci Sobieski putea sĕ'i fiă de mare ajutorŭ în cérta Suediei cu Danemarca și cu electorulŭ de Brandeburgŭ. Regele Franciei dispunea de tόte puterile orientale cu uă minunată încredere. Din fericire adesea, din nefericire de multe ori, dorințele regelui Franciei nu eraŭ, la Cornulŭ de Aurŭ și'n stepele Ukrai-

(1) La Rochefoucauld : *Maximes*, CXXVII.

(2) Pentru rĕsbόiele dintre Ruși și Turci, precum și pentru legătura ce avură cu evenimentele sincronice din țĕrile vecine, v. Xenopol : *Rĕsbόiele dintre Ruși și Turci*, Iași, 1880, 2 vol. în 8º.

neĭ, totŭ atâtŭ de punctualminte esecutate, ca la Marly, Paris şi Versailles.

Resbelulŭ Porţeĭ cu Rusia se sfârşi în 1682. Ţarulŭ Alexe, părintele luĭ Petru celŭ mare, încheiă pace cu Turciĭ după ce, în repeţite rândurĭ, rugase pe Leopoldŭ, alŭ căruĭ armistiţiŭ cu Turcia înceta în 1684, sĕ 'ncépă şi sĕ conducă rĕsboiulŭ în unire cu dênsulŭ.

Leopoldŭ refusă cu tóte stăruinţele luĭ Montecuculi şi altorŭ căpitanĭ carĭ'şĭ daŭ, maĭ bine de câtŭ Jesuiţiĭ de la curte, séma de unŭ atacŭ alŭ puteriĭ otomane, venindŭ din două părţĭ. Cum ênsĕ, ḑicea duhovniculŭ imperatoruluĭ Germanieĭ, univomŭ armele nóstre cu acelea ale schismaticilorŭ? Dumneḑeŭ ne va da biruinţa numaĭ nouĕ. — Nicĭ vorbă că Leopoldŭ asculta pe Jesuiţĭ, érŭ nu pe ceĭ albiţĭ în luptele în contra Turcilorŭ.

Nu trecu multŭ şi imperatorulŭ vĕḑu greşéla ce făcuse stândŭ loculuĭ şi neluândŭ în sémă stăruitórele invitaţiunĭ ale Ţaruluĭ Alexe, care, atuncĭ pentru prima óră, intra în concertulŭ puterilorŭ europene.

Cara-Mustafa încheiâ, din ordinulŭ Sultanuluĭ, pacea cu Ruşiĭ, şi, la 1683, înconjurâ pe neasceptate Viena. Abia putu îndolentulŭ şi neprevĕḑĕtorulŭ Leopoldŭ sĕ fugă ca sĕ nu fiă închisŭ în capitală.

Se vĕḑu, ḑice d. de Salvandy (1). unŭ şirŭ lungŭ

(1) *Histoire de la Pologne avant et sous Jean Sobieski,* Bruxelles, 1841, 2 vol. in 8°. Pag. 108.

de trăsurĭ aurite și neaurite, pline cu archiducĭ și archiducese carĭ fugiaŭ din Viena cu imperatorulŭ și luaŭ drumulŭ spre Bohemia.

Spaima se rĕslăţi peste 'ntréga Europă. Papa Inocenţiŭ XI ordonă rugăciunĭ generale în tótă creștinĕtatea, și invită, în numele luĭ Dumneḑeŭ, pe fiulŭ celŭ maĭ vîrstnicŭ alŭ Bisericeĭ sĕ alerge în ajutorulŭ Cruceĭ amenințate de Semi-lună.

Jesuiţiĭ Vieneĭ vedeaŭ, la fine ca totŭ-déuna, unde i-adusese întunecósa și vrăjmășésca lorŭ politică; căutară decĭ ajutóre în Europa (1), încuragiară pe locuitoriĭ orașuluĭ, sĕ espuseră la tóte primejdiele înăuntrulŭ capitaleĭ năbușite de noianulŭ armielorŭ asiatice. De giaba tóte; peste câte-va ḑile dupĕ sosirea Turcilorŭ, Viena fu despărţită printr'unŭ zidŭ îngrozitorŭ de cea-l-altă lume creștină.

Cândŭ Inocenţiŭ XI scrise de ajutorŭ luĭ Ludovicŭ XIV, acesta se afla atuncĭ, în 1683, în aceiașĭ posiţiune ca și moșulŭ-sĕŭ Henricŭ IV în 1595, cândŭ cu Liga cea mare în contra Turcilorŭ. La chiămarea solemnă a Papeĭ, Regele-Sórе sĕ mărgini a rĕspunde că situaţiunea nu este atâtŭ de grozavă, pe câtŭ faima publică o judecă și o rĕspândesce.

Ludovicŭ XIV se bucura atuncĭ d'uă véḑă atâtŭ de mare în Europa, mândria și mărirea luĭ

(1) Alfred Michiels : *Histoire secrète du gouvernement autrichien*, Paris, 1859, unŭ vol. în 8°, Pag. 193.

eraŭ atâtŭ de cunoscute, în câtŭ diplomaţiĭ credură că regele Francieĭ arŭ fi doritŭ ca Viena sĕ cadă în mânile Turcilorŭ; ca hordele victoriósе ale luĭ Cara-Mustafa sĕ inunde Apusulŭ şi Nordulŭ Germanieĭ; ca Europa şi legea sĕ pară perdute; şi atuncĭ, în momente de cumplită desnădejde şi viforósă spaimă, armatele francese ale Regeluĭ-Sóre sĕ apară şi, printr'unulŭ din acele marşurĭ superbe ca trecerea Rhinuluĭ în 1672, sĕ bată pe Turcĭ, sĕ scape Europa, sĕ reînalţe crucea biruitóre pe cupola S-tuluĭ Stefanŭ.

Efectele teatrale plăcuseră luĭ Ludovicŭ XIV din aniĭ ceĭ d'ântâiŭ aĭ tinereţeĭ, de cândŭ dănţuia în baletele italiane cu Maria Mancini, nepóta cardinaluluĭ Mazarin.

Chiar décă Ludovicŭ XIV nu s'arŭ fi gânditŭ de locŭ la unŭ planŭ ca acesta, caracterulŭ, pornirile, puterea sa în timpurile acelea se potriviaŭ minunatŭ cu închipuirile ce'şĭ făceaŭ atuncĭ creştiniĭ spăĭmêntaţĭ şi desnădăjduiţĭ. Ş'apoĭ, se vorbia şi se scria (1) la Paris, cu măgulire pentru trufia regeluĭ; se şoptia de diplomaţia europénă că Ludovicŭ XIV are planurĭ ca ale luĭ Carolŭ

(1) Scrierile d-luĭ de la Croix, fostŭ secretarŭ de ambasadă la Constantinopoli:

1° *Guerres des Turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie*, Paris, 1689, unŭ vol. în 12°

2° *La Turquie chrétienne sous la puissance de Louis-le-Grand*, Paris, 1695, unŭ vol. în 12°. — Vomŭ reveni asupra acestorŭ multŭ interesante scrierĭ.

Magnulŭ. In secolulŭ următorŭ, peste puținŭ după mórtea regeluĭ, sburdalniculŭ comite de Bonneval (1) va susține cu tăriă lordului Stafford că Ludovicŭ XIV se hotărîse sĕ cuceréscă întréga Europă. (2)

De altă parte, se maĭ dicea că vizirulŭ Cara-Mustafa, în nemĕsuratele séle pofte, arŭ fi voitŭ dupĕ cucerirea Germanieĭ sĕ facă din Viena capitala celuĭ d'alŭ doilea imperiŭ otomanŭ. Dreptŭ acésta, îngâmfatulŭ pașă nu voia sĕ prăpădéscă prin asalturĭ și bombardare bĕtrâna și bogata capitală a Habsburgilorŭ. (3)

Ludovicŭ nu numaĭ că nu ajută pe Leopoldŭ, dér se mâniă fórte când audi că Sobieski sta sĕ plece spre Viena cu óste de ajutorŭ. (4) Voi sĕ'lŭ oprésca cu orĭ-ce prețŭ, și ca tot-dé-una, representantulŭ sĕŭ de la Cracovia oferi luĭ Sobieski, pentru a remâne pe locŭ, coróna Ungarieĭ luĭ și fiilorŭ seĭ. Dupĕ cum se vede, Ludovicŭ XIV continua a dispune de regatele și principatele rĕsăritene, cum dispunea de abațiele și senioriele

(1) Viitorulŭ Achmetŭ-Pașa.

(2) S-te Beuve: *Causeries du Lundi,* edit. cit. Tom. V. pag. 50. V. și *Mémoires sur le Comte de Bonneval,* scrise de prietenulŭ jupâneselorŭ moldovene, multŭ veselulŭ și spiritualulŭ principe de Ligne. Paris, 1817, 1 vol. în 8º.

(3) Văcărescu: *Istoria Impĕrațilorŭ otomanĭ,* în *Tes. de Mon. Ist. II,* pag 267.

(4) D. de la Joncquières dice *(op. cit.* pag. 334) că Ludovicŭ XIV intrigă în tótă Europa pentru ca Leopoldŭ sĕ nu fiă ajutatŭ,

Franciei, în favórea spuzei de copiĭ naturalĭ cu carĭ înzestra casa de Bourbon.

Sobieski rĕmase surdŭ la tóte propunerile regeluĭ Franciei. Nepotulŭ mareluĭ hatmanŭ Zolkievski, omorîtŭ de Turcĭ la 1620, şi pe mormêntulŭ căruia, în durerea lorŭ profetică, Poloniĭ scriseseră(1) versulŭ sublimŭ alŭ luĭ Virgiliŭ :

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor ;

fiulŭ luĭ Iacobŭ Sobieski scutulŭ libertăţiĭ polone, nu ascultă de câtŭ vitéza sa inimă. In fruntea uneĭ armate strălucite, Sobieski apăru pe înălţimile carĭ încongióră Viena, la Calemberg. Ş'apoĭ, fără zăbavă, în strigătulŭ evlaviosŭ : «*nu nouĕ, nu nouĕ, ci numeluĭ tĕŭ, Dómne, da-veĭ biruinţă!*» (2), celŭ maĭ mare căpitanŭ alŭ Poloniei dede acele «iuruşĭ grabnice şi învitezite» carĭ acoperiră armele ţĕreĭ séle c'uă gloriă neperitóre. Viena fu scăpată; Leopoldŭ putu sĕ se reîntórcă în capitala imperiuluĭ sĕŭ.

Peste maĭ puţinŭ d'unŭ secolŭ, moştenitoriĭ luĭ Leopoldŭ, imperatoriĭ şi împĕrătesele Germanieĭ, vorŭ rĕspunde acestuĭ serviciŭ, luândŭ parte cu multă poftă la sfâşiarea Polonieĭ. — Recunoscinţa popórelorŭ ! recunoscinţa guvernelorŭ !

In primele sĕptĕmânĭ ênsĕ, de şi Leopoldŭ a-

(1) Salvandy : *op. cit.* I, pag. 93.

(2) Non nobis, non nobis, Domine, sed nomini tuo dabis victoriam !

bia zări pe Iónŭ Sobieski ca sĕ'ĭ mulţăméscă, Jesuiţiĭ ridicară la cerurĭ pe eroulŭ Polonieĭ. Dupĕ cum în Italia, Marsil Ficin lăuda odinióră pe Ionŭ de Medici cu vorbele Scripturei : *fuit homo a Deo missus, cui nomen est Joannes,* totŭ ast-felŭ predicatoriĭ strigară acum în bisericele Vieneĭ spre fala regeluĭ Polonieĭ : «fu unŭ omŭ trămisŭ de la Dumneḍeŭ; numele luĭ Iónŭ.» (1) Atâtŭ şi 'ncolo nimicŭ.

In acéstă memorabilă împresurare, pe lângă numerósa armată turcéscă, Cara-Mustafa maĭ avea, dupĕ cum scimŭ, pe Şerbanŭ Cantacuzenŭ, domnulŭ Munteniei (2), pe Duca, domnulŭ Moldoveĭ, pe Mihail Apafi, principele Transilvanieĭ, şi'n fine pe Emeric Tököly, comite de Kesmarck, capulŭ «malcontenţilorŭ» din Ungaria, séŭ, cum i se ḍicea p'atuncĭ, «regele Curuţilorŭ».

Cine era acestŭ Tököly pe care 'n urmă Ludovicŭ XIV îlŭ va 'mbrăţişa cu atâta iubire, şi'n folosulŭ căruia va pune la Pórtă în jocŭ tótă influinţa şi totŭ prestigiulŭ sĕŭ, pentru a'lŭ cocoţa pe tronulŭ Românieĭ?

Vomŭ resuma aci, pe scurtŭ, diferitele fase ale vieţeĭ magnatuluĭ ungurŭ, a căruĭ causă osteni şi

(1) Testŭ românŭ din psaltirea luĭ Grecénu (I, 6, de la Ionŭ).

(2) Şerbanŭ nu luă parte activă la asediulŭ Vieneĭ. De la 'nceputŭ, elŭ tăbĕrise cu oştile române într'uă pădurică numită Götterhölzel, lângă Hetzendorf. Vienesiĭ numiră pe urmă acéstă pădurică *Moldauerhölzel.* (Kogălniceanu : *Histoire de la Valachie*, edit. cit. pag. 320)

amărî sufletulŭ ambasadorilorŭ francesî de la Constantinopoli.

Emeric Tököly era fiulŭ magnatuluî ungurŭ Ştefanŭ Tököly, şi se născuse la 1656 (1). După revoltele luî Rákoczy şi Zriny, părintele sĕŭ muri, érŭ elŭ, în haîne muierescî, abia scăpâ 'n Polonia de urgia armatelorŭ imperiale. D'acolo, se 'ntórse peste câtŭ-va timpŭ în Transilvania, unde, prin vitejia şi spiritulŭ sĕŭ de aventure, ajunse sĕ câştige inima luî Apafi, principele ţĕriî. Mulţămită influinţeî emisarilorŭ francesî, carî se aflaŭ la curtea şi prin oraşele Transilvanieî, Apafi nu întârḑiâ a da luî Tököly funcţiunea de primŭ-ministru alŭ principatuluî, séŭ, după cum ḑiceaŭ scrierile contimpurane, alŭ regatuluî Transilvanieî. Tököly, în fruntea ţĕriî după Apafi, avu ocasiunea d'a studia bine tóte puterile Ungurilorŭ. La unŭ momentŭ datŭ, se puse în capulŭ celorŭ resculaţî şi revoluţiunea ungară reîncepu.

Cu dênsulŭ, representanţiî regeluî Francieî, A-

(1) *Histoire d'Eméric, comte de Tékély, ou mémoire pour servir à sa vie, par * * **. Cologne, 1693, unŭ vol. in 12. — După Barbier *(Dictionnaire des ouvrages anonymes)* şi după Laget *(Bibliographie Didot)*, autorulŭ acestuî volumŭ este Jean Leclerc, unulŭ din principaliî publiciştî aî timpuluî aceluia, redactorulŭ neobositŭ a treî *Bibliotece* (reviste literare) de la 1686 pênĕ la 1730.—Vomŭ reveni asupră'î în studiulŭ nostru : *Nicolae Mavrocordatŭ şi Critica literară a secoluluî XVIII.* Leclerc a analisatŭ cartea luî N. Mavrocordatŭ, Περὶ καθηκόντων, în a sa *Bibliotecă vechiă şi modernă.* — V. ăncă, asupra acesteî *Viețe* a luî Tököly, *Le Journal des Savants,* de Lunî, 22 Februariŭ 1694.

kakia (1675), şi'n urmă d-niĭ Révérend (1) şi de Forval plănuiră tractatulŭ cu Apafi şi convinseră pe Ungurĭ că regele Francieĭ le voiesce binele, şi că va face totŭ ce'ĭ va fi în putere ca sĕ'ĭ scape de uă parte de tirania germană, de alta de robia turcéscă.

Dupĕ deosebite pregătirĭ şi tractative în ale cărorŭ amĕnunte nu intrămŭ, Tököly câştigă unŭ şirŭ de lupte nu fără óre-care însemnĕtate. Imperatorulŭ ţinea multŭ ca liniscea sĕ domnéscă la marginele rĕsăritene ale Austrieĭ, pentru ca sĕ pótă sĕ'şĭ îndrepteze tótă atenţiunea şi tóte puterile spre centrulŭ Europeĭ, şi maĭ cu sémă spre pacea de la Nimègues, care tocmaĭ atuncia se încheia.

Tököly ajunsese cu Unguriĭ sĕĭ înaintea Presburguluĭ; regele Curuţilorŭ devenia din ce în ce maĭ de temutŭ. Protecţiunea ce'ĭ acorda regele Francieĭ era 'n de obşte cunoscută. Tököly începuse a bate monedă cu efigia luĭ Ludovicŭ XIV şi cu efigia sa propriă. Imperatorulŭ ceru uă suspensiune de arme cândŭ Tököly ajunse aprópe de inima Austrieĭ. Capulŭ rĕsculaţilorŭ ungurĭ primi acéstă suspensiune de arme, îşĭ opri paşiĭ biruitorĭ, şi greşi fórte, dupĕ cum întêmplările i-arĕtară în urmă.

(1) Editorulŭ cărţiĭ intitulate: *Mémoires historiques du comte Bethlen Niklos, contenant en particulier les troubles de la Transylvanie*, Paris, 1737. — *Le Journal des Savants* din 1738 dă unŭ estractŭ dintr'ênsele, pag. 160.

Pênĕ aci, cu tóte stăruinţele emisarilorŭ francesĭ, Tököly căutase sĕ rĕmână străinŭ de orĭ-ce legătură cu Turciĭ; profitase, se 'nţelege, ca orĭ-ce bunŭ căpitanŭ, de mişcările oştilorŭ otomane, dér magnaţiĭ şi poporulŭ ungurŭ cari 'lŭ puseseră 'n fruntea lorŭ, credeaŭ că, scăpându'Ĭ de tirania Habsburgilorŭ, Tököly va merge înainte pe drumulŭ independinţeĭ şi'Ĭ va scăpa şi de robia turcéscă care apăsa greŭ asupra regatuluĭ S-tuluĭ Ştefanŭ, âncă de la 1526. (1)

La 'mpresurarea Vieneĭ, politica luĭ Tököly se sminti; elŭ se legă cu Turciĭ şi îĭ ajută cu uă ardóre care contrasta fórte cu rĕcéla celorŭ-l-alţĭ principĭ, Şerbanŭ Cantacuzenŭ (2), Duca şi Apafi, ale cărorŭ miliţie creştine urmaseră de nevoiă armia otomană.

Partisaniĭ luĭ Tököly din Ungaria deveniră din ce în ce maĭ îndĕrĕtniciĭ cu căpitanulŭ lorŭ. Căsĕtoria regeluĭ Curuţilorŭ, cu vĕduva luĭ Georgiŭ II Rakoczy, Elena, féta celebruluĭ Zriny omorîtŭ la Viena, îĭ înstrăinâ cu desĕvêrşire simpatiele mag-

(1) Şi d. Louis Chassin pretinde (*La Hongrie, son génie et sa mission historique*, Paris, 1856, in 8°;—pag. 205), pretinde că Tököly avu uă prevedere genială cândŭ descoperi fraternitatea ce trebue sĕ domnéscă între Ungurĭ şi Turcĭ!

(2) Cantemirŭ laudă fórte purtarea socruluĭ sĕŭ la 'mpresurarea Vieneĭ, în a sa *Istoriă otomană*. (Traducţiunea francesă a d-luĭ de la Joncquières, Paris, 1743, 4 vol. in 12°. Tom. III, pag. 480, note. Acéstă ediţiune fu făcută sub ochiĭ şi cu lămuririle date de fiulŭ luĭ Dumitru, Antiochŭ Cantemirŭ, ambasadorŭ alŭ Rusieĭ în 1743 la Paris).

naţilorŭ din Transilvania, carĭ credeaŭ că Tököly se va căsĕtori cu fiica luĭ Teleki, unŭ renumitŭ magnatŭ şi capŭ maĭ 'nainte alŭ patrioţilorŭ ungurĭ din Ardélŭ.

Totuşĭ, trebue sĕ recunóscemŭ că Tököly nu putea face altmintrelĭ, aflându-se maĭ cu sémă în fruntea nedomesticiteĭ şi viforóseĭ nobilimĭ maghiare.

In timpulŭ acesta, isbândile armatelorŭ germane cresceaŭ din ce în ce; marele vizirŭ credu — ce nu se credea în Turcia pe vremurile acelea! — că pagubele oştilorŭ turceştĭ se datorescŭ luĭ Tököly. Dreptŭ acesta, în armistiţiulŭ încheiatŭ după campania din 1684, Tököly nu fu prevĕdutŭ. De frică sĕ nu cadă în mânele Imperialilorŭ, elŭ fugi la Turcĭ. Vizirulŭ îlŭ băgă la 'nchisóre, la Adrianopoli.

D'acum înainte, începe pentru Tököly iubirea francesă. Ludovicŭ XIV, d-niĭ de Girardin, de Castagnères, de Ferriol, secretariĭ lorŭ şi însărcinaţiĭ d'afacerĭ, carĭ se petrecură prin palatulŭ Franciei de la Pera, pênĕ după începutulŭ secoluluĭ XVIII, lucrară, uniĭ maĭ aprigŭ de câtŭ alţiĭ, pentru a da luĭ Tököly ântâiŭ unŭ principatŭ, apoĭ două, în urmă Ungaria întrégă (1), şi la fine, se năpustiră

(1) Lucru fórte lesne, diceaŭ diplomaţiĭ francesĭ din vremurile acelea. Cine e principe alŭ Transilvanieĭ va fi şi rege alŭ Ungarieĭ, după teoria internaţională, atuncĭ în vigóre la Inalta Pórtă. «Principiĭ Transilvanieĭ suntŭ şi regĭ aĭ Ungarieĭ» diceaŭ capitulaţiunile Turcieĭ cu Polonia. — V. De la Croix : *Guerres des Turcs avec la Pologne, etc. etc.* ediţ. cit. pag. 144.

asupra luĭ Brâncovénu ca sĕ'ĭ iea domnia şi sĕ fericéscă cu dênsa pe Beniaminulŭ orientalŭ alŭ luĭ Ludovicŭ XIV, comitele Tököly Imre de Kesmarck.

In decursŭ de 10—12 anĭ, diplomaţiĭ francesĭ săpară fără pregetŭ pe principele românŭ, cândŭ la Pera, cândŭ la Adrianopoli. Brâncovénu, diplomatŭ ca şi dênşiĭ, şi póte maĭ tare în Rĕsăritŭ, ĭl birui pênĕ la unŭ locŭ, şi avu plăcerea, — fórte justă de altmintrelĭ, — ântâiŭ, d'a încurca şi d'a distruge în totŭ-déuna meşteşugitele combinaţiunĭ ale diplomaţieĭ francese, şi alŭ douilea, d'a cumpăra cu aurŭ, în ciuda puterniculuĭ şi arţăgosuluĭ Louvois, pe unulŭ din representanţiĭ regeluĭ Franciei, de la Constantinopoli.

Tököly, dupĕ ce fuse, prin iubirea luĭ Ludovicŭ XIV, Fĕtulŭ frumosŭ alŭ strălucitei nobilimĭ francese şi regele viitorŭ, *in partibus infidelium,* alŭ unuĭ regatŭ mare în Orientulŭ Europeĭ, fu uitatŭ de toţĭ cândŭ politica francesă îşĭ îndreptă aiurea privirele sele. Exilatŭ de Turcĭ la Nicomedia, regele Curuţilorŭ, séŭ, cum subsemnă însuşĭ în epistolele séle *Tököly Princeps*, îşĭ sfârşi ḑilele mâncândŭ bine, bêndŭ şi maĭ bine, plângêndu-se de podagră şi vorbindŭ cu amarŭ înaintea Francesilorŭ călĕtorĭ de ingratitudinea luĭ Ludovicŭ XIV. (1)

(1) A. de la Motraye : *Voyages en Europe, Asie, Afrique.* La Haye, 1727, 2 vol. in fol°. Tom. I, pag. 281 şi urm. – Vomŭ reveni maĭ la vale asupra indicaţiunilorŭ ce ne dă acestŭ călĕtorŭ.

IX.

1686—1688.

Liga de Augsburg se 'ncheiâ la 1686. Imperiulŭ, Espania, Olanda și Anglia declarară rĕsboiŭ luĭ Ludovicŭ XIV. Leopoldŭ continua luptele sele în contra Turcilorŭ, și marchisulŭ de Baden (1) era sĕ câștige însemnate victorie asupra armatelorŭ Porțeĭ. De altă parte, Poloniĭ cu Sobieski și cu marele hatmanŭ Jablonovski țineaŭ peptŭ cu vitejiă armatelorŭ otomane în Ukraîna și'n Bucovina. Venețianiĭ sub Morosini se luptaŭ în Morea. In 1686, Țarulŭ Alexe, rupêndŭ tractatulŭ de pace încheiatŭ cu Pórta înainte de împresurarea Vieneĭ, făcea în Crimeia uă diversiune folositóre pentru armele creștine.

Europa 'ntrégă era în focŭ, érŭ Francia era amenințată din tóte părțile.

Regele nu maĭ scria acum la Constantinopoli d-luĭ de Girardin că atențiunea sa nu e îndreptată asupra Orientuluĭ. Din contră, instrucțiunile d-luĭ de Louvois invitaŭ c'uă violinte stăruință pe d. de Girardin la Pórtă și pe d. de Béthune la Cracovia sĕ facă totŭ ce le va sta prin putință ca,

(1) Marchisulŭ Ludovicŭ de Baden, pe care cronicariĭ munteniĭ și moldoveniĭ ilŭ numescŭ pe latinesce *Badensis*, séŭ numaĭ *Badens*.

d'uă parte, Turciĭ sĕ nu 'ncheiă pace cu Imperatorulŭ Germanieĭ, érŭ, de alta, ca Sobieski sĕ se împace câtŭ maĭ curêndŭ cu Sultanulŭ.

Promisiunile curgeaŭ. Scimŭ că Ludovicŭ XIV oferise Ungaria regeluĭ Polonieĭ; i-o reoferi. Leopoldŭ ênsĕ, în ceia-ce privesce ipoteticele dăruielĭ, nu rĕmânea maĭ pre josŭ de câtŭ prodigulŭ rege alŭ Francieĭ. Se luâ decĭ la 'ntrecere cu Ludovicŭ XIV, făgădui luĭ Sobieski Moldova și Valachia, titlulŭ de principe alŭ Sacruluĭ Imperiŭ Romanŭ pentru fiulŭ celŭ maĭ vêrstnicŭ alŭ regeluĭ, acelașŭ titlu pentru tatălŭ și fratele regineĭ (1) și 'n fine, darulŭ care nu lipsia din nicĭ uă negociațiune a caseĭ de Habsburg, uă archiducesă pentru acelașŭ fiŭ, cândŭ va ajunge la cuvenită vêrstă. In timpulŭ acesta, diplomația matrimonială a caseĭ d'Austria atingea culmea abilitățiĭ, și ceia-ce Mazarin numia odinióră *les amusements ordinaires de la maison d'Autriche*, se 'nălțase ca uă dogmă în tractativele politiceĭ habsburgice.

In Transilvania, influința francesă șiovăia. Apafi nu maĭ jura în numele luĭ Ludovicŭ XIV; Tököly nu maĭ era de față ca sĕ'lŭ înflăcăre pentru Francia. Tractatulŭ din 10 Iuliŭ 1677, încheiatŭ cu regele Francieĭ, fusese pusŭ la uitare, și urechile

(1) Leopoldŭ călca eticheta severă a caseĭ imperiale de Habsburg cu maĭ multă 'nlesnire de câtŭ Ludovicŭ XIV pe aceia a Burbonilorŭ. Leopoldŭ isbuti și câștigâ pentru dênsulŭ pe «scumpa și iubita Marietta» a regeluĭ Polonieĭ.

principelui transilvanŭ se plecaŭ cu multă atenţiune la propunerile luĭ Leopoldŭ, care asigura domnia ţěriĭ luĭ Apafi şi fiuluĭ sěŭ. Ş'apoĭ, domnulŭ transilvanŭ înţelegea tare bine că în 1687 Leopoldŭ nu maĭ ţinea sě fiă totŭ atâtŭ de dăruitorŭ cu elŭ ca în 1686. Pe lângă victoriele luĭ Ludovicŭ de Baden, începură peste curêndŭ şi acelea ale luĭ Carolŭ de Lotaringia. Apafi se 'nvoi deci cu imperatorulŭ Germanieĭ şi asceptă sě'l vină tractatulŭ de protecţiune de la Viena. Acesta nu întârdiă de locŭ. Din contra, cândŭ ajunse, Apafi nu maĭ voi sě'lŭ subscriă. Atuncĭ, generalulŭ Scharfenberg intră cu 14000 de ostaşĭ în Transilvania.

Prin urmare, în Ungaria Carolŭ de Lotaringia cu armatele sele victoriόse; Buda, «zidulŭ apărătorŭ alŭ islamismuluĭ, osia sânteĭ lupte, cheia împěrăţieĭ otomanicescĭ», cucerită în 2 Septembre 1686; Transilvania acoperită de trupele imperiale; Sobieski împresurândŭ Cameniţa.

Nu maĭ rěmâneaŭ armatelorŭ creştine de câtŭ Valachia şi Moldova, care le despărţiaŭ de corpulŭ celŭ vechiŭ alŭ imperiuluĭ otomanŭ. Ora era critică pentru Turcĭ şi maĭ critică pentru ţěrile române carĭ, după cum vědurămŭ şi vomŭ maĭ vedé, săriaŭ ca mingele prin tractate, cândŭ la uniĭ cândŭ la alţiĭ.

In 29 Octobre 1687, Sultanulŭ Machomedŭ IV, Nemrodulŭ musulmanŭ în şirulŭ moştenitorilorŭ luĭ Osmanŭ, muri la Constantinopoli.

D. de Girardin scria regeluĭ cu acéstă ocasiune: (1)

«*Sire*.......

«....S'aŭ trămisŭ ciauşĭ în Moldova şi'n Va-
«lachia ca sĕ anunţe principilorŭ mórtea Sul-
«tanuluĭ Machmudŭ şi suirea pe tronŭ a luĭ
«Solimanŭ III. Se pretinde că acéstă curteniă
«va 'ndemna pe Moldovenĭ şi pe Muntenĭ sĕ
«rĕmână sub ascultarea Porţeĭ. Cu tóte ace-
«stea, amŭ aflatŭ că aŭ sositŭ veştĭ de prin
«partea loculuĭ, carĭ mĕ facŭ fórte sĕ bă-
«nuiescŭ buna credinţă a principeluĭ Moldo-
«veĭ. (2) Se ḑice că acesta s'a hotărîtŭ sĕ
«negocieze cu imperatorulŭ şi curtea de la
«Viena». (3)

D. de Girardin nu se 'ncela în privinţa acestorŭ bănuielĭ. Şerbanŭ Cantacuzenŭ trămisese la Viena, în Octobre 1687. pe Georgiŭ Brancovicĭ (4) pentru

(1) Scrisóre din Pera, 31 Decembre 1687. — *Colecţ. Odobescu.*

(2) Greşélă de copistŭ séŭ greşéla d-luĭ de Girardin. Ambasadoriĭ vorŭ amesteca multŭ timpŭ încă Valachia cu Moldova şi pe acésta cu cea d'ântâiŭ. Aci e de cititŭ Valachia.

(3) Resumămŭ scrisorile; rare-orĭ le dămŭ textualŭ; nu luămŭ dintr'ênsele de câtŭ părţile carĭ luminéză şi ajută studiulŭ nostru.

(4) Georgiŭ Brancovicĭ era din vechia familiă a Brancovicilorŭ, trecuţĭ din Serbia în Ungaria şi aşeḑaţĭ lângă Mureşŭ. Georgiŭ era frate cu Sava Brancovicĭ, mitropolitulŭ ortodoxŭ de la Alba-Julia, şi nepotŭ alŭ archimandrituluĭ Longinŭ Brancovicĭ de la Comana din Muntenia; trecuse în *Ţéră* după 1680, în urma certelorŭ cu Apafi

a tracta cu Leopoldŭ. In acelașŭ timpŭ, elŭ strînsese în ţéră uă armată de 28,000 de ómenĭ (1) și turnase 38 de tunurĭ. Deșteptulŭ domnŭ alŭ Munteniei scia fórte bine că negociaţiunile, în locŭ d'a fi întârḑiate, suntŭ d'impotrivă fórte multŭ înlesnite prin presinţa uneĭ armate respectabile. Ș'apoĭ, resbelulŭ tuna din tóte părţile. Rare-orĭ ţĕrile românescĭ trecuseră prin nisce împrejurărĭ maĭ grele și maĭ amenințătóre. Din fericire pentru esistinţa lorŭ, Provedinţa puse în aceste timpurĭ pe tronulŭ Ţĕriĭ românescĭ domnĭ înzestraţĭ cu multe însușirĭ politice și c'uă prevedere din cele maĭ folositóre. Șerbanŭ Cantacuzenŭ judecase pe Turcĭ de la împresurarea Vieneĭ și vĕḑuse bine că Machomedŭ IV și Cara-Mustafa nu maĭ eraŭ de câtŭ umbrele luĭ Solimanŭ Magnificulŭ și ale luĭ Ibrahimŭ-Vizirulŭ. Elŭ era sigurŭ că Turciĭ n'arŭ fi săritŭ sĕ scape ţĕrile românescĭ, cândŭ Poloniĭ și Germaniĭ arŭ fi intratŭ cu sabiă într'ênsele, și scia că, décă s'arŭ fi auḑitŭ chiarŭ la Pórtă că domnulŭ Munteniei negociază cu puterile creștine, ciaușulŭ cu fermanulŭ de destituire n'arŭ fi

bărbatŭ deșteptŭ și bunŭ diplomatŭ. Asupra luĭ și ilustreĭ séle familie, aliate cu Gonzague și Contarini în Italia, cu Montferrat și d'Alençon în Francia, cu Bassarabiĭ și alţiĭ în România, v. Cipariu : *Archiv pentru Filol. și Ist.* (Blaș, 1857, pag. 650—652) și *Columna luĭ Traian* (Studiulŭ d-luĭ Picot : *la Généalogie des Brankovic)*, Ianuariŭ-Februariŭ 1883, pag. 64—82.

(1) Cantemirŭ : *Histoire de l'Empire Ottoman*, ediţ. cit. Tom. II. pag 480.— Alţĭ autorĭ ḑicŭ că avea 40,000.

plecatŭ în grabă la Bucuresci. Turcii aveaŭ altele mai mari de făcutŭ.

Inainte d'a începe negociaţiunile séle cu cabinetulŭ imperialŭ din Viena, Şerbanŭ tractase şi cu alte puteri creştine.

In 10 Februariŭ 1688 (1), d. de Girardin scrie regelui că principele României propusese mai ântâiŭ unŭ tractatŭ de alianţă regelui Poloniei, dér că Sobieski nu era atunci în putere d'a declara rĕsboiŭ Turcilorŭ, adică d'a intra în Moldova şi d'a înainta spre Dunăre. Rănile şi durerile intestine cari sfăşiaŭ Polonia de la înfiinţarea regatului şi fatalei séle constituţiuni, nu lăsaŭ pe regele-căpitanŭ sĕ se depărteze multŭ de Cracovia. Şerbanŭ şi Cantemirŭ Bĕtrânulŭ fuseseră la Bĕrladŭ în Augustŭ 1686 (2); acolo, în taină, trebue sĕ se fi pertractatŭ negociaţiunile de care vorbesce d. Girardin. Nereuşindŭ cu Sobieski, Şerbanŭ intră în vorbă cu Ţarii Rusiei, Ivanŭ V şi Petru I, fiii lui Alexe. Chiarŭ unchiulŭ marelui vizirŭ Solimanŭ-Paşa, archimandritulŭ Bosniei servi de midlocitorŭ între cei trei principi creştini (3).

(1) Scrisóre din Pera, ajunsă în Paris la 11 Aprile 1688.

(2) Niculcea, II, pag. 230 şi urm. — Cronicele Moldovei le vomŭ cita dupĕ a doua ediţiune în trei volume a d-lui Kogălnicénu. Bucuresci, 1874.

(3) Kogălnicénu : *Histoire de la Valachie*, ediţ. cit. pag. 322. — Carra : *Histoire de la Mold. et de la Val.*, Neuchâtel, 1781, II ediţ. Unŭ vol. în 12°; pag. 90. — Carra copiază de stinge notele lui Cantemirŭ din *Istoria otomană*. Cp. pag. 91 din primulŭ cu pag. 480 tom. II din secundulŭ.

Ruşiĭ ênsĕ eraŭ departe d'a se bucura atuncĭ în ochiĭ domnilorŭ românĭ şi maĭ cu sémă în aceia aĭ suveranilorŭ Europeĭ de véḑa ce vorŭ câştiga în urmă, mulţămită geniuluĭ luĭ Petru celŭ Mare. Imperiulŭ Ţarilorŭ intra în concertulŭ europénŭ ca aceĭ *homines novi* carĭ, cu timpulŭ şi cu probe, câştigă încrederea semenilorŭ.

De şi învoitŭ cu Ţariĭ, Şerbanŭ se îndreptă şi către împĕratulŭ Germanieĭ. (1) Leopoldŭ n'ascepta de câtŭ semnalulŭ; călughăriĭ diplomaticĭ aĭ Habsburgilorŭ începură sĕ vină la Bucurescĭ. (2) Leopoldŭ, spuneaŭ dênşiĭ domnuluĭ românŭ, primesce alianţa luĭ Şerbanŭ cu anumite propunerĭ.

(1) Cantemirŭ Bĕtrânulŭ, domnŭ alŭ Moldoveĭ, începu, d'uă dată cu Şerbanŭ, negociaţiunĭ cu Germania. Vomŭ vedé acésta din scrisórea d-luĭ de Castagnères către Rege, din 15 Iuniŭ 1690. — Cf. *Voyage de Moldavie,* alŭ iesuiţilorŭ Avril şi Beauvoilier în *Tes. pentru Mon. Ist.* III.

(2) In Septembre 1687, prin urmare tocmaĭ c'uă lună înainte de misiunea luĭ Brancovicĭ la Viena, veni la Bucurescĭ călughĕrulŭ Antide Dunod cu uă scrisóre din partea împĕratuluĭ *(Mag. Ist.* V. pag. 81, Doc.).—Cp. şi memoriulŭ făcutŭ de unŭ călughĕrŭ catolicŭ stabilitŭ în România, în 1688, dupĕ cererea unuĭ cardinalŭ ministru alŭ luĭ Leopoldŭ. Armatele austriace aveaŭ póte sĕ intre în ţéra românéscă şi generaliĭ voiaŭ să scià ceva asupra principatelorŭ *(Mag. Ist.* V, pag. 33—71). — Colecţ. Odobescu posedă unŭ asemenea memoriŭ pe întrebărĭ şi rĕspunsurĭ, făcutŭ de uă persónă care se afla în Polonia, dupĕ cererea alteia care voia sĕ fiă bine informată asupra Valachieĭ şi Moldoveĭ. Cea din Polonia o informézâ atâtŭ de bine, în câtŭ îĭ spune că în Moldova e unŭ munte numitŭ *Catilina*, dupĕ numele celebruluĭ conspiratorŭ romanŭ, care a muritŭ acolo la munte în exilŭ. Aceste douĕ provincĭĭ, adauge autorulŭ cestionaruluĭ, eraŭ loculŭ unde sĕ trămiteaŭ condamnaţiĭ Romeĭ.

Aceste propunerî eraŭ, dupĕ d. de Girardin, (1) următórele:

«Şerbanŭ primesce ca Leopoldŭ sĕ intre în «Valachia, cu obligaţiune ênsĕ ca împĕratulŭ sĕ'î «conserve luî domnia; sĕ bată şi sĕ gonéscă pe «Turcî din totŭ coprinsulŭ ţĕriî românescî, care, «de atuncî înainte, va servi dreptŭ hotare între «imperiulŭ germanŭ şi acela alŭ Padişahuluî».

Acestea le scria d. de Girardin regeluî Franciei. Cantemirŭ spune şi maî multe. Leopoldŭ făgăduesce luî Cantacuzenŭ sceptrulŭ viitoruluî imperiŭ bizantinŭ, ca singuruluî şi adevĕratuluî moştenitorŭ, dupĕ cum ḑiceaŭ scrisorile luî Leopoldŭ, alŭ împĕraţilorŭ din Bizanţa. Sĕ nu uitămŭ ênsĕ că Dumitru Cantemirŭ era ginerile luî Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi ţinea, prin urmare, sĕ se sciă că este ginerele moştenitoruluî adevĕraţilorŭ imperatorî aî Romeî-nouĕ. (2)

Dupĕ cum le scria regeluî la Versailles şi la Paris, totŭ ast-felŭ d. de Girardin spunea aceste informaţiunî Vizirilor şi paşalelorŭ de la Constan-

(1) In scrisórea deja citată din 10 Februarie 1688.

(2) Dumitru Cantemirŭ ţinea pe Casandra, fiica luî Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi a dómneî Maria S. Cantacuzenŭ. Casandra era una din femeile cele maî frumóse ale timpuluî sĕŭ. De altmintrelî, frumuseţa era de moştenire în familia Cantacuzenilorŭ (*Mag. Ist.* Const. Căpitanulŭ, II, pag. 35). — Cantemirŭ, ca şi Brâncovénu, ţinea multŭ la vechî şi ilustre genealogiî. Voltaire, în a sa *Histoire de Russie* cum vomŭ vedé maî departe, insistă cu ironiă asupra aceste̦î pofte a domnilorŭ românî.

tinopoli. Șerbanŭ aliatŭ cu Leopoldŭ era inimiculŭ Franciеĭ. Ambasadorulŭ acesteia nu scăpa deci nicĭ unŭ prilejŭ d'a înegri pe domnulŭ românŭ la Pórtă.

De altmintrelĭ, faptulŭ trecereĭ luĭ Șerbanŭ în partea imperatoruluĭ era cunoscutŭ în tótă Europa. Jean Leclerc, autorulŭ *Vieței comiteluĭ Emericŭ de Tököly*, era convinsŭ că tractatulŭ s'a și încheiatŭ între Leopoldŭ și Hospodarulŭ Valachieĭ. (1)

Vanel, în discursulŭ cu care începe primulŭ volumŭ alŭ opereĭ séle ne spune că «Transilvaniĭ, «Munteniĭ și Moldoveniĭ, odinióră tributarĭ Por«țeĭ, maĭ că nu maĭ suntŭ sub puterea turcé«scă.» (2)

Turciĭ tăceaŭ, căcĭ nu puteaŭ face altmintrelĭ.

Tököly, care eșise din închisóre mulțămită midlocireĭ luĭ Ludovicŭ XIV, era acum a totŭ putericŭ la Pórtă. De când Apafi trecuse, de voiă

(1) *Op. cit.* pag. 288.

(2) *Abrégé nouveau de l'histoire générale des Turcs*, par M. Vanel, conseiller du Roi en sa cour des Comptes. Aydes et Finances de Montpellier. Paris, 1689. 4 vol. în 12°. — In primulŭ volumŭ se află unŭ discursŭ asupra «stăreĭ actuale a imperiuluĭ otomanŭ» adică, tocmaĭ cândŭ se petreceaŭ în principatele daciane lucrurile de care vorbimŭ maĭ susŭ. Vanel insistă asupra slăbiriĭ legăturilorŭ de supunere ale principatelorŭ, față cu Sublima Pórtă. — V. și Mironŭ Costinŭ, I, pag. 306 : «Sĕ sciĭ că țĕrile acestea pe atuncĭ nu eraŭ așa supuse»..... «Alte vacurĭ socotesce țĕrilorŭ acestora pre atuncĭ». Cuvinte ḑise pentru domniele luĭ Mateiŭ Basarabŭ și Vasile Lupulŭ.

de nevoiă, sub protecţiunea imperatoruluĭ, Vizirulŭ Ibrahim-Paşa impoponase pe Tököly cu titlulŭ de principe alŭ Transilvanieĭ. Regele Curuţilorŭ credąuse ântâiŭ că va puté atrage pe Şerbanŭ în partea sa; cândŭ vĕdąu ênsĕ că domnulŭ românŭ este hotărîtŭ sĕ se unéscă cu Leopoldŭ, Tököly lucră, în unire cu ambasadorulŭ Franciei, ca sĕ pérdă pe Şerbanŭ în ochiĭ Turcilorŭ. Tóte acusaţiunile lorŭ rĕmaseră fără nicĭ unŭ efectŭ. Turciĭ nu puteaŭ face nimicŭ. Eraŭ momente cândŭ, desperaţĭ de învingerile ce suferiaŭ, Viziriĭ se gândiaŭ sĕ mute pe Sultanŭ în Asia-mică. Spaĭma sguduia din temeliă Pórta şi pe moştenitoriĭ trufaşilorŭ de odinióră Otomanĭ.

D. de Girardin întrebă uă-dată pe rege décă va trebui sĕ urmeze pe Padişahŭ în Asia,(1) érŭ Ludovicŭ XIV îĭ rĕspunse afirmativŭ. Lesne decĭ se póte înţelege că Turciĭ nu maĭ aveaŭ timpŭ sĕ asculte pe Tököly şi pe d. de Girardin, când aceştia le cereaŭ destronarea luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ.

Dupĕ misiunea luĭ Brancovicĭ la Viena şi dupĕ intrarea luĭ Veterani în ţéră pe la Ruşiava, Şerbanŭ se hotărî a resolve cestiunea alianţeĭ cu Leopoldŭ. Mulţĭ din boiariĭ ţĕreĭ şi chiarŭ fraţiĭ domnuluĭ, logofĕtulŭ Drăghicĭ, stolniculŭ Constantinŭ,(2) postelniculŭ Mihaiŭ, cupariulŭ Mateiŭ,

(1) St. Priest : *Op. cit.* pag. 241.

(2) Celŭ care în urmă va deveni unŭ felŭ de ministru de esterne alŭ domnuluĭ Brâncovénu.

postelniculŭ Iordake, și, pe lângă aceștia, Constantinŭ Brâncovénu, nepotulŭ lorŭ, eraŭ contrariĭ alianțeĭ germane, ast-felŭ cum voia Șerbanŭ sĕ o lege.

Nu scimŭ pênĕ întru câtŭ se împotriviaŭ ceĭ-l-alțĭ frațĭ alianțeĭ cu Leopoldŭ; în ceia-ce privesce ênsĕ pe Stolniculŭ Constantinŭ și pe Constantinŭ Brâncovénu, dupĕ purtarea lorŭ diplomatică în aniĭ următorĭ, putemŭ sĕ presupunemŭ că eĭ nu eraŭ cu desĕvêrșire opușĭ uneĭ alianțe cu Imperiulŭ germanŭ. Voiaŭ sĕ fiă amiciĭ Germanieĭ, dérŭ nu voiaŭ sĕ fiă vrăjmașiĭ declarațĭ aĭ Turcieĭ. A fi fostŭ, cum pare-se că voia Șerbanŭ Cantacuzenŭ, aliațĭ supușĭ și întinșĭ cu mânele și picióreIe legate înaintea Austrieĭ, fără pórtă de scăpare în nicĭ într'uă parte, asta însemna, credeaŭ ceĭ douĭ boiarĭ, a sfărîma cu totulŭ independința și așeḑĕmintele bĕtrâne ale țĕriĭ. Constantinŭ Cantacuzenŭ și Brâncovénu, nepotulŭ sĕŭ, eraŭ de atuncĭ partisaniĭ hotărîțĭ aĭ politiceĭ de fluctuațiune și de meșteșugită tergiversare, singura posibilă și folositóre pentru buna și liniscita stare a miceĭ lorŭ țĕrĭ. In sfătuirile lorŭ cu Domnulŭ Țĕriĭ, cândŭ găsiaŭ pe Șerbanŭ «în tóne bune și fără răcnete» (1), fratele și nepotulŭ n'aveaŭ de câtŭ sĕ'i aréte ce păția

(1) Șerbanŭ Cantacuzenŭ avea uă fire de uă violință estraordinară. Vaĭ celuĭ ce se apropia de dênsulŭ, spunŭ cronicariĭ, cândŭ vêrtejurĭ de mânià ilŭ rĕscoliaŭ ca pe-unŭ turbatŭ. Nimenĭ nu putea sĕ'lŭ îmblânḑiască.

Transilvania şi cum înţelegea Leopoldŭ protecţiunea şi civilisarea unuĭ principatŭ.

Turciĭ, din contră, n'aveaŭ pretenţiunĭ nicĭ d'a civilisa ţéra românéscă, nicĭ d'a îndrepta afacerile şi spiritulŭ locuitorilorŭ. De la Mircea şi pênĕ la Şerbanŭ Cantacuzenŭ, Pórta lăsase Valachia şi Moldova în apele lorŭ, în totŭ ceia-ce privia instituţiunile, datinele, limba şi religiunea strămoşéscă. Turciĭ nu cereaŭ Românilorŭ de câtŭ banĭ de haraciŭ, mieĭ, untŭ, miere şi alte lucrurĭ de ale mâncăreĭ, — *des choses mangeatives*, cum scria luĭ Franciscŭ I alŭ Franciеĭ, ambasadorulŭ sĕŭ de la Veneţia, Guillaume Pellicier. Turciĭ schimbaŭ domniĭ, jăfuiaŭ adesea câmpiele românescĭ, ba le venia câte uă dată pofta d'a preface ţĕrile în paşalîcurĭ; atuncĭ, boiariĭ pridideaŭ cu pungile şi cu diamanticalele, şi pofta trecea îndată şi cu înlesnire. România rĕmânea totŭ Românià. — Protecţiunea austriacă se póte vedé în Bucovina.

Şerbanŭ ênsĕ, convinsŭ de slăbiciunea turcéscă, îngrijatŭ de rĕsunetulŭ armelorŭ germane, voia sĕ prevină uă irupţiune de oştĭ vrăjmaşe în ţéra sa. Étă de ce, credemŭ noĭ, persistete în planulŭ sĕŭ şi, fără a se duce cu judecata şi maĭ 'nainte în negurosulŭ viitorŭ, adimenitŭ de făgăduielile multe-multe, fără şirŭ ale curţeĭ imperiale, elŭ porni la Viena (3 Octobre, 1688) pe boiariĭ George Cantacuzenŭ, Constantinŭ Bălăcénu, Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi Şerbanŭ Vlădescu.

Pe cândŭ aceştia se îndrumaŭ spre *Beciŭ*, Şerbanŭ, prin Kapukehaiaua (1) ţěriĭ de la Constantinopoli, (2) arěta Turcilorŭ fericita negociaţiune ce începuse şi sfârşise cu generalulŭ luĭ Leopoldŭ, comitele Veterani care intrase în ţéră pe la Ruşiava şi care, mulţămită destoiniciel şi deşteptăciuniĭ boiarilorŭ (3) ceĭ trămisese Domnulŭ înainte

(1) Cuvintŭ imposibilŭ, maĭ cu sémă la singularulŭ şi pluralulŭ articulatŭ. Ne vomŭ permite a'lŭ inlocui adesea cu acela de *curatorŭ*, cum şi eraŭ numiţĭ in documentele latine agenţiĭ principilorŭ Transilvaniel, Munteniel şi Moldovel.

(2) Şerbanŭ avea ómeniĭ ceĭ maĭ deştepţĭ la Constantinopoli: cheltuia acolo sume marĭ ca sĕ afle scirile ce se şoptiaŭ la Pórtă. Curieriĭ Kapukehaielelorŭ (!) plecaŭ la Bucurescĭ îndată ce se simţia ceva. (Kogălnicénu: *Op. cit.*, pag. 319). Brâncovénu va alcătui şi maĭ bine diplomaţia sa (Grecénu, in *Mag. Ist.* II. pag. 131).

(3) In fruntea deputaţiunel se afla Brâncovénu care tracta atuncĭ a treia a sa importantă afacere diplomatică. Prima fusese aceia a luĭ Radu Creţulescu, în timpulŭ luĭ Duca-Vodă alŭ Munteniel. In acésta, Brâncovénu jucase de şi tênĕrŭ, rolulŭ de împăciuitorŭ între Domnŭ şi între logofĕtulŭ Radu Creţulescu, unulŭ din ceĭ maĭ dirjĭ din boiariĭ timpuluĭ aceluia (Const. Căpitanulŭ. *Mag. Ist.* II, pag. 16) şi care, împreună cu banulŭ Mareşŭ Creţulescu şi cu Postelnicescil, adică cu Cantacuzinesciĭ şi rudele lorŭ, făcu uă oposiţiune atâtŭ de aprigă Ghikulescilorŭ (1661), adică părtaşilorŭ luĭ Grigore Ghika-Vodă, Grigore Bălénu, Ivaşcu Golescu, Hristea de la Popescĭ (tatălŭ, credŭ, alŭ vorniculuĭ Radu Popescu), Radu Năsturelŭ şi Leurdénu Stroe (*Cronica Moldovei*, III, pag 149 şi urm.). A doua afacere diplomatică a luĭ Brâncovénu fusese negociaţiunea cu Ladislaŭ Csaky şi Christophoru Pasco, *Transilvaniae curatores*, trămişĭ de Apaŭ la Constantinopoli, unde, in 1681, Brâncovénu [illegible] interesele Munteniel şi ale luĭ Şerbanŭ-Vodă. Brâncovénu reuşi a asigura interesele religiunel ortodoxe în Transilvania şi a [illegible] cu Apaŭ pe Mitropolitulŭ Sava Brancovicĭ [illegible] frate George [illegible] venise atuncĭ în România la Şerbanŭ [illegible] alŭ sĕŭ *Archiv pentru Filologia şi Istoria* Blasiŭ, 1867 [illegible]

ca sĕ'ĭ vorbéscă şi sĕ'lŭ róge sĕ ésă afară din Muntenia, trecuse 'ndată în Transilvania. Turciĭ nu cereaŭ de câtŭ a crede; dederă luĭ Şerbanŭ unŭ *peki-peki* aprobătorŭ, şi Domnulŭ românŭ putu sĕ se pregătéscă 'n linisce la cele ce plănuia de atâta vreme.

Bine cu Turciĭ, bine cu Leopoldŭ, prietinŭ cu Ţariĭ Rusieĭ, Şerbanŭ Cantacuzenŭ credea că va putea culege ródele îndemânaticeĭ sele diplomaţiĭ. Sórta nu'ĭ îngădui. In 19 Octobre 1688, elŭ muri la Bucurescĭ şi fu îngropatŭ la monastirea Cotrocenilorŭ, cea de dênsulŭ zidită. (1)

pag. 652), a publicatŭ documentulŭ învoieleĭ luĭ Brâncovénu, «plenipotenţiarulŭ Domnuluĭ Şerbanŭ», cu ceĭ douĭ agenţĭ aĭ luĭ Apafi.

(1) Cantemirŭ, în ura'ĭ nestinsă pentru Brâncovénu, şi uniĭ cronicarĭ, moldovenĭ maĭ cu sémă, de ciudă că Brâncovénu prea se amesteca în afacerile Moldoveĭ, ḑicŭ că Stolniculŭ Constantinŭ şi Constantinŭ Brâncovénu arŭ fi otrăvitŭ pe Şerbanŭ, vĕḑêndŭ că nu'lŭ potŭ desbăra de Leopoldŭ şi alianţa germană. Radu Popescu (*Mag. Ist.* IV, pag. 37) crede cele ce spuneaŭ pe urmă, fiindŭ şi elŭ faţă, Ionŭ şi Nicolae Mavrocordatŭ, în privinţa acesteĭ pretinse crime. *Amfivolia* (îndoiéla) «aŭ că va fi, aŭ că nu va fi» apare atâtŭ în cronicariĭ moldovenĭ, câtŭ şi în ceĭ muntenĭ carĭ nu aŭ avutŭ a se plânge, eĭ orĭ părinţiĭ lorŭ, de domnia luĭ Brâncovénu.

X.

1688—1689.

«Sire, scrie (1) d. de Girardin regelui, vestea morții luĭ Șerbanŭ, principele Valachieĭ, «a fostŭ adusă la Constantinopoli la 20 ale «luneĭ trecute, de șése boiari (2) aĭ țéreĭ carĭ «aŭ cerutŭ în acelașŭ timpŭ și întărirea de «domnie pentru Constantinŭ Brâncovénu, ne-«potulŭ Domnuluĭ réposatŭ. Eĭ l'aŭ alesŭ pe «acesta ca pe celŭ maĭ bogatŭ (3) și maĭ cu «minte la trebile domnieĭ. (4) Boiariĭ trămișĭ

(1) Din Pera, la 5 Decembre 1688, ajunsă la Paris la 18 Februarie 1689.

(2) Brâncovenu trămise pentru a notifica suirea sa pe tronulŭ Țerii-Românescĭ: 1° la Sultanulŭ, pe boierii Pârvu Cantacuzenŭ, Preda Brătășanu și alții; 2° la Serasĸierulŭ de la Baba pașa de care vorbesce maĭ la vale d. de Girardin, pe Constantinŭ Caramanlăŭ, pe Socolŭ și pe Vergu; 3° la Hanulŭ Selimŭ, pe Corogarie-[illegible]ulŭ și Mihaicea Sătrarulŭ; 4° la Viena, pe Preda Prescovenulŭ, care va pleca îndată ca să ajungă deputațiunea luĭ Șerbanŭ-Vodă. — Nu cunoscemŭ numele boiarilorŭ carĭ fură trămiși la Apafi și la Const. Cantemirŭ.

(3) Să nu uitămŭ că din prima scrisore în care ambasadorulŭ vorbesce de Brâncovenu, [illegible] că avea în [illegible] bogățiele domnului român, una din cele maĭ marĭ [illegible] în totă [illegible] de vrăjmașiĭ séĭ.

(4) Brâncovenu era numaĭ în versta de 34 de anĭ [illegible] (Op. [illegible] pag. 31) — «Era bogatŭ, [illegible] frumosă și minte mare» [illegible] 1689 [illegible] (in Mag. Ist. 7, pag. 170).

«şĭ-aŭ sprijinitŭ cererea cu 400 de pungĭ, «din carĭ 200 aŭ fostŭ date viziruluĭ, 100 «mareluĭ hasnadar, 50 kehaieleĭ viziruluĭ; cele-«l-alte s'aŭ împărţitŭ pe la slujitoriĭ ceĭ micĭ «şi aŭ maĭ trebuitŭ şi pentru cheltuielile hâr-«tielorŭ de întărire. Boiariĭ aŭ maĭ făgăduitŭ «âncă 300 de pungĭ pentru rĕsboiulŭ ce se «va face la primăvéră, cu condiţiune ênsĕ «ca Tătariĭ sĕ nu viă sĕ erneze în ţéră la «dênşiĭ. Paşa care se afla la graniţă n'a pu-«tutŭ resiste darurilorŭ şi a 'ntăritŭ alegerea «*pro interim*. La Adrianopoli, Vizirulŭ şi ceĭ-«l-alţĭ demnitarĭ aĭ Porţeĭ aŭ făcutŭ ca şi Paşa «de la Dunăre».

Totŭ în acéstă scrisóre, d. de Girardin împărtăşesce regeluĭ cele ce creḑuse de cuviinţă sĕ facă pentru Tököly.

Şi la Paris şi la Viena, alegerea luĭ Brâncovénu nu fu de locŭ bine vĕḑută. Jean Leclerc (1) spune că Leopoldŭ se prefăcu că nu voiesce sĕ recunóscă pe Brâncovénu de domnŭ alŭ Ţĕriĭ-Românescĭ, cândŭ boiariĭ trămişĭ de Şerbanŭ Cantacuzenŭ, ajungêndŭ la Viena, îĭ anunţară mórtea acestuia şi alegerea nepotuluĭ sĕŭ.

Âncă pênĕ a nu sosi eĭ la Viena, Preda Prescovénulŭ, trămisŭ de noulŭ Domnŭ, ajunse pe boiarĭ pe drumŭ şi le porunci în numele luĭ Brân-

(1) *Histoire d'Eméric, comte de Tékély*, ediţ. citată, pag. 288 şi urm.

covénu d'a amâna începutulŭ negociaţiunilorŭ şi, cu atâtŭ maĭ multŭ, încheiarea tractatuluĭ definitivŭ cu cabinetulŭ din Viena. Bălăcénu se supără focŭ şi declară că nu se va supune poruncilorŭ brâncovenescĭ; că nu recunósce pe Constantinŭ II de domnŭ şi stăpânitorŭ alŭ ŢĕriĬ-Românescĭ; că alegerea nepotuluĭ, în dauna fiuluĭ, e nulă.

Cu dênsulŭ, se uni şi Şerbanŭ Vlădescu.

Pasurile şi destăinuirile ce făcură aceştĭ douĭ boierĭ la Viena esplică noua politică leopoldină, care nasce de-uă dată. (1) Imperatorulŭ, diceaŭ miniştriĭ germanĭ deputaţilorŭ românĭ, nu recunósce de domnŭ alŭ Munteniei de câtŭ pe tênĕrulŭ George Şerbanŭ Cantacuzenŭ, (2) fiulŭ rĕposatuluĭ principe.

Leopoldŭ voia pe George S. Cantacuzenŭ de domnŭ alŭ Ţĕriĭ, nu pentru că'lŭ iubea, séŭ pentru că era convinsŭ că elŭ era sĕ'ĭ fiă maĭ fidelŭ de câtŭ Brâncovénu, ci numaĭ ca sĕ spărie pe

(1) De altmintrelĭ, curtea de la Viena cunoscea prin scrisorile ambasadoruluĭ sĕŭ de la Stambulŭ pe Brâncovénu, fostŭ curatorŭ alŭ principeluĭ munténŭ (1681) şi înfocatŭ apărătorŭ alŭ intereselorŭ religiuneĭ ortodoxe din Transilvania. — Lucru nu tocmaĭ plăcutŭ jesuiţilorŭ carĭ furnicaŭ în palatulŭ Habsburgilorŭ.

(2) «N'aŭ vrutŭ fraţiĭ luĭ Şerbanŭ, Constantinŭ Stolniculŭ şi Mihaiŭ Spătariulŭ sĕ'lŭ pună pe dênsulŭ, pentru că nu trăiaŭ bine cu Dómna (Niculcea, II, pag. 236).—Fiulŭ luĭ Şerbanŭ va fugi din Bucurescĭ cu mumă-sa, când Nemţiĭ cu Bălăceanu vorŭ intra 'n ţéră.—Nevésta luĭ Şerbanŭ, dómna Maria, era «Sêrbă de feliŭ de la Nicopole, fata Gheniĭ, neguţătorulŭ de abale (*Magaz. Ist.*, Grecénu, II, pag. 136; *Cronica Anonimă*, ibid. III, pag. 152).

acesta, noŭ alesŭ, şi sĕ'lŭ facă sĕ se arunce cu ochiĭ închişĭ în sênulŭ bine-făcĕtóreĭ şi părintesceĭ împĕrăţiĭ habsburgice.

Brâncovénu ênsĕ era maĭ diplomatŭ de câtŭ cum 'lŭ credea Leopoldŭ. Elŭ înţelese îndată în cotro bate schimbarea politiceĭ imperiale; dreptŭ acésta, apucă înaintea ameninţărilorŭ de la Viena, carĭ nu eraŭ sĕ 'ntârdie, anunţă pe imperatorŭ că şi elŭ e hotărîtŭ sĕ urmeze aceiaşĭ, întocmaĭ aceiaşĭ politică ca şi unchiulŭ sĕŭ (1), şi se legă a trămite fără zăbavă unŭ deputatŭ cu depline puterĭ, care sĕ cadă la 'nţelegere cu miniştriĭ imperatoruluĭ.

In acelaşŭ timpŭ, cu frăţéscă iubire şi ca şi cum nimicŭ nu scia din cele ce Bălăcénu întortochia pe la Viena, Brâncovénu scria acestuia că şi elŭ va ajuta câtŭ va puté causa creştină şi pe Nemţĭ, dér *cu vreme*. (2)

«Cu vreme» fu devisa tuturorŭ acţiunilorŭ principeluĭ Constantinŭ; dintr'ênsa născură amânările, îndoielele şi politicele portiţe de scăpare care fură Domnuluĭ spre bine, timpŭ multŭ şi îndelungatŭ, dér carĭ, la fine, înmulţite şi repeţite fórte, îĭ deveniră fatale.

Cu Leopoldŭ tergiversă, făgădui totŭ şi se arĕtă gata la tóte. In schimbŭ ênsĕ şi pênĕ la venirea

(1) «Ponturile luĭ Şerbanŭ le primia şi Brâncovénu». (*Cronica anonim.* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V, pag. 100).

(2) *Ibidem*, pag. 106.

vremeĭ, Brâncovénu rugă pe imperatorŭ sĕ nu'lŭ pérdă cu sgomotóse declarațiunĭ în ochiĭ Turcilorŭ bănuitorĭ. In tīmpulŭ acesta, primi în țéră pe trămisulŭ imperatoruluĭ, Ladislau Csaky, cu cele maĭ strălucite onorurĭ. Csaky venia cu boieriĭ trămișĭ de Șerbanŭ, din numĕrulŭ cărora lipsia, pentru fórte bine-cuvîntate pricinĭ, Bălăcénu și Vlădescu, părtașiĭ înflăcărațĭ aĭ alianțeĭ germane. Csaky fu încântatŭ de afabilitatea și făgăduelile Domnuluĭ, dér plecă fără nicĭ unŭ rĕspunsŭ hotărîtorŭ din partea Brâncovénuluĭ.

Tököly avea omulŭ sĕŭ, unŭ felŭ de residentŭ, în Țéra-Românéscă. Prin acesta, așa numitulŭ principe alŭ Transilvanieĭ credea că află totŭ ce se petrece la curtea Domnuluĭ. Residentulŭ luĭ Tököly vedea ceia ce voia Domnulŭ țĕriĭ sĕ védă.

Invêrtitura diplomatică ce Brâncovénu esecută la suirea sa pe tronŭ, față cu Turcia și cu Austria, nu fu 'nțelésă de residentŭ de câtŭ în partea'ĭ turcéscă. Spuse decĭ acésta domnuluĭ sĕŭ, érŭ Tököly se 'mbună fórte pentru Țéra-Românéscă, și 'n calitate de principe alŭ Transilvanieĭ, de și cu reședința când pe țĕrmurile Bosforuluĭ, când pe marginele Mariţeĭ, trămise, ḑice Jean Leclerc, pe secretarulŭ sĕŭ sĕ felicite pe noulŭ Domnŭ românŭ.

In sufletŭ ênsĕ Tököly era furiosŭ în contra Brâncovénuluĭ, căcĭ acesta ĭĭ luase loculŭ. Valachia era sĕ fiă a luĭ. Reese dintr'uă instrucțiune

a luĭ Ludovicŭ XIV pe care o dămŭ maĭ la vale, că ambasadorulŭ Francieĭ lucrase în acestŭ sensŭ la Constantinopoli.

Amăgitŭ deci de rapórtele agentuluĭ sĕŭ, Tököly trămise prin comitele Şandor, unulŭ din magnaţiĭ ungurĭ carĭ se exilaseră cu dênsulŭ în Turcia, urărĭ şi amicale protestaţiunĭ Domnuluĭ românŭ. Cu acéstă ocasiune, Tököly ruga pre Brâncovénu sĕ nu crédă că elŭ, Tököly, arŭ fi voitŭ vr'uă dată sĕ se facă domnŭ alŭ Valachieĭ, dupĕ cum se respândise faĭma de către rĕŭ-voitorĭ; îlŭ asigura că dênsulŭ îlŭ va sluji totŭ-déuna la Pórtă; îĭ promitea unŭ ajutorŭ puternicŭ din partea Turcilorŭ, décă Domnulŭ va voi sĕ se declare pe faţă in contra Imperatoruluĭ. (1)

Tököly credea pe Brâncovénu primitivŭ de totŭ în chichiţele diplomaţieĭ, séŭ ceia ce este fórte probabilŭ, elŭ însuşĭ nu le pricepea de locŭ. Cine nu vedea că sfaturile regeluĭ Curuţilorŭ, puse în aplicare, arŭ fi avutŭ dreptŭ resultatŭ imediatŭ desĕvêrşita isolare a Domnuluĭ românŭ şi, prin urmare, espunerea luĭ, fără apărare, la tóte atacurile vrăjmaşilorŭ? Credea óre Tököly, ca şi ḑiariştiĭ şi autoriĭ francesĭ din timpurile acelea, că în aceste ţĕrĭ românescĭ, «ţĕrĭ semi-barbare», nu suntŭ ómenĭ care sĕ-şĭ pricépă interesele cu óre-care destoĭnicié?

(1) Tóte acestea în Leclerc : *Vie du comte Eméric de Tékély*, Ediţ. cit; pag. 290 şi urm.

După cum lucrurile purceseră 'n urmă, putemŭ dice astădĭ că «mintea subţire şi meşteşugitele apucăturĭ» fură în partea luĭ Constantinŭ Brâncovénu, érŭ nu în aceĭa a diplomaţilorŭ francesĭ şi a luĭ Tököly. «Înţelépta socotélă a Măriei Séle «lucrulŭ chivernisindŭ, nicĭ tréba josŭ lăsândŭ», cum dicŭ cronicariĭ (1), şi acum ca şi în alte rândurĭ, birui intrigile potrivite ca din toporŭ ale aşa numituluĭ principe alŭ Transilvaniel.

Orĭ-cum arŭ fi, Brâncovénu judecă espansiunea iubitórelorŭ simţimênte ale luĭ Tököly ast-felŭ cum trebuĭa sĕ fiă judecată, dér primi pe trămisulŭ luĭ, pe comitele Şandor, cu tóte onorurile posibile.

În timpulŭ acesta, Regele Franciel scria din Versailles (2) d-luĭ de Girardin că: «nimicŭ n'arŭ fi «maĭ de doritŭ în circumstanţele de faţă decâtŭ «uă Poloniă tare şi impunĕtóre, care arŭ lua Pru«sia ducală din mânele electoruluĭ de Brandeburgŭ, «şi arŭ opri pe imperatorulŭ Germanieĭ d'a de«veni pacĭniculŭ posesorŭ alŭ principatelorŭ Mol«doveĭ şi Valachieĭ».

«Pentru ce, întrébă cu necazŭ Regele, pentru «ce Poloniĭ ţinŭ atâtŭ de multŭ la Cameniţa. Facă «pace cu Turciĭ, érŭ sumele ce arŭ întrebuinţa

(1) Grecénu.
(2) La 21 Ianuariŭ, 1689. — *Colecţ. Odobescu.*

«pentru întreţinerea fortăreţeĭ, consacre-le cu fo-«losŭ în contra Imperatoruluĭ. (1)

«Turciĭ, adauge Ludovicŭ XIV, arŭ fi trebuitŭ «sĕ alégă hospodarŭ în Valachia pe Tököly. A-«cesta singurŭ arŭ fi pututŭ pricinui imperato-«ruluĭ uă mulţime de considerabile neajunsurĭ, «érŭ nu *necunoscuţiĭ* carĭ suntŭ astă-ḑĭ pe tronulŭ «principatelorŭ».

Cândŭ acéstă scrisóre a regeluĭ ajunse la Constantinopoli, d. de Girardin murise (2). Tocmaĭ pe tómnă, noulŭ ambasadorŭ, Pierre-Antoine de Castagnères de Châteauneuf ajunse pe ţĕrmurile Bosforuluĭ.

Pênĕ atuncĭ, afacerile ambasadeĭ fură conduse la Constantinopoli de fratele rĕposatuluĭ ministru, abatele de Girardin, érŭ la Niş şi Adrianopoli, unde eraŭ Sultanulŭ şi vizirulŭ, ocupaţĭ cu alcătuirea armieĭ pentru rĕsboiulŭ de primăvéră (1689), de omulŭ de încredere alŭ d-luĭ de Girardin, numitŭ Wohner, cum spunŭ unele scrisorĭ din colecţiunea Odobescu, séŭ Warner, cum scrie d. de St. Priest. (3)

(1) Adică : lase-sĕ Poloniĭ fără apărare în partea Turcilorŭ; cheltuiască-şĭ paralele în contra imperatoruluĭ fără nicĭ unŭ folosŭ pentru dânşiĭ, ci numaĭ pentru politica francesă, şi atuncĭ vorŭ fi ómenĭ cu minte. — Egoismulŭ luĭ Ludovicŭ XIV e în de obşte cunoscutŭ. Regele-Sóre trăi pentru elŭ şi numaĭ pentru elŭ.

(2) La 15 Ianuariŭ, 1689.

(3) *Op. cit.* pag 242.

Acestŭ însărcinatŭ d'afacerĭ scria d-luĭ de Louvois : (1)

«În ḑiua de 23 Februariŭ a fostŭ adunare «la Chanulŭ Tătărescŭ, unde s'aŭ strînsŭ ceĭ «maĭ însemnaţĭ demnitarĭ aĭ Sultanuluĭ. S'aŭ «discutatŭ multŭ pretenţiunile Chanuluĭ şi nu «i s'aŭ acordatŭ. Elŭ cerea sĕ i se dea pen-«tru douĭ din fii sĕĭ — din carĭ şése suntŭ «cu elŭ aci, — Valachia şi Moldova, cu ace-«leaşĭ condiţiunĭ cu carĭ le aŭ aḑĭ şi principiĭ «creştinĭ. Dér, ca sĕ nu se supere, adunarea «i-a datŭ voiă sĕ ridice 200 de pungĭ din «Valachia şi din Moldova. Chanulŭ a maĭ «primitŭ alte 200 de la noulŭ principe alŭ «Valachieĭ, ca sĕ oprésea pe Tătarĭ sĕ nu «vină la iernaticŭ în ţéra luĭ.

«De témă ca ţéra lorŭ sĕ nu cadă pe mânele «luĭ Tököly, Munteniĭ *aŭ juratŭ cu toţiĭ sĕ-şĭ «dea pênĕ şi cămeşa, numaĭ sĕ nu se întêmple «una ca acésta.* Grijă sĕ n'aibă în acéstă pri-«vinţă! Pórta, aflându-le hotărîrea, le va «lua şi cămé̦şa.

«Noulŭ alesŭ (în Valachia) este fórte bo-«gatŭ (2) şi'n strînse legăturĭ cu casa d'Austria. «Elŭ corespunde cu comitele Veterani şi n'a

(1) Scrisóre din Adrianopoli. 5 Marte 1689; primită la Paris. la 19 Iuniŭ 1689.

(2) Sĕ notămŭ încă uă-dată bogăţia Brâncovénuluĭ.

«pututŭ sĕ se oprĕscă d'a nu'şĭ arĕta supĕ-
«rarea în faţa trămisuluĭ comiteluĭ Tököly.
«Principele (Brâncovénu) a spusŭ comiteluĭ
«Şandor (1) că sciă tóte manoperile luĭ Tö-
«köly pentru a'ĭ răpi Valachia, dér că are
«dênsulŭ miḑlóce ca sĕ i se opună.

«De óre-ce nimicŭ nu se face în taĭnă la «curtea acésta, principele află totŭ prin dra-«gomanulŭ imperatoruluĭ, Ianaki, care este «şi agentulŭ sĕŭ. (2) Ianaki are de unde chel-«tui, prin urmare sciă tóte mĕsurile şi tóte «hotărîrile Porţeĭ şi se grăbesce a le tră-«mite principeluĭ Valachieĭ, care le comu-«nică unuĭ popă alŭ cardinàluluĭ Bonvizio. «Acestŭ popă se află la curtea hospodaru-«luĭ şi corespunde cu numitulŭ cardinalŭ «prin miḑlocirea comiteluĭ Veterani. (3) Totŭ

(1) Şandor venia în ţéra românéscă de a doua óră. Prima călĕtoriă de politeţe şi complimente o făcuse în Noembre. Suntemŭ în Marte.

(2) «....carele era veche slugă Porţiĭ Turcescĭ şi iscusitŭ fórte întru cele ce începea sĕ lucreze, măcarŭ că făcea cu baniĭ ţĕriĭ, făcea prin darurĭ ce da, însĕ totŭ maĭ multŭ de câtŭ alţiĭ *(Cronica anonimă*, de la 1689 încóce, în *Mag. Istor.* V, pag. 149—150). — Ianaki nu era agentŭ recunoscutŭ alŭ Domnuluĭ, ci în taĭnă. Funcţiunea luĭ oficială era aceia de dragomanŭ alŭ ambasadoruluĭ Germanieĭ. Pe sub mână cum va fi pe urmă chiarŭ dragomanulŭ Porţeĭ, Alexandru Mavrocordatŭ. Ianaki slujia şi pe Brâncovénu. Era deşteptŭ, cumŭ ḑice cronicarulŭ, dér o smintia câte o dată, cum fu, bunióră, cu a doua mazilire a luĭ Duca, când Brâncovénulŭ nu se întristă pentru că ginere-sĕŭ fusese mazilitŭ, ci pentru că Ianaki nu prinsese de veste.

(3) Fi-va óre acestŭ emisarŭ alŭ cardinaluluĭ Bonvizio, călughĕrulŭ

«acestŭ popă a fostŭ trămisŭ la principesa «Rákoczy cu scrisorĭ d'ale numituluĭ cardi-«nalŭ, cu a marchisuluĭ de Baden şi cu a «generaluluĭ Caraffa, pentru a sfătui pe prin-«cipesă sĕ se predea.» (1)

«Comitele Şandor, representantulŭ luĭ Tö-«köly a fostŭ chiămatŭ în ḑiua de 25 Fe-«bruariŭ la Vizirŭ care 'i-a ḑisŭ : orĭ-cum «s'arŭ întórce lucrurile, îngrijimŭ noĭ de Tö-«köly; avemŭ la mână principate pe care i «le vomŭ da».

In ceia ce privesce devotamentulŭ luĭ Brâncovénu pentru casa d'Austria, se 'ncélă şi Wohner ca şi Tököly. Brâncovénu probă maĭ în urmă că numaĭ cu Germaniĭ nu arŭ fi voitŭ atuncĭ sĕ se unéscă. Nu era *cu vreme*.

Ceia ce sĕ adauge din scrisórea însărcinatuluĭ d'afaceri francesŭ la cele ce cunóscemŭ pênĕ acum, este cererea Chanuluĭ Tătărescŭ, cerere de temutŭ, căcĭ, ca 'n tóte împrejurările asemenĭ celorŭ ce Pórta străbătea în 1689, Sultaniĭ şi

autorŭ alŭ memoriuluĭ de care vorbirămŭ maĭ susŭ, şi care era 'n ţéră în 1688, dupĕ ordinulŭ unuĭ cardinalŭ ministru alŭ luĭ Leopoldŭ?

(1) Principesa Rákoczi, Elena, féta luĭ Zriny, măritată de a doua óră cu Tököly, şi prin urmare, la data acesteĭ scrisorĭ, comitesa Tököly, se închisese în cetatea Munkáczy şi se apărase vitejesce pênĕ la 6 Ianuarie 1688 în contra trupelorŭ imperiale, cândŭ fu silită sĕ capituleze şi fu dusă cu copiiĭ sĕĭ la Viena. Tököly, dupĕ bătălia de la Zernescĭ, va schimba pe generalulŭ Häusler prinsŭ în luptă, cu soţia sa deţinută la Viena.

Viziriĭ daŭ totŭ Chanilorŭ numaĭ sĕ 'ĭ înduplece a porni la luptă în contra creştinilorŭ jăfuitórele lorŭ horde.

Prin urmare, pentru tronulŭ Valachieĭ, Leopoldŭ avea pe George S. Cantacuzenŭ, séŭ maĭ bine, pe Bălăcénu; Ludovicŭ XIV, pe Tököly; Chanulŭ Tătarilorŭ, pe unulŭ din *mîrzaciĭ* nenumĕrateĭ séle prăsile; Sobieski continua a crede că Leopoldŭ îĭ va da Moldova. Décă pe lângă acestia Papa Alexandru VIII, (1) aducêndu-şĭ aminte de catolicele şi universalele prerogative ale predecesorilorŭ sĕĭ din secoliĭ trecuţĭ, arŭ fi hărăzitŭ cu solemnitate, din sala Actelorŭ din Vaticanŭ, Valachia şi Moldova Dumneḑeu ştie cui, numĕrulŭ dăruitorilorŭ pămêntuluĭ românescŭ arŭ fi fostŭ completŭ.

România era a tuturorŭ, numaĭ a Românilorŭ nu.

Pentru a face faţă acestorŭ împestriţate şi deosebite pofte, Domniĭ Românieĭ carĭ, ca Brâncovénu, le cunosceaŭ pe tóte, trebuiaŭ sĕ fiă cu ochiĭ minţeĭ în patru.

Rĕsboiulŭ începu.

Nu vomŭ intra aci în amĕnuntele negociaţiunilorŭ luĭ Brâncovénu cu marchisulŭ de Baden şi cu trămisulŭ acestuia Schlick. (2) Destoinicia di-

(1) Petru Ottoboni, care tocmaĭ urmase luĭ Inocenţiu XI.

(2) Nepotulŭ comiteluĭ de Schlick, nobilŭ boemŭ care fu omorîtŭ de Ferdinandŭ II. dupĕ îndemnulŭ jesuiţilorŭ Lamormain şi Weingartner, împreună cu alţĭ 47 de fruntaşĭ aĭ Boemieĭ.

plomatică a luĭ Şerbanŭ Grecénu, fratele istoriografuluĭ brâncovenescŭ, Radu Grecénu, era sĕ fiă încoronatŭ c'unŭ succesŭ deplinŭ (1), décă nu sosiaŭ la óstea germană Bălăcénu şi generalulŭ Häusler. Aceştia hotărîră pe marchisulŭ de Baden sĕ intre cu putere înăuntrulŭ ţĕriĭ. Peste puţinŭ Ludovicŭ de Baden plecă la Viena, lăsândŭ în locu 'ĭ pe Häusler cu nedespărţitulŭ sĕŭ amicŭ Bălăcénu. Aceştia intrară în ţéră, coprinseră Têrgoviştea şi era câtŭ p'aci se pună mâna pe Brâncovénu la Bucurescĭ, décă Domnulŭ nu prindea de veste şi nu se retrăgea în grabă la Pletorescĭ. De aci, Brâncovénu scrise Sultanuluĭ starea lucrurilorŭ şi 'ĭ ceru ajutorŭ.

Solimanŭ III porni pe Tătarĭ sub Chanulŭ Azamet-Gherai, érŭ Brâncovénu, dupĕ uă deşértă conferinţă cu Häusler la Drugănesci, asceptă pe Tătarĭ la Buzĕŭ. Germaniĭ se retraseră în Transilvania când audiră că vinŭ Tătariĭ; în urmă, Brâncovénu reintră în Bucurescĭ, dupĕ ce petrecu pe Chanŭ afară din ţéră. În contra obiceiuluĭ lorŭ, Tătariĭ se purtară cinstitŭ cu locuitoriĭ, căcĭ Brâncovénu iĭ îndopase cu darurĭ şi cu pungĭ (Januariu, 1690).

Devotatŭ caseĭ d'Austria era Brancovénu în 1689?

(1) Inaintea acesteĭ misiunĭ a Grecénuluĭ, maĭ avemŭ alte douĕ trămise la Braşovŭ : 1º a luĭ Radu Golescu, care nu reuşi; 2º a vorniculuĭ Radu alŭ Hriseĭ de la Popeşti, omŭ învĕţatŭ, deşteptŭ, scia latinesce, şi se pricepea bine la negociaţiunĭ (*Cronica anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.*, V, pag. 107).

Sĕ revenimŭ ênsĕ la scrisórea d-luĭ Wohner către ministrulŭ afacerilorŭ străine din Paris.

Insărcinatulŭ d'afacerĭ alŭ Francieĭ scrie din Adrianopoli : (1)

«Amŭ fostŭ la marele vizirŭ și i-amŭ cerutŭ «în numele Regeluĭ aceste treĭ puncte pentru «încheiarea păceĭ cu Polonia : 1° Restituirea «Camenițieĭ ; 2° Cesiunea Moldoveĭ séŭ a «Valachieĭ ; 3° Rechiămarea Tătarilorŭ carĭ «s'aŭ stabilitŭ și trăescŭ în Moldova.

«Vizirulŭ, continuă d. Wohner, mi-a acor-«datŭ cu înlesnire prima mea cerere. Poloniĭ «vorŭ avé Camenița, dér cu zidurile cetățeĭ «dĕrîmate. *Câtŭ despre Valachia și Moldova,* «a rĕspunsŭ înaltulŭ demnitarŭ alŭ Porțeĭ, *«pentru ce nu ne cerețĭ și Adrianopoli?*(2) Tă-«tariĭ vorŭ fi rechiămațĭ».

Totŭ în privința păceĭ între Turcĭ și Polonĭ, d. de Louvois scrie(3) d-luĭ de Béthune, ambasado-rulŭ Franciei la Cracovia, uă scrisóre-instrucțiune alŭ căreĭ sfârșitŭ glăsuesce astfelŭ :

(1) Scrisóre de la 1 Iuniŭ 1689, primită la Paris la 26 Iuliŭ.

(2) Sciaŭ adevĕrațiĭ boiarĭ aĭ Țĕriĭ-Românescĭ și scia Brâncovénu pentru ce nu voiaŭ sĕ părăséscă cu desĕvârșire pe Turcĭ. In totdéuna, orĭ de câte orĭ aŭ pututŭ, Turciĭ aŭ rĕspunsŭ cu astfelŭ de cuvinte la cererile Germanilorŭ, Polonilorŭ, Ungurilorŭ, maĭ în urmă Rușilorŭ și tuturorŭ bine-voitorilorŭ némuluĭ românescŭ.

(3) Scrisóre din Paris, trămisă la 2 Augustŭ 1689.

«Lucréză decĭ, domnule, cu minte şi fără «pregetŭ, în acéstă însemnată afacere şi pro«cură Franciel gloria d'a fi pregătitŭ Polo«nieĭ uă pace folositóre.

«Iţĭ maĭ spunŭ pentru a dumitale parti«culară sciinţă, că, décă Turciĭ se învoiescŭ «a da Cameniţa cu zidurile nedĕrîmate, vomŭ «căuta şi noĭ sĕ maĭ lăsămŭ ceva din pre«tenţiunile nóstre asupra Valachieĭ, şi sĕ gă«simŭ niscarĭ-va *potrivelĭ* pentru Moldova.

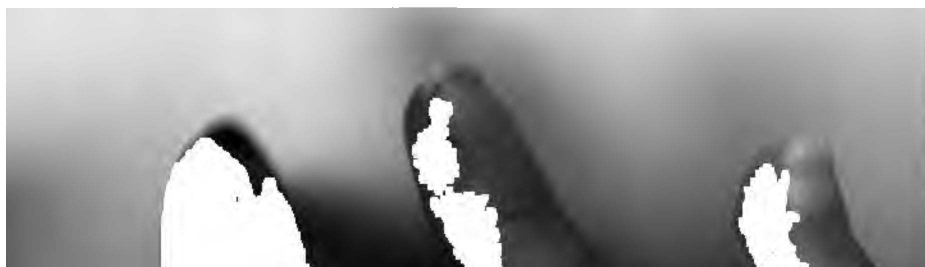
Potrivelile d-luĭ de Louvois se vorŭ reduce la zero, dupĕ cum vomŭ vedé în decursulŭ acestuĭ studiŭ.

In fine, înainte de a lăsa d-luĭ de Castagnères tótă direcţiunea politiceĭ francese în Turcia şi 'n principate, d. Wohner scrise, (1) din lagărulŭ de la Sofia, alŭ mareluĭ Vizirŭ, d-luĭ de Béthune :

«Principele Valachieĭ, fórte bine slujitŭ de «Ianaki, s'a făcutŭ prietenŭ la tórtă cu Tö«köly. Elŭ a oferitŭ comiteluĭ Tököly armata «sa ca acesta sĕ intre în Transilvania. Eŭ «ênsĕ amŭ spusŭ de nenumĕrate orĭ repre«sentantuluĭ ce are Tököly aci, că slujbele de «silă nu se ţinŭ în socotélă şi că trebue sĕ sciă «şi el că *unŭ Grecŭ nu se împrietinesce cu cine«va de câtŭ numaĭ* pentru raţiunea de Statŭ».(2)

(1) 23 Augustŭ, 1689.

(2) Wohner fusese póte învêrtitŭ pe degite de Alexandru Ma-

Informaţiunea acésta se potrivesce minunatŭ cu sgomotósele protestaţiunĭ de frăţéscă prieteniă de care ne vorbia maĭ susŭ Jean Leclerc. Brâncovénu nu putea face altmintrelĭ în Juliŭ-Augustŭ 1689. Dupĕ cum diplomaţia francesă se împrietinise cu Tököly numaĭ pentru raţiunea de Statŭ, totŭ astfelŭ şi Domnulŭ românŭ. Şi ca probă despre acésta suntŭ scrisorile aceluiaşĭ d. Wohner, care ne spunea în Marte că Brâncovénu imputase cu tăriă comiteluĭ Şandor nelealitatea şi ascunsele gândurĭ ale luĭ Tököly. Atuncĭ era atuncĭ; acum ênsĕ Brâncovénu arŭ fi făcutŭ uă neiertată greşélă, décă n'arŭ fi surîsŭ luĭ Tököly, iubitulŭ Sultanuluĭ, vizirilorŭ, alŭ ambasadoruluĭ francesŭ. Ianaki, prietenĭĭ sĕĭ Turcĭ, curatoriĭ Ţĕriĭ-Româneseĭ de la Constantinopoli însciinţaŭ ḑilnicŭ pe Brâncovénu la ce gradŭ de iubire se ridicase şi se ridica necontenitŭ iubirea Porţeĭ pentru fostulŭ rege alŭ Curuţilorŭ.

De aci, schimbările luĭ Brâncovénu.

Cu atâtŭ maĭ rĕŭ pentru Tököly décă nu vedea că, nu numaĭ Domnulŭ românŭ, dér toţĭ ceĭ care 'lŭ mângâiaŭ şi'lŭ desmierdaŭ, Sultanŭ, rege, vizirŭ şi ambasadorŭ, îĭ făceaŭ acestea pentru că

vrocordatŭ care urmase luĭ Panaiotti Nicusi în sarcina de mare dragomanŭ alŭ Porţeĭ, şi care ducea tóte acţiunile diplomaţieĭ turcescĭ. In Orientŭ decĭ, dupĕ d. Wohner, cine 'şĭ înţelegea interesele şi scia sĕ şi le potrivéscă bine era Grecŭ.

aveaŭ trebuinţă de elŭ în luptele lorŭ cu imperatorulŭ. Atâtŭ şi maĭ multŭ nimicŭ.

Din nefericire pentru dênsulŭ, Tököly nu va înţelege acésta de câtŭ târḍiŭ de totŭ, în exilŭ, la Nicomedia, cândŭ se va gândi şi se va întreba cum şi ce felŭ se 'nvêrtiseră pe d'asupra capuluĭ sěŭ atâtea coróne regale şi princiare, şi cum nicĭ una nu se aşeḍase pe stufósele séle plete.

Tököly era atuncĭ cu Vizirulŭ lângă Sofia.

D. de Castagnères sosi cam pe la 15 Augustŭ 1689. D. Wohner şi Tököly îlŭ puseră în curentulŭ afacerilorŭ. Totulŭ era atâtŭ de încurcatŭ şi atâtŭ de fără frêŭ în negociaţiunile Porţeĭ, în câtŭ fostulŭ magistratŭ francesŭ (1), de şi obicĭnuitŭ cu gustósele controverse ale Themideĭ, nu scia de unde sě încépă şi 'ncotro sě apuce.

Peste uă sěptěmână, d. de Castagnères scria (2) Regeluĭ primele înţelegerĭ şi intrevorbirĭ ce avusese cu Vizirulŭ şi cu Tököly.

D. Wohner promisese — de sigurŭ, dupě prealabilă împuternicire venită din Paris, — uă sumă de 30,000 de scuḍĭ luĭ Tököly. Beniaminiĭ se ţinŭ cu cheltuiélă ! Acesta alŭ politiceĭ francese avea neapărată trebuinţă de banĭ, pentru a cumpăra prietenia Chanuluĭ tătărescŭ. Tököly, ca şi guvernulŭ francesŭ, stăruia fórte ca pacea cu Poloniĭ sě se încheie. Şi elŭ înţelegea tare bine că a-

(1) Consiliarŭ la parlamentulŭ Parisuluĭ.—St. Priest: *op. cit.* p. 242.
(2) Din Sofia, scrisóre de la 22 Augustŭ 1689.

céstă pace era condiţiunea de căpeteniă a intrărei séle în posesiunea principatuluĭ Transilvanieĭ, alŭ căruĭ domnŭ şi stăpânŭ continua a fi totŭ *in partibus infidelium.*

Ceia ce nicĭ nobilulŭ Ungurŭ, nicĭ d. de Castagnères nu potŭ înţelege(1) şi suferi, este prietenia nestrămutată ce a legatŭ Chanulŭ cu Domnulŭ Ţěriĭ-Românescĭ.

> «Póte, dice diplomatulŭ francesŭ în scrisórea maĭ susŭ citată, póte că, întemeĭatŭ «pe acéstă prieteniă, principele Valachieĭ nu «îndeplinesce de câtŭ cu multă întârdiare or«dinele Padişahuluĭ.»

Invinovăţirea era nedréptă de totŭ în casulŭ de faţă. Nu pretindemŭ, din contră, suntemŭ departe d'a crede că Brâncovénu lucra din inimă la mărirea Turcieĭ, şi că primia ordinele vizirilorŭ şi paşalelorŭ ca nisce cuvinte ale Evangeliuluĭ. In Augustŭ ênsě, dênsulŭ făcuse totŭ ce'ĭ fusese în putinţă: întărise Cladova şi Ruşiava, sta cu oştile române la Mehadia, pregătise zaharé cu unŭ belşugŭ de felulŭ căruia greŭ îmĭ vine a crede că altă ţéră maĭ dă esemple în istoriă. Instrucţiunile şi ordinele Porţeĭ fuseseră întocmaĭ îndeplinite.

D. de Castagnères totuşĭ, repeţindŭ mereŭ Viziruluĭ acusaţiunile séle în contra Brâncovénuluĭ,

(1) Şi era lucru lesne de totŭ!

ajunsese tare iute la credinţa că ele suntŭ adevĕrate. Dreptŭ acéstă, în scrisorile séle cătré Rege, în carĭ numaĭ adevĕrulŭ curatŭ trebuĭa sĕ fiă espusŭ, ambasadorulŭ înşira aceleaşĭ injuste incriminaţiunĭ.

Conferinţele cu Vizirulŭ continuaŭ fără întrerupere. D. de Castagnères nu se ascepta sĕ găséscă, printre funcţionariĭ Porţeĭ, deşteptăciunea şi şiretenia subţire a Italianilorŭ. De şi Alexandru Mavrocordatŭ (1) plecase de vr'o câte-va lunĭ la Viena, eraŭ la Sofia, la Adrianopoli şi 'n Stam-

(1) Panaiotti Nicusi slujise la Pórtă ca mare dragomanŭ în timpŭ de 25 de anĭ (1648—1673) şi murise de apoplexiă în 2 Octombre 1673. In locu'ĭ Pórta numi dragomanŭ pe învĕţatulŭ şi multŭ adânculŭ Alexandru Mavrocordatŭ. Inainte de a se sui atâtŭ de susŭ. fundatorulŭ măririĭ Mavrocordaţilorŭ fusese doctorŭ alŭ ambasadeĭ francese, pe urmă baş-capigilarŭ alŭ luĭ Cara-Mustafa. şi în fine secretarŭ alŭ luĭ Panaiotti pe care 'lŭ însoţi în luptele cu Polonia, la 1673. — Mavrocordatŭ era în 1689 supĕratŭ cu ambasada francesă. In cestiunea pazeĭ locurilorŭ sfinte, Mavrocordatŭ ţinuse (1689) ca paza sĕ rĕmână pe séma Grecilorŭ. Tensiunea între elŭ şi d-niĭ de Girardin. Wohner, şi de Castagnères dura încă. Ianaki, informatorulŭ luĭ Brâncovénu, şi pungile Domnuluĭ românŭ profitaseră de acéstă céïtă şi se slujiseră cu dênsa pentru a stînjeni pe Tököly, cu atâtŭ maĭ lesne. cu câtŭ Mavrocordatŭ nu iubia pe Ungurĭ. Elŭ fusese însărcinatŭ în 1682 cu împăcarea resculăriĭ ungare şi nu reuşise a mulţămi pe magnaţĭ. — Aceste date le luămŭ din scrisorile d-lorŭ de Nointel, de Guilleragues. Fabre. de Girardin şi de Castagnères, reproduse de d. Miller în *le Journal des Savants* (1879, Marte, pag. 179 — 183) din arch. ministeruluĭ af. străine pentru unŭ studiŭ alŭ sĕŭ asupra cărţiĭ d-luĭ Theagenŭ Livadas: Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, Ἐπιστολαί, asupra căreia vomŭ reveni şi noĭ în studiulŭ: *Nicolae Mavrocordatŭ şi Critica literară a secoluluĭ XVIII.*

bulŭ, secretariĭ sĕĭ cari suflaŭ Viziruluĭ rĕspunsurile şi obiecţiunile de făcutŭ la stăruitórele îndemnurĭ ale ambasadoruluĭ francesŭ.

Dintr'uă altă scrisóre (1) vedemŭ că subiectulŭ celŭ maĭ discutatŭ era darea uneĭ ţĕrĭ, uneĭ coróne luĭ Tököly. N'avea óre Transilvania? Nu proclamase Sultanulŭ de două orĭ, în modŭ solemnŭ, cu caftanŭ, cucă şi tuiurĭ, pe Tököly de principe alŭ Ardéluluĭ? — Aşa e, dér d. de Castagnères cunoscea acum fórte bine lucrurile, pentru ca sĕ nu védă că Transilvania era posesiunea cea maĭ îndoiósă pe care Turciĭ arŭ fi putut-o da luĭ Tököly.

Uă ţéră care arŭ fi mulţămitŭ fórte pe Tököly, şi care părea ambasadoruluĭ francesŭ minunatŭ de potrivită pentru îndeplinirea planurilorŭ séle, era principatulŭ Valachieĭ. Domnŭ acolo, Tököly arŭ fi câştigatŭ prietenia Chanuluĭ, prietenia mareluĭ interpretŭ, Alexandru Mavrocordatŭ, protecţiunea vizirilorŭ, n'arŭ fi maĭ albitŭ pe ambasadoriĭ Francieĭ cu cererile şi importunările séle. Tronulŭ Valachieĭ făcea minunĭ, de vreme ce Brâncovénu reuşia a se ţine nemişcatŭ pe dênsulŭ, cu tóte atacurile îndreptate 'n contră'ĭ. Tóte silinţele d-luĭ de Castagnères ţintiaŭ decĭ spre acestŭ tronŭ.

Ce folosŭ ênsĕ! La tóte elocintele şi convinsele

(1) Din Sofia, la 19 Octombre 168?. *Colecţ. Odobescu.*

séle demonstrațiunĭ, Vizirulŭ rĕspundea fără sĕ schimbe uă iotă:

«Valachia e 'n mâna unuĭ principe aelsŭ după placulŭ Padișahuluĭ.»

I-amŭ datŭ Transilvania, continua Vizirulŭ, dar de! lucrurile s'aŭ schimbatŭ fără voia nóstră. Póte, nu sciŭ, cu Moldova vomŭ reuși a face ceva.

«Mi s'a spusŭ, ḑice d. de Castagnères în «aceiașĭ scrisóre, că acela care domnesce as-«tăḑĭ în Valachia, plătesce grasŭ de totŭ pe «Vizirŭ. Acesta nu'lŭ va părăsi nicĭ odată. «Câtŭ despre Transilvania, Imperialiĭ o stă-«pânescŭ acum în tótă a eĭ întindere».

Trecuseră două lunĭ de cândŭ d. de Castagnères săpa și dĕrîma în fie-care ḑi pe Brâncovénu la Pórtă. Domnulŭ românŭ ênsĕ avea unŭ felŭ de «Meșteru Manole» maĭ puternicŭ de câtŭ celŭ din poveste, care zidea la locŭ véḑa și numele sĕŭ la Pórtă.— In Octobre, d. de Castagnères era totŭ atâtŭ de înaintatŭ ca și 'n Augustŭ cu negociațiunea pentru noua căpĕtuire a luĭ Tököly.

Se vede, din scrisorile ce trămite Regeluĭ și d-luĭ de Louvois, că d. de Castagnères e necăjitŭ, se impacientéză, se enervă, 'șĭ ese din pepenĭ. Fostuluĭ consiliarŭ alŭ parlamentuluĭ parisianŭ îĭ

placŭ cestiunile intortochiate ; elŭ adoră meşteşugitele controverse (cari chinuiescŭ uă materiă, albă în fondŭ, sĕ devină négră prin formă), dér nu póte suferi ca acelaşŭ şi iérŭ acelaşŭ argumentŭ sĕ i se înfăçişeze de adversarulŭ sĕŭ, — argumentŭ putenicŭ, neînvinsŭ pretutindenĭ şi avêndŭ, în Turcia maĭ cu sémă, unŭ efectŭ maĭ năsdrăvanŭ de câtŭ famosulŭ «*Sésame, ouvre-toi!*»

Incotro se 'ntorcea, d. de Castagnères da de argumentulŭ iresistibilŭ alŭ pungilorŭ luĭ Brâncovénu. Chanulŭ tătărescŭ cumpăratŭ; Vizirulŭ cumpăratŭ ; muma Sultanuluĭ cumpărată; Reis-Effendi cumpăratŭ ; Alexandru Mavrocordatŭ şi Ianaki, unulŭ dragomanŭ alŭ Porţeĭ şi celŭ-l-altŭ alŭ ambasadeĭ imperiale, cumpăraţĭ.

Brâncovénu, arŭ fi pututŭ ḍice uă *preciósă* din fostulŭ Hôtel de Rambouillet, sĕ iglindisesce în corabia diplomaţieĭ pe rîulŭ Pactol, avêndŭ pentru dênsulŭ şi vêntulŭ şi stelele, érŭ d. de Castagnères rîmnesce la plutirea'ĭ triumfală făcêndŭ zîmbre de pe malŭ.

Dumitru Cantemirŭ, p'atuncĭ numaĭ de 16 anĭ, se îndeletnicia «a ḍice din tambură maĭ bine de «câtŭ toţĭ Ţarigrădeniĭ» (1), şi nu se gândia la bogăţiele Brâncovénuluĭ. In urmă ênsĕ, cândŭ,

(1) Niculcea, II, 300. — Nu puţinŭ contribui tambura la ridicarea luĭ Dumitru Cantemirŭ pe tronulŭ Moldoveĭ. — Cantemirŭ scrisese, dupĕ cum spune fiulŭ sĕŭ, Antiohŭ ambasadorulŭ, 2 cărţĭ de artă musicală : «Uă carte de ariĭ turcescĭ» şi uă «Introducţiune la musica turcéscă», scrisă pe romănesce.

pentru a luĭ dĕsĕvêrşită înţelepţire, va compune *Gâlcéva înţeleptuluĭ cu lumea,* aducêndu'şĭ aminte de puterea ce câştigase Domnulŭ românŭ numaĭ prin ajutorulŭ banilorŭ *cu vreme* întrebuinţaţĭ, Cantemirŭ va scrie :

«Fie-te unde intre ómenĭ pasă, şi eĭ, precum «că bogatŭ escĭ sciindu-te, loculŭ celŭ maĭ de susŭ «şi capulŭ meseĭ îţĭ vorŭ arĕta, şi orĭ-carele, vĕ«ḑêndu-te, în picióre sculându-se, ţi se va în«china.......... Cu puterea avuţieĭ, boieria îţĭ vorŭ «da, şi încă cea maĭ de frunte, pênĕ în câtŭ, cu «a banilorŭ ajutorŭ, şi domnia, şi crăiia, măcarŭ «şi împĕrăţia poţĭ sĕ agonisescĭ» (1).

D. de Castagnères nu avea la 'ndemână, în aceiaşĭ abundanţă, argumentulŭ Domnuluĭ românŭ; de aci, necazŭ şi sânge rĕŭ.

Ceia ce însĕ puse vêrfŭ mânieĭ d-luĭ de Castagnères, fu descoperirea ce făcu în Noembre 1689, şi de care, pentru a'şĭ esplica neisbânzile séle, se grăbi a anunţa pe Ludovicŭ XIV.

Reiese din scrisórea ambasadoruluĭ că Brâncovénu, în *taxidulŭ* séŭ cumpărătórea diplomatică ce făcea în fie care anŭ în Turcia, avusese cu-

(1) Hasdeŭ : *Archiva Istorică,* II, doc. 20, pag. 91. — Antiohŭ, fiulŭ luĭ Dumitru, în lista operilorŭ părinteluĭ sĕŭ, dată ḑiaristuluĭ de la Trévoux, numesce *Gâlcéva Înţeleptuluĭ cu lumea* ceva maĭ scurtŭ: *Le monde et l'âme* (Lumea şi sufletulŭ).

ragiulŭ d'a băga în traistele séle şi pe d. Wohner, fostulŭ însărcinatŭ d'afacerĭ alŭ Franciei, pênĕ la venirea d-luĭ de Castagnères.

Ambasadorulŭ scrie Regeluĭ : (1)

«Purtarea jupânuluĭ Wohner (2) n'a fostŭ «cinstită. Orĭ că n'a înţelesŭ de locŭ afacerile Valachieĭ şi Moldoveĭ, orĭ că pré multŭ «bogatulŭ principe alŭ Valachieĭ l'a cumpă«ratŭ şi l'a trecutŭ în partea intereselorŭ «séle».

Inchipuiţi-vĕ, la Paris, acéstă veste ajungêndŭ în consiliulŭ Regeluĭ.

Ludovicŭ XIV, înconjuratŭ de fiulŭ sĕŭ, «*Monseigneur le Dauphin*», de Louvois, Pontchartrain, de Pomponne, de Beauvilliers şi alţiĭ, ascultă cu atenţiune rapórtele ministrilorŭ asupra lungelorŭ memoriurĭ, trămise de ambasadoriĭ Franciei de la Cracovia, Viena, Stambulŭ şi de la emisariĭ francesĭ de prin Ungaria şi Transilvania.

Regele are înaintea ochilorŭ noua «Cartă geo«grafică a principatuluĭ Transilvanieĭ, împărţită «în cincĭ naţiunĭ, sub-împărţită în districte şi co«mitete, şi alcătuită după deosebite memoriurĭ «maĭ cu sémă din ale luĭ G. C. da Vignola, de către

(1) Scrisóre din Adrianopolĭ, 18 Noembre 1689; primită la Paris în 26 Februariŭ 1690.

(2) *La conduite du sieur Wohner.........*

«Nicolas Defer, geografulŭ I. S. R. Delfinulŭ «Franciei». (1)

De uă dată vocea cititoruluĭ tremură și scade. D. de Castagnères anunță Regeluĭ că însărcinatulŭ d'afacerĭ, omulŭ căruia Ludovicŭ ĭĭ hărăzise multŭ prețuita onóre d'a represinta regala sa persónă în Orientulŭ Europeĭ, a fostŭ, întocmaĭ ca unŭ simplu pașă séŭ caimacamŭ, cumpăratŭ de Domnulŭ Țĕriĭ-Românescĭ.

Ce rușine! ișĭ ḑiseră în sine toțĭ consiliariĭ Tronuluĭ, căutândŭ în ochiĭ regeluĭ compunerea obrazuluĭ lorŭ, — *defixi et principem intuentes* (2), ca orĭ-ce curtenĭ cu sciință. Regele rĕmase rece și maiestuosŭ; nu putu totușĭ sĕ nu'șĭ încrunte olimpiana'ĭ sprîncénă, auḑindŭ că unŭ *necunoscutŭ* (3), unŭ orientalŭ barbarŭ, a cutezatŭ sĕ cumpere pe unulŭ din diplomațiĭ sĕĭ.

Și décă Regele se 'ntunecă de ciudă la auḑulŭ aceste neasceptate scirĭ, violintele Louvois, eșindŭ de la consiliŭ, isbucni de mânia.

Colecțiunea Odobescu nu dă urmarea acesteĭ

(1) Acéstă cartă apăruse în 1690. *Le Journal des Savants* de Lunĭ, 5 Februariŭ 1691, vorbindŭ de dênsa ḑice: «acéstă cartă ni-a «venitŭ la timpŭ, căcĭ descrie uă țéră care este astăḑi teatrulŭ u«nuĭ rĕsboiŭ plinŭ de interesŭ pentru întréga Europă». — Nu sciŭ cine este călĕtorulŭ da Vignola.

(2) Tacit: Ann. XIII. 16.

(3) Astfelŭ numia Ludovicŭ XIV pe Brâncovénu in scrisórea trămisă d-luĭ de Girardin la 21 Ianuariŭ.

afacerĭ (1), pe care Louvois, cu firea'ĭ ardeiată și viforósă, n'a lăsat-o josŭ. Comitele de St. Priest ne spune că «bietulŭ jupânŭ Wohner» séŭ Warner, cum îĭ dice densulŭ, s'a sinucisŭ (2) vědêndŭ că 'lŭ bănuiesce d. de Castagnères. Acesta nu numaĭ că 'lŭ bănuise, dér mersese și maĭ departe : anunțase consiliulŭ Regeluĭ, și e probabilŭ că pedépsa dictată de Louvois împinsese pe sěrmanulŭ diplomatŭ la desnădăjduirea finală.

Scriitoriĭ francesĭ, totŭ atâtŭ de diplomațĭ câtŭ și diplomațiĭ ale cărorŭ biografiĭ alcătuescŭ, trecŭ sub tăcere multe incidente, pe carĭ cercetătorulŭ trebue sě le caute în scriitorĭ de alte naționalitățĭ.

Bunióră, pumniĭ și bușéla cu scăunașulŭ aplicațĭ pe spinarea d-luĭ Olier de Nointel de ciaușiĭ luĭ Mehmetŭ-Kiupruli, nu'sŭ trecuțĭ nicĭ în «Istoria diplomațieĭ francese» de d. de Flassans (3), nicĭ în biografia acestuĭ ambasadorŭ, scrisă de comitele de St.Priest (4). Hamer (5) o spune verde după rapórtele ambasadoruluĭ germanŭ care povestesce curțeĭ séle, în tóte ale eĭ aměnunte, acéstă mostră de turcéscă diplomațiă. Și nu credemŭ

(1) Reamintimŭ că scrisorile ambasadorilorŭ nu suntŭ tóte în Arch. Ministeruluĭ af.străine. Cercetătoriĭ adună pe cele ce găsescŭ.

(2) *Mémoires sur l'amb. de France en Turquie*, ediț. cit. pag. 242.

(3) *Histoire générale et raisonnée de la Diplomatie française*, Paris. 1811, 6 vol. in 8.

(4) *Mémoires etc. etc.* ediț. cit. pag. 227-232.

(5) *Histoire de l'Empire Ottoman*, traduite par I. de Hellert. Paris 1838. — Tom. XI, pag. 129.

că ambasadorulŭ germanŭ sĕ fi povestitŭ acésta, împinsŭ numaĭ de pofta d'a rîde, cu imperatorulŭ şi cu miniştriĭ de la Viena, de năpastea puţinŭ diplomatică întêmplată colegulul sĕŭ francesŭ. Elŭ o făcea maĭ multŭ în interesulŭ sĕŭ propriŭ ; o spunea pentru ca, maĭ târḑiŭ, sĕ nu pară la Viena bizarŭ şi desonorătorŭ lucru, când năpastea, sub forma celeĭ căḑute pe spinarea d-luĭ de Nointel, séŭ sub formă de scrîntitură la junghiătura gâtuluĭ, séŭ de frigurĭ de spaimă, arŭ fi căḑutŭ şi pe dênsulŭ. (1)

Era nostimă viéţa diplomatică pe ţĕrmurile Bosforuluĭ, în secolulŭ XVII ! Trebuia sĕ'ţĭ fiă capulŭ burdufŭ de carte, de abilitate şi de presinţă de spiritŭ, şi trebuia sĕ te pregătescĭ a'ţĭ face spinarea burdufŭ de pumnĭ. Din fericire, progresulŭ şi luminele aŭ datŭ astăḑĭ apucăturĭ ceva maĭ blajine diplomaţieĭ din tótă lumea.

Orĭ-cum arŭ fi ênsĕ, d. Wohner se sinucise. Mânia d-luĭ de Louvois atingea proporţiunĭ enorme, plecândŭ din cause minime. St. Simon spune că

(1) Maĭ 'nainte vreme, dintre toţĭ ceĭ carĭ suferiaŭ c'unŭ stoicismŭ admirabilŭ procedeurile brutale şi neomenóse ale vizirilorŭ şi caimacamilorŭ, eraŭ *bailiĭ*, adică representanţiĭ Serenisimeĭ Republice a Veneţieĭ. Cândŭ Turculŭ îĭ striga furiosŭ : *haidé, kiopol ghiaur!* ministrulŭ o apuca încetŭ spre uşă şi se ascepta de sigurŭ sĕ primiască unde-va uă lovitură de piciorŭ care 'lŭ sălta. Turculŭ credea că, lovindŭ pe bailulŭ Veneţieĭ, lovia în ochiulŭ întreguluĭ Apusŭ — *occulus totius Occidentis,* cum i se ḑicea Veneţieĭ în secolulŭ XVI. Din contră, ochiuluĭ nu'ĭ păsa de felŭ; elŭ vedea şi maĭ bine de câtŭ înainte. (Zeller: *Guillaume Pellicier,* ediţ. cit. pag. 149).

uă feréstră cam strîmbă a Palatuluĭ de la Trianon, în privința căreia Louvois se certă cu Ludovicŭ XIV, fu prima causă a celuĭ d'alŭ doilea incendiŭ înfiorătorŭ alŭ Palatinatuluĭ (1). Ordinele teribile ce Louvois trămise d-luĭ de Castagnères, băgară în spaime rele pe d. Wohner și'lŭ omorîră înainte chiar d'a fi fostŭ esecutate.

De altmintrelĭ, esperiența diplomatică a sĕrmanuluĭ funcționarŭ nu era din cele de mâna ântâiŭ. Pe lângă acésta, instrucțiunile ce primia de la guvernulŭ centralŭ séŭ de pre la alțĭ ambasadorĭ, îlŭ zăpăciaŭ. — Credețĭ óre că a tot puterniculŭ Louvois deosebia totdéuna cu ușurință Moldova de Valachia, Valachia de Moldova, interesele principilorŭ favorițĭ aĭ Franciei de interesele principilorŭ ce Francia oropsia? Cu greŭ fórte. De aci, încurcăturĭ în ordine, contradicțiunĭ și, adeseorĭ, năsdrăvăniĭ pe carĭ numaĭ «socotéla și înțelépta chivernisélă» ale celuĭ ce se afla la fața loculuĭ, puteaŭ sĕ le ghicéscă și sĕ le aducă la îndeplinire. Wohner nu era atâtŭ de adâncŭ la gândurĭ, și-ĭ maĭ veniaŭ pe urmă și instrucțiunĭ-enigme. Ce era sĕ facă bietulŭ diplomatŭ?

Bunióră, elŭ primise de la d-niĭ de Béthune și de Gravel (2) nesce instrucțiunĭ cifrate pe carĭ, ḑice

(1) St.-Simon : *Scènes et Portraits;* ediț. De Lanneau, Paris, 1876 2 vol. in-8º.; Tom. I, pag. 188. — V. âncă Voltaire : *Siècle de Louis XIV*, § 16.

(2) Trămișiĭ Franciei în Polonia. — Scrisórea ce adresară d-luĭ Wohner era din 2 Augustŭ 1689.

d. Castagnères într'uă scrisóre adresată Regeluï asupra acestuï incidentŭ, d. Wohner le 'nțelesese rĕŭ.

«Instrucțiunile conțineaŭ lămuritŭ, adauge «ambasadorulŭ, următórele puncte : sĕ se «dea Camenița Poloniei; sĕ se împartă Mol- «dova așa că marginele Dunăreï sĕ rĕmână «sub stăpânirea Moscoviților, érŭ acelea ale «Dunastruluï sub a Polonilorŭ; Valachia, a- «supra căreia Imperatorulŭ și Poloniï aŭ e- «gale pretențiunï, sĕ rĕmână pe séma luï «Tököly».

Lămuritŭ glăsuiaŭ aceste instrucțiunï? Cititorulŭ vede 'ndată perplesitatea nefericituluï diplomatŭ care nu putea sĕ 'nțélégă, — cum n'arŭ puté nimenï nicï astă-ḑï — în ce modŭ Rușiï veniaŭ la Dunăre și Poloniï rĕmâneaŭ la Dunastru, în a- céstă straniă împărțélă a Moldoveï, cerută de cabinetulŭ de la Versailles.

D-niï de Louvois și de Castagnères jertfiră pe d. Wohner, de ciuda învingereï ce suferiseră, unulŭ la Paris și altulŭ la Adrianopoli, în lupta ce începuseră în contra luï Brâncovénu, pentru căpĕtuirea luï Tököly.

Sĕ vedemŭ décă ministrulŭ și ambasadorulŭ Regeluï Franciei vorŭ fi maï fericițï în urma acestuï sacrificiŭ adusŭ pe altarulŭ diplomațieï.

XI

1690

In 13 Aprile 1690, Mihailŭ Apafi muri la Făgărașŭ. — După tractatulŭ încheĭatŭ cu principele Transilvanieĭ, imperatorulŭ trebuia sĕ recunóscă pe fiulŭ luĭ Apafi, Mihailŭ II, copilandru în vêrstă de 14 anĭ, și sĕ continue acestuia protecțiunea acordată părinteluĭ.

Turcia credu ocasiunea binevenită d'a scăpa de Tököly, pe care 'lŭ ținea pe bere și pe mâncare cândŭ la Adrianopoli, cândŭ la Constantinopoli. Reușindŭ, arŭ fi făcutŭ sĕ 'nceteze și asurditórea mediațiune a Francieĭ pentru acestŭ nobilŭ magnatŭ. Prin urmare, Vizirulŭ dede ordine Domnilorŭ românĭ, Constantinŭ Brâncovénu și Constantinŭ Cantemirŭ, sĕ 'șĭ strîngă armatele și 'n unire cu corpulŭ seraskieruluĭ, Cerkez-Ahmet-Pașa, cu hordele Chanuluĭ tătărescŭ și cu céta de magnațĭ și militarĭ aĭ luĭ Tököly, sĕ intre în Transilvania. Sosise 'n fine timpulŭ sĕ se hărăzéscă, în modŭ efectivŭ, unŭ principatŭ de treĭ orĭ numituluĭ principe alŭ Transilvanieĭ, Emericŭ Tököly.

C'uă lună 'nainte, d. de Castagnères scria (1)

(1) Scrisóre din Adrianopoli. 23 Marte 1690. — Primită la Paris la 12 Iuniŭ.

Regeluĭ că intrigele luĭ Brâncovénu mergeaŭ strună la Pórtă. Ianaki, dragomanulŭ Curţeĭ imperiale şi aginte secretŭ alŭ Domnuluĭ românŭ, se dusese la Bucurescĭ sĕ se 'nţelégă cu Brâncovénu.

«Amŭ luatŭ mĕsurĭ ca sĕ potŭ afla ceĭa «ce vorŭ hotărî împreună, adauge ambasa- «dorulŭ nu fără óre-care fatuitate».

D. de Castagnères maĭ scria Regeluĭ că, după câte i se anunţă din scrisorile primite de la d. de Béthune din Cracovia, pe calea Moldoveĭ, pretenţiunile Polonilorŭ suntŭ absurde. Turciĭ nu voiescŭ cu nicĭ unŭ preţŭ sĕ cedeze Moldova. «Amŭ lămuritŭ acestŭ punctŭ d-luĭ de Béthune «rugându-lŭ sĕ comunice scrisórea mea (1) consi- «liuluĭ şi regeluĭ Polonieĭ».

În ceia ce privesce mersulŭ scrisorilorŭ, d. de Castagnères preferă Moldova Valachieĭ; C. Cantemirŭ este incoruptibilŭ (2) şi surdŭ la tóte propunerile generaluluĭ Häusler. Din contra, principele Valachieĭ nu presintă nicĭ uă garanţiă. (3)

(1) Documentele acestea, precum şi altele carĭ suntŭ semnalate în deosebite scrisorĭ ale ambasadorilorŭ din Constantinopoli, facŭ parte din fondulŭ *Polonia*, în Archiva Minist. af. străine din Paris. Cititorulŭ póte sĕ judece singurŭ a lorŭ importanţă şi sĕ doréscă împreună cu noĭ culegerea şi punerea lorŭ la disposiţiunea studioşilorŭ românĭ.

(2) D. de Castagnères, peste două lunĭ, 'şĭ va schimba cu totulŭ părerea şi în privinţa luĭ Cantemirŭ bĕtrânulŭ.

(3) Olaciĭ Domnuluĭ Moldoveĭ plecaŭ din Constantinopoli cu cheltuiéla Kapukehaieleĭ şi ducea, pe lângă scrisorile acestuia, şi pe

După cum sĕ vede, d. de Castagnères n'avea măcarŭ unŭ grăunte de credinţă în Brâncovénu, maĭ cu sémă după conferinţele de la Drugănescĭ, dintre Häusler şi principele românŭ. Diplomatulŭ francesŭ, care, de sigurŭ, scia de aceste conferinţe, era maĭ multŭ de câtŭ convinsŭ că trecerea completă a Brâncovénuluĭ în partea Imperialilorŭ se sĕvêrşise atuncĭ în modŭ irevocabilŭ.

Şi cu tóte acestea, bătălia de la Zernescĭ (12 Augustŭ, 1690) şi purtarea luĭ Brâncovénu atâtŭ cu Häusler câtŭ şi cu Bălăcénu vorŭ proba lămuritŭ d-luĭ de Castagnères că Domnulŭ românŭ în 1690, nu era cu Germaniĭ, pentru că, după cuvêntulŭ ***brâncovenescŭ***, nu era *cu vreme* sĕ fiă.

acelea ale ambasadoruluĭ francesŭ. Din timpŭ în timpŭ, agentulŭ Moldoveĭ presenta ambasadoruluĭ nota cheltuelilorŭ făcute cu scrisorile duse la Iaşĭ, şi de la Iaşĭ la fruntaria Poloniéĭ, unde le primiaŭ curieriĭ particularĭ aĭ ambasadeĭ francese. Ambasadorulŭ plătia datoria şi cheltuiéla reîncepea. — Meseria de olacŭ, séŭ Tătarŭ domnescŭ, nu era tocmaĭ uşóră, nu numaĭ din causa ostenelilorŭ fisice, ci şi pentru primejdiele la cari îĭ espunea. Décă olaculŭ. numitŭ de uniĭ *Valachulŭ* şi de Montaigne *le Valachi*, întâlnia unŭ paşă séŭ pe Sultanŭ, preumblându-se afară din Constantinopoli, aceştia 'lŭ opriaŭ, îĭ luaŭ scrisorile, le citiaŭ când nu eraŭ cifrate şi orĭ i le maĭ daŭ orĭ nu. — Uă astfelŭ de întêmplare pricinui maĭ târḑiŭ una din căderile luĭ Constantinŭ Mavrocordatŭ de pre tronulŭ Românieĭ. — In schimbŭ, olaciĭ omoriaŭ pe drumŭ pe orĭ-cine avea calŭ maĭ bunŭ de câtŭ alŭ lorŭ, décă nu voia sĕ li'lŭ dea de bună voiă. D. de Castagnères spune Regeluĭ (23 Marte 1690) că unulŭ din olaciĭ moldovenĭ omorîse unŭ Turcŭ ca sĕ'ĭ iea calulŭ, şi că fusese prinsŭ şi 'nchisŭ.—Uă scrisóre dusă din Moldova în Polonia costa, după spusa Kehaieleĭ Domnuluĭ 50 de livre. (Scrisórea d-luĭ de Castagnères către Rege, 26 Decembre 1694).

Ceia ce pare minunatŭ în acéstă întêmplare e că Brâncovénu, de voiă de nevoiă, devenise agentulŭ politiceĭ francese în Transilvania. — Intr'adevĕrŭ, ce doria Ludovicŭ XIV? La ce lucraŭ ambasadoriĭ sĕĭ de la Constantinopoli? Ce pregătiaŭ emisariĭ sĕĭ din Ungaria și din Transilvania? Domnia luĭ Tököly în Transilvania. Tocmaĭ pentru a 'ndeplini acéstă dorință a Regeluĭ-Sóre, și lucrândŭ în unire cu diplomațiĭ și emisariĭ francesĭ, Brâncovénu îșĭ cheltui paralele, îșĭ jertfi ostașiĭ și 'șĭ espuse viéța.

In schimbŭ ênsĕ, pe când elŭ contribuia în mare parte, după spusa cronicarilorŭ moldovenĭ (1) și a străinilorŭ, la strălucitulŭ succesŭ alŭ bătălieĭ de la Zernescĭ, d. de Castagnères lucra mereŭ a'lŭ înegri și învinovăți la Pórtă.

Brâncovénu cunoscea toțĭ pașiĭ ce făcea împotrivă'ĭ d. de Castagnères, când la Adrianopoli, când la Constantinopoli; elŭ n'avea numaĭ unŭ aginte la Stambulŭ, ci maĭ mulțĭ și de tóte soiurile. Grecĭ funcționarĭ, Ovreĭ doctorĭ, călugĕrĭ cuvioșĭ, pașale și caimacamĭ l'anunțaŭ îndată de cele ce se tocmiaŭ în contră'ĭ de bine-voitorĭ. Dér d. de Castagnères nu scia nimicŭ din cele ce făcea séŭ avea de gândŭ sĕ facă Brâncovénu.

(1) «Dicŭ că la acelŭ rĕsboiŭ sĕ fi fostŭ maĭ multă isbândă «despre partea Cazacilorŭ luĭ Brâncovénu, cărora le era capŭ unŭ «Moldovanŭ anume Costin, căpitanulŭ de Focșanĭ. feciorulŭ Ne«nuluĭ» (Niculcea, II. pag. 238).

Vĕḑurămŭ în scrisórea de la 23 Marte 1690, că domnia-sa spune Regeluĭ că şi-a luatŭ mĕsurile cuviinciόse ca sĕ afle cele ce se vorŭ petrece între Brâncovénu şi Ianaki care plecase la Bucurescĭ. Persóna pe care d. de Castagnères o însărcinase cu acéstă onestă misiune, era nobilulŭ Ungurŭ Horvat, agentulŭ luĭ Tököly la Bucurescĭ.

Horvat, dupĕ ce află multe la Bucurescĭ, veni la Adrianopoli (1) sĕ dea d-luĭ de Castagnères sémă despre cele se aflase.

Raportulŭ nobiluluĭ Ungurŭ fu scurtŭ, dér fórte puţinŭ coprinḑĕtorŭ. S'arŭ puté resuma în treĭ puncte,—treĭ *ponturĭ*, cum ḑiceaŭ p'atuncĭ boieriĭ diplomaţĭ aĭ luĭ Brâncovénu :

1°. Ianaki a venitŭ la Bucurescĭ; — mare şi nesciută noutate, arŭ fi putută replica d. de Castagnères, décă n'arŭ fi fostŭ politicosŭ.

2°. Nu sciŭ ce a vorbitŭ cu principele Brâncovénu;—fórte bine, arŭ fi continuatŭ surîḑêndŭ cu aceiaşĭ politeţă diplomatulŭ francesŭ.

3°. Indată dupĕ sosirea luĭ Ianaki, unŭ olacŭ a plecatŭ în Transilvania.

Ş'atâta totŭ!

Avea dreptate d. de Castagnères când se necăjia şi învinovăţia pe toţĭ ceĭ ce 'lŭ înconjuraŭ.

(1). Scrisórea d-luĭ de Castagnères către Rege, din 1 Maiŭ 1690, primită la Paris în 12 Iuliŭ.

Brâncovénu era maĭ bine servitŭ de câtŭ ambasadorulŭ Franciel, atâtŭ în ţéra sa câtŭ şi prin oraşele Turcieĭ, unde joculŭ întêmplărilorŭ putea sĕ aĭbă vr'uă înrîurire óre-care asupra Domnieĭ sale. Ş'apoĭ, Brâncovénu lăsa sĕ se afle numaĭ scirile carĭ credea elŭ căĭ vorŭ folosi, ajungêndŭ prin gurile vrăjmaşilorŭ la urechile Turcilorŭ séŭ la ale Germanilorŭ.—Cele-l-alte eraŭ bine tăĭnuite; probă substanţialulŭ raportŭ alŭ Ungurului Horvat.

D. Kogălnicénu ḑice (1) că Stolniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ, fratele fostuluĭ Domnŭ şi unchiulŭ de pre mamă alŭ luĭ Constantinŭ Brâncovénu, nu era la loculŭ luĭ, în funcţiunea de ministru alŭ afacerilorŭ străine (2) ce'ĭ dedese Domnulŭ, căcĭ îĭ plăcea sĕ vorbéscă multe. Elŭ umbla cu traĭsta prin oraşŭ îndată ce strîngea câte-va vestĭ într'ênsa. Stolniculŭ era, cum ḑice La Fontaine, unŭ *besacier* (3) guralivŭ şi tocătorŭ; citea scrisorile aduse de olacĭĭ şi de *tătariĭ* Domnieĭ şi pleca prin oraşŭ de le povestea pe la toţĭ. De la boierĭ, vestele treceaŭ la neguţătorĭ, care le transmiteaŭ corespondenţilorŭ lorŭ din Germania. Din gura acestora din urmă le luaŭ ḑiarele şi le publicaŭ datându-le din Bucurescĭ.

(1) *Histoire de la Valachie*, ediţ. cit. pag. 351.

(2) Constantinŭ C. Cantacuzenŭ era la Bucurescĭ ceia ce era la Ţarigradŭ Alexandru Mavrocordatŭ, ὁ ἐξ ἀποῤῥήτων, celŭ cu taĭnele însărcinatŭ.

(3) *Fables*, I, 7.

Stolniculŭ Constantinŭ arŭ fi avutŭ multe de spusŭ, căcĭ diplomaţia luĭ Brâncovénu era fórte activă, după cum, pe lângă alţiĭ, ne spune şi d. Kogălnicénu. Silitŭ fiindŭ sĕ se cumpănéscă d'uă potrivă între Viena şi Stambulŭ, Domnulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ avea, pentru scirile ce trebuia sĕ trămită séŭ sĕ divulge (1) şi pentru rĕspunsurile de făcutŭ, uă mulţime de secretarĭ intimĭ grecĭ, italienĭ, turcĭ, latinĭ, germanĭ, polonesĭ şi ruşĭ. (2) Toţĭ eraŭ sub direcţiunea luĭ Constantinŭ Stolniculŭ Cantacuzenŭ.

Vĕdurămŭ pênĕ acum din scrisorile ambasadorilorŭ francesĭ şi vomŭ maĭ vedé că, în locŭ d'a 'şĭ încurca iţele diplomaţieĭ séle, Brâncovénu scia sĕ şi le aréte numaĭ în părţile cari, aflate unele la Pórtă, altele la Viena, îĭ folosiaŭ şi 'lŭ ridicaŭ susŭ de totŭ în ochiĭ Turcilorŭ şi Germanilorŭ.

(1) D'aci uă mulţime de scirĭ false, de sgomote cu meşteşugŭ rĕspândite pentru a 'ncurca pe ambasadorĭ în prevederile lorŭ şi a 'mblândi séŭ înfuria pe Turcĭ; d'aci, şópte şi flécurĭ diplomatice, ca modernele *canards* care, la diferite timpurĭ, îşĭ ieaŭ sborulŭ din oficinele ministerelorŭ, daŭ rótă prin presa europénă şi disparŭ după ce aŭ zăpăcitŭ opiniunea publică şi aŭ făcutŭ joculŭ uneĭ diplomaţiĭ deştepte.

(2) Kogălnicénu, l. cit. —V. şi *Cronica Anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V. pag. 95: «Domnulŭ avea grămăticĭ grecescĭ, logofeţĭ românescĭ, azagiĭ turcescĭ». — Mulţĭ din boeriĭ diplomaţĭ aĭ Brâncovénuluĭ sciaŭ latinesce, italienesce, etc. Astfelŭ era Stolniculŭ Cantacuzenŭ, Vergu, Caramanlâu, Radu de la Popescĭ care tractă cu Häusler şi care, în 1714, sub Stefanŭ Cantacuzenŭ, va fi trămisŭ sĕ însoţéscă, de la Giurgiu la Pitescĭ, pe năvĕrliosulŭ rege alŭ Suedieĭ, Carol XII.

De cândŭ cu Brâncovénu și diplomația luĭ, se născu la Turcĭ credința că nimenĭ, maĭ bine de câtŭ principiĭ Munteniei și Moldoveĭ, nu putea sĕ 'ĭ însciințeze asupra mersuluĭ lucrurilorŭ în tótă Europa creștină. Principiĭ fanarioțĭ aĭ secoluluĭ XVIII îĭ vorŭ întări și maĭ multŭ în acéstă credință. Totŭ ce vorŭ scrie la Pórtă Domniĭ țĕrilorŭ române va fi credutŭ ca unŭ cuvîntŭ din *Al-Coran*. Vorŭ puté tare bine ambasadoriĭ puterilorŭ creștine sĕ spună Vizirilorŭ că rapórtele sĕptĕmânale ale Domnilorŭ suntŭ greșite în multe din părțile lorŭ; Viziriĭ se vorŭ face că admitŭ disele ambasadorilorŭ, dér vorŭ crede totŭ pe Domnĭ. (1)

Brâncovénu fu celŭ d'ântâiŭ care obicĭnui pe Turcĭ cu credința că Domniĭ Românieĭ, fiindŭ creștinĭ, la porțile imperiuluĭ turcescŭ și ale Apusuluĭ europénŭ, deștepțĭ și 'n continue relațiunĭ cu călĕtoriĭ apusenĭ și cu aventurariĭ carĭ se aciolaŭ la curțile lorŭ, puteaŭ sĕ le spună totŭ ce se petrecea în Europa.

Brâncovénu n'arŭ fi câștigatŭ acéstă védă în ochiĭ Osmanlîilorŭ, n'arŭ fi putută «sĕ aibă cumpăna la Turcĭ» (2), décă arŭ fi ținutŭ în capulŭ afacerilorŭ unŭ omŭ guralivŭ ca unchiulŭ sĕŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ. — Unŭ diplomatŭ că-

(1) Vomŭ desvolta acéstă curiósă credință a Turcilorŭ, servindu-ne cu probe în studiulŭ nostru: *Constantinŭ Mavrocordatŭ și abatele Guyot-Desfontaines.*

(2) Nicolae Costinŭ, II, pag. 42.

ruia suveranulŭ sĕŭ este silitŭ pe totŭ minutulŭ sĕ 'ĭ dică cu Psalmistulŭ: «pune, prietene, strajă gureĭ tele şi uşă de îngrădire buzelorŭ tale» (1), nu merge departe.

Imĭ vine greŭ a crede că Stolniculŭ Constantinŭ sĕ fi fostŭ unŭ flecarŭ. Din cele ce scimŭ despre dênsulŭ, din cele ce se potŭ induce din purtarea luĭ atâtŭ pentru, câtŭ şi 'n contra luĭ Brâncovénu, s'arŭ dice maĭ bine că Stolniculŭ fuse unŭ diplomatŭ deşteptŭ, şiretŭ şi fără scrupulŭ. Aducêndune ca 'n totdéuna aminte mĕsura românéscă când vorbimŭ de ómeniĭ ceĭ marĭ aĭ Apusuluĭ, amŭ risca uă comparaţiune adăugindŭ că Stolniculŭ Cantacuzenŭ a fostŭ unŭ felŭ de Talleyrand în giubea şi anteriŭ, sciindŭ sĕ judece ómeniĭ şi împrejurările, sĕ 'njghebe intriga, sĕ ascepte momentulŭ, neîncelându-se decâtŭ în casurile asupra cărora judecata şi prevederea omenéscă nu potŭ sĕ se aţinte, — cum fu casulŭ, şi pentru elŭ fatalŭ, alŭ ridicăriĭ pe tronŭ şi alŭ tăiăriĭ la Constantinopoli a fiuluĭ sĕŭ Ştefanŭ.

Cine, singurŭ şi 'naintea chiarŭ a Brâncovénuluĭ, pricepu că a se da de la 'nceputŭ, pe faţă şi cu sgomotŭ, în partea Nemţilorŭ, voia sĕ dică a perde domnia şi a svêrli ţéra în învêrtiturile necunoscutuluĭ?

Cândŭ audiră că Germaniĭ aŭ călcatŭ ţéra cu

(1) Nicolae Mavrocordatŭ apreţuia fórte acestŭ sfatŭ alŭ luĭ Davidŭ. — V. Περὶ καθηκόντων, cap. XVI.

oștĭ nenumĕrate, boieriĭ toțĭ, aducêndu-șĭ aminte de planurile luĭ Șerbanŭ Cantacuzenŭ și vĕḑêndŭ și îndoĭéla Domnuluĭ, îndemnară pe Brâncovénu sĕ lase pe Turcĭ, sĕ se închine, sĕ 'ncheiă alianța ce i se impunea de ceĭ de la Viena.

Singurŭ, cu risculŭ d'a perde pe Domnŭ și d'a se perde pe elŭ însușĭ, Stolniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ ținu împotrivă cu tăriă. (1) Sfaturile unchiuluĭ fură maĭ puternice de câtŭ ale celorŭ-l-alțĭ boerĭ. Brâncovénu ascultă pe Stolnicŭ și nu căḑu la învoĭélă la conferințele de la Drugănescĭ.— Cronicarulŭ moldovénŭ mĕsură cu sciință și dreptate folósele ce născură pentru Brâncovénu și maĭ cu sémă pentru țéră, din acéstă bine-cuvêntată împotrivire și, dândŭ tótă cinstea și tótă lauda Dumneḑeiriĭ care inspirase pe unchiŭ și pe nepotŭ, ḑice cu acéstă ocasiune :

> «Cândŭ va Dumneḑeŭ și omulŭ nemeresce «sfatulŭ» (2).

Stolniculŭ Cantacuzenŭ se hârșise de multŭ în intrigile boĭerilorŭ. In luptele dintre Postelnicescĭ(3) și Ghiculescĭ, la carĭ toțĭ fruntașiĭ țĕreĭ luaseră

(1) Niculcea, II, pag. 237.
(2) Niculcea, *ibidem*.
(3). Cantacuzinesciĭ, numițĭ astfelŭ după Postelniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ Bĕtrânulŭ, omorîtŭ la Snagovŭ de Grigore I Ghika (20 Decembre 1664). Bălcescu : *Biografia Postelniculuĭ Cantacuzino* în *Mag. Ist.*, pag. 385.

parte, Constantinŭ Stolniculŭ jucase rolulŭ «omuluĭ prudentŭ»; elŭ îmblânḑia şi înfrêna viforósa ardóre a frateluĭ séŭ Şerbanŭ (1), elŭ împăca lucrurile la Constantinopoli şi ţesea iţele unirilorŭ şi intrigilorŭ cu paşalele de la Dunăre şi cu boeriĭ cari âncă se 'ndoiaŭ a 'mpărtăşi vederile Cantacuzinescilorŭ. Stolniculŭ Constantinŭ era în fine *«hoţulŭ bĕtrânŭ»* alŭ tuturorŭ manoperilorŭ plăsmuite şi îndeplinite în contra Domnilorŭ Ţĕriĭ-Românescĭ, séŭ pentru venirea şi revenirea lorŭ pe tronŭ.—«Limbă de multe cuvîntătóre, şi pri«cepêndu-se fórte a mesteca împărecherile c'uă «destoĭnicią de comedianţŭ» (2).

Inainte d'a se certa cu Postelniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ, (3) Grigore Ghika l'avusese kapukehaia la Constantinopoli. Acolo îĭ scria în 1660 :

«Numaĭ fiĭ nevoitorŭ de mĕ scóte din gurele ne«prietenilorŭ....».

Şi maĭ la vale :

(1) V. maĭ susŭ, pag. 156, nota.

(2) Tacitŭ : *Procax lingua, et miscere cœtus histrionali studio doctus.*— I, 16, din *Annal.*

(3) Tatălŭ Stolniculuĭ Constantinŭ şi alŭ celorŭ cincĭ fraţĭ aĭ luĭ. Muma lorŭ era Ilinca, féta luĭ Radu Şerbanŭ şi a Eleneĭ Udriste Visterulŭ. Ilinca era soră de tată cu Constantinŭ Basarabŭ (Bălcescu : *Biografia Post. Cantacuzino*, în *Mag. Ist.* I.) — Toţĭ Cantacuzeniĭ eraŭ descepţĭ. Mironŭ Costinŭ ḑice (I, pag. 348) de fraţiĭ Postelniculuĭ, unchiĭ Stolniculuĭ Constantinŭ, adică de Toma Vorniculŭ şi de Iorgachi Visterniculŭ : «........fără scrisórea mea credŭ că va trăi nu«mele lorŭ în vecĭ în ţéra acésta, de pomenire ómenilorŭ, din omŭ «în omŭ».

«Fórte sĕ 'ţĭ puĭ pólele 'n brêŭ şi sĕ te «nevoiescĭ pentru mine....

Totŭ ca părintele sĕŭ făcu şi Stolniculŭ Constantinŭ pênĕ la uă vreme, pentru a scóte pe Brâncovénu din gurele neprietenilorŭ.

Cândŭ ênsĕ credu că Brâncovénu a domnitŭ destulŭ şi că a venitŭ rândulŭ şi fiilorŭ sĕĭ sĕ se suiă pe tronulŭ Românieĭ, atâtŭ de strălucitŭ în vremurile acelea, diplomatulŭ Cantacuzenŭ întórse fóia, deveni *vasulŭ diavoluluĭ*, séŭ cum se dicea totŭ pe atuncĭ, *vasulŭ relelorŭ*, şi prin întunecóse şi *mosafirnice marghiolîĭ*, începu sĕ sape pe Brâncovénu.

Pênĕ atuncĭ ênsĕ, Cantacuzenŭ sluji bine şi cu tăriă causa Domnuluĭ. De şi îşĭ păstrase ţănţoşia şi vorbirea'ĭ dârjă faţă cu nepotu-sĕŭ, (1) Stolniculŭ,— dupĕ cum se vede din scrierile române şi din presentele hărtiĭ ale ambasadorilorŭ francesĭ,— iubea pe Brâncovénu şi era fórte iubitŭ şi fórte onoratŭ de nepotu-sĕŭ (2).

(1) V. anecdota povestită de Carra asupra numeluĭ de *Constantinŭ Bassarabŭ Cantacuzenŭ* ce 'şĭ luase Brâncovénu la suirea sa pe tronulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ. *Histoire de Moldavie et de Valachie*, ediţ. cit. pag. 130.

(2) Radu Popescu : «Constantinŭ Stolniculŭ scia tóte tainele ne«potu seŭ Constantinŭ Vodă, pentru că le spunea (Brâncovénu) tóte «avêndu-lŭ nu ca pre unŭ unchiŭ, ci ca pre unŭ tată». In *Mag. Istor.* IV, pag. 31-32. — *Cronica anonimă* de la 1689 încóce : «....că, de «multe orĭ, şi noĭ amŭ audiţŭ pe Constantinŭ-Vodă dicêndŭ : Că «eŭ tată n'amŭ pomenitŭ, de vreme ce amŭ rĕmasŭ micŭ de tată,

De altă parte, Stolniculŭ Constantinŭ era unulŭ din ceĭ maĭ învĕţaţĭ boierĭ aĭ Ţĕriĭ-Românescĭ, cunoscutŭ în totŭ Rĕsăritulŭ atâtŭ pentru sciinţa câtŭ şi pentru călĕtoriele séle.

«Constantinŭ Cantacuzinŭ Stolniculŭ, ḑice «Dumitru Procopiu Moschopoliténulŭ, era «unŭ bărbatŭ dintre ceĭ aleşĭ, sciutorŭ de «limbele grécă, latină şi italiană, cu mintea «deschisă la scrierile filosofilorŭ străinĭ, ale «sânţilorŭ părinţĭ şi ale învĕţaţilorŭ biseri «ceĭ; elŭ călĕtorise aprópe prin întréga Eu- «ropă» (1).

Constantinŭ Cantacuzenŭ şi nepotu-seŭ, Constantinŭ Brâncovénu, eraŭ flecarĭ, dér respândeaŭ numaĭ sgomotele a cărorŭ auḑire la Constantinopoli avea sĕ le fie de folosŭ. Plecaŭ vestĭ din Bucurescĭ spre Apusŭ, ajungeaŭ la Viena, se coboriaŭ la Veneţia (2), şi apucaŭ spre Constantinopoli;

«fără câtŭ pre Dumnealuĭ tata Constantinŭ l'amŭ cunoscutŭ părinte în loculŭ tată-meŭ...» In *Mag. Ist.* V. pag. 182.

(1) Ἀνὴρ ἐλλογίμος, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης... In *Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae Succinta eruditorum superioris et praesentis saeculi Recensio, conscripta mense Junio A. C. 1720 transmisaque Bucuresto, et nunc primum edita cum Latina versione*, în Tom. XI alŭ *Bibliotecеĭ Grece* a luĭ I. A. Fabricius, Hamburg. 1722. pag. 784 art. XLIII —V. încă cronicarulŭ moldovénŭ Nicolae Muste (III, pag. 53): «Eraŭ Constantinŭ Stolniculŭ şi Mihaiŭ «Spătariulŭ ómenĭ fórte vestiţĭ, alesŭ spre părţile crestinescĭ; pre «aceştĭ douĭ îşĭ lăsa Brâncovénulŭ tóte trebile Domnieĭ.»

(2) Érŭ altele apucaŭ la Paris. Corespondentulŭ vienesŭ alŭ bĕ-

dér acele vestĭ în locŭ d'a sgudui tronulŭ luĭ Brâncovénu, i-lŭ întăriaŭ și maĭ bine în ochiĭ Turcilorŭ.

Felulŭ cum Domnulŭ conduse cestiunea alianțeĭ germane atâtŭ la Viena câtŭ și la Constantinopoli ne dă uă probă lămurită în acéstă privință. Turciĭ aflaseră că Brâncovénu a ruptŭ cu dĕsĕvêrșire tractativele începute de Șerbanŭ Cantacuzenŭ cu împĕratulŭ Leopold. Vestea le venise din Apusŭ, nu din România; partea interesată nu era deci în jocŭ; Turciĭ credură.

Și nu numaĭ Turciĭ dederă în lațulŭ diplomațieĭ brâncovenescĭ, ci și mulțĭ dintre Apusenĭ. Autorulŭ *Vieții* comiteluĭ Tököly crede că Brâncovénulŭ s'a certatŭ cu împĕratulŭ Leopold, și, părtașŭ alŭ politiceĭ tököliane, Jean Leclerc felicită și laudă pe Domnulŭ românŭ.

Vĕḑurămŭ maĭ susŭ cum înțelesese Brâncovénu acéstă încetare dĕsĕvêrșită a relațiunilorŭ séle cu cabinetulŭ de la Viena.

Nu; cu câtŭ pĕtrunde cine-va maĭ adâncŭ în amĕnuntele vieţeĭ luĭ Constantinŭ Brâncovénu, cu atâtŭ se convinge maĭ tare că elŭ fu totdéuna deșteptŭ și cu ochiĭ 'n patru, cândŭ simți că tro-

trâneĭ *Gazette de France* avea unŭ corespondentŭ la Debreczin care, la rândulŭ sĕŭ, avea unŭ altulŭ la Bucurescĭ. Noutățile venindŭ de la ceĭ doui din urmă eraŭ judecate de celŭ de la Viena de meritaŭ sĕ fie puse sub ochiĭ cititorilorŭ parisianĭ; de meritaŭ, elŭ le trămitea la Paris și *La Gazette* le imprima. — V. în acéstă privință colecț. ḑiaruluĭ francesŭ, bunióră pe Maiŭ-Octobre 1714.

nulŭ i-e 'n jocŭ. Décă a pĕcătuitŭ în viéţă'ĭ, Brâncovénu a pĕcătuitŭ din pré multă prudinţă, a împinsŭ pênĕ la estremŭ (1) politica de ondulaţiune, de meşteşugită şiovăire, — politică, o recunóscemŭ, care era singură posibilă în acele vremurĭ, dér care era şi cea maĭ anevoiósă, avêndu-se în vedere cererile Turcilorŭ, pretenţiunile Germanilorŭ, şi, la urmă, adimenirile nu de bine vestitóre ale Ruşilorŭ.

Unŭ altŭ domnŭ s'arŭ fi împedicatŭ şi arŭ fi cădutŭ peste 3—4 anĭ de dile; Brâncovénu călcă, fără sĕ-şĭ minţă pasulŭ, în timpŭ de 25 de anĭ, printre tóte pedicile ce'ĭ aruncaŭ în calea domnieĭ Turciĭ, Nemţiĭ, Ruşiĭ, ambasadoriĭ Francieĭ, Unguriĭ, regele Suedieĭ, Ruşiĭ, Fanarioţiĭ şi, la urmă, — culmea urgieĭ dumnedeiescĭ— rudele şi boieriĭ pămêntenĭ, boeriĭ asupra cărora suflase vêntulŭ stricăriĭ de Ţéră.

Considerândŭ pe Brâncovénu numaĭ din punctulŭ de vedere alŭ nemĕsurateĭ séle iubirĭ pentru fastŭ, pompe şi ceremoniĭ strălucite, pentru unŭ traiŭ liniscitŭ şi plinŭ de orientale voluptăţi; judecându-lŭ numaĭ dupĕ «diarulŭ vieţeĭ séle» în care citimŭ:

«Amŭ fostŭ la viele mele de lângă Pitescĭ;

«Mi-amŭ lăsatŭ sânge de Malŭ ântâiŭ pentru uşurarea trupuluĭ;

(1) Engel, citatŭ de d. Kogălnicénu : *Histoire de la Valachie*, edi. cit. pag. 357.

«Amŭ trămisŭ la Ţarigradŭ pentru têrguelile de Pasce;

«Amŭ dăruitŭ unŭ *boccealîc* cutăruia...; (1)

istoriculŭ s'arŭ încela totŭ atâtŭ de greŭ, câtŭ s'arŭ încela cândŭ arŭ judeca pe Ludovicŭ XIV privindu-lŭ cum trecea din braţele diafaneĭ domnişóre de la Vallières în ale acelea ale mândreĭ dómne de Montespan, pentru a sfârşi, după multe «răpeḑelĭ lăturalnice», în acelea ale şireteĭ şi cuvióseĭ dómne de Maintenon; — cum rima versurĭ nesărate cu d. de St. Aignan séŭ cu lăudărosulŭ Dangeau, în ciuda luĭ Boileau şi a bunuluĭ simţŭ; —cum nu uĭta a spune luĭ Racine şi aceluiaşĭ Boileau, istoriografĭ regalĭ, (întocmaĭ ca Brâncovénu logofĕtuluĭ Radu Grecénu, istoriografulŭ domnescŭ (2) sĕ scriă că baletulŭ dănţuitŭ de Rege şi de domnişóra de Fontanges va remâne nemuritorŭ în toţĭ timpiĭ.

Greşéla arŭ fi mare, căcĭ privindŭ numaĭ acéstă parte a firiĭ luĭ Ludovicŭ XIV, istoriculŭ n'arŭ vedé pe Regele prim-ministru care, în decursŭ de 40 de anĭ şi maĭ bine, nu lipsi de la nicĭ unŭ consiliŭ şi nu subsemnă nicĭ uă hârtiă, înainte d'a nu fi cunoscutŭ afacerea de care dênsa tracta(3).

(1) Odobescu : *Foletulŭ Novelŭ* şi *Kălindarulŭ luĭ Const. Brâncovénu,* studiŭ în *Rev. Rom.* I, pag. 657—678.

(2) Radu Grecénu : *Cronica.* cap. I. *Incepĕtura,* în *Mag. Ist.* II, pag. 129.

(3) St. Simon, Ste. Beuve, Ed. Fournier.

De altă parte, reese din hârtiele ambasadorilorŭ francesĭ, din amĕnuntele date de cronicariĭ românĭ și, maĭ presusŭ de tóte, din lunga sa domniă— lucru rarisimŭ în vremurile și 'mprejurările acelea, —că Brâncovénu lăsa petrecerile din délulŭ Pitescilorŭ; remânea surdŭ la chiotele veselnice ale «călcătorilorŭ» și la doĭnele muscelelorŭ séŭ la «ahturile» de lume, ḑise de lăutariĭ curțiĭ; da la uă parte pe neguțătoriĭ armenĭ care'ĭ veniaŭ cu smarande și cu rubine, și pe ceĭ venețianĭ care'ĭ aduceaŭ stofe de Lyon și aromate de India; uĭta prescripțiunile de îndelungată liniscire ce'ĭ ordona doctorulŭ sĕŭ Pantaleon; redevenia principele diplomatŭ, abilŭ, prevĕḑĕtorŭ, bogatŭ în espediente, cândŭ olaculŭ, ajunsŭ de peste Dunăre, séŭ din Moldova, séŭ din Transilvania, séŭ din Ungaria, séŭ de la Viena, îĭ aducea scrisorile numerosilorŭ sĕĭ trămișĭ orĭ corespondențĭ. Atuncĭ lăsândŭ petrecerile, traiulŭ bunŭ, firea lenósă, Brâncovénu intra cu secretariĭ de diferite limbĭ în artisticele și multŭ împodobitele'ĭ cabinete de studiŭ (1); petrecea nopțĭ întregĭ în gândurĭ și «chibzuelĭ de chivernisire», pentru a compune instrucțiunile și rĕspunsurile cu cari răpeḑia apoĭ chiar din podgoriele Pitescilorŭ, la Constantinopoli séŭ aiurea, bo-

(1) Ne gândimŭ la celŭ de la Mogoșóia pe care de și ruinatŭ în 1714 Octobre, La Motraye îl admiră pentru frumusețea împărțeleĭ și picturilorŭ séle crușate de barbaria Turcilorŭ și de ura furiósă a Cantacuzinilorŭ. — Asupra luĭ La Motraye, vom reveni maĭ la vale.

ierĭ destoĭnicĭ şi învĕţaţĭ ca clucerulŭ Vergu, Lupu Rătescu, Constantinŭ Caramanlâu orĭ vr'unŭ Cantacuzenŭ (1).

Revinŭ.

In 23 Maiŭ 1690(2), d. de Castagnères întrébă pe Rege :

«De vreme ce Transilvania e plină de Ger-«manĭ şi desŭ bântuită de revoluţiunĭ, şi prin «urmare, nu va puté fi acordată luĭ Tököly, «puté-voiŭ întrebuinţa sumele de banĭ ce s'aŭ «datŭ ambasadeĭ pentru înlesnirea suireĭ co-«miteluĭ Tököly pe tronulŭ Ardéluluĭ, şi pen-«tru a luĭ stabilire în domnia Valachieĭ(3) «orĭ a Moldoveĭ» ?

Mâniosŭ, Regele rĕspunde îndată (4) dupĕ primirea scrisoreĭ ambasadoruluĭ :

«Décă dieta Transilvanieĭ va recunósce so-«lemnŭ pe comitele Tököly de domnŭ şi stă-«pânitorŭ alŭ principatuluĭ, d. de Castagnères «va împărţi gratificaţiunile ce Maiestatea Sa «împuternicise pe d. de Girardin a promite

(1) *Foletulŭ Novelŭ* citatŭ maĭ sus, *passim.*—Grecénu. în *Mag. Ist.* II. pag. 341.

(2) Scrisóre din Pera.

(3) Şi Brâncovénu era sĕ plece peste câte-va lunĭ sĕ se lupte şi sĕ verse sângele Româniloră pentru causa luĭ Tököly la Zernesci!

(4) Scrisóre din Versailles, 21 Iuliŭ 1690.

«la diferite persóne. Regele ênsĕ nu voieşce «ca aceste gratificaţiunĭ sĕ fie date şi pen«tru intrarea comiteluĭ Tököly în stăpânirea «Valachieĭ orĭ a Moldoveĭ».

Marele rege credea că rĕsturnarea unuĭ «necunoscutŭ» de pe tronulŭ Valachieĭ orĭ alŭ Moldoveĭ nu merita cheltuelĭ, era lucru uşorŭ de totŭ. Împrejurările îĭ vorŭ arĕta că diplomaţia sa va fi maĭ fericită pe Rhinŭ de câtŭ la Dâmboviţă. Brâncovénu va sta nemişcatŭ pe tronulŭ Ţĕreĭ-Munenescĭ.

La 15 Iuniŭ 1690 (1) d. de Castagnères scrie luĭ Ludovicŭ XIV următórele informaţiunĭ :

«*Sire,*

«Dupĕ ultima mea scrisóre (2), Vizirulŭ mĭ-a «trămisŭ uă scrisóre pe care a primit-o pentru «mine de la secretarulŭ meŭ (3). Acéstă scri«sóre e cam vechiă. Elŭ îmĭ scrie la 16 A«prile, în ajunulŭ plecăriĭ séle în Polonia, din «Iaşi unde a statŭ vr'o 12 ḑile sĕ ascepte pe «trămisulŭ Chanuluĭ Tătărescŭ. Câtŭ a statŭ «în oraşulŭ acela, secretarulŭ meŭ a avutŭ «ocasiune sĕ afle maĭ multe lucrurĭ fórte im«portante. A aflatŭ, bunióră, că hospodarulŭ

(1) Scrisóre din Constantinopoli.

(2) Probabilŭ cea din 23 Maĭ 1690.

(3) D. de Beauquesne care plecase în Polonia prin Moldova, dupĕ cum reese din scrisórea ambasadoruluĭ de la 23 Maiŭ 1690.

«Moldovei (1) și cei d'ântâiŭ boieri ai țĕrei, a-«fară de vechiulŭ cancelarŭ și vr'o câți-va din «partita lui, (2) lucraŭ mereŭ pentru a primi «la dênșii pe Germani; că, spre acestŭ scopŭ, «hospodarulŭ intrase în negociațiuni cu ge-«neralulŭ Häusler către care, cu învoiéla «boierilorŭ, trămisese doui boieri ai țĕrii, «numiți *Petrascus* și *Ioannes Boccus* (3); că

(1) Constantinŭ Cantemirŭ Bĕtrânulŭ, Domnŭ alŭ Moldovei de la 15 Iuniŭ 1685 și pênĕ la 17 Marte 1693.—Nicolae Costinŭ.

(2) Logofĕtulŭ Mironŭ Costinŭ, fratele sĕŭ Hatmanulŭ Velicico și Costăkescii cu rudele lorŭ (*Nicolae Costinŭ* II, pag. 38).—Iordăchescii séŭ Cupărescii și cu ruda lorŭ Hatmanulŭ Bogdanŭ și cu «boierinașii feciori de mojici, Codreni și Gălățeni» eraŭ cu Cantemirŭ (*Niculcea*, II. pag. 304 și urm.) — Vorniculŭ Iordache Rusetŭ capulŭ Cupărescilorŭ, era, după ḑisa lui N. Costinŭ, «matca tuturorŭ «reutăților (II. 70).

(3) *Deux barons du pays*...... Suntemŭ în 1690. Logofĕtulŭ Mironŭ Costinŭ se retrăsese din viéța politică, dér Cantemir nu i se declarase pe față vrăjmașŭ de mórte. Mironŭ va fi omorîtŭ în Decembre 1692. Prin urmare, este probabilŭ ca fii sĕi sĕ fi fostŭ încă în funcțiuni. Astfelŭ fiindŭ, acestŭ *Petrascus* de care vorbescŭ d-nii de Castagnères și de Beauquesne, n'arŭ puté fi óre Pĕtrașcu, alŭ treilea fiŭ alŭ logofĕtului Mironŭ; și căsătoritŭ cu Safta, una din fetele lui Constantinŭ Cantemirŭ? — Câtŭ despre *Ioannes Boccus*, credemŭ că este Iónŭ Buhușŭ, fiulŭ póte alŭ lui Neculai Buhușŭ (*M. Costinŭ* I. 322) care era boierŭ învĕțatŭ și contimporanŭ alŭ lui Mironŭ (*Predoslovia* lui Mironŭ, I. 4). Iónŭ Buhușŭ era frate cu Hatmanulŭ Buhușŭ, credinciosulŭ lui Duca Bĕtrânulŭ, domnŭ de III-a óră în Moldova (1679—1684, *Const. Căpitanulŭ.* in *Mag. Ist.* II, pag. 21); elŭ fu logofĕtŭ în timpulŭ lui Constantinŭ Duca (1693—96, *Nic. Costinŭ*, II, 49); vel-paharnicŭ sub Antiohŭ Cantemirŭ (1696—1700, *Niculcea*, II, 256); caimacamŭ alŭ celei d'a doua domnii a lui Const. Duca; caimacamŭ alŭ primei domnii a lui Nic. Mavrocordatŭ (1709—1710, *Nic. Costinŭ*, II, 49 și 72).

«aceştia eraŭ împuterniciţĭ a oferi genera«luluĭ ţéra lorŭ; (1) că Häusler le-a ce«rutŭ 50 de pungĭ, 100 de caĭ şi 200 de «boĭ dreptŭ tributŭ; că, aceste condiţiunĭ «nefiindŭ primite de Moldovenĭ, Imperialiĭ «n'aŭ maĭ lăsatŭ pe boierĭ sĕ se reîntórcă la «eĭ acasă şi 'ĭ-aŭ pusŭ sub pază; că 'n fine, «unŭ cordeliarŭ renegatŭ începuse acéstă ne«gociaţiune şi o continua.

«Secretarulŭ meŭ a avutŭ aceste informa«ţiunĭ de la douĭ cordeliarĭ (2) din congre«gaţiunea *de Propaganda fide*, dintre carĭ u«nulŭ întreţine corespondenţă secretă cu ma«reie generalŭ alŭ Polonieĭ (3). Amêndouĭ a«ceştĭ cordeliarĭ nu suntŭ mulţămiţĭ de Hos«podarŭ şi de generalulŭ Häusler, de óre-ce «aceştia n'aŭ voitŭ sĕ le permită d'a aresta «pe colegulŭ lorŭ renegatŭ.

«Indată ce sosi secretarulŭ meŭ în Iaşĭ, «se dede straşnică poruncă pentru ca aceştĭ «douĭ călughărĭ sĕ nu 'lŭ védă de locŭ. Din «potrivă, porunca principeluĭ nu sluji de «câtŭ a 'nflăcăra şi maĭ multŭ dorinţa că-

(1) Minciunĭ de călughărĭ catolicĭ, după cum se va vedé din cuprinsulŭ chĭarŭ alŭ scrisóreĭ.

(2) Călughărĭ catolicĭ din ordinulŭ Fraţilorŭ Minoriţĭ aĭ S-tuluĭ Franciscŭ, întemeiatŭ la anulŭ 1223. — Vedĭ şi substanţialulŭ Memoriŭ alŭ P. S. părinteluĭ Episcopŭ Melchisedec: *Papismulŭ şi Starea actuală a Bis. ortodoxe în regatulŭ Românieĭ*. Bucurescĭ, 1883.

(3) Ión Stanislas Jablonowski, castelanulŭ Cracovieĭ, «hatmanulŭ celŭ mare alŭ coróneĭ leşescĭ». (*Nic. Costin*, II, pag. 35).

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

«şi dênsulŭ ceia ce sciamŭ de la Kapuke-«haià. Mĕ făcuiŭ că nu sciŭ nimicŭ şi îĭ re-«spunseiŭ ca şi Kapukehaieleĭ.

«Secretarulŭ meŭ a găsitŭ pe Domnŭ plinŭ «de scirile cele mincinóse ce respândescŭ «Germaniĭ, fiă despre pretinsa pace între «Maiestatea Vóstră şi Imperatorulŭ Leopold, «fiă despre învoiéla la care aŭ căḑutŭ, ḑicŭ «eĭ, principiĭ de Saxonia şi de Luneburg, «orĭ în privinţa moştenireĭ principeluĭ de «Saxa-Lauemburg. (1)

«In fine, acéstă provinciă (2) este convinsă «atâtŭ de adâncŭ de slăbiciunea Turcilorŭ, «încâtŭ cârmuitoriĭ eĭ nu se maĭ îndoescŭ «acum de locŭ, ci staŭ numaĭ de se gân-«descŭ cuĭ sĕ se dea: Germanilorŭ orĭ Po-«lonilorŭ. (3) Moldoveniĭ se vorŭ hotărî şi «vorŭ înclina de partea celora carĭ vorŭ «puté sĕ'ĭ apere maĭ bine de furia tătăréscă.

(1) Cérta dintre Ion-George III, electorulŭ Saxonieĭ, şi ducele Ernest de Braunschweig-Luneburg. Acesta din urmă luase parte cu imperatorulŭ şi cu electorulŭ de Brandeburg în contra luĭ Ludovicŭ XIV, şi câstigase câte-va victoriĭ în contra mareşalului de Créqui. Leopold îlŭ recompensă creându-lŭ electorŭ de Hanovra şi dându'i principatulŭ de Saxa-Lauemburg, care aparţinea ramureĭ primogenită a caseĭ luĭ Albert-Ursulŭ, adică ramureĭ Ascaniane de Saxa. De aci, pretenţiunile luĭ Ion-George III de Saxonia.

(2) Moldova.

(3) Polonilorŭ nu. Intrevederea de la Bârladŭ în Augustŭ 1686 arĕtase atâtŭ luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ câtŭ şi luĭ Cantemirŭ-Vodă că Polonia nu era puterea cu care principatele creştine arŭ fi putută face folositóre legăturĭ.

«Elŭ (1) a maĭ aflatŭ că uă legătură de prie-
«tiniă fórte strînsă domnesce între princi-
«pele Valachieĭ şi principele Moldoveĭ, cu
«tóte că acesta din urmă poruncesce óme-
«nilorŭ sĕĭ de la Constantinopoli sĕ respân-
«déscă vestĭ pe la Pórtă în contra celuĭ d'ân-
«tâiŭ (2). Totuşĭ, în ḑiua cândŭ sosi dênsulŭ (3)
«la Jaşĭ, Hospodarulŭ trămise îndată unŭ
«omŭ de olacŭ în Valachia şi, dupĕ şése
«ḑile, unŭ altulŭ sosi din Valachia la Iaşĭ.

«Secretarulŭ meŭ a comunicatŭ tóte ace-
«ste scirĭ şi ambasadoruluĭ tătărescŭ.

«Asceptândŭ ordinele regale, rĕmânŭ, Sire,
«alŭ Maĭestăţeĭ Vóstre pré plecatŭ, pré cre-
«dincĭosŭ şi pré umilitŭ supusŭ şi servitorŭ.

Pierre-Antoine de Castagnères de Châteauneuf.

(1) D. de Beauquesne.

(2) Âncă din 1688, Şerbanŭ Cantacuzenŭ, de necazulŭ Cupărescilorŭ şi cu sfaturile boĭerilorŭ moldovenĭ, băjeniţĭ în Muntenia de frica luĭ Iordake Rusetŭ, se hotărîse sĕ rĕstórne pe Cantemirŭ şi sĕ pună domnŭ în Moldova pe Ilie Drăguţescu. Şerbanŭ muri, «érŭ «gâlcéva şi zavistia cu Cupărescĭĭ totŭ aŭ rĕmasŭ şi la Brâncovénu «Vodă» (*Niculcea*, II, pag. 236). — In schimbulŭ gâlceveĭ ce le căuta Brâncovénu, Cupărescĭĭ îlŭ pîraŭ şi eĭ la Constantinopoli, unde se afla atuncĭ Laskarake Rusetŭ curatorŭ alŭ Moldoveĭ. — Din câte ne spunŭ cronicariĭ noştri şi din câte ni-e datŭ sĕ vedemŭ prin documentele străine, nu credemŭ sĕ fi avutŭ istoria boĭerimeĭ ambelorŭ ţĕrĭ române uă epocă de intrige şi gâlcevĭ diplomatice, maĭ bogată ca acésta dintre 1685 şi 1715.

(3) D. de Beauquesne. — Frasele d-luĭ de Castagnères suntŭ încâlcite şi lungăreţe ca vaĭ de lume; n'aŭ nicĭ urmă de simetria şi cadenţa fraseĭ scriitorilorŭ celorŭ marĭ aĭ secoluluĭ luĭ Ludovicŭ XIV. Alţiĭ eraŭ diplomaţiĭ carĭ, dupĕ spusa luĭ Michelet, scriaŭ ca Dómna de Sévigné.

Ceia ce reese maĭ ântâiŭ din acéstă scrisóre este bănuĭéla care a născutŭ în sufletulŭ ambasadoruluĭ în privința luĭ Constantinŭ Cantemirŭ. Pênĕ acum, d. de Castagnères credea pe Domnulŭ Moldoveĭ departe d'a fi partisanŭ alŭ politiceĭ germane; destăĭnuirile d-luĭ de Beauquesne îĭ schimbă părerile și, mulțămită dulcilorŭ și multŭ cuviósclorŭ cuvinte ale călughărilorŭ catoliciĭ, d. de Castagnères se va teme și de Cantemirŭ, va lucra și în contră'ĭ la Constantinopoli.

Scia în 1650 Mateiŭ Basarabŭ ce voia se dică sinceritatea călughărilorŭ catoliciĭ cari lucraŭ, ca Parceviciĭ, la liberarea micelorŭ state creștine de sub jugulŭ Turcilorŭ; și de aceia, nu da episcopuluĭ de Marțianopoli instrucțiunĭ scrise, pentru a colinda cu dênsele pe la curțile suveranilorŭ creștinĭ.

Preoțiĭ catoliciĭ, organisațĭ cum eraŭ atunciĭ, maĭ cu sémă în Moldova, (1) formaŭ unŭ felŭ de statŭ în statŭ; eraŭ pentru séŭ în contra Domnilorŭ cari cârmuiaŭ țéra; îĭ ajutaŭ séŭ îĭ pîraŭ, suscitându-le uă mulțime de greutățĭ în Germania séŭ în Polonia. Adeseorĭ, Roma era asurdită de reclamațiunile episcopilorŭ și superiorilorŭ de la Bacăŭ, Iașĭ și Seretŭ; la rândulŭ lorŭ, Papiĭ asurdiaŭ pe ambasadoriĭ puterilorŭ creștine de la

(1) *Archiv für Oesterreichische Geschichte,* stud. cit. alŭ comiteluĭ Pejacseviciĭ. pag. 350—360.—V. și Hurmuzaki : *Fragmente din Istoria Românilorŭ,* ediț. ministeriuluĭ Instr. publice, pag. 299, 311-315.

Constantinopoli. Pe faţă, nimenĭ nu lucra cu maĭ multă ardóre la uşurarea grelelorŭ sarcinĭ cari apĕsaŭ pe grumaziĭ bietelorŭ ţĕrĭ; în fondŭ, Franciscaniĭ şi Cordeliariĭ, Dominicaniĭ şi Jesuiţiĭ, carĭ treceaŭ prin Moldova séŭ se aciolaŭ la Iaşĭ şi în tótă ţéra, căutaŭ sĕ prindă rădĕcinĭ, sĕ câştige véḑă, sĕ intre — ambiţiunea supremă a cleruluĭ catolicŭ — în afacerile politice ale principatuluĭ.

Toţĭ, pe întrecute, nu puteaŭ sĕ sufere ca aceste douĕ frumóse ţĕrişóre sĕ nu recunóscă autoritatea şi supremaţia papale, sĕ nu se bucure de ródele civilisaţiuneĭ catolice (1). Mulţămită întinselorŭ lorŭ relaţiunĭ, superioriĭ ordinelorŭ stabilite în ţéră se încercaŭ în tótă vremea sĕ apuce uă trecere órecare la Domniă; sĕ se imprietenéscă ântâiŭ, pentru a'lŭ subjuga pe urmă, cu părintesculŭ, blândulŭ şi ignorantulŭ clerŭ românŭ; sĕ câştige în fine, şi în ţĕrile române, puterea omenéscă fără de care cea divină, aci pe pămêntŭ, este atâtŭ de stérpă şi de neputinciósă.

La tóte adimenirile catolicilorŭ, mitropoliţiĭ şi episcopiĭ ortodoxĭ rĕspundeaŭ totdéuna c'unŭ *non possumus* absolutŭ; adesea-orĭ, în candórea lorŭ naivă, uniĭ din episcopiĭ muntenĭ şi moldovenĭ nicĭ nu înţelegeaŭ profundele şi întortochiatele laţurĭ ce le 'ntindeaŭ călugăriĭ catolicĭ. Cea maĭ mare parte a cleruluĭ românŭ era ca acelŭ episcopŭ de care vorbesce Dumitru Cantemirŭ :

(1) Cum s'a bucuratŭ poporulŭ espaniolŭ !

homo simplex et divinis scripturis parum exercitatus.(1) Dreptŭ credincioşĭ în legea strămoşéscă, recunoscêndŭ autoritatea patriarchilorŭ de la Ochrida şi de la Constantinopoli, părêndŭ chiar că ignoră esistenţa unuĭ clerŭ catolicŭ în Moldova, clerulŭ ortodoxŭ păstoria în pace oile cuvêntătóre, neamestecându-se în ale politiceĭ, de câtŭ atuncia când şi acolo unde îĭ chiămaŭ aşeḑămintele ţĕriĭ, obiceiulŭ pămêntuluĭ.

De multe orĭ, călugăriĭ catolicĭ încercaseră sĕ reîncépă lupta de cucerire ce conduseseră cu atâta stăruinţă, din alŭ XI-lea pênĕ în alŭ XV-lea secolŭ, Papiĭ de la Roma, în principatele carpatine; de multe orĭ, dupĕ îndemnulŭ cardinalilorŭ din Viena, Varsovia şi Roma, superioriĭ Minoriţilorŭ şi Episcopiĭ de Bacăŭ şi de Seretŭ dedeseră a combate acea *haeretica pravitas* a Românilorŭ, eretica perversitate de care vorbise odinióră Ionŭ XXII, în scrisorile séle către principiĭ dunărenĭ (2); de multe orĭ, creḑêndŭ că vorŭ prinde în laţŭ cu binele pe mitropoliţiĭ şi episcopiĭ românĭ, călugăriĭ intonaseră cântulŭ împăciuitorŭ alŭ decretuluĭ de unire, din conciliulŭ de la Florenţa.

«Bucure-se cerurile şi tresalte pămêntulŭ, căcĭ

(1) Omŭ cu frica Domnuluĭ, dér puţin dedatŭ cu sfintele scripturĭ. — Cantemirŭ : *Descriptio Moldaviae*, III, 1. Ediţ. academică.

(2) Hurmuzaki : *Fragmente din Istoria Românilorŭ*, ediţ. cit. Bucurescĭ, 1879. Pag. 241.

«rădicatu-s'a dintre noĭ păretele care despărţia «biserica Rĕsăritululĭ de biserica Apusuluĭ».(1)

Nimicŭ nu le folosia, căcĭ, la tóte încercările lorŭ, clerulŭ românŭ rĕspundea cu indiferenţă, cu uă nepăsare cu atâtŭ maĭ pronunţată cu câtŭ adesea, ea nu era prefăcută, ci fórte adevĕrată. Cum ḑiserămŭ maĭ susŭ, mitropoliţiĭ şi episcopiĭ Moldoveĭ şi Valachieĭ nu 'nţelegeaŭ totdéuna cele ce le spuneaŭ călugăriĭ catolicĭ.

Vĕḑêndŭ că cu clerulŭ indigenŭ nu potŭ face nimicŭ, călugăriĭ catolicĭ reveniaŭ la Domnĭ. La acestia, cu rugăminte, cu recomandaţiunĭ şi chiar cu ameninţărĭ, eĭ se siliaŭ sĕ capete puterea. Domniĭ năzuiaŭ din rĕsputerĭ a'ĭ isola, nu le daŭ nimicŭ, îĭ sciaŭ pe degete, le cunosceaŭ fórte bine spiritulŭ de intrigă şi întinsele lorŭ relaţiunĭ : eraŭ decĭ sigurĭ că curţile vecine vorŭ fi informate de totŭ ce se petrece în ţéra lorŭ, décă cuvioşiĭ călugărĭ catolicĭ vorŭ fi în posiţiune d'a afla trebile interne ale principatuluĭ. Câtŭ de bine ênsĕ sĕ'şĭ fi ascunsŭ mişcările Domniĭ, eleviĭ luĭ Loyola le ghiceaŭ gândurile şi citeaŭ în afacerile şi viitorulŭ Moldoveĭ cu aceiaşĭ înlesnire cu care citeaŭ

(1) [illegible] XXII [illegible] ecclesiam».

în cartea luĭ Juan de Mariana (1) cum sĕ omóră principiĭ cari nu se închină la popĭ. — Cândŭ n'aveaŭ nimicŭ de spusŭ, scorniaŭ lucrurĭ la carĭ Domniĭ nicĭ nu visaseră, numaĭ ca eĭ sĕ aĭbă cu ce sĕ'șĭ umple rapórtele cari plecaŭ în Germania și în Polonia.

Cum! îșĭ diceaŭ, înflăcărațĭ de evangelica lorŭ ură Jesuițiĭ din Moldova, cum óre. nu vomŭ ajunge noĭ a stăpâni și conduce spre adevĕrata fericire acestŭ micŭ principatŭ? Cândŭ imperiulŭ Germaniei e pe mâna Jesuituluĭ Müller, Capucinuluĭ Sineli, Jesuituluĭ Menegatti și Franciscanuluĭ Spinola (2); cândŭ stăpânimŭ Polonia și suntemŭ pe cale d'a smulge diavoluluĭ sufletele Transilvanilorŭ rătăcițĭ, numaĭ Moldova sĕ ne scape!

In 1689, c'unŭ anŭ înaintea scrisoreĭ de maĭ susŭ, Jesuițiĭ francesi Avril și Beauvoillier trecură prin Moldova (3). Cantemirŭ se feri câtŭ putu sĕ nu le dea nimicŭ de bănuitŭ. Cu tóte precauțiunile Domnuluĭ, Avril și Beauvoillier, de și ședură numaĭ 8 dile în Iașĭ, totŭ isbutiră a descoperi unŭ tractatŭ secretŭ încheiatŭ de Cantemirŭ cu Impĕ-

(1) Celebra *De rege et regis institutione,* care împinse pe Ravaillac sĕ omóre pe Henricŭ IV.

(2) Louis Léger : *Histoire de l'Autriche-Hongrie,* Paris, 1879, 1 vol. în 8⁰. pag. 260.—Leopold, imperatorulŭ Germanieĭ, se prostise de totŭ pe mâna popilorŭ, încâtŭ Vienesiĭ îĭ scriaŭ în tóte nopțile pe porțile palatuluĭ imperialŭ : *Leopolde, sis Caesar et non musicus, sis Caesar et non Jesuita,* — adică : Leopolde, fiĭ împĕratŭ érŭ nu lăutarŭ, fiĭ împĕratŭ érŭ nu iesuitŭ.

(3) *Tesaurŭ de Monum. Ist.* Tom. III: *Voyage de Moldavie,* pag. 199.

ratulŭ, şi 'lŭ descoperiră atâtŭ de bine încâtŭ îĭ cunoscură pênĕ şi articolele, *ponturile* din care se compunea.

Cu astfelŭ de descoperirĭ, călugăriĭ catolicĭ făceaŭ domnilorŭ viéţă amară atâtŭ în ţĕrile vecine, câtŭ, şi maĭ cu sémă, la Constantinopoli, unde ambasadoriĭ creştinĭ se serviaŭ de rapórtele pré-cuvioşilorŭ pentru a pîrî şi condamna politica domnéscă. De aceia, atâtŭ boieriĭ, pârcălabiĭ de graniţă şi Domniĭ înăuntrulŭ ţĕriĭ căutaŭ a'ĭ face sĕ trécă iute prin Moldova şi prin Valachia şi, cândŭ era cu putinţă, sĕ'ĭ abată prin Basarabia.—Acestea, pentru ceĭ carĭ numaĭ călĕtōriaŭ prin Moldova ca Avril şi Beauvoillier; ceĭ stabiliţĭ în Iaşĭ şi aiurea eraŭ maĭ greŭ de supraveghiatŭ şi cârmuitŭ. Indată ce Domnulŭ voia sĕ'ĭ strîngă maĭ de aprópe, călugăriĭ catolicĭ se răpeḑiaŭ cu plângerĭ la Curţile vecine.

Singurulŭ miḑlocŭ de luptă ce rĕmânea Domnilorŭ deştepţĭ era acela d'a aţâţa certe între călugăriĭ catolicĭ de douĕ ordine diferite, bunióră între Franciscanĭ şi Cordeliarĭ. Mâncându-se între dênşiĭ în privinţa preponderanţeĭ, pré-cuvioşiĭ servitorĭ aĭ luĭ Christŭ lăsaŭ pe Domnĭ în pace sĕ'şĭ orînduiască trebile fără frică d'a fi spionaţĭ pe totŭ minutulŭ.

De altmintrelĭ, ceĭ cari se aflaŭ în Moldova eraŭ admirabilŭ de bine organisaţĭ. Dupĕ Bandini şi dupĕ Parcevicĭ, urmă în scaunulŭ episcopalŭ

de la Bacăŭ Vito Piluzzio (1). Câte şi treĭ aceştĭ prelaţĭ căutară a 'ntinde dominaţiunea şi puterea lorŭ şi isbutiră, cu tótă oposiţiunea Domnilorŭ, atâtŭ de bine, în câtŭ vomŭ vedé că, peste câţĭ-va anĭ, îndată după pacea de la Carlovicĭ, călugăriĭ catolicĭ vorŭ cere, prin miḑlocirea imperatoruluĭ Germanieĭ şi a regeluĭ Francieĭ, împuternicire oficială de la Sultanŭ ca să propoveduiască catolicismulŭ în ţĕrile românescĭ.

Din fericire pentru România şi liniscita practică a religiuneĭ strămoşescĭ, guvernulŭ Sublimeĭ-Porţĭ nu voi sĕ acorde călugărilorŭ împuternicirea cerută. Turciĭ credeaŭ p'atuncĭ, şi nu se înşelaŭ cu totulŭ, că Munteniĭ şi Moldoveniĭ suntŭ şi rĕmânŭ credincioşĭ Porţeĭ, numaĭ din ura ce le inspiră Biserica Romeĭ, schisma latină (2).

Orĭ-cum arŭ fi ênsĕ, la data scrisoreĭ ce dederămŭ maĭ susŭ, Minoriţiĭ, cu ajutorulŭ luĭ Alecsandru VIII (1689—1691) se vîraŭ câtŭ puteaŭ în tóte afacerile Moldoveĭ; eraŭ cândŭ pentru alianţa cu Polonia, cândŭ pentru alianţa cu Germania.

Certele cari se iscaŭ, spre binele Domnuluĭ, între călugăriĭ catolicĭ, partisanĭ aĭ acestorŭ douĕ alianţe, daŭ nascere la incidente ca acelea de care

(1) Hăsdĕu : *Arhiva Istorică*, I, I, pag. 176.—Bianu : *Vito Piluzio*, în *Columna luĭ Traian*, Maiŭ-Iunie 1883.

(2) Scrisórea d-luĭ de Ferriol către Ludovicŭ XIV, din Pera 2 Octobre 1702, şi alte scrisorĭ cu date posterióre.

ne vorbiră domniĭ de Beauquesne și de Castagnères în scrisórea de la 15 Iuniŭ 1690.

La 24 Iuliŭ 1690, ambasadorulŭ anunță Regeluĭ (1) că s'a trimisŭ ordine principeluĭ Munteniеĭ d'a însoți cu oștile séle pe Tököly în Transilvania. D. de Castagnères adauge :

«Pentru a combate rěulŭ efectŭ alŭ sgo-«motelorŭ respândite în principatele române «cu rele intențiunĭ de partita germană, asu-«pra mergeriĭ rěsboiuluĭ franco-europeanŭ, «amŭ trămisŭ scrisorĭ Domnilorŭ Valachieĭ și «Moldoveĭ, prin cari le anunțŭ victoria ma-«reșaluluĭ de Luxembourg asupra armatelorŭ «confederate, și victoria navală a floteĭ fran-«cese asupra celorŭ englesă și olandesă.» (2)

In 9 Septembre vestea victorieĭ de la Zernescĭ

(1) Scrisóre din Pera.

(2) Bătăliele câștigate de Luxembourg asupra Germanilorŭ și Englesilorŭ, comandațĭ de regele Guillaume la Fleurus, Steinkerque și Nervinden. Tóte aceste bătăliĭ, ḑice Voltaire (*Siècle de Louis XIV*, § 14), produceaŭ maĭ multă gloriă de câtŭ folóse. Dupě fie-care victoriă arŭ fi trebuitŭ sě se cânte, din causa numěruluĭ înfiorătorŭ de rănițĭ, în locŭ de vesele și resunătóre *Te Deum*, jalnice și sfîșietóre *De profundis*. — In ceia ce privesce victoria navală, d. de Castagnères vrea să vorbéscă de succesele comiteluĭ de Tourville, vice-amiraluluĭ mărilorŭ levantine în contra Englesilorŭ lângă insula Wight și în golfulŭ Tingmouth (Devon). Acestŭ marinar va perde în 1692 celebra bătăliă navală de la Hogues.

ajunse în Constantinopoli. D. de Castagnères se grăbesce a anunţa pe Rege (1).

«*Sire*,

«Acum vro câte-va ḑile, unŭ Turcŭ care «se întorcea de la graniţele Transilvaniei a «adusŭ vestea trecerii armatei otomane în «acea provincie, precum şi aceia a prinde-«derei generalului Häusler. Turculŭ a mai «spusŭ că, trecêndŭ prin Bucuresci, a vĕḑutŭ «unŭ olacŭ alŭ Domnului Valachiei care a-«ducea acéstă scire Principesei-mume.

«Aci, amŭ mai asceptatŭ pênĕ sĕ ni se «adeverésca, dér, în fine, duhovniculŭ(2) prin-«cipelui Brâncovénu mi-a adusŭ ieri uă scri-«sóre pe care i-a scris'o principesa la 27 «ale lunei trecute şi 'n care se confirmă nou-«tatea dată de Turcŭ. Principesa a mai tră-«misŭ preotului şi scrisórea fiului sĕŭ, (Brân-«covénu) care e de la 21 (3) şi în care vĕ-

(1) Scrisóre din Pera, 9 Septembre 1650,—primită la Paris în 5 Octobre.

(2) Fi-va acestŭ duhovnicŭ, popa Nicolae, «carele Grecŭ fiindŭ era vechiă slugă a casei M. S. lui Constantinŭ-Vodă, şi omŭ fórte politicŭ, sciutŭ şi vrednicŭ în tóte»? —(Grecénu în *Mag. Ist.* II, pag. 48).— Popa Nicolae muri în 9 Octobre 1700 (*Ibidem*, pag. 354). — Totŭ acestŭ popă, Nicolae Greculŭ de la Sinope, tractă şi încheiă căsătoria Elenei Brâncovénu cu Scarlatŭ A. Mavrocordatŭ. Elŭ aduse pe tênĕrulŭ şi învĕţatulŭ mire în ţéră (*Cronica anonimă*, în *Mag. Ist.* V, pag. 162).

(3) Nu de la 22?—Istoricii români daŭ 12 Augustŭ stilŭ vechiŭ fiindŭ în secolulŭ alŭ XVII adaugemŭ 10 pentru a ajunge pe Gregoriani

ne vorbiră domnii de Beauquesne și de Castagnères în scrisórea de la 15 Iuniŭ 1690.

La 24 Iuliŭ 1690, ambasadorulŭ anunță Regelui(1) că s'a trimisŭ ordine principelui Munteniei d'a însoți cu oștile séle pe Tököly în Transilvania. D. de Castagnères adauge :

«Pentru a combate rěulŭ efectŭ alŭ sgo-«motelorŭ respândite în principatele române «cu rele intențiuni de partita germană, asu-«pra mergerii rěsboiului franco-europeanŭ, «amŭ trămisŭ scrisori Domnilorŭ Valachiei și «Moldovei, prin cari le anunțŭ victoria ma-«reșalului de Luxembourg asupra armatelorŭ «confederate, și victoria navală a flotei fran-«cese asupra celorŭ englesă și olandesă.» (2)

In 9 Septembre vestea victoriei de la Zernesci

(1) Scrisóre din Pera.

(2) Bătăliele câștigate de Luxembourg asupra Germanilorŭ și Englesilorŭ, comandați de regele Guillaume la Fleurus, Steinkerque și Nervinden. Tóte aceste bătălii, dice Voltaire (*Siècle de Louis XIV*, § 14), produceaŭ mai multă gloriă de câtŭ folóse. După fie-care victoriă arŭ fi trebuitŭ sě se cânte, din causa numěrului înfiorătorŭ de răniți, în locŭ de vesele și resunătóre *Te Deum*, jalnice și sfîșietóre *De profundis*. — In ceia ce privesce victoria navală, d. de Castagnères vrea să vorbéscă de succesele comitelui de Tourville, vice-amiralulŭ mărilorŭ levantine în contra Englesilorŭ lângă insula Wight și în golfulŭ Tingmouth (Devon). Acestŭ marinar va perde în 1692 celebra bătăliă navală de la Hogues.

ajunse în Constantinopoli. D. de Castagnères se grăbesce a anunța pe Rege (1).

«*Sire*,

«Acum vro câte-va dile, unŭ Turcŭ care «se întorcea de la granițele Transilvaniei a «adusŭ vestea treceriĭ armateĭ otomane în «acea provincie, precum și aceia a prinde-«dereĭ generaluluĭ Häusler. Turculŭ a maĭ «spusŭ că, trecêndŭ prin Bucurescĭ, a vĕdutŭ «unŭ olacŭ alŭ Domnuluĭ Valachieĭ care a-«ducea acéstă scire Principeseĭ-mume.

«Aci, amŭ maĭ asceptatŭ pênĕ sĕ ni se «adeveréscă, dér, în fine, duhovniculŭ(2) prin-«cipeluĭ Brâncovénu mi-a adusŭ ierĭ uă scri-«sóre pe care i-a scris'o principesa la 27 «ale luneĭ trecute și 'n care se confirmă nou-«tatea dată de Turcŭ. Principesa a maĭ tră-«misŭ preotuluĭ și scrisórea fiuluĭ sĕŭ, (Brân-«covénu) care e de la 21 (3) și în care vĕ-

(1) Scrisóre din Pera, 9 Septembre 1650,—primită la Paris în 5 Octobre.

(2) Fi-va acestŭ duhovnicŭ, popa Nicolae, «carele Grecŭ fiindŭ era vechiă slugă a caseĭ M. S. luĭ Constantinŭ-Vodă, și omŭ fórte politicŭ, sciutŭ și vrednicŭ în tóte»? — (Grecénu în *Mag. Ist.* II, pag. 48).— Popa Nicolae muri în 9 Octobre 1700 (*Ibidem*, pag. 354). — Totŭ acestŭ popă, Nicolae Greculŭ de la Sinope, tractă și încheiă căsătoria Eleneĭ Brâncovénu cu Scarlatŭ A. Mavrocordatŭ. Elŭ aduse pe tênĕrulŭ și învĕțatulŭ mire în țéră (*Cronica anonimă*, în *Mag. Ist.* V, pag. 162).

(3) Nu de la 22?—Istoriciĭ românĭ daŭ 12 Augustŭ stilŭ vechiŭ fiindŭ în secolulŭ alŭ XVII adaugemŭ 10 pentru a ajunge pe Gregorianĭ

«ḑuiŭ că, în aceiașĭ ḑi de 21, cele douĕ oștĭ «vrăjmașe, dupĕ ce aŭ statŭ faţă în faţă fără «sĕ se încaiere, de la 11 ore de diminéţă și «pênĕ la patru ore séra, s'aŭ luatŭ în fine la «luptă. Bătalia a fostŭ crâncenă, dér n'a ţi-«nutŭ de câtŭ unŭ pătrarŭ de oră.(1) Impe-«rialiĭ, cari eraŭ în numĕrŭ de 7000, Ger-«manĭ și Ungurĭ, aŭ fostŭ cu totulŭ învinșĭ.

«Comitele Șandor a prinsŭ pe generalulŭ «Häusler(2) și patru colonelĭ. Ginerele fo-«stuluĭ principe alŭ Valachieĭ *Palatianno*(3) a «căḑutŭ în luptă și dupĕ ce capul sĕŭ a statŭ «câte-va ore înaintea cortuluĭ comiteluĭ Tö-«köly, l'aŭ trămisŭ la Bucureștĭ, unde a «fostŭ datŭ prin târgŭ ș'apoĭ espusŭ pe uă «piaţă publică(4).

(1) Grecénu (II, pag. 162) și Laurianŭ (pag. 492) spunŭ uă jumĕtate de oră.

(2) Nu sciŭ décă Comitele Șandor a prinsŭ cu mâna sa pe generalulŭ Häusler. Nicĭ unulŭ din cronicariĭ noștri cari vorbescŭ de bătălia de la Zernescĭ — și vorbescŭ maĭ toţĭ — nu scriŭ nicĭ unŭ cuvêntŭ despre acéstă vitejiă a locotenentuluĭ luĭ Tököly. — D. de St. Priest (*op. cit.* pag. 101) ḑice că Vizirulŭ Mustafa Kiupruli a prinsŭ pe Häusler. Dintre Kiupruliĭ nu eraŭ nicĭ unulŭ la Zernescĭ. d. de St. Priest nu cunósce nicĭ una din scrisorile d-luĭ de Castagnères.

(3) Bălăcénu, «omŭ plinŭ de vitejiĭ și de părerĭ nebune, cum eraŭ toţĭ Bălăceni». *Cronica anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V, pag. 103.

(4) *Niculcea* : «L'aŭ pusŭ într'unŭ prepelécŭ în miḑloculŭ ogrăḑiĭ și i-aŭ șeḑutŭ vre-unŭ anŭ capulŭ în prepelécŭ (II. pag. 238). — D. M. Kogălnicénu : «Brâncovénu îngropă la Bucurescĭ pe Bălăcénu cu marĭ onorurĭ». (*Histoire de Valachie,* ediţ. cit. pag. 239.)

generaluluĭ. Brâncovénu e perdutŭ în ochiĭ Turcilorŭ; Tököly va stăpâni atâtŭ Ardélulŭ câtŭ şi Valachia.

Din nefericire pentru bucuria şi grabnicele suposiţiunĭ ale d-luĭ de Castagnères, Brâncovénu, Constantinŭ Stolniculŭ şi ceĭ-l-alţĭ boierĭ învĕţaţĭ carĭ alcătuiaŭ sfatulŭ Domnuluĭ românŭ, nu eraŭ atâtŭ de naivĭ pe câtŭ îĭ credea ministrulŭ Franciei.

Maĭ ântâiŭ, în contra suposiţiunilorŭ d-luĭ de Castagnères şi comiteluĭ ungurŭ, nicĭ uă hârtiă compromiţĕtóre nu se descoperi în cartónele luĭ Häusler, érŭ vrăjmăşia cruntă a generaluluĭ în contra luĭ Brâncovénu încurcă pe Tököly şi pe consiliariĭ sĕĭ. Nu sciaŭ ce sĕ maĭ scriă d-luĭ de Castagnères care, după datele lorŭ, scria Regeluĭ; eĭ nu găsiseră nicĭ una din acele probe sdrobitóre cu carĭ sĕ prăpădéscă pe Brâncovénu la Constantinopolĭ. Brâncovénu fusese câtŭ p'aci sĕ se încaere cu Häusler în cortŭ la Tököly(1).

(1) Grecénu, care scria cronica sa sub dictarea luĭ Brâncovénu, povestesce scena dintre Domnŭ şi generalulŭ germanŭ aşa în câtŭ nu sângeră adâncŭ amorulŭ-propriŭ alŭ luĭ Brâncovénu (*Mag. Ist.* II, pag. 163).—Cronicarul anonimŭ (de la 1689 încóce) o spune pe şleaŭ şi totŭ ast-felŭ o dă şi d. Ubicini (*Revue de Géographie*, Ianuariŭ 1880) în «*La Moldavie en* 1785, urmarea unuĭ ḑiarŭ de călĕtoriă de la Iaşĭ la Constantinopolĭ, de comitele de Hauterive (frate sĕŭ rudă cu abatele-cavalerŭ de Hauterive, secretarulŭ luĭ Alexandru Ipsilante şi de care vorbescŭ scrisorile d-luĭ de Choiseul-Gouffier către d. de Vergennes. *Colecţ. Odobescu*). — Scena, după d. de Hauterive, se petrece ast-felŭ : *Servus es, domine Häusler,* ḑice ântâiŭ

Némțulŭ ura pe Domnulŭ românŭ maĭ multŭ de câtŭ pe toțĭ ceĭ-l-alțĭ comandanțĭ aĭ oștirilorŭ aliate, pentru că, pare-se, elŭ și oștenii luĭ contribuiseră maĭ multŭ la strălucita victoriă de la Zernescĭ.

Speranțe decĭ deșérte!

Tököly crăpa de ciudă; Brâncovénu, cu acea «megalopsichiă» de care ne vorbesce Grecénu, maĭ asceptă pênĕ cândŭ sĕ se alégă la unŭ felŭ, după serbarea de la Christianĭ, și începu sĕ se pregătéscă de întorsŭ la scaunulŭ sĕŭ. Voia sĕ fiă corectŭ pênĕ la fine și se făcea că nu 'nțelege de locŭ politica luĭ Tököly, că nu sciă nicĭ una din *mosafirnicele marghiolii* pe carĭ iubitulŭ sĕŭ amicŭ și aliatŭ i le juca la Constantinopolĭ.

Care ênsĕ nu'ĭ fu mirarea cândŭ Tököly ĭĭ spuse curatŭ că și elŭ se va 'ntórce în Téra-Românéscă cu cetele ostașilorŭ sĕĭ. In locŭ d'a rĕmâne în Ardélŭ și d'a lucra la treptata cucerire a principatuluĭ cu care de atâtea orĭ l'învestise bine-voitorulŭ

Brâncovénu cu ironiă; *Servus factus sum hodie, sed tu, servus es ab ortu*, replică Némțulŭ nu fără crudă potrivélă.—Cronicarulŭ anonimŭ pune 'n gura Brâncovénuluĭ aceste ironice cuvinte: «Jupâne Häusler, «ți-amŭ adusŭ óspețĭ (Sultanulŭ tătărescŭ, Seraskierulŭ, Tököly, Lupu «Bogdan,) carĭ ți-amŭ scrisŭ că'țĭ voiŭ aduce; primesce-ĭ. Érŭ elŭ «rĕspunse luĭ Constantinŭ-Vodă: Nu te bucura de acéstă întêmplare, «că de amŭ perdutŭ noĭ rĕsboiulŭ, împĕratulŭ nostru maĭ are ca «noĭ mulțĭ, ci te bucură de vrăjmașulŭ tĕŭ Bălăcénu că a peritŭ; «că eŭ, ca sĕ'lŭ mântuĭ pe elŭ, amŭ cădutŭ în robiă; și, de și suntŭ «robŭ, *astă-dĭ amŭ cădutŭ în robiă*, *érŭ tu, robŭ escĭ de cândŭ te-a «făcutŭ tată-tĕŭ*. (*Mag. Ist.* V. pag. 114).

Sultanŭ, Tököly, la audulŭ sosireĭ trupelorŭ germane sub marchisulŭ de Baden, o lua la sănĕtósa, lăsa Transilvania în plata sfântuluĭ și cădea iérășĭ pe spinarea Țĕriĭ-Românescĭ.

Și răbdarea are unŭ capĕtŭ în tóte sufletele! Brâncovénu, scosŭ din pepenĭ de jafurile oștilorŭ luĭ Tököly care'lŭ însoția 'n țéră, rĕsuflă la Ploescĭ de față cu Seraskerulŭ și cu Chanulŭ Tătărescŭ. Și pe cândŭ boieriĭ luĭ reclamaŭ la Pórtă în contra hoțielorŭ luĭ Tököly, Brâncovénu, cu Ungurulŭ la Ploiescĭ, «prigonélă avea și cértă, pentru rĕutățile «ce păgâniĭ luĭ ostașĭ a face începuseră, împu«tându'ĭ Domnulŭ și mustrându'lŭ pentru nădejdea «cea de prieteșugŭ ce cu dênsulŭ avea, pentru «multa slujbă de dragoste ce'ĭ arĕtase; iérŭ elŭ, «cu câtŭ Dumnedeirea de dênsulŭ era depărtată «și creștinĕtatea, cu atâtŭ și elŭ de prieteșugŭ nu «se lipia, ci, dupĕ tirănésca și păgânésca luĭ fire «ce avea, maĭ multŭ asupra creștinilorŭ se sĕl«băticia, și, cu tótă împrotivnicirea, da voiă ho«țilorŭ luĭ stricăciunĭ și prédă creștinilorŭ sĕ facă, «carĭ cumplite rĕutățĭ țĕreĭ făcea, nicĭ de Seras«kerulŭ, nicĭ de Impĕrăția temere avêndŭ» (1).

Violența cu care boieriĭ, dupĕ instrucțiunile luĭ Brâncovénu, protestară la Constantinopolĭ în contra neomenóseĭ purtărĭ a comiteluĭ Tököly, aruncă pe acesta peste Dunăre, din ordinulŭ Sultanuluĭ.

(1) *Cronica anonimă* de la 1689 încóce. *Mag. Ist. V.*

Tököly iernă la Vidinŭ; cetele séle făceaŭ din cândŭ în cândŭ incursiunĭ în România-Mică ca sĕ fure şi sĕ jăfuie. Mehedinţeniĭ le tăiară pofta d'a maĭ trece Dunărea frecându'ĭ în vr'o câte-va rândurĭ oltenesce de totŭ, érŭ Vizirulŭ care se afla la Singidunŭ mustră aspru pe Tököly pentru mişeliele luĭ.

Dintre toţĭ, celŭ care, la finele luĭ 1690, avea dreptate d'a nu fi de locŭ mulţămitŭ, era, de sigurŭ, ambasadorulŭ mareluĭ Rege alŭ Francieĭ, onor. d. de Castagnères. Mânia sa era împărtăşită de d. de Louvois, a căruĭ politică se prăbuşia în Orientŭ, din causa piedicelorŭ ce'ĭ puneaŭ în cale nesce *necunoscuţĭ*, dupĕ cum Ludovicŭ XIV numia pe Brâncovénu, Domnulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ.

XII.

1691—1692

Anulŭ 1691 începe cu greŭ și cu grijĭ marĭ pentru Constantinŭ Brâncovénu.

Marchisulŭ de Baden plecase din Transilvania la Viena și lăsase în locu'ĭ, capŭ alŭ armateĭ de ocupațiune, pe generalulŭ comite de Veterani.— Desgustatŭ pênĕ în adânculŭ sufletuluĭ de politica ungară a Turcilorŭ și de intrigele multiple carĭ se plămădiaŭ în contră'ĭ la Constantinopolĭ, Domnulŭ românŭ ascultă cu atențiune propunerile de alianță ale comandantuluĭ germanŭ. Pe Veterani, Brâncovénu 'lŭ cunoscea de multŭ și nu'lŭ ura ca pe Häusler, a căruĭ fire mojică și sĕlbatică displăcea fórte caracteruluĭ liniscitŭ și eminamente diplomaticŭ alŭ Domnuluĭ Munteniеĭ.

Se vede că Brâncovénu și Veterani îșĭ trămiseseră unulŭ altuia diferițĭ emisarĭ, căcĭ negociațiunile carĭ se urmaŭ între dênșiĭ, fuseseră simțite la Constantinopolĭ.

D. de Castagnères nu perde vremea, merge 'ndată la Vizirŭ și, întemeiându-se pe primele sgomote ce audise de la vrăjmașiĭ Domnuluĭ, începe ataculŭ care va costa pe Brâncovénu atâta muncă și atâtea parale.

Ambasadorulŭ scrie: (1)

«*Sire*,

«........Aduseiŭ pe urmă vorba și asupra «principeluĭ Valachieĭ, după ce apărasemŭ «cu căldură pe comitele Tököly (2). Crequiŭ «că venise timpulŭ sĕ vorbescŭ Viziruluĭ pe «față în contra principeluĭ Valachieĭ, și 'ĭ «dedeiŭ, cu acéstă ocasiune, destule probe «care 'lŭ vorŭ face sĕ bănuĭască pe Brân-«covénu. *Eŭ suntŭ convinsŭ că arŭ fi unŭ «mare bine, décă Pórta l'arŭ destitui*. Amŭ și «pusŭ eŭ ceva temeiŭ în acéstă privință (3), «și 'mĭ permitŭ a mĕ mândri cu speranța «aceia că, décă domnulŭ Valachieĭ împinge «maĭ departe negociațiunile séle (4), elŭ în-«sușĭ nu puținŭ va contribui la propria sa «perdere».

Astfelŭ vorbise d. de Castagnères Viziruluĭ, și Turculŭ nu se putea opri d'a nu crede. Intêmplă-rile, faptele cu elocința lorŭ brutală, îĭ daŭ drep-tate. Potrivéla împrejurărilorŭ venise astfelŭ în

(1) Scrisóre din Pera, 2 Ianuariŭ 1691. — Ajunsă la Paris la 18 Aprile.

(2) Beniaminulŭ diplomațieĭ francese era în disgrațiă la Turcĭ, după bleguIŭ resultatŭ alŭ espedițiuneĭ séle în Transilvania.

(3) Temeiulŭ se va vedé maĭ la vale în intrigele cu Preda Pro-rocénulŭ, prietinŭ și póte rudă alŭ Bălăcénuluĭ.

(4) Cu Veterani.

câtŭ Vizirulŭ putea sĕ jure, ca şi vrăjmaşiĭ Domnuluĭ românŭ, că politica brâncovenéscă este cu totulŭ şi cu totulŭ la buna plăcere a Nemţilorŭ.

Unchiulŭ Brâncovénuluĭ, Iordache Cantacuzenŭ şi cu vĕrulŭ Domnuluĭ, Şerbanŭ, se întorseseră de la Viena, unde fuseseră ţinuţĭ ca la închisóre, încă de la 1688 (1). Sosirea lorŭ la Bucurescĭ, coincidêndŭ cu sgomotele de negociaţiunĭ între Domnŭ şi Veterani, fu restălmăcită la Constantinopoli ca vaĭ de lume. D. de Castagnères, Tököly şi magnaţiĭ sĕĭ umplură urechile Turcilorŭ cu primejdiele carĭ născeaŭ pentru politica Sultanuluĭ, din şederea luĭ Brâncovénu pe tronulŭ Munteniеĭ.

Totuşĭ, atacurile acestora nu eraŭ tocmaĭ de temutŭ. Francesulŭ şi Ungurulŭ nu cunosceaŭ bine pe Turcĭ, eraŭ cu totulŭ veneticĭ la curtea Sultanuluĭ, nu sciaŭ în ce modŭ cadŭ Viziriĭ în laţŭ maĭ lesne, şi tóte acusaţiunile lorŭ nu se potriviaŭ bine. Aliaţiĭ acestora, Românĭ şi Moldovenĭ, pe carĭ «vêntulŭ stricăriĭ de ţéră» iĭ împinsese în apele d-luĭ de Castagnères, eraŭ maĭ de temutŭ. Boieriĭ, vrăjmaşĭ aĭ Brâncovénuluĭ, carĭ, de tinerĭ, crescuseră şi păscuseră intriga şi zavistia la Pórta împĕrătéscă, dederă ambasadoruluĭ francesŭ ajutorulŭ celŭ maĭ puternicŭ.

(1) Rĕspunsurile şi afacerile, în cancelaria diplomatică a luĭ Leopold, mergeaŭ c'uă încetinime care devenise proverbială. «*Vienna vult expectari*», era unŭ adagiŭ fórte cunoscutŭ de diplomaţiĭ d'atuncĭ. (Léger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, ediţ. cit. pag. 264).

Eraŭ atuncĭ la Constantinopoli partisaniĭ Bălăcénuluĭ, aĭ Dómneĭ și aĭ fiuluĭ celuĭ maĭ mare alŭ luĭ Șerbanŭ Cantacuzenŭ : Preda Prorocénulŭ și Preda Milcovénulŭ. Cu dênșiĭ lucra în unire Paharniculŭ Stroia séŭ Staĭco (1), «omŭ plinŭ de amestecăturĭ și zavistnicŭ fórte», care voia domnia Țěriĭ-Românescĭ. Toțĭ aceștia eraŭ ajutațĭ de Cupăresciĭ din Moldova, represintațĭ la Constantinopolĭ de Kapukehaiaua bětrânuluĭ Cantemirŭ, Spătarulŭ Lascarake (2), vrăjmașulŭ luĭ Brâncovénu și, mulțămită uneĭ deșteptăciunĭ de mâna ântâiŭ, *vasulŭ relelorŭ* și întinateloŭ împărechiărĭ.

Preda Prorocénu, boierŭ umblatŭ prin Germania, învěțatŭ și cu duhŭ, simți îndată că d. de Castagnères urasce pe Brâncovénu și că le va fi lorŭ, boierilorŭ sguduitorĭ de țéră, ajutorulŭ celŭ maĭ de folosŭ la Pórtă. Dreptŭ acésta, Preda câștigă prietinia ambasadoruluĭ francesŭ cu maniere polite și apusene; scia sě șédă la vorbă (3), se purta nemțesce cu perucă *à la Louis XIV,* cu pintenĭ lungĭ (4); póte că nu 'ĭ-arŭ fi ședutŭ rěŭ

(1) Grecénu, *Mag. Ist.* II, pag. 199—201.

(2) Niculcea, II, pag. 243.

(3) Lucru rarŭ pe vremurile acelea la Constantinopoli. Ambasadoriĭ Regeluĭ. Francesĭ, decĭ *nés causeurs,* se topiaŭ de urîtŭ. Domniĭ fanarioțĭ, Mavrocordațiĭ maĭ cu sémă (Nicolae și fiulŭ sěŭ Constantinŭ), vorŭ câștiga pe mulțĭ ambasadorĭ francesĭ numaĭ cu sciința d'a sta de vorbă.

(4). *Cronica anonimă*, de la 1689 încóce, în *Mag. Ist. V*, pag. 120 și 163. — Boieriĭ românĭ aĭ secolilorŭ XVII și XVIII, umblândŭ «înnăuntru», luaŭ fórte iute obiceiurile de prin partea loculuĭ. Ast-

în miḑloculŭ seniorilorŭ carĭ eraŭ luminaţĭ la Parisŭ, Versailles şi Marly, de raḑele Regeluĭ-Sóre.

Prorocénu deschise d-luĭ de Castagnères vorba în privinţa luĭ Brâncovénu, şi'ĭ espuse starea lucrurilorŭ fără nicĭ uă restricţiune. Solulŭ franţuzescŭ se puse la miḑlocŭ, ḑice cronicarulŭ (1) şi atacurile combinate începură.

Agentulŭ luĭ Cantemirŭ, Spătarulŭ Lascarake, cu Stroe paharniculŭ şi cu Preda Prorocénulŭ d'uă parte, Tököly cu magnaţiĭ sĕĭ de alta, şi, cârmuindu'ĭ pe toţĭ, d. de Castagnères, se luară la întrecere, care maĭ de care «pîrĭ făcêndŭ şi prihănirĭ aruncândŭ» (2), sĕ dĕrâme, sĕ spulbere la Pórtă pe Brâncovénu şi véḑa de care se bucura. Boieriĭ româniĭ, cu darurĭ şi plocóne, reuşiră a trage în partea lorŭ, celŭ puţinŭ din buze, pe Chanulŭ tătărescŭ, cu care d. de Castagnères avu diferite intrevederĭ, privitóre la lupta în contra Brâncovénuluĭ. (3)

felŭ maĭ 'nainte, cum amŭ vĕḑutŭ, Grigore Ghica şi Dómna luĭ la Veneţia; Constantinŭ stolniculŭ Cantacuzenŭ, prin Italia şi Germania, dupĕ mărturia luĭ D. Procopiŭ; Bălăcénu şi Vlădescu la Viena, în urmă Prorocénulŭ, şi în secolulŭ XVIII, fiĭ luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ, de ale căror întêmplărĭ prin micele principate ale Germanieĭ, vorbescŭ documentele colecţiuneĭ Hurmuzaki.

(1) *Cronica anonimă*, pag. 120. — Aci pentru prima şi credŭ pentru unica óră, cronicariĭ românĭ vorbescŭ de vrăjmăşia ambasadoruluĭ francesŭ în contra luĭ Brâncovénu.

(2) Grecénu, în *Mag. Ist.*, pagina 201.

(3) Acestea aparŭ din scrisorile d-luĭ de Castagnères, pe carĭ le vomŭ cita maĭ la vale.

De rândulŭ acesta, îşĭ ḑicea d. de Castagnères, Brâncovénu nu va maĭ scăpa. Din tóte părţile, acusările plouaŭ la Pórtă cu atâta belşugŭ, în câtŭ viziriĭ şi caimacamiĭ nu maĭ sciaŭ încotro sĕ se întórcă fără sĕ n'audă că Brâncovénu, pe ḑi ce curge, prĕvălesce împĕrăţia Sultanuluĭ în prăpastia peireĭ de vecĭ.

Colecţiunea Odobescu nu posedă scrisorile d-luĭ de Castagnères, datate din Februariŭ 1691, şi privitóre la posiţiunea fórte dificilă a luĭ Brâncovénu la Pórtă. Nu este ênsĕ greŭ a vedé că ambasadorulŭ nu lipsise d'a vesti Regeluĭ, unulŭ câte unulŭ, atacurile carĭ se daŭ la Pórtă sub conducerea sa, în contra Domnuluĭ românŭ. Încă puţinŭ şi acestŭ principe, «a căruĭ destituire era, dupĕ con«vingerea adâncă a d-luĭ de Castagnères, unŭ mare «bine pentru politica francesă în Orientŭ», dispărea dupĕ scena imperiuluĭ turcescŭ, pentru a face locŭ luĭ Tököly.

D. de Castagnères uĭta ênsĕ, maĭ totdéuna, unŭ lucru de căpetenia, maĭ cu sémă în Turcia din vremurile acelea. Elŭ nu scia, se vede, că intrigele cele maĭ bine ţesute, acusaţiunile cele maĭ bine potrivite cădeaŭ la Pórtă în faţa unuĭ argumentŭ, înzestratŭ în ochiĭ Turcilorŭ cu uă putere estraordinară. Banulŭ, punga şi ploconulŭ făceaŭ minunĭ pe feericele ţĕrmurĭ ale Bosforuluĭ şi întorceaŭ pe dosŭ lucrurile cele maĭ cu temeiŭ aşeḑate, cu uă uşurinţă ca din poveste, atâtŭ în pa-

latulŭ Sultanuluĭ câtŭ și'n celŭ maĭ umilŭ conacŭ. Pe lângă uă profundă cunóscere a fireĭ și a politiceĭ turcescĭ, Brâncovénu avea și acestŭ argumentŭ în mânele séle, și scia, multŭ maĭ bine de câtŭ d. de Castagnères, sĕ'lŭ întrebuințeze cu atâta artă și cu atâta vreme, încâtŭ încurca, risipia și spulbera tóte cele-l-alte argumente ale vrăjmașilorŭ sĕĭ.

La începutulŭ luĭ Ianuariŭ 1691, curatoriĭ și prietiniĭ Domnuluĭ de la Constantinopolĭ 'lŭ vestiră că rĕŭ-voitoriĭ se agită și că toțĭ înalțiĭ demnitarĭ aĭ Porțeĭ aŭ primitŭ în contră'ĭ uă mulțime de învinovățirĭ. Douĭ boierĭ pribegĭ carĭ se reîntorceaŭ în țéră, Barbu Rudénulŭ și Constantinŭ Vĕrzariulŭ (1) îĭ povestiră tótă campania întreprinsă de d. de Castagnères și de prietiniĭ luĭ.

Brâncovénu nu perdu vremea, care era prețiósă fórte, avêndu-se în vedere capriciulŭ și fantasia turcéscă. Douĭ boierĭ, Postelniculŭ Vergu și Barbu Brătășianu fură trămișĭ la Adrianopolĭ. Celŭ d'ântâiŭ era unulŭ din diplomațiĭ ceĭ maĭ deștepțĭ aĭ Munteniеĭ; uă mulțime de misiunĭ cu care fusese însărcinatŭ, atâtŭ de Șerbanŭ Cantacuzenŭ câtŭ și de Brâncovénu ilŭ ridicaseră susŭ de totŭ în stima Domnuluĭ; relațiunile luĭ Vergu cu mulțĭ din funcționariĭ Porțeĭ(2), talentulŭ și cunoscințele séle

(1) *Cronica anonimă* în *Mag. Ist. V*, pag. 120.

(2) Vergu era totŭ atâtŭ de prietinŭ cu Mustafa Caimacamulŭ, câtŭ era odinióră Mateiŭ Basarabŭ cu Abasa-pașa alŭ Nicopoleĭ. Aŭ

de limba și firea turcéscă sfătuiră pe Brâncovénu a'lŭ alege și trămite și de rândulŭ acesta.—Misiunea boierilorŭ nu era ușóră; în tóte părțile aveaŭ sĕ găséscă vrăjmașĭ la Pórtă. Brâncovénu ênsĕ nu uită a le da cu belșugŭ, cu sutele de pungĭ, argumentulŭ de care vorbiamŭ maĭ susŭ.

Boieriĭ ajunseră la Constantinopoli pe la sfârșitulŭ luĭ Februariŭ. La începutulŭ luĭ Marte, argumentulŭ brâncovenescŭ operă, și d. de Castagnères se 'ncurcă în prevederile séle. Succesulŭ misiuneĭ luĭ Vergu și luĭ Brătășanu fu detunătorŭ. Ambasadorulŭ francesŭ nu scia ce sĕ maĭ crédă. Chanulŭ tătărescŭ, care'ĭ făgăduise că'lŭ va ajuta și că va merge într'unŭ cugetŭ cu dușmaniĭ Brâncovénuluĭ, sĕ muiase de totŭ. — «Amŭ aflatŭ, ḑice plinŭ de obidă ambasadorulŭ, că și pe elŭ l'a cumpăratŭ». — «Caimacamulŭ e cumpĕratŭ, adauge d. de Castagnères; în saraiŭ, pênĕ și pe muma Sultanuluĭ a cumpărat-o». — «Trămișiĭ principeluĭ Valachieĭ, sfârșesce aprópe cu jale necăjitulŭ diplomatŭ, aŭ aruncatŭ baniĭ în drépta și în stânga». (1).

fostŭ vre-o câte-va prietiniĭ frățescĭ între Turcĭ și Românĭ, totdéuna spre binele și scăparea țĕriĭ. — Nu sciŭ de ce, dér îmĭ vine a crede după puținele date ce cunoscŭ despre Vergu, că deșteptulŭ postelnicŭ, în negociările séle cu Turciĭ, avea aceiașĭ *rondeur*, aceiașĭ libertate, verde românéscă, pe care o avea logofĕtulŭ Tăutŭ în seculŭ XVI.

(1) Scrisorile din Adrianopolĭ de la 14 și 22 Marte 1691. — Ni-

Laţurile pe care d. de Castagnères le'ntinsese cu atâta sciinţă şi cu atâta răbdare, din Decembre 1690 şi pênĕ la finele luĭ Februariŭ 1691; intriga a căreĭ ţesĕtură italiană Mazarin arŭ fi lăudat-o, căḑură tóte d'uă-dată, c'uă iuţélă care desnădăjduia pe ambasadorulŭ Franciei.

Vergu putea ḑice, nu fără óre-care dreptate: venilŭ, cumpăraiŭ, învinseiŭ.

Taxidulŭ, cumpărătórea pe 1691 sĕ făcuse. Tronulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ era alŭ Brâncovénuluĭ maĭ multŭ de câtŭ orĭ cândŭ. Sfetniciĭ Porţeĭ spuneaŭ acum, orĭ cuĭ voia s'audă, că Domnulŭ Munteniei e credinciosulŭ şi iubitulŭ Sultanuluĭ. Eĭ ascultaŭ, nu e vorbă, observaţiunile d-luĭ de Castagnères; aflaŭ de la dênsulŭ, că 'n Muntenia, ómeniĭ carĭ însoţiaŭ pe casierulŭ luĭ Tököly fuseseră omorîţĭ de vr'o câţĭ-va tâlharĭ; (1) că arŭ fi dreptŭ sĕ se facă, în acéstă privinţă óre-carĭ mustrărĭ principeluĭ Valachieĭ; etc., etc... — Vizirulŭ se făcea focŭ asupra Brâncovénuluĭ şi făgăduia ambasadoruluĭ cea maĭ grabnică pedépsă. Promisiune turcéscă! D. de Castagnères scia fórte bine felulŭ şi urmările acestorŭ promisiunĭ.

Pênĕ aci, dupĕ câte vĕḑurămŭ, cu Tököly, d. de Castagnères nu o scóse la nicĭ unŭ felŭ. De

culcea spune că Vergu împărţi atuncĭ, căcĭ hopulŭ era greŭ, *una miă* pungĭ de banĭ (II, pag. 243).

(1) Scrisóre din Péra, 21 Maiŭ 1691, — primită la Paris în 10 Iuliŭ.

câte orĭ credusе că ține ’n mânile séle victoria diplomatică, orĭ Brâncovénu, orĭ Tököly îĭ încurcaseră ițele; din noŭ și cu multă ostenélă trebuia sĕ ’șĭ reîncépă lucrarea. Tököly n’avea norocŭ; ’lŭ lăsă decĭ pentru câtŭ-va în voia întêmplărilorŭ, numaĭ cu principatulŭ Transilvanieĭ, în care, acum maĭ puținŭ de câtŭ orĭ-și cândŭ, nobilulŭ Ungurŭ nu era domnŭ.

Cunoscințele ce făcuse cu boieriĭ românĭ, ca Preda Prorocénulŭ și Lascarake Rusetŭ, dederă d-luĭ de Castagnères și alte ideĭ, multŭ maĭ practice de câtŭ cele carĭ îĭ veniaŭ din Versailles și din Paris. Miniștriĭ luĭ Ludovicŭ XIV nu cunosceaŭ de câtŭ slabŭ de totŭ starea lucrurilorŭ în Orientŭ; câtŭ pentru amĕnuntele acesteĭ stărĭ, ignoranța li-era dĕsĕvêrșită. D. de Castagnères se convinse din cuvintele boierilorŭ românĭ că voința luĭ Ludovicŭ XIV și a consiliuluĭ sĕŭ, d’a pune pe Tököly pe tronulŭ Românieĭ, era nerealisabilă și, prin urmare, vĕtĕmătóre fórte prestigiuluĭ francesŭ la Pórtă.

«Ințelegețĭ tare bine, *arŭ fi putută dice* pe «italienesce Preda Prorocénu d-luĭ de Cas-«tagnères, într’una din întrevederile ce aveaŭ «la Pera séŭ la Adrianopolĭ, ințelegețĭ tare «bine, domnule ambasadorŭ, că, la suirea pe «tronulŭ Munteniеĭ a comiteluĭ Tököly, se o-«pune, nu numaĭ Brâncovénu și partita sa

«din Ţéra Românéscă, dér ne opunemŭ toţĭ «Românii; toţĭ, cum aŭ declaratŭ fraţiĭ noş«tri, ne vomŭ da pênĕ şi cămé̦şa, numaĭ «ca unŭ străinŭ, unŭ Ungurŭ sĕ nu vină «domnŭ şi stăpânŭ pe moşia nóstră.

«Stăruindŭ în acéstă politică ungară, gu«vernulŭ M. S. Sultanuluĭ va avé în contră-ĭ «tótă suflarea românéscă, unită în aceleaşĭ «gândurĭ de neînvinsă resistenţă. Şi aduceţi«vĕ aminte, domnule ambasadorŭ, că Turcil, «cu tótă firea lorŭ lenósă, cu totŭ dispre«ţulŭ ce aŭ pentru raiale, tot-déuna cândŭ «aŭ vĕ̦dutŭ că ţéra 'ntrégă, Moldova orĭ Mun«tenia, s'a sculatŭ cu micŭ cu mare şi-aŭ «proruptŭ în strigăte de: «nu vremŭ pe cu«tare séŭ pe cutare!», Turcil, ̦dicŭ, aŭ as«cultatŭ plângerile obşteĭ, şi-aŭ schimbatŭ «hotărîrile, déca nu în totŭ, celŭ puţinŭ în «parte. Astfelŭ vorŭ face şi acum, cândŭ «vorŭ vedé că Ghiculescil şi Cantacuzines«cil, Brâncovénu şi boieriĭ fugiţĭ la Constan«tinopolĭ şi aiurea, se unescŭ cu toţi pen«tru a nu primi pe comitele Tököly.

«Ş'apoĭ, domnule ambasadorŭ, de şi ne«amŭ chinuitŭ îndestulŭ mintea, totuşĭ vĕ «mărturisimŭ cu umilinţă că nu pricepemŭ «care e folosulŭ vĕditŭ ce va nasce pentru «politica francesă în Orientŭ, din venirea «comiteluĭ Tököly Domnŭ în Ţéra Romă-

«néscă. Nobilulŭ comite, vitézŭ şi neobositŭ «militarŭ, nu s'a arĕtatŭ pênĕ acum, şi nicĭ «nu se va arĕta destoĭnicŭ diplomatŭ ; ĭĭ «lipsescŭ, dupĕ cum aţĭ vĕḑutŭ maĭ aniĭ tre«cuţĭ, mintea subţire, darulŭ potrivitelorŭ «chiverniselĭ.

«Déca Escelenţa Vóstră arŭ bine-voi sĕ «asculte una din pärerile boierilorŭ carĭ, năs«cuţĭ-crescuţĭ în ţéră şi colindaţĭ prin tóte «provinciele Turcieĭ, cunoscŭ maĭ bine firea «şi spiritulŭ afacerilorŭ orientale, ne-amŭ per«mite, domnule ambasadorŭ, sĕ vĕ spunemŭ «că altŭ drumŭ arŭ duce silinţele Domnieĭ«vóstre la succesŭ şi victoriă. Propuneţĭ Vi«ziruluĭ, de Domnŭ în Ţéra-Românéscă, nu «unŭ străinŭ, nu pe nobilulŭ comite Tököly, «ci unŭ boierŭ pămênténŭ care sĕ fie cu«noscutŭ şi iubitŭ în ţéră, care sĕ aibă prie«tinĭ şi rude la Bucurescĭ. Cu puterniculŭ «ajutorŭ alŭ M. S. Impĕratuluĭ Francieĭ, par«tita românéscă şi turcéscă a acestuĭ pré«fericitŭ boierŭ, asupra căruia va lumina îm«pĕrătésca milă, va cresce 'ndată şi se va «întări. Sultanulŭ va auḑi din tóte părţile sfa«turile sfetnicilorŭ sĕĭ, cererile boierilorŭ ro«mânĭ, plângerile locuitorilorŭ, şi va crede că «va da raialelorŭ fericirea, dându-le de Domnŭ «pe boierulŭ alesŭ de Escelenţa Vóstră.

«Acestŭ boierŭ, nu Tököly, va sci, dom-

«nule ambasadorŭ, cum sĕ câştige pe Canta-
«cuzinescii nemulţămiţii din ţéră, cum sĕ
«strîngă la unŭ locŭ pe boierii pribegiţi prin
«Moldova, prin Transilvania şi prin tóte păr-
«ţile; cum, cu ajutorulŭ lorŭ, sĕ bată şi sĕ dĕ-
«râme pênĕ la pămêntŭ, véḑa şi numele celŭ
«bunŭ de care se bucură Brâncovénu la
«Pórtă. Acesta, Domnŭ la Bucurescĭ, în u-
«nire cu Domnulŭ Moldoveĭ, după îndem-
«nulŭ Escelenţeĭ Vóstre şi alŭ domnuluĭ am-
«basadorŭ alŭ Franciei de la Varsovia, va
«sluji politiceĭ şi gândurilorŭ Impĕratuluĭ
«Franciei, cu devotamentulŭ omuluĭ care
«v'arŭ datori totulŭ.

«Liniscitŭ despre Constantinopoli, unde Es-
«celenţa Vóstră 'ĭ-aţĭ sdrobi vrăjmaşiĭ îndată
«ce eĭ arŭ cuteza sĕ plănuiască ceva în con-
«tra luĭ, elŭ, domnule ambasadorŭ, arŭ nă-
«zui din rĕsputerĭ a vĕ lumina asupra miş-
«cărilorŭ armatelorŭ germane şi asupra celorŭ
«ce se petrecŭ în Transilvania; elŭ s'arŭ
«amesteca, din ordinele domnieĭ-vóstre, în
«afacerile Polonieĭ; arŭ câştiga pe Cazaciĭ
«Ukranieĭ şi pe Tătariĭ Crîmuluĭ în partea
«politiceĭ francese, şi arŭ rĕspândi în totŭ
«Rĕsăritulŭ Europeĭ, şi pênĕ la Ţariĭ Mos-
«coviei, numele strălucituluĭ Impĕratŭ alŭ
«Franciei, vestindŭ pretutindenĭ gloria şi bi-
«ruinţele luĭ........»

In urma acestorŭ *cuvinte probabile* ale Prorocénuluĭ, d. de Castagnères, fără d'a părăsi cu totulŭ, de frica Regeluĭ, interesele luĭ Tököly, dér convinsŭ de dreptatea ḑiselorŭ boieruluĭ românŭ, scrie luĭ Ludovicŭ XIV din Pera (1):

«*Sire*,

«Amŭ propusŭ Viziruluĭ, în loculŭ prin«cipeluĭ actualŭ alŭ Valachieĭ, unŭ omŭ ca«pabilŭ a îndeplini bine acéstă funcţiune. «Omulŭ meŭ este fiulŭ unuĭ principe care a «domnitŭ peste amêndouĕ Valachiele şi a «fostŭ făcutŭ prisonierŭ, luptându-se pentru «serviciulŭ Sultanuluĭ (2). Reis-Efendi şi cu «nevéstă-sa suntŭ pentru acestŭ candidatŭ. «Le-amŭ promisŭ pentru bunĕtatea lorŭ 30 «de pungĭ (3), a cărorŭ valóre amŭ şi con«semnat'o la locŭ sigurŭ».

D. de Castagnères imită întocmaĭ pe Brâncovénu, dupĕ sfaturile luĭ Prorocénu şi Lascarake Rusetŭ.

In faţa acestorŭ nouĭ împărechiărĭ, nicĭ Brâncovénu nu sta cu mânele în sînŭ. Dupĕ *taxiduli* din Februariŭ şi Marte 1691, ridicându-se d'asupra necazuluĭ, Domnulŭ românŭ voia sĕ aréte luĭ

(1) Scrisóre citată, din 21 Maiŭ 1691.
(2) Ghica séŭ Duca?
(3) Slabŭ de totŭ, în comparaţiune cu darurile brâncovenescĭ.

Tököly că și dênsulŭ póte ceva la Pórtă, de și nu are fericirea d'a fi *epitropisitulŭ* Regeluĭ-Sóre.

Astfelŭ dér, dupĕ îndemnulŭ și cu ajutorulŭ sĕŭ, Unguriĭ carĭ nu eraŭ cu Tököly, suscitară la Pórtă candidatura luĭ Bethlen Nicloș, pentru tronulŭ Transilvanieĭ care, cu fermanurĭ și archi-fermanurĭ, fusese datŭ luĭ Tököly. Prin acéstă șirétă mișcare, nobilulŭ comite, nu numaĭ că perdea Valachia, dér se spăla pe mânĭ și de Transilvania, pentru stăpânirea căreia făcuse, dupĕ Zernescĭ, uă atâtŭ de «strălucită coronațiă» la Christianĭ.

Prietinŭ cu Veterani, căruia, în numele luĭ Bethlen Nikloș, îĭ făgăduia că Transilvania sub acestŭ candidatŭ va fi supusă și credinciósă Habsburgilorŭ; prietinŭ cu Turciĭ, cărora le presinta, totŭ pentru acestŭ candidatŭ, unŭ argumentŭ în valóre de *300,000 de scudĭ*, Brâncovénu mergea în fruntea partiteĭ vrăjmașe luĭ Tököly, și avea cu dênsulŭ atâtŭ pe magnațiĭ din Transilvania carĭ înclinaŭ spre Germanĭ, câtŭ și pe ceĭ carĭ, la Constantinopolĭ, eraŭ desgustațĭ de aroganța și de grosolanele încurcăturĭ și tergiversărĭ ale luĭ Tököly.

Acesta turba de mâniă în contra Domnuluĭ românŭ, érŭ d. de Castagnères îșĭ cam perduse cumpĕtulŭ. Brâncovénu spunea curatŭ Turcilorŭ: décă aprobațĭ candidatura luĭ Nikloș, eŭ numĕrŭ la *Hasnaua* împĕrătéscă și p'alăturĭ de *Hasna*, îndată și *peșim*, treĭ-sute-de-miĭ de scudĭ. Propunerea brâncovenéscă era d'uă simplicitate și d'uă elocință

geometrică; una de felulŭ celora carĭ, la Turcĭ, aveaŭ uă trecere ca din poveste, şi'naintea cărora paşale şi vizirĭ se'nchinaŭ cu mâna pe peptŭ.

Citiţĭ cu ce 'ntristare, d. de Castagnères anunţă Regeluĭ têrgulŭ propusŭ de Brâncovénu :

«*Sire*,

«......... Transilvaniĭ, vrăjmaşĭ aĭ luĭ «Tököly, propunŭ de principe alŭ ţêreĭ lorŭ «pe unŭ óre-care Bethlen Nikloş....... (1) «Principele Valachieĭ, care e, cu trupŭ cu su- «fletŭ, în partita curţeĭ de la Viena, garantéză «Porţeĭ suma de 300,000 de scuḑĭ pe care «Transilvaniĭ se oferă s'o respunḑă, décă «Turciĭ aprobă proiectulŭ lorŭ.

«Acestea se potrivescŭ fórte cu călĕtoria ce «a făcutŭ unŭ popă grecŭ(2) la Adrianopoli, «unde a adusŭ sume considerabile pentru «toţĭ oficiariĭ Porţeĭ, din partea Valachilorŭ(3).

(1) Acestŭ magnatŭ ungurŭ trecu, pare-mi-se, în urmă în Francia şi petrecu câtŭ-va timpŭ la Versailles, unde se plângea, cu fórte multă dreptate, de ignoranţa Francesilorŭ pentru totŭ ce se atingea de ţéra luĭ *(R. des Deux-Mondes*, 1849, Iuniŭ 15, Langsdorf : *La Transylvanie)*. Totŭ acestŭ magnatŭ a lăsatŭ nesce *Memorie istorice*, din carĭ, partea privitóre la turburările din Transilvania a fostŭ publicată de abatele Révérend. *Le Journal des Savants* (1737, pag. 160) a datŭ unŭ estractŭ din aceste memorie.

(2) Póte totŭ popa Nicolae, Greculŭ de la Sinope, unulŭ din emisariĭ secreţĭ aĭ Brâncovénuluĭ, de care vorbiamŭ în cap. precedentŭ.

(3) Scrisóre din Péra, 23 Iuliŭ 1691.—primită la Paris la 8 Septembre.

Vizirulŭ și Caimacamulŭ păreaŭ dispușĭ a primi combinațiunea ce le oferia Brâncovénu. Nimicŭ maĭ umilitorŭ pentru politica și amorulŭ propriŭ alŭ d-luĭ de Castagnères, și maĭ cu sémă pentru trufia luĭ Tököly, care era datŭ la uă parte *teker-meker*, cu unŭ *sans-gêne* într'adevĕrŭ turcescŭ. Ambasadorulŭ francesŭ puse totŭ in mișcare pentru a lumina pe Turcĭ. Vizirulŭ l'asculta galeșŭ, dér gândurile îĭ sburaŭ mereŭ la cele 300,000 de scudĭ aĭ Brâncovénuluĭ.

La 26 Noembre, d. de Castagnères scrie următórele : (1)

«*Sire*,

«....... Mi s'a spusŭ că principele Valachieĭ s'a lăudatŭ că dênsulŭ arŭ puté readuce pe Transilvanĭ sub ascultarea Sultanuluĭ, décă Pórta n'arŭ maĭ ține sĕ le dea pe Tököly de Domnŭ, și i-arŭ lăsa sĕ'șĭ alégă eĭ pe cine le place lorŭ.

«Acéstă propunere a principeluĭ românŭ păruse ântâiŭ Turcilorŭ destulŭ de nimerită; în urmă ênsĕ, li-amŭ descoperitŭ eŭ tótă șiretenia lucruluĭ. Propunerea acésta, spusu-le-amŭ, nu e de câtŭ unŭ vicleșugŭ alŭ Germanilorŭ, carĭ vorŭ sĕ amăgéscă Pórta pentru ca acésta sĕ părăséscă pe comitele Tököly.......»

(1) Scrisóre din Adrianopoli, 26 Novembre,—primită la Paris la 22 Februriŭ 1692.

Intr'adevĕrŭ, d. de Castagnères nu se 'ncela. Pe lângă plăcerea ce simţia în sufletulŭ sĕŭ de omŭ supusŭ patimelorŭ, d'a lucra în contra luĭ Tököly, Brâncovénu maĭ asculta şi de invitaţiunile Curţeĭ imperiale. Leopold voia sĕ facă pace cu Turciĭ şi unulŭ din aceia carĭ se opuneaŭ maĭ multŭ la începerea negociaţiunilorŭ era Tököly. Pacea între Imperiŭ şi Pórtă era mórtea pretenţiunilorŭ séle. De altă parte, Imperatorulŭ Germanieĭ avea trebuinţă de tóte armatele séle la Rhinŭ unde luptele urmaŭ cu înfocare. *Ca sĕ facă trionfulŭ*, arŭ fi ḑisŭ Văcărescu, trebuia Leopold sĕ fiă liniscitŭ şi 'n pace la Orientŭ. Dreptŭ acésta, Imperatorulŭ, pe lângă acţiunea luĭ Brâncovénu la Pórtă — acţiune cu efectŭ lăturalnicŭ, dér pe care d. de Castagnères, o pricepuse încotro tinde — Leopold, ḑicŭ, porni la Constantinopolĭ pe comitele de Marsigli cu propunerĭ directe. Imperatorulŭ voia pace şi era hotărîtŭ sĕ părăséscă Transilvania şi sĕ nu maĭ ajute pe Veneţianĭ, déca Sultanulŭ se 'nvoia s'o subsemne. (1)

Nicĭ vorbă că Ludovicŭ XIV şi miniştriĭ sĕĭ aveaŭ celŭ maĭ mare interesŭ ca misiunea d-luĭ de Marsigli (2) sĕ nu reuşéscă la Constantinopolĭ.

(1) S-t Priest, *op. cit.* p. 102.

(2) Ferdinand, comite de Marsigli (1658—1730), diplomatŭ imperialŭ; a publicatŭ maĭ multe opere, dintre carĭ citămŭ *Descripţiunea Dunăreĭ* (Haga, 1744, în care vorbesce de Românĭ, I, p. 25 şi urm.). In privinţa acesteĭ opere, veḑĭ *Mémoires de Trévoux*, Septembre 1725.

D. de Castagnères se făcu 'n patru, lucră din răsputerĭ, puse totulŭ în mişcare numaĭ ca propunerile trămisuluĭ imperialŭ sĕ fiă respinse şi resboiulŭ sĕ continue ca şi pe trecutŭ.

Musiu de Şatoniof (1) fu maĭ fericitŭ in acéstă ocasiune; d. de Marsigli nu făcu nimicŭ; Turciĭ respinseră cu trufiă tóte învoielile ce propunea trămisulŭ luĭ Leopoldŭ. De rândulŭ acesta, d. de Castagnères, învĕţase de la Brâncovénu cum se tractéză cu succesŭ la Pórtă; cumpĕrase, adică, pentru a'ĭ pune în contra păciĭ cu Germania, pe Muftiŭ şi pe Aga Ianicerilorŭ.

Acestea se petreceaŭ în 1691.

In anulŭ următorŭ, Anglia şi Statele-Unite ale Olandeĭ intervinŭ iérăşĭ, în unire cu internunţiulŭ Germanieĭ, ca sĕ se facă pacea turco-germană. D. de Castagnères, usândŭ de aceleaşĭ miqlóce, combate şi de astă dată cu deplinŭ succesŭ planurile vrăjmaşilorŭ luĭ Ludovicŭ XIV.

Se vede că, din causa acestorŭ negociaţiunĭ a căcorŭ importanţă era capitală pentru interesele Regeluĭ, d. de Castagnères uită pe Tököly şi diferitele peripeţiĭ ale politiceĭ brâncovenescĭ, în totŭ decursulŭ luĭ 1692. — N'avemŭ de la domnia-sa

(1) I. Văcărescu cunósce pe d. de Castagnères sub numele de Châteauneuf, pe care, în scrierile francese, îlŭ pórtă numaĭ fratele sĕŭ, cunoscutulŭ abate de Châteauneuf, prietinulŭ celebreĭ Ninon de Lenclos şi naşulŭ luĭ Voltaire. — V. în acéstă privinţă, scrierea d-luĭ A. Pierron: *Voltaire et ses maîtres*, Paris. 1866, în 8°. pag. 16 şi urm.

nicĭ uă scrisóre cu data de 1692 şi referindu-se la subiectulŭ nostru.

In 1693, scrisorile şi rapórtele reîncepŭ; unŭ nuoŭ personagiŭ apare pe scenă; Alexandru Mavrocordatŭ, séŭ *Mauro-Cordatus*, séŭ *de Scarlatos*, séŭ *di Scarlatti*, séŭ *Scherletoglu*, (1), marele Exaporitŭ şi Dragomanŭ alŭ Porţeĭ otomane, viitorulŭ făptuitorŭ alŭ păceĭ de la Carlovicĭ, intră în joculŭ impestriţatŭ alŭ intrigelorŭ diplomatice dintre Ludovicŭ XIV şi Constantinŭ Brâncovénu.

(1) Alexandru, ca şi nepotulŭ sĕŭ, Constantinŭ, se numia şi iscălia dupĕ cum era naţionalitatea celuia cu care corespundea.

XIII.

1693.

La 'nceputulŭ anuluĭ următorŭ, d. de Castagnères scrie Regeluĭ : (1)

«*Sire,*

«Mavrocordatŭ a venitŭ pe la mine. Mi «s'a părutŭ că'mĭ vorbia cu intenţiĭ; mi-a spusŭ «că elŭ nu crede că se va face pace anulŭ a«cesta. Eŭ însĕ, décă arŭ fi sĕ'ĭ judecŭ sin«ceritatea în acéstă privinţă, dupĕ asigurările «ce mi-a datŭ despre bunele disposiţiunĭ ale «Viziruluĭ pentru comitele Tököly, apoĭ pu«ţinŭ credĕmêntŭ punŭ pe cuvintele luĭ.

«Suntŭ fórte bine informatŭ că Vizirulŭ e «supăratŭ focŭ pe acestŭ comite, şi iétă uă «probă de acéstă supărare : trămişiĭ Dom«nuluĭ Moldoveĭ veniră la Vizirŭ sĕ pîrască «pe principele Valachieĭ (2). Intre alte învi«novăţirĭ ce se facŭ acestuia din urmă, suntŭ «şi conferinţele ce a avutŭ cu generalulŭ

(1) Scrisóre din Adrianopoli, 15 Ianuariŭ 1693—primită la Paris la 12 Aprilie.

(2) Intrigile şi ura dintre Cantimirescĭĭ şi Brâncovénu continuaŭ la Constantinopoli.

«Häusler (1). Când audi de acésta, Vizirulŭ «dise : arŭ merita sĕ fiă pedepsitŭ și maĭ «greŭ de câtŭ Domnulŭ Valachieĭ acela care «a datŭ drumulŭ luĭ Häusler, când acestŭ «generalŭ era în mânele nóstre (2).

«Ocasiunea cu care amŭ aflatŭ aceste a«mĕnunte ale întrevederiĭ, este aceia că Dom«nulŭ Moldoveĭ îmĭ trămisese mie pe boieriĭ «moldovenĭ cu rugăciune de a le procura uă «audienţă la marele Vizirŭ. I-amŭ primitŭ şi «găzduitŭ la mine (3) cu învoirea și consim«ţimêntulŭ mareluĭ Vizirŭ. Intr'uă dí cândŭ «curatorulŭ Domnuluĭ Moldoveĭ (4) îĭ conduse «la uă audienţă secretă la marele Vizirŭ, a«cestŭ primŭ-ministru se esplică și asupra «comiteluĭ Tököly.

«Vizirulŭ a ţinutŭ aci pe Moldovenĭ maĭ

(1) Conferinţa de la Drugănescĭ pe care Tököly şi d. de Castagnères o esplótaseră atâtŭ de multŭ pe spinarea luĭ Brâncovénu.

(2) Tököly schimbase pe generalulŭ Häusler cu soţia sa Helena Zriny, care era deţinută la Viena cu copiĭ sĕĭ încă de când capitulase la Munkáczi.

(3) D. de Castagnères datoria acestŭ serviciŭ luĭ Cantemirŭ, căcĭ şi Domnulŭ Moldoveĭ servia pe ambasadorŭ fórte bine în regulata espeduire a corespondenţeĭ cu d. d'Esneval, ministrulŭ luĭ Ludovicŭ XIV de la Varsovia. (Scrisórea d-luĭ de Castagnères către Rege din Adrianopoli, 8 Februariŭ 1693).

(4) Lascarake Rusetŭ, fiulŭ bĕtrânuluĭ vornicŭ Iordache Rusetŭ, lucra de sêrgŭ la rĕsturnarea Brâncovénuluĭ. Acesta le va rĕspunde resturnândŭ în Marte viitorŭ, după mórtea bĕtrânuluĭ Cantemirŭ, pe fiulŭ sĕŭ Demetru după tronulŭ Moldoveĭ, şi punêndŭ în locu'ĭ, în ciuda şi spre spaima Cupărescilorŭ, pe fiulŭ Ducăĭ-Vodă, Constantinŭ pe care, la anulŭ, şi'lŭ va face ginere.

«multe ḑile, sub pretestŭ d'a studia bine «plângerile lorŭ, dérŭ, după câte auḑŭ eŭ, «Domnulŭ Valachieĭ s'a şi spălatŭ, în felulŭ «cum se obicĭnuesce la curtea acésta, (1) de «învinovăţirile ce'ĭ facŭ boieriĭ moldovenĭ.

«Mĕ găsescŭ datorŭ a maĭ spune Maies- «tăţiĭ Vóstre că Mavrocordatŭ, cândŭ voi sĕ «mĕ 'ncredinţeze că dênsulŭ a slujitŭ fórte «comiteluĭ Tököly pe lângă marele Vizirŭ, «maĭ adause că 'ntêmpinase în acéstă pri- «vinţă marĭ greutăţĭ, şi abia putuse sĕ se «împotrivéscă curentuluĭ, de óre ce Turciĭ «toţĭ, afară de marele Vizirŭ, consideră pe «Tököly ca pe unŭ omŭ nefolositorŭ şi în «sarcina Imperiuluĭ otomanŭ. *Tököly*, ḑicŭ «dênşiĭ, *cere mereŭ, şi nu dă in schimbŭ ni- «micŭ»*.

In timpulŭ acesta, negociaţiunile de pace continuaŭ. Anglia însărcinase pe ambasadorulŭ sĕŭ, lordulŭ Paget, şi Olanda pe d. Collier sĕ stăruiéscă pe lângă Vizirŭ pentru ca Pórta sĕ 'ncheiă pace cu Germania. Acestea tóte, în ciuda luĭ Ludovicŭ XIV.

Printre diferitele articole ale propunerilorŭ făcute Turcilorŭ de principiĭ creştinĭ, găsimŭ unulŭ care se 'nfăţişa în tóte rândurile cândŭ Poloniĭ păreaŭ că suntŭ învingĕtorĭ şi, prin urmare, pu-

(1) D. de Castagnères vrea se 'nţelégă adică pungele.

teaŭ, mulţămită împrejurărilorŭ, sĕ céră Porţeĭ maĭ multe despăgubirĭ. Acestŭ vecĭnicŭ şi neschimbatŭ articolŭ dicea :

«De óre ce Valachia şi Moldova aŭ fostŭ, «din vremurĭ bĕtrâne, prin moştenire, în stă-«pânirea Polonilorŭ, şi pentru că, astădĭ, cea «maĭ mare parte din Moldova este de dênşiĭ «coprinsă, numita Moldovă precum şi Vala-«chia sĕ li se dee pentru a le posede eĭ ca «şi maĭ 'nainte» (1).

Turciĭ sciaŭ de multŭ aceste pretenţiunĭ ale Polonilorŭ. De la finele secoluĭ XVI, de cândŭ cu alegerea luĭ Henricŭ de Valois la tronulŭ Poloniеĭ, şi pe urmă, orĭ de câte orĭ veciniĭ Moldoveĭ câştigaseră câte uă victorie asupra armatelorŭ otomane, cererea de a li se da Moldova şi adese-orĭ — pentru a varia — şi Valachia venia regulatŭ în negociaţiunile diplomaţieĭ polone cu înalţiĭ demnitarĭ aĭ Porţeĭ. Argumentele desvoltate în acéstă privinţă de ambasadoriĭ francesĭ aĭ Caterineĭ de Medicĭ la 1572 (2) eraŭ cu sfinţeniă păstrate în sertarele diplomatice ale Polonieĭ, şi scóse totdéuna cândŭ priinciόse ocasiunĭ se 'nfăţişaŭ.

(1) Din articolele date pentru «conclusiunea păceĭ între Germania, principiĭ creştinĭ aliaţĭ şi Sublima Pórtă, prin midlocirea Regeluĭ Anglieĭ şi Statelorŭ-Unite ale Olandeĭ», în documentele Colecţiuneĭ Odobescu.

(2) Charrière : *Négociations de la France dans le Levant*, Paris, 1848, vol. III pag. 339 şi urm. Scrisórea instrucţiune a luĭ Carolŭ IX,

Cu aceiaşĭ regularitate cu care Poloniĭ presintaŭ acéstă cerere la Sublima Pórtă, cu aceiaşĭ şi Turciĭ o refusaŭ, câte uă dată cu binişorulŭ, câte uă dată atâtŭ de energicŭ, în câtŭ tăiaŭ diplomaţieĭ polone, pentru ḑecimĭ de anĭ, pofta d'a maĭ reveni asupra acestuĭ esplosibilŭ subiectŭ.

De rândulŭ acesta, susţinuţĭ de Anglia şi de Olanda a cărorŭ véḑă nu era tocmaĭ mică la Pórtă negociândŭ în unire cu Austria, Poloniĭ creḑură că iérŭ a venitŭ timpulŭ sĕ readucă pe tapetŭ cestiunea Moldoveĭ şi Valachieĭ, vechĭ provincie polone, cum ḑicea Carolŭ IX. Turciĭ ênsĕ nu se uĭtară la nimicŭ şi refusară cu aceiaşĭ tăriă ca şi maĭ înainte. Dreptŭ acésta, pentru că Poloniĭ nu voiaŭ sĕ'şĭ părăséscă pretenţiunile de rândulŭ acesta, cu aceiaşĭ înlesnire ca şi pre trecutŭ, şi pentru că Turcilorŭ nicĭ prin gândŭ nu le trecea a le da Valachia şi Moldova; Mavrocordatŭ, pentru momentŭ, grăise adevĕrulŭ d-luĭ de Castagnères spunêndu-ĭ că pacea nu se va face nicĭ la începutulŭ luĭ 1693.

Ludovicŭ XIV era 'nsciinţatŭ, ḑi cu ḑi, de mersulŭ negociaţiunilorŭ la Pórtă. Regele Francieĭ avea 'n Orientŭ, afară de ambasadorŭ, şi alţĭ emi-

regele Francieĭ, către d. de Germigny, Paris 30 Novembre 1572; a aceluiaşĭ către episcopulŭ D'Aqs, Paris 17 Decembre 1572; scrisórea luĭ Henricŭ de Valois, Decembre 1572 către acelaşŭ ambasadorŭ, — tóte serviaŭ dreptŭ basă cererilorŭ şi drepturilorŭ *ab antiquo* ale Polonilorŭ.

sarĭ rĕspândiţĭ prin Turcia, Polonia, Ungaria şi Transilvania. Printre dênşiĭ, unulŭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ era d. de Loiras (1), marchisŭ de Ferriol(2).—Acestŭ militarŭ *condottiere* se afla în Transilvania încă dinaintea asediuluĭ Vieneĭ, şi luase parte cu oştile luĭ Tököly la tóte luptele in contra Imperialilorŭ. După bătălia de la Zernescĭ şi multŭ solemna proclamare de la Christianĭ, Ludovicŭ XIV 'lŭ numise representantulŭ sĕŭ oficialŭ pe lângă persóna principeluĭ Transilvanieĭ. Silitŭ sĕ se retragă cu Tököly din Ardélŭ, la vestea apropieriĭ marchisuluĭ de Baden, d. de Ferriol venise 'n Turcia. Încă unŭ vrăjmaşŭ pentru Brâncovénu, şi unŭ vrăjmaşŭ maĭ înflăcăratŭ de câtŭ d. de Castagnères, de óre ce d. de Ferriol era militarŭ svăpăiatŭ şi trăia în miḑloculŭ magnaţilorŭ ungurĭ, unde numaĭ bine nu se vorbia de

(1) Nume de rĕsboiŭ ce purtă d. de Ferriol câtŭ şeḑu în Ungaria şi în Transilvania.

(2) D. de Ferriol era unŭ nobilŭ din familia d'Argental; fu muschetarŭ în 1669, comandantŭ de cavaleriă în 1672, capŭ alŭ unuĭ regimentŭ de Tătarĭ şi de Dragonĭ în Ungaria în 1676 (St. Priest: *Mémoire sur l'amb. de France, etc.* ediţ. cit. pag. 346.) — In urmă, după cum vomŭ vedé maĭ la vale, d. de Ferriol fu numitŭ ambasadorŭ la Constantinopolĭ, în locul d-luĭ de Castagnères. D. de Ferriol era unchiulŭ celebruluĭ comite d'Argental, «*le cher ange*», din corespondenţa luĭ Voltaire. D. de Ferriol a statŭ adesea la vorbă cu Voltaire după cum reese din scrisorile acestuia, şi probabilŭ că fostulŭ ambasadorŭ la Constantinopolĭ a spusŭ mareluĭ scriitorŭ francesŭ mania ce avea Cantemirŭ d'a se coborî din Tamerlan şi Brâncovénu nu sciŭ din cine (*Histoire de Russie*, loculŭ indicatŭ maĭ la vale).

râncovénu. Dreptŭ acésta, 'lŭ vedemŭ luându-se a întrecere cu d. de Castagnères în a pîrî și îne-ri pe domnulŭ Munteniei, luĭ Ludovicŭ XIV, d-luĭ le Pomponne (1) și Viziruluĭ. D. de Ferriol și comi-ele Șandor, representantulŭ luĭ Tököly la Pórtă, l'aveaŭ altă trébă. Cele maĭ neînsemnate acte ale luĭ Brâncovénu eraŭ așternute la Pórtă ca nesce crime oribile carĭ meritaŭ destronarea imediată.

Frumosulŭ și partea șăgalnică a acestorŭ multiple și împestrițate negociațiunĭ eraŭ că Șandor, precum și ceĭ-l-alțĭ magnațĭ carĭ se aflaŭ la Pórtă nu eraŭ diplomațĭ de locŭ; se 'ncurcaŭ fórte lesne și 'ncurcaŭ și pe diplomațiĭ francesĭ stricândŭ lucrulŭ ce aceștia cu multă ostenélă făcuseră. Bunióră, era sciutŭ și pré sciutŭ de Vizirĭ și de Caĭmacamĭ că ómeniĭ luĭ Tököly mergŭ una în politică cu representantulŭ Franciei; că cererile lorŭ n'aŭ nicĭ unŭ amestecŭ cu negociațiunile Germaniei și celorŭ-l-alțĭ principĭ creștinĭ, conduse la Pórtă de lordulŭ Paget și de comitele Collier.

Și nicĭ nu putea fi altfelŭ. Tököly și Francia cereaŭ Valachia și Moldova pentru eĭ; Polonia și Germania le cereaŭ cu aceiașĭ poftă : învoiéla nu era posibilă. Interesulŭ magnațilorŭ ungurĭ, ca și acela alŭ ambasadoruluĭ francesŭ, era de a spulbera cele ce încercaŭ sĕ întemeieze Englesiĭ și Olandesiĭ.

(1) Ministru alŭ af. străine de a doua óră, de la 1691—1699.

Intr'unŭ rândŭ ênsĕ, dupĕ cum ne spune uă scrisóre a d-luĭ de Ferriol, (1) comitele Şandor, representantulŭ oficialŭ alŭ luĭ Tököly, fusese atâtŭ de subţire momitŭ de lordulŭ Paget, în câtŭ intrase cu acesta în negociaţiunĭ. Diplomatulŭ englesŭ voia sĕ atragă pe Tököly în partea sa; acésta arŭ fi fostŭ unŭ primŭ succesŭ pentru acţiunea sa de mediatorŭ; pe urmă, arŭ fi stăruitŭ de Tököly ca sĕ se lase de Valachia şi de Moldova. Onorabilulŭ lordŭ credea că Turcia, ne maĭ fiindŭ trasă de mânecă pentru aceste douĕ principate şi de alte persóne, le va da îndată Polonilorŭ. Instrucţiunile primite de la Londra nu 'ĭ ordonaŭ maĭ multŭ. — Pentru a aduce pe Şandor sĕ asculte aceste propunerĭ, carĭ nu însemnaŭ nimicŭ maĭ multŭ de câtŭ dĕsĕvârşita prăpădire a planurilorŭ tökölyane, lordulŭ Paget n'avusese de câtŭ sĕ'ĭ vorbéscă de marea reputaţiune a luĭ Tököly în Englitera. «La noĭ, ḑicea nobilulŭ lordŭ, comi«tele de Kesmarck este consideratŭ ca unŭ adevĕ«ratŭ rege alŭ Ungarieĭ; Englesiĭ cunoscŭ tóte vic«toriele luĭ şi laudă cu glasŭ mare neînvinsa'ĭ vi«tejiă. Unguriĭ suntŭ, pentru mine şi pentru com«patrioţiĭ meĭ, unŭ poporŭ de eroĭ, demnŭ de «admiratŭ».

Comitele Şandor asculta cu plăcere şi lărgia nările pentru a înspira şi maĭ bine elogiurile a-

(1) Scrisóre către d. de Castagnères, 20 Decembre 1692.

duse cavalerismuluĭ unguresců; dér, fără sĕ'şĭ dea séma, — era atâtů de vitézů! — se apropia de laturile lorduluĭ Paget, care 'lů atrăgea într'ênsele cu flueru'ĭ adimenitorů, întocmaĭ cum Arabulů, şuerândů, chiamă la cortů falniculů sĕů telegarů.

Diplomaţiĭ franceşĭ, d-niĭ de Castagnères şi de Ferriol audiră de adimenirea Englesuluĭ, se înfuriară pe Ungurů şi cădură cu imputaţiunĭ grele la Tököly. Acesta desaprobă energicŭ pe comitele Şandor; negociaţiunile cu lordulů Paget fură îndată întrerupte.

Étă cum ajutaŭ diplomaţiĭ maghiarĭ acţiunea representanţilorů luĭ Ludovicŭ XIV. — N'avea óre dreptate d. de Castagnères când se arĕta desgustatů pênĕ la sufletů de Tököly şi de soţiĭ sĕĭ?

Şandor, Horvat, Tököly puteaŭ sĕ ajute pe d-niĭ de Castagnères şi de Ferriol numaĭ în cestiunile carĭ priviaŭ pe Brâncovénu. Tóte sgomotele ce le sosiaŭ din Ţéra-Românéscă, din Moldova şi din Transilvania, Unguriĭ le aduceaŭ ploconů la ambasada francesă. Nu sciaŭ ênsĕ nicĭ chiarů pe acestea sĕ le potrivéscă; trebuia totů ambasadorulů sĕ le dea aerů de adevĕrů, pentru ca sĕ fiă, în urmă, cu succesů asternute Viziruluĭ.

«Brâncovénu strînge zacharé pentru Imperialĭ»;—«Brâncovénu are gata 3,000 de mĕsurĭ de

grâŭ»; — «Brâncovénu nu vrea sĕ lase pe Tătarĭ sĕ tréca prin ţéra luĭ» (1).

Urechile Turcilorŭ se hârşiseră cu numele luĭ Brâncovénu. Acusaţiunile ce li se espunea nu le maĭ făceaŭ adâncă impresiune. Totuşĭ, Domnulŭ românŭ cunoscea firea şi fantasia turcéscă, şi nu se lăsa fără advocaţĭ şi fără prietenĭ la Constantinopolĭ. Orĭ-cum arŭ fi fostŭ, ómenĭ ca d-niĭ de Castagnères, de Ferriol, Fabre, primulŭ-secretarŭ alŭ ambasadeĭ, şi Fonton, primulŭ dragomanŭ, nu eraŭ de despreţuitŭ. Brâncovénu le opunea decĭ pe Ianake, dragomanulŭ imperatoruluĭ germanŭ, pe curatoriĭ sĕĭ, pe diferite paşale, înalţĭ funcţionarĭ la Pórtă, şi pe celŭ maĭ importantŭ dintre toţĭ, pe primulŭ dragomanŭ alŭ Porţeĭ, următorulŭ luĭ Panaioti Nicuşĭ (2) în acéstă diplomatică şi primejdiósă funcţiune, pe Alexandru Mavrocordatŭ.

Deşteptulŭ şi învĕţatulŭ Fanariotŭ cunoscea fórte bine starea lucrurilorŭ în principatele române; elŭ servise în diferite ocasiunĭ pe Şerbanŭ Cantacuzenŭ (3) la Pórtă, şi nu vedea nicĭ un rĕŭ în a continua aceleaşĭ servicie şi luĭ Brâncovénu,

(1) Intre altele, scrisórea d-luĭ de Ferriol către d. de Pomponne. 9 Iuliŭ 1692.

(2) Mare dragomanŭ de la 1648 pênĕ la 1673 când şi muri.

(3) Nu cunoscŭ relaţiunile care aŭ esistatŭ între Grigore I. Ghica şi marele dragomanŭ la începutulŭ carierei princiare a celuĭ d'ântâiŭ.

cu atâtŭ maĭ multŭ, cu câtŭ acesta era şi maĭ generosŭ de câtŭ Cantacuzenŭ. Fostulŭ Domnŭ nu plătia regulatŭ serviciele mareluĭ dragomanŭ, după cum vomŭ vedé maĭ la vale dintr'uă scrisóre a secretaruluĭ Fabre. Brâncovénu, de ale căruĭ bogăţiĭ se spunea minunĭ, oferise luĭ Mavrocordatŭ condiţiunĭ strălucite, şi marele dragomanŭ se grăbise a le primi (1). — Dupĕ cum la jumĕtatea seculuĭ XVI, în timpulŭ luĭ Amuratŭ III, Mihailŭ Cantacuzenŭ, faimosulŭ Şeitan-Oglu, trăsese folóse imense de la Domniĭ Valachieĭ, Dănescĭ şi Drăculescĭ, (2) totŭ astfelŭ, începêndŭ cu Cantacuzinescriĭ, Alexandru Mavrocordatŭ va aduce pe Domniĭ Valachieĭ şi Moldoveĭ se devină, de voiă de nevoiă, tributariĭ sĕĭ şi aĭ familieĭ séle. Ş'apoĭ, Brâncovénu se gândia ḑicêndu-şĭ: Francia, (3) Germania, (4) şi alte state creştine plătescŭ regulatŭ pensiunĭ anuale luĭ Mavrocordatŭ, pentru ca acesta sĕ le înlesnéscă negociaţiunile şi afacerile cu Pórta; de ce óre eŭ nu l'aşŭ plăti

(1) «Maurocordato est avare au delà de toute expression».— D. de Girardin către Rege, 29 Iuniŭ 1688. — Din scrisorile publicate de d. Miller în *Journal des Savants*, pentru studiulŭ sĕŭ; *Alexandre Mavrocordato* (Marte, 1879).

(2) Gerlach: *Turkisches Tage-Buch*, citatŭ de d. Legrand în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, Leroux, 1 vol. în 8 gr., Introducţiune.

(3) Scrisorile d-luĭ de Girardin din 1686, în Miller, stud. cit.

(4) Scrisorile d-lorŭ de Ferriol, amb. Francieĭ, şi de Guarrient, amb. Germanieĭ, din anulŭ 1704, *ibid.*

totŭ astfelŭ, pentru ca dênsulŭ, cu deşteptăciu[illegible]nea şi sciinţa luĭ, sĕ'mĭ apere interesele înainte[illegible] Sultanuluĭ şi Viziruluĭ?

Astfelŭ fiindŭ, după ce se aşeḑă bine pe sc[illegible]a-unŭ, Brâncovénu propuse mareluĭ dragomanŭ tê-[illegible]r-gulŭ, şi acesta se grăbi a 'lŭ primi cu atâtŭ m[illegible]aĭ lesne, cu câtŭ nu maĭ era prietinŭ cu France[illegible]iĭ şi ura pe Tököly şi pe resculaţiĭ ungurĭ. Nu m[illegible]aĭ era prietinŭ cu Francesiĭ din causa cestiuneĭ L[illegible]o-curilorŭ sânte, pe carĭ ambasadoriĭ francesĭ voi[illegible]ŭ sĕ le trécă sub stăpânirea absolută a Regeluĭ şi sĕ le dea numaĭ pe séma călugărilorŭ catoli[illegible]cĭ. Greciĭ, cu Mavrocordatŭ în frunte, resistară en[illegible]r-gicŭ; d. de Girardin, care tractase acéstă afac[illegible]e, după d. de Nointel, nu putu s'ajungă la nimicŭ ([illegible]1).

Mavrocordatŭ ura pe Tököly şi pe Ungurĭ, pe[illegible]n-tru că, âncă dinainte de împresurarea Vieneĭ, [illegible]u-sese însărcinatŭ sĕ tracteze cu Germania cestiun[illegible]ea resculaţilorŭ ungurĭ, şi nu putuse sĕ reuşéscă [illegible]in causa pretenţiunilorŭ luĭ Tököly. Sciinţa luĭ d[illegible]s-crescuse în ochiĭ Turcilorŭ după acéstă băt[illegible]iă diplomatică ce suferise la Viena. Încurcătu[illegible]ile în care căḑu după împresurarea Vieneĭ, 'lŭ în[illegible]ă-cărară şi maĭ multŭ în contra Ungurilorŭ.

Étă decĭ cum Alexandru Mavrocordatŭ, fiu[illegible]lŭ urîteĭ dér multŭ bogateĭ fete a mareluĭ Casapl[illegible]iŭ

(1) Din scrisorile date de d. Miller, în *le Journal des Savan[illegible]s*, stud. cit.

alŭ Sultanilorŭ, şi alŭ luĭ Pandele Mavrocordatŭ, săraculŭ lipscanŭ din Chios, deveni aliatulŭ luĭ Constantinŭ Brâncovénu, îndată după mórtea luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ; 'lŭ ajută, pênĕ la uă vreme, în tóte ocasiunile, dér cu 'ncetulŭ, cu sciinţă, cu multă şi pentru dênsulŭ folositóre economiă. Marele dragomanŭ scia pe de rostŭ politica cu deosebite feţe care, singură, era posibilă la Pórtă. Brâncovénu se mulţămia şi cu atâtŭ, căcĭ cele ce nu 'ĭ spunea Mavrocordatŭ, le auḑia de la Ianaki; érŭ cele ce nu i le spunea nicĭ dragomanulŭ Germanieĭ, le afla prin paşalele Porţeĭ şi prin kapukehaielele séle, carĭ, după cum reese dintr'unŭ locŭ alŭ cronicaruluĭ de la 1689 încóce, (1) eraŭ unele din persónele cele maĭ bine informate la Pórtă. Revinŭ.

In 10 Noembre 1692, Fabre, secretarulŭ d-luĭ de Castagnères scrisese (2) superioruluĭ sĕŭ :

«*Domnule ambasadorŭ,*

«.........Mavrocordatŭ a plecatŭ pe Dunăre «în josŭ ca sĕ se ducă la Adrianopoli, dér

(1) *Mag. Ist.* V. pag. 149. — Brâncovénu nu se supăra când îĭ venia câte uă veste oficială de la Constantinopolĭ, păgubitóre pentru interesele séle, totŭ atâtŭ de multŭ câtŭ se supăra când acea veste nu 'ĭ venia ântâiŭ prin canalulŭ ómenilorŭ şi prietinilorŭ sĕĭ, pentru ca elŭ, în urmă, sciută fiindŭ vestea, sĕ se pricépă cum şi cu ce obrazŭ sĕ o priméscă.

(2) Probabilŭ de la óstea Viziruluĭ care se afla 'n Serbia.

«se va abate pe la Rusciukŭ; o sĕ cam o-
«coléscă, nu e vorba, dér voesce sĕ trécă
«prin Valachia, unde are sĕ védă pe Dom-
«nulŭ ţĕriĭ şi sĕ încaseze uă sumă de banĭ
«ce'ĭ datoria Şerbanŭ Cantacuzenŭ, predece-
«sorulŭ celuĭ de astă-ḑĭ. D'acolo se va duce
«în grabă la Constantinopoli, pentru ca sĕ
«se reîntórcă apoĭ la Adrianopoli d'uă dată
«cu Vizirulŭ»

Suma datorită de Şerbanŭ, de care vorbesce Fabre, pare a fi fostŭ numaĭ unŭ pretextŭ datŭ Turcilorŭ de Mavrocordatŭ. Turciĭ nu voiaŭ sĕ 'lŭ lase sĕ védă pe Brâncovénu. Secretarulŭ d-luĭ de Castagnères scria în aceĭaşĭ scrisóre că cu mare greutate marele dragomanŭ putuse sĕ capete căţĭ-va caĭ de poştă ca sĕ se ducă pênĕ la Rusciukŭ. Mavrocordatŭ se ducea póte şi pentru baniĭ ce 'ĭ datoria Şerbanŭ Cantacuzenŭ, dér se ducea maĭ multŭ pentru Brâncovénu, cu care simţia trebuinţa d'a avé multă «împreunare şi vorbă», dupĕ ḑisa cronicarilorŭ noştri.

De altă parte, dupĕ soţia sa, Sultana, féta luĭ Ionŭ Chrysolaras şi a Casandreĭ Alex. Iliaşŭ, Mavrocordatŭ se rudia cu tênĕrulŭ Radu Iliaşŭ, pe care Brâncovénu se pregătia, în acéstă lună a luĭ Noembre, sĕ şi-lŭ facă ginere cu fiĭcă-sa, domniţa Stanca. Domnulŭ ţĕriĭ îlŭ poftise la nuntă. Astfelŭ făcêndŭ, Brâncovénu 'şĭ împodobia sĕr-

bătorile nunţiĭ cu cinstita faţă a pré-luminatuluĭ (1) dragomanŭ alŭ Porţeĭ, şi totŭ d'uă-dată, putea «sĕ «aĭbă în tótă vremea împreunare şi vorbă multă, «între cari (Brâncovénu şi Mavrocordatŭ) mi se «pare că maĭ multă dragoste s'aŭ întăritŭ de câtŭ «era maĭ înainte». (2)

Intăritura dragosteĭ, Brâncovénu o câştiga maĭ lesne cu argumentele alŭ cărorŭ felŭ cititorulŭ póte sĕ'lŭ ghicéscă cu înlesnire. Mavrocordatŭ era omŭ practicŭ. Onorurile domnescĭ, primirea şi conăcirea la curte, în bogatele palate ale Brâncovénuluĭ, nu 'lŭ cam atingeaŭ adâncŭ.

Orĭ-cum arŭ fi, Brâncovénu află şi de la dênsulŭ starea critică în care se afla Tököly la Pórtă.

Intr'adevĕrŭ, Regele Curuţilorŭ cădȩuse maĭ de totŭ din iubirea paşalelorŭ Porţeĭ. Afară de Vizirŭ, nimenĭ nu maĭ voia sĕ sciă de Tököly. De rândulŭ acesta, părăsirea fusese atâtŭ de vĕdită, în câtŭ chiar Ungurulŭ o vĕdȩuse şi, îngrijatŭ fórte pentru interesele séle, se hotărîse sĕ scriă Regeluĭ Franciеĭ. Midȩlocŭ nemeritŭ pentru ca sĕ-şĭ asigure ajutorulŭ d-lorŭ de Castagnères şi de Fer-

(1) Mavrocordatŭ se certa adesea cu ambasadoriĭ cari nu voiaŭ sĕ 'ĭ dea în scrisorĭ şi 'n cursulŭ conversaţiuneĭ titlulŭ de *Illustrissimo* (Miller : Scrisórea d-luĭ de Girardin din 29 Iuniŭ 1688). — La începutulŭ secoluluĭ următorŭ, dragomaniĭ din familia Ghika vorŭ fi maĭ puţinŭ pretenţioşĭ şi se vorŭ mulţămi cu titlulŭ de *Chiarezza* (Doc. din Colecţ. Odobescu).

(2) *Cronica anonimă* de la 1689 încóce, din *Mag. Istor.* V, pag. 116 şi 117.

riol, pe cari îl da la uă parte cu minunata-ĭ o-menià unguréscă!

Fără sĕ 'ntrebe decĭ pe nimenĭ, comitele Tököly scrisese Regeluĭ, érŭ d-lŭ de Pomponne, deşi scia că Ludovicŭ XIII şi Ludovicŭ XIV rĕspunseseră odinióră la scrisorile celorŭ doui Rákoczy, întrebase pe d. de Ferriol décă s'arŭ cuveni — eticheta! cestiune esenţială. — ca Regele sĕ rĕspundă directŭ comiteluĭ Emericŭ de Kesmarck.

Nicĭ vorbă că viitorulŭ ambasadorŭ alŭ Franciei la Constantinopoli, neconsultatŭ de Tököly asupra pasuluĭ ce nobilulŭ Ungurŭ făcuse la Paris, se grăbi a rĕspunde d-luĭ de Pomponne :

«Nu credŭ, scriă d. de Ferriol, (1) sĕ fiă de «demnitatea Regeluĭ a tracta directŭ cu comitele «Tököly, pênĕ cândŭ acestŭ principe nu va fi stă-«pânŭ pe Transilvania séŭ pe una din cele douĕ «Valachiĭ»

Maĭ la vale, d. de Ferriol adauge : «D. de Cas-«tagnères îmĭ scrie că Poloniĭ aŭ devenitŭ şi maĭ «pretenţioşĭ. Afară de Kameniţa şi de Podolia, «eĭ maĭ cerŭ Valachia cu Moldova.»

Cu Poloniĭ, politica Francieĭ, rece pentru câtŭ-va timpŭ, devenise acum iérăşĭ amicală şi protectóre. Sobieski, bolnavŭ şi pe ducă, lăsa vacantŭ tronulŭ Polonieĭ, érŭ Ludovicŭ XIV medita

(1) Din Podzorovdza(?) in 17 Fevruariŭ 1693.

încoronarea și domnia unuĭ principe francesŭ la Varșovia. Dreptŭ acésta, oferise din noŭ dieteĭ serviciele séle și prin ambasadorulŭ sĕŭ din Polonia, se învoise cu dênsa în modulŭ următorŭ :

«Regele Francieĭ se obligă a ajuta pe Polonĭ «din tóte puterile pentru a face cu Turciĭ uă pace, «cu condițiunĭ câtŭ se va puté maĭ folositóre «pentru regatulŭ Polonieĭ; în schimbŭ ênsĕ Re«gele cere ca negociațiunile acesteĭ păcĭ sĕ nu «fiă făcute în unire cu negociațiunile imperato«rulul, ci, din contră, trămișiĭ Polonieĭ sĕ năzu«iască, câtŭ în putință le va sta, sĕ 'ncurce și «sĕ rĕstórne dorințele și cererile imperatoruluĭ.»

D. de Castagnères însciințase pe Turcĭ de unele din părțile acesteĭ învoielĭ și, fără îndoiélă, făcuse cu multă elocință sĕ apară în ochiĭ Turcilorŭ sinceritatea și prietinia cu care, totdéuna și fără pregetŭ, «Impĕratulŭ Francieĭ» lucra pentru binele și folosulŭ Sublimeĭ-Porțĭ. Vizirulŭ, Caimacamulŭ, Reis-Effendi se arĕtaseră plinĭ de recunoscință pentru celŭ maĭ «strălucitŭ și puternicŭ dintre fiiĭ Nazareenilorŭ», și rugaseră pe ambasadorŭ sĕ scriă Regeluĭ mulțămirile lorŭ.

Vĕḑêndŭ că Turciĭ sĕ înferbîntă în recunoscință și mulțămirĭ, d. de Castagnères creḑuse momentulŭ pré și fórte bine venitŭ de a le vorbi și de darea Valachieĭ și Moldoveĭ în stăpânirea Polonieĭ.

Cestiunea ênsĕ se schimba; cuvintele cu carĭ d. de Castagnères se sluji ca sĕ céră cele două

principate înghiăţară entusiasmulŭ şi sgomotósele efusiunĭ ale Turcilorŭ. Fóia se întorcea cu totulŭ.

«Turciĭ, spune d-lŭ de Castagnères Regeluĭ (1), «mi-aŭ rĕspunsŭ în unanimitate că nu se póte».

Stăruiaŭ Poloniĭ, dér şi Turciĭ eraŭ încăpĕţînaţĭ. In Iuniŭ, Vizirulŭ intră cu armata în România; avea de gândŭ sĕ trécă pre la Teléşinŭ la Săcele în Transilvania (2). De şi scia ce va sĕ ḑică trecerea Turcilorŭ şi a Tătarilorŭ prin ţéra sa, Brâncovénu îşĭ înecă amarulŭ, primi pe Vizirŭ cu tóte onorurile şi'l dede sémă de pregătirile ce făcuse pentru a oştilorŭ turcescĭ lesniciósă trecere. Vizirulŭ se mulţămi fórte şi tractă pe Brâncovénu cu deosebită cinste. Mustafa-Kiupruli, prietinŭ cu clucerulŭ Vergu, Chanulŭ Tătărĕscŭ, care voia binele Domnuluĭ Românŭ, paşiĭ ceĭ marĭ şi Brâncovénu avură maĭ multe conferinţe la Olteniţa şi la Turtukaia.

Tököly şi d. de Ferriol, carĭ se aflaŭ în lagărulŭ Viziruluĭ, eraŭ furioşĭ de indiferinţa, ca sĕ nu ḑicemŭ de despreţulŭ cu care îl tractaŭ Turciĭ. Necăjitŭ, d. de Ferriol scrie Regeluĭ (3):

«*Sire*,

«. . . . . Turciĭ suntŭ atâtŭ de orbiţĭ în «ceia ce privesce pe principele acesta (4), în

(1) Adrianopolĭ. 6 Marte 1693.
(2) Laurianŭ, pag. 496.
(3) Scrisóre datată de lângă *Tuhakay* (Turtucaia ?) 5 Augustŭ 1693.
(4) Brâncovénu.

«câtŭ, de şi vede după acţiunile luĭ că e «trupŭ şi sufletŭ cu Imperialiĭ, Vizirulŭ l-a «tractatŭ cu uă mulţime de onorurĭ; l-a pri-«mitŭ în tóte consiliele de rĕsboiŭ, despre «hotărîrile cărora elŭ (1) nu va lipsi d'a în-«cunosciinţa pe generalulŭ Veterani».

Cândŭ fu ênsĕ ca óstea turcéscă s'o iea d'a latulŭ prin România şi sĕ se îndrumeze spre munţĭ, Vizirulŭ primi de la Seraskerŭ veste că Singidunulŭ este tare ameninţatŭ de ducele de Croy, generalulŭ Imperatoruluĭ. Turciĭ îşĭ schimbară planulŭ de rĕsboiŭ şi sĕ întórseră îndĕrĕtŭ pe la Vidin, de unde Fonton, dragomanulŭ ambasadeĭ francese scrie d-luĭ de Castagnères: (2).

«*Domnule ambasadorŭ,*

«. . . . . Vizirulŭ s'a hotărîtŭ sĕ nu maĭ «trécă prin Transilvania şi arŭ fi voitŭ sĕ «lase Principeluĭ Valachieĭ corpulŭ de Tran-«silvanĭ care 'lŭ însoţesce. Comitele Şandor «s'a opusŭ cu tăriă la una ca acésta. — In-«tr'adevĕrŭ, lăsândŭ adversaruluĭ sĕŭ singu-«rulŭ corpŭ de trupe naţionale ce maĭ po-«sede, Tököly arŭ fi fostŭ adâncŭ umilitŭ. «Dér Transilvăneniĭ nu suntŭ mulţămiţĭ: eĭ

(1) Brâncovénu şi iérăşĭ Brâncovénu!
(2) Scrisóre din 1 Septembre 1693.

«arŭ fi voitŭ maĭ bine sĕ rĕmână la princi-
«pele Valachieĭ, séŭ sĕ trécă în Transilvania».

Sigurŭ de Turcĭ, Brâncovénu voia acum sĕ taiă puţinŭ nasulŭ nemĕsurateĭ trufiĭ a Unguruluĭ care, permită-ni-se espresiunea, umbla de atâţia anĭ după potcóve de caĭ morţĭ.

Afacerea celorŭ 30 de nobilĭ transilvanĭ cu ómeniĭ lorŭ, carĭ voiaŭ sĕ rĕmână cu principele Valachieĭ fusese inspirată stăpânuluĭ sĕŭ ş'apoĭ condusă de Kehaiaua Viziruluĭ, funcţionarŭ devotatŭ luĭ Brâncovénu (1). Tököly, Şandor, Horvat spumaseră de turbare cândŭ vĕdĭuseră pe Vizirŭ câtŭ p'aci d'a lăsa luĭ Brâncovénu pe ceĭ 30 de nobilĭ. Nu scimŭ décă Brâncovénu ţinea multŭ sĕ împodobéscă recepţiunile séle şi cu aceştĭ 30 de nobilĭ transilvanĭ; ceia ce apare ênsĕ din natura faptuluĭ e aceia că Brâncovénu voia sĕ aréte atâtŭ luĭ Tököly câtŭ şi diplomaţilorŭ francesĭ din Turcia că elŭ nu e tocmaĭ-tocmaĭ acelŭ «*necunoscutŭ*» neputinciosŭ, de care vorbia Ludovicŭ XIV d-luĭ de Girardin.

Din perderĭ în perderĭ, d. de Castagnères era decĭ bătutŭ la finele luĭ 1693, pe tótă linia sa de acţiune în afacerea principatuluĭ Valachieĭ. Brâncovénu era acum maĭ tare de câtŭ totdéuna,

(1) Domnulŭ cumpărase pe acestŭ Turcŭ, după cum se adeveresce dintr'uă scrisóre a d-luĭ de Ferriol către d. de Pomponne (23 Augustŭ 1693).

érŭ d. de Castagnères o păţia în Turcia tocmaĭ ca şi armatele francese în Apusŭ, carĭ eraŭ victorióse, se acoperiaŭ cu gloriă, dér nu înaintaŭ de locŭ. Totŭ astfelŭ la Constantinopolĭ, la Adrianopolĭ, prin lagările armateĭ otomane, represintanţiĭ mareluĭ Rege eraŭ primiţĭ cu cele maĭ distinse onorurĭ. Viziriĭ şi caimacamiĭ rugaŭ pe ambasadorŭ sĕ spună Regeluĭ că Turcia i-e adâncŭ recunoscĕtóre pentru bunele luĭ oficie; că eĭ, Turciĭ, suntŭ şi vorŭ fi totdéuna gata a asculta luminatele şi folositórele luĭ consilie; şi pe urmă, cândŭ ambasadorulŭ séŭ representantulŭ luĭ pleca din conaculŭ orĭ cortulŭ Viziruluĭ, acesta 'şĭ făcea trebile cum îĭ venia la socotélă.

D. de Castagnères era obositŭ şi desgustatŭ de totŭ. Nicĭ vorbă că nu putea spune d-luĭ de Pomponne, necum Regeluĭ, că elŭ nu maĭ înţelege nimicŭ în ţéra necredincioşilorŭ, că arŭ voi sĕ plece, sĕ scape uă dată de tóte aceste încurcăturĭ carĭ 'lŭ scoteaŭ din răbdărĭ şi 'ĭ făceaŭ ḑilele amare. Voia decĭ sĕ'şĭ verse foculŭ în sênulŭ cui-va. Nu posedemŭ corespondenţa luĭ familiară, dér avemŭ uă scrisóre ce adresă abateluĭ de Polignac, cândŭ acesta veni în Polonia ca representantŭ alŭ Regeluĭ.

Dupĕ cum vĕḑurămŭ maĭ susŭ, ambasadorulŭ Forbin Janson, episcopŭ de Marseille, fusese înlocuitŭ cu marchisulŭ de Béthune, fratele «dulceĭ

Mariete» (1), soția luĭ Sobieski; după acesta urmase d. d'Esneval care, cu câte-va lunĭ înaintea morțiĭ luĭ Cantemirŭ Bêtrânulŭ, pîra focŭ pe Domnulŭ Moldoveĭ d-luĭ de Castagnères, (2) pentru că se vênduse, credea d. d'Esneval, Imperatoruluĭ Germanieĭ.

In fine, la 1693, abatele de Polignac (3) luase loculŭ d-luĭ d'Esneval. Regele îĭ ordonase în instrucțiunile date sĕ intre imediatŭ în corespondență cu d. de Castagnères, pentru a lucra în unire la tractatulŭ de pace dintre Pórtă și Polonia. Se 'nțelege că d. de Polignac se supuse și îndată ce ajunse în Polonia ceru deosebite lămuririĭ colegului sĕŭ de la Constantinopoli.

D. de Castagnères îĭ povesti cum staŭ lucrurile și, pentru că, cu dênsulŭ, nu era silitŭ se facă miĭ de reticențe și sĕ se țină c'unŭ inalterabilŭ respectŭ cum era față cu Regele și, în parte,

(1) Maria-Casimire d'Arquien.

(2) Din scrisórea acestuia către Rege. Adrianopoli 6 Februariŭ 1693.

(3) În urmă cardinalŭ de Polignac. — Abatele de Polignac fusese trămisŭ la Varsovia ca sĕ asigure alegerea principeluĭ de Conti la tronulŭ electivŭ alŭ Polonieĭ. Nu reuși și fu disgrațiatŭ de Ludovicŭ XIV. Rechiămatŭ în urmă la curte, d. de Polignac recăștigă grațiele Regeluĭ care 'lŭ făcu cardinalŭ, în unire cu papa, la 1713. — Cardinalulŭ de Polignac a fostŭ unulŭ din diplomațiĭ ceĭ maĭ deștepțĭ aĭ Francieĭ; «plinŭ de duhŭ, elocinte, impunêndŭ prin figura și grațiele sêle (Voltaire : *Siècle de Louis XIV*, cap. 22)», acestŭ diplomatŭ era și membru alŭ Academieĭ francese și 'n acelașŭ timpŭ celŭ maĭ elegantŭ latinistŭ alŭ secoluluĭ XVIII; elŭ a scrisŭ ***Anti-Lucrețiulŭ***.— modelŭ de latinitate virgiliano-iesuitică.

cu d. de Pomponne, (1) necăjitulŭ ambasadorŭ îşĭ deschise inima şi spuse nouluĭ trămisŭ din Polonia tóte încurcăturile situaţiuneĭ : (2)

«*Domnule abate,*

«......Lucrezŭ fără nicĭ unŭ folosŭ la cesi-«unea Moldoveĭ, pe care Poloniĭ o cerŭ cu «atâta 'ncăpĕţînare. Nu vomŭ eşi la nicĭ unŭ «căpĕtâiŭ în acéstă privinţă. De câte orĭ amŭ «credutŭ pe Turcĭ în tóne bune, m'amŭ în-«cercatŭ a le aminti şi de Moldova. Amŭ «întorsŭ şi tractatŭ cestiunea pe tóte feţele: «de giaba şi de surda sunt tóte!

«Indată ce mĕ vĕdŭ, aci, în Constantino-«poli, că daŭ sĕ aducŭ pe tapetŭ acéstă ce-«stiune, caimacamulŭ şi alte paşale îmĭ iéŭ «înainte şi 'mĭ rĕspundŭ : *de darea Moldoveĭ «nicĭ vorbă sĕ n'avemŭ.* (3)

«In lagărŭ, Fonton, dragomanulŭ meŭ, «dupĕ instrucţiunile ce i-amŭ trămisŭ, a «voitŭ sĕ arunce Viziruluĭ uă vorbă despre «Moldova. Primulŭ-ministru a 'nţelesŭ şi i-a «rĕspunsŭ îndată : *décă ţintiţi mereŭ la Mol-«dova, nicĭ sĕ nu maĭ vorbimŭ; scrie stăpânuluĭ «tĕŭ că încetezŭ orĭ-ce negociaţiune.*

«Eŭ suntŭ ostenitŭ, domnule abate; nu

(1) D. de Polignac nu era de câtŭ abate.

(2) Resumŭ scrisórea din Adrianopoli, 31 Octobre 1693.

(3) «*Pas de cession en Moldavie!.....*»

«mai potŭ. Aceste încurcăturĭ stupide, cărora «nicĭ Dumnedeŭ nu le-ar maĭ da de capĕtŭ; «ómeniĭ cu carĭ, spre a mea nefericire, suntŭ «condamnatŭ a tracta şi ar aţiona, şi carĭ «nu sémĕnă nicĭ de frică cu ceia în midlo- «culŭ cărora amŭ născutŭ şi amŭ trăitŭ, se «întrecŭ, toţĭ şi tóte, care maĭ de care, sĕ «'mĭ înegrésca viéţa.

«Ş'apoĭ, pretenţiunile Poloniel suntŭ ab- «surde, dupĕ cum veţĭ vedé, cândŭ veţĭ stu- «dia cestiunea. Vĕ spunŭ numaĭ d-vóstră, «domnule abate : Turciĭ aŭ dreptate de le «refusă Moldova. Intr'adevĕrŭ, presupunêndŭ «că li-arŭ da-o, Poloniĭ arŭ puté cândŭ li-arŭ «sări pofta, sĕ se răpédă la Dunăre şi sĕ «facă sĕ pĕtrundă spaima pênĕ sub zidurile «Constantinopoleĭ.

«Eŭ, de şi convinsŭ de acésta, amŭ lu- «cratŭ fără pregetŭ ca sĕ esŭ la limanŭ cu «Moldova în braţe. Represintantulŭ Poloniel «de aci póte sĕ mărturisésca în acéstă pri- «vinţă.

«Nu! nu vorŭ avé Moldova, suntŭ sigurŭ; «amŭ sondatŭ pe Turcĭ în tóte felurile. A- «colo unde prestigiulŭ şi voinţa Maiestăţiĭ «Séle,(1) alŭ căreĭ nume Turciĭ 'lŭ veneră, «n'a pututŭ reuşi, nu e de credutŭ ca re- «gele Poloniel sĕ reuşéscă.

(1) Regele Franciel.

«Pe lângă acestea, ca și cum n'arŭ fi de-«stule, sĕ maĭ adauge și altă încurcătură. Gu-«vernulŭ Maiestăţiĭ Séle ţine ca regele Po-«lonieĭ și trămișiĭ sĕĭ pentru pace sĕ nego-«cieze singurĭ; ba încă sĕ se siléscă a «stânjeni din rĕsputerĭ negociaţiunile imperi-«ale. — Credĭ dumnéta, domnule abate, că «partita germană din Dieta Polonieĭ va primi «sĕ ratifice acéstă liniă de purtare a pleni-«potenţiarilorŭ regalĭ? Nu se vorŭ opune óre «ceĭ carĭ primescŭ ordine de la Viena? Nu «vorŭ striga cu sgomotŭ, cum facŭ totŭ-«déuna, în contra uneĭ păcĭ ascunse și sin-«guratice?

«Dumnedeŭ sĕ 'ĭ înţelégă, domnule a-«bate.......».

Intr'adevĕrŭ, situaţiunea se 'ncurca din ce în ce. Abatele de Polignac, ca orĭ-ce diplomatŭ deșteptŭ, făcu dupĕ indicaţiunile date de predecesorulŭ sĕŭ și neuitândŭ nicĭ una din sincerile informaţiunĭ date de d. de Castagnères, unŭ raportŭ amĕnunţitŭ guvernuluĭ din Paris, (1) despre starea lucrurilorŭ în Polonia.

Dinainte încă de sosirea acestuĭ raportŭ la Paris, Ludovicŭ XIV începuse sĕ simţă, ca și d. de Castagnères, aceiașĭ obosélă cu afacerile Polonieĭ și

(1) Raportŭ care trebue sĕ se găséscă în fondulŭ *Polonia*, la ministerulŭ afacerilorŭ străine din Paris.

cu acelea ale de treĭ orĭ numituluĭ principe a lŭ Transilvanieĭ, grafulŭ Tököly Imre.

In Apusŭ, tenacitatea luĭ Guillaume, regele A n-glieĭ, supĕra fórte pe Ludovicŭ XIV; grijile-ĭ de părinte l'agitaŭ adâncŭ, căcĭ maĭ toţĭ nepoţiĭ ĭ eraŭ la rĕsboiŭ. Greutatea impositelorŭ, mulţime a armatelorŭ sărăciseră poporulŭ; ţĕraniĭ nu maĭ a-veaŭ ce sĕ mănânce, şi în Normandia păsceaŭ érbă; fără casă, fără ţóle, fără hrană, se vedeaŭ ţĕranĭ ĭl ca nesce fiare — masculi şi femele — cutree e-rândŭ câmpiele şi fugindŭ uniĭ de alţiĭ prin pes s-cerĭ şi pădurĭ (1) — «*On périssait de misère au bru it des Te-Deum*», scria Voltaire peste vro câţĭ-v va anĭ (2).

Şi'n timpulŭ acesta, ce făcea adversarulŭ d-lor rŭ de Castagnères, de Polignac, şi de Ferriol? Cu ce se îndeletnicĭa Brâncovénu, liniscitŭ la Pórt tă, liniscitŭ în ţéră?

Cronicarulŭ Niculcea ne va spune (3) acés ta maĭ bine de câtŭ orĭ-cine, căcĭ fusese de faţă la cele ce povestesce (4):

«Iară cândŭ fu de tómnă (5), întru acelŭ an nŭ

(1) La Bruyère, S-t Simon, Massilon, citaţĭ în studiulŭ d-luĭ F. Brunetière: *Le Paysan sous l'ancien régime*, publicatŭ în *la Re ue des Deux-Mondes* (1 Aprile, 1883, pag. 689 şi urm.).
(2) *Siècle de Louis XIV*, cap. XVI.
(3) Niculcea: *Cronica*, II, pag. 247 şi 248.
(4) Dupĕ cum reese din acestŭ locŭ citatŭ.
(5) Noembre 1693. — Nunta se făcu în 5 Noembre 1693.

«alŭ domnieĭ luĭ (1), se apucă de făcu nuntă sieşĭ, «şi trămise Brâncovénulŭ-Vodă pe fiică-sa, Dom«niţa Maria (2), cu unchiulŭ sĕŭ Stolniculŭ Con«stantinŭ Cantacuzenŭ, şi cu maică-sa, Dómna «Stanca, şi cu mulţĭ boierĭ şi jupânese (3), rude«niĭ de ale lorŭ din ţéra muntenéscă, de veniră «în Moldova, în têrgŭ la Iaşĭ, şi le dede tuturorŭ «gazde prin curţĭ boierescĭ şi negustorescĭ, şi «grijă de tóte sĕ nu le lipséscă nimicŭ. Érŭ mi«resiĭ îĭ dede gazdă în casele Vorniculuĭ Vasilie «Gavriliţă (4), ş'acolo făcea nuntă mirésa, érŭ «domnia în curţile domnescĭ; şi boerimea a două «ţĕrĭ nuntiră treĭ sĕptĕmânĭ cu mare pohvală, şi «podóbe, şi cu felurĭ de felurĭ de musice, şi cu

(1) Domnia luĭ Constantinŭ Duca, care venise la Iaşĭ în ḑiua de 24 Iunie 1693, începuse din Marte acelaşŭ anŭ, cândŭ îĭ eşise firmanulŭ de domniă (Nic. Costin, II, pag. 40).

(2) Vorba era isprăvită din Marte, adică, îndată dupĕ ce Duca, totŭ cu ajutorulŭ luĭ Brâncovénu, rĕsturnase pe Demetru Cantemirŭ şi luase tronulŭ Moldoveĭ. Spătarulŭ Mihaiŭ Cantacuzenŭ, unchiulŭ Brâncovénuluĭ, aşeḑase vorba la Constantinopoli (Niculcea, II, pag. 246).

(3) Muma Brâncovénuluĭ, «cinstita şi cea de tótă creştinĕtatea «împodobită jupânésa Stanca». — Boieriĭ muntenĭ, nuntaşĭ, carĭ mergeaŭ cu Domniţa Maria, eraŭ Diicu Rudénu, Cornea Brăiloiu, Mateiŭ Filipescu, Radu Golescu şi Bunea Grădiştênu (Grecénu, *Mag. Ist.* II, pag. 210).

(4) Capulŭ familieĭ Costăkescilorŭ, frate de cruce cu Mironesciĭ, vrăjmaşŭ de mórte alŭ Cupărescilorŭ. Elŭ era tatălŭ luĭ Lupu Costake, prietenulŭ şi Mentorulŭ tênĕruluĭ domnŭ. Pe Lupu, Duca 'lŭ asculta la tóte; Duca n'avea decâtŭ 16—17 anĭ (Niculcea, II, pag. 246 şi *passim*).

«pehlivănii (1) de mirare, în târgŭ la Iașĭ. Că era «sĕ se facă nunta la Focșanĭ, numaĭ fiindŭ tómna, «vreme de iérnă, aŭ făcutŭ nuntă la Iașĭ. Și în-«călecă singurŭ Domnulŭ, ca unŭ mire împodo-«bitŭ, și cu surguciŭ în capŭ, și cu mare alaiŭ, «de aŭ mersŭ la gazda miresiĭ de aŭ luat'o, și «dupĕ ce aŭ luat'o de la gazdă, aŭ mersŭ la mo-«nastire la Golia; și de acolo aŭ purcesŭ cu mare «alaiŭ prin miḑloculŭ têrguluĭ de susŭ și prin «têrgulŭ de josŭ, pênĕ la curţile domnescĭ. — «Atuncia, pe acea vreme, şi eŭ, Ion Neculce, «vel vornicŭ, eramŭ tênĕrŭ postelnicŭ, și mer-«geamŭ cu alţĭ postelnicĭ impreună, cu toiage în «mână, pre giosŭ, înaintea Domnuluĭ (2)».

Totŭ cu acéstă ocasiune, cronicarulŭ anonimŭ de la 1689 încóce, considerândŭ viéţa, numele și fericirea Brâncovénuluĭ scrie (3):

«Că mulţĭ aŭ norocŭ în lume, dér nu în tóte; «că uniĭ aŭ norocŭ de cinste, érŭ nu de feciorĭ,

(1) Făcute de comedianţĭ, cum se ḑicea p'atuncĭ acrobaţilorŭ, gimnasticilorŭ și prestidigitatorilorŭ. Obiceiŭ turcescŭ, moştenitŭ din vechime. Cu uă sută de anĭ înainte, se făcuseră asemenea *pehlivăniĭ* la circumcisiunea fiuluĭ luĭ Amuratŭ, la care Sultanul invitase pe toţĭ suveraniĭ Europeĭ (Hammer și scrisorile ambasadorilorŭ în Charrière).

(2) Corpulŭ Postelniceilorŭ. — Niculcea era, fiindŭ copilandru, postelnicelŭ, — *page* ca în vremurile feudale, cândŭ corpulŭ pagilorŭ mergea înaintea mirilorŭ cu steguleţe și făcliĭ aprinse, dupĕ cum se maĭ face și astă-ḑĭ la curtea Prusieĭ, cu ocasiunea vr'uneĭ căsĕtoriĭ în familia regală, într'una din sălile istorice ale palatuluĭ din Berlin.

(3) *Mag. Ist.* V. pag. 170.

«și de bogăţiă, și de statŭ frumosŭ și de altele, «și totŭ aŭ lipse de unele. Erŭ acestŭ domnŭ în «tóte aŭ avutŭ norocŭ : bogatŭ (1), frumosŭ la «chipŭ, la statŭ; vorba luĭ frumósă, cu minte «mare, rude multe, fiĭ, fete din destulŭ, gineri, «mirese așijderĭ, cinste mare; și în boeria luĭ și «în domnia ce aŭ domnitŭ, nicĭ uă lipsă nu va «fi avutŭ. Și acestŭ Domnŭ arŭ fi pututŭ sĕ ḑică «cuvintele luĭ Solomon că orĭ-ce 'ĭ-a poftitŭ ini«ma luĭ, nu i-aŭ lipsitŭ. Acestea, și ca acestea, «vĕḑêndŭ înaintea ochilorŭ luĭ, numaĭ se veselia».

Décă, în miḑloculŭ acestuĭ mare alaiŭ de veseliĭ omenescĭ, fericitulŭ Domnŭ, fericitulŭ tată, Brâncovénu Constantinŭ, arŭ fi auḑitŭ uă voce ḑicêndu-ĭ : «tóte ale ómenilorŭ schimbătóre suntŭ, «și cu câtŭ maĭ multe câștigat-aĭ, cu atâtŭ maĭ «lesne în peire lunecĭ (2)», — arŭ fi creḑutŭ elŭ óre acestorŭ cobitóre cuvinte?

(1) Sĕ notămŭ că și cronicarulŭ românŭ, ca și ceĭ treĭ ambasadorĭ aĭ luĭ Ludovicŭ XIV, totŭ bogăţia o punŭ în fruntea celorŭ-l'alte fericirĭ și darurĭ ale Brâncovénuluĭ.

(2) Tacit. *Annal.*, I, 71 : *Cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico.*

XIV.

1694—1695

În aniĭ următorĭ, negociaţiunile nu maĭ suntŭ conduse cu aceiaşĭ stăruinţă. Se vede din documentele colecţiuneĭ Odobescu că ţinta principală a politiceĭ francese în Orientŭ numaĭ este, într'una din părţile séle, întronarea luĭ Tököly în Transilvania şi în Valachia. Tököly nu maĭ era la preţŭ; érŭ d. de Castagnères, ostenitŭ şi desgustatŭ, lăsase în pace pe Domnulŭ Valachieĭ.

Documentele anilorŭ 1694 şi 1695 se ocupă maĭ multŭ cu Moldova şi cu Constantinŭ Duca, de câtŭ cu Muntenia şi Constantinŭ Brâncovénu. Acéstă atenţiune dată maĭ multŭ principatuluĭ Moldoveĭ se esplică fórte lesne. Părăsindŭ pe Tököly, diplomaţia francesă amâna pentru cât-va timpŭ planurile séle asupra Valachieĭ; lăsa, prin urmare, în pace şi pe principele eĭ. Din contră, continuândŭ a întreţine corespondinţă asiduă cu ambasadorulŭ francesŭ din Varsovia, d. de Castagnères era interesatŭ sĕ sciă cum şi ce felŭ se petreceaŭ lucrurile în Moldova. De altă parte, eraŭ încă în acţiune negociările de pace ale Poloniei cu Turcia, negociărĭ carĭ reîncepuseră şi mergeaŭ înainte sub patronagiulŭ Franciei. Dupĕ

cum fórte bine prevĕḑuse d. de Castagnères în scrisórea sa către abatele de Polignac, partita germană din dieta Poloniei se opunea cu tăriă ca nu cum-va pacea sĕ se încheiă numaĭ între Turcĭ și Polonĭ, ci între Turcĭ și tóte statele creștine carĭ, de atâta vreme, se rĕsboiaŭ în contra necredincioșilorŭ.

Supăratŭ, marele Rege scrisese îndată ordine-instrucțiunĭ ambasadorilorŭ sĕĭ din Constantinopolĭ și din Varsovia. Cunóscemŭ pe acelea primite de d. de Castagnères.

«Décă Polonia nu ascultă consiliele nóstre; «décă voiesce sĕ pășéscă mână în mână cu cele-«l-alte state carĭ sĕ rĕsboiescŭ în contra Turcieĭ, «liberă este, dér atâtŭ maĭ rĕŭ pentru dênsa. Noĭ «nu o vomŭ maĭ ajuta. Intre în negociațiunile «imperiale; subsemne pace generală cu Germaniĭ «și cu Venețianiĭ, fără ajutorulŭ Franciei. Peste «curêndŭ va puté sĕ 'șĭ judece pasulŭ ce e hotă-«rîtă sĕ facă astă-ḑĭ» (1).

In urma acestorŭ instrucțiunĭ, d. de Castagnères se dede la uă parte, și numaĭ ca spectatorŭ cu totulŭ indiferentŭ, adună, în cele-l-alte lunĭ ale anuluĭ 1694, diferitele informațiunĭ despre negociările Poloniei cu Pórta. Amĕnuntele ce culegea eraŭ trămise la Paris numaĭ spre scire. Afacerea care îlŭ interesa acum maĭ multŭ din ordinulŭ

(1) Din Versailles, 21 Aprilie 1694.

Regeluĭ, era alegerea principeluĭ de Conti la tronulŭ Polonieĭ. Trămiterea d-luĭ de Polignac la Varsovia se atribuia cu dreptŭ cuvêntŭ vieĭ dorinţe ce avea Ludovicŭ XIV d'a ridica pe tronulŭ Poloniei unŭ principe francesŭ, şi, prin urmare, supusŭ cu totulŭ la ordinele séle.

Inainte de a ḑice luĭ Filipŭ d'Anjou: *Mon fils, il n'y a plus de Pyrénées*(1), Ludovicŭ XIV doria şi ţinea fórte sĕ aibă, la spatele imperiuluĭ germanŭ, în depărtatulŭ Orientŭ, unŭ rege francesŭ, copilŭ alŭ caseĭ de Bourbon — dorinţă vecĭnică, născută din ideia marilorŭ cuceritorĭ: imperiulŭ lumeĭ, şi pe care, peste unŭ secolŭ, Napoleonŭ celŭ Mare va realisa-o vremelnicŭ împânândŭ Europa, zăpăcită de vîrtejulŭ rĕsbóielorŭ, cu fiiĭ şi cu nepoţiĭ familieĭ Bonaparte, orĭ cu generaliĭ Iliadeĭ imperiale.

Ludovicŭ XIV nu reuşi; principele de Conti nu fu alesŭ. Augustŭ-Fridericŭ, electorulŭ Saxonieĭ, se sui pe tronulŭ Poloniei. — Afară de aceste negociărĭ de adevĕrată diplomaţiă, d. de Castagnères, maĭ avea la Constantinopolĭ şi uă altă afacere de condusŭ, care nu era tocmaĭ diplomatică. Ambasadorulŭ Franciei era condam-

(1) A ḑisŭ séŭ n'a ḑisŭ Ludovicŭ XIV aceste celebre cuvinte: «fiule, nu maĭ suntŭ Pireneĭ», cestiunea e controversată. Suntŭ uniĭ istoricĭ carĭ susţinŭ că vorbele ambasadoruluĭ Espanieĭ, la vestea alegeriĭ duceluĭ d'Anjou, *s'aŭ topitŭ Pireneiĭ*, aŭ servitŭ scriitorilorŭ a face pe *nu maĭ suntŭ Pireneĭ*. V. Fournier: *L'Esprit dans l'histoire*, Paris, 1882, în-18 elz. pag. 296—300.

natŭ sĕ asigure luĭ Tököly, nu principate, nu corónă — acestea fuseseră părăsite de multŭ, — ci de mâncare.

Privitóre la aceste silinţe ale diplomatuluĭ francesŭ suntŭ şi incidentele luĭ Nicolo della Porta şi alŭ residentuluĭ luĭ Tököly de la Iaşĭ; (1) ele nu facŭ parte din subiectulŭ nostru. Totuşĭ, şi ele, ca şi scrisorile ce urmézǎ, arétă 'ndestulŭ starea de plânsŭ în care ajunsese nobilulŭ Ungurŭ, Beniaminulŭ de odinióră alŭ Vizirilorŭ şi, maĭ cu sémă, iubitulŭ politiceĭ francese în timpŭ de maĭ bine de ḑece anĭ.

D-luĭ de Castagnères nicĭ prin gândŭ nu'ĭ maĭ trecea sĕ maĭ vorbéscă la Pórtă de vr'uă domniă de datŭ luĭ Tököly. D. de Polignac ênsĕ, care nu cunoscea pe Tököly de câtŭ dupĕ rĕsunetulŭ aventurelorŭ luĭ rĕsboinice, dinainte de impresurarea Vieneĭ, se 'ncercase într'unŭ rândŭ sĕ'lŭ scótă iérŭ la vedere. Dreptŭ acésta, fără multă îndoiélă, făcuse la Pórtă Moldoveĭ onórea d'a o cere pentru Tököly (2).

Turciĭ rĕspunseră secŭ dér hotărîtŭ d-luĭ de

(1) De aceleaşĭ incidente de carĭ vorbescŭ scrisorile ambasadoruluĭ, povestesce pe largŭ şi Niculcea (II, pag. 249 şi urm.). — Sĕ notămŭ că Tököly n'avea ce sĕ mănânce la Ţarigradŭ, dér avea represintantŭ la Iaşĭ.

(2) Din scrisórea D-luĭ de Castagnères către Rege, Adrianopolĭ 18 Marte, 1694. — De altmintrelĭ, pasulŭ D-luĭ de Polignac póte sĕ fi fostŭ făcutŭ şi în urma asurḑitórelorŭ scrisorĭ ale luĭ *Tököly Princeps*. Ca sĕ scape, d. de Polignac făcu cererea, puţinŭ păsêndu'ĭ de succesulŭ eĭ.

Polignac că Moldova are Domnŭ pe care şi'lŭ iubesce, érŭ Pórta nu crede că arŭ fi spre interesulŭ sĕŭ sĕ'lŭ schimbe cu Tököly. Ş'apoĭ, adăugea Vizirulŭ, — argumentŭ bizarŭ! — Tököly nu e creştinŭ ca Moldoveniĭ.

In decursulŭ secoluluĭ XVIII şi la finele celuĭ d'alŭ XVII, Alexandru Mavrocordatŭ şi fiĭ sĕĭ Nicolae şi Ionŭ, precumŭ şi Ghikulesciĭ vorŭ sufla totdéuna Vizirilorŭ şi Caimacamilorŭ asemenea rĕspunsurĭ, carĭ păreaŭ atâtŭ de stranie în gura Mahometanilorŭ. Viziriĭ vorŭ fi adesea apărătoriĭ ceĭ maĭ hotărîţĭ aĭ religiuneĭ ortodoxe. De rândulŭ acesta, rĕspunsulŭ datŭ de Vizirŭ d-luĭ de Polignac, venia de sigurŭ de la Alexandru Mavrocordatŭ.

Din rĕŭ în maĭ rĕŭ. — Stéua luĭ Tököly apunea cu răpeḑiciune. D. de Castagnères anunţă Regeluĭ la 'nceputulŭ luĭ 1695(1) că Tököly stă rĕŭ de totŭ, şi că Vizirulŭ a permisŭ nobililorŭ transilvanĭ sĕ se retragă pe lângă principele Valachieĭ, séŭ în Transilvania, dupĕ cum eĭ înşişĭ ceruseră încă de multŭ.

Brâncovénu însĕ, de şi învingĕtorŭ pe tótă linia, pace din partea luĭ Tököly totŭ nu avea. De aci, alte chieltuielĭ, alte ambasade la Constantinopolĭ.(2) Căḑutŭ din rangulŭ de adversarŭ care

(1) Scisóre din Adrianopolĭ, 31 Ianuariŭ.

(2) De rândulŭ acesta veniră ca sĕ aşeḑe lucrurile la Constantinopolĭ: Cornea Brăiloiu, Radu Isvoranu, şi Bunea Grădişténu

merită sĕ fiă temutŭ, Tököly ajunsese pe spinarea luĭ Brâncovénu unŭ felŭ de *satarà-belea*, cum trebuia sĕ ḑică Domnulŭ în vremurile acelea, cândŭ limba era fără milă întinată de uă mulţime năprasnică de cuvinte turcescĭ. (1)

Săracŭ lipitŭ, Tököly ajunsese sĕ cerşéscă ambasadoruluĭ Franciеĭ sume peste sume cu ce sĕ se hrănéscă. (2) D. de Castagnères o duse pênĕ la unŭ locŭ. La urmă ênsĕ, perdu răbdarea şi spuse Viziruluĭ că, de vreme ce Pórta ţine sub binefăcĕtórea eĭ umbră pe Tököly şi ómeniĭ luĭ, arŭ trebui sĕ le dea şi cu ce sĕ trăiască. (3) Vizirulŭ judecă vorbele d-luĭ de Castagnères dreptŭ fórte întemeiate, se hotărî sĕ scape visteria ambasadeĭ de năpastea ungară, dér practică tradiţionala ospitalitate musulmană din pungile altora. Spre acésta, n'avu de cât sĕ bată din palme şi porunci sĕ i se chiăme Kapukehaelile Domnilorŭ ro-

(Grecénu, în *Mag. Ist.* II, pag. 215). — De altmintrelĭ, Brâncovénu pe lângă curatoriĭ sĕĭ de la Stambulŭ, la orĭ ce 'mprejurare, trămitea şi câte uă deputaţiune de boerĭ. Astfelŭ, Cornea Brăiloiu, Caramanlâu, clucerulŭ Vergu şi Lupu Rătescu din Pitescĭ făcuseră potecă pe calea Diuluĭ şi Odriuluĭ.

(1) Veḑĭ scrierea compusă în timpulŭ luĭ Ştefanŭ Cantacuzenŭ: *Istoria oştireĭ* (campanieĭ) *ce s'a făcutŭ asupra Moreeĭ* în *Archiva Românéscă* a D-luĭ Kogâlnicénu, I, 2, pag. 5—139.

(2) Altfelŭ Tököly şi soţia luĭ, Helena Zriny, mâncaŭ şi beaŭ bine de totŭ. Bĕutura, maĭ cu sémă, care sĕ bea la mésa luĭ Tököly umplea de admiraţiune, nu prin calitatea ci prin cantitatea eĭ, pe călĕtorulŭ francezŭ La Motraye, care a mâncatŭ şi a bĕutŭ de multe orĭ la *Tököly princeps*.

(3) Scrisóre către Rege, Adrianopoli, 16 Februariŭ 1695.

mânĭ. Boieriĭ se presintară și li se dede poruncă d'a scrie și d'a cere visterielorŭ românescĭ, în părțĭ egale, uă sumă de banĭ pe care o vorŭ rĕspunde(1) nobiluluĭ Ungurŭ, fostŭ rege alŭ Curuțilorŭ, fostŭ principe alŭ Transilvanieĭ, fostŭ pretendentŭ la tronurile ambelorŭ principate române.

Suntemŭ departe de «strălucita coronațiă» de la Christianĭ!

Tököly nu maĭ era acum bogatŭ de câtŭ într'uă seriă de *ex*.

Din tóte aceste titlurĭ, celŭ care-ĭ va rĕmâne neperitorŭ în istoriă, și care'ĭ fu fatalŭ în 1695, este acela de ex-jăfuitorŭ alŭ banatuluĭ Temișióreĭ.

Intr'una din espedițiunile séle, strălucitulŭ cavalerŭ ungurŭ arsese și pustiise atâtŭ de grozavŭ nefericita provinciă, în câtŭ, în Septembre 1695, Mustafa II, noulŭ sultanŭ care urmase după Ahmedŭ II, trecêndŭ victoriosŭ prin Temișiana după bătălia de la Lipova, și vĕḑêndŭ priveliștele înfiorătóre ce i se presintaŭ înaintea ochilorŭ, întrebase cu spaimă, cine a fostŭ omulŭ atâtŭ de părăsitŭ de Dumneḑeŭ și atâtŭ de vrăjmașŭ semenilorŭ sĕĭ, care a prefăcutŭ în cenușe câmpiele și satele Temișióreĭ. — I se rĕspunse: comitele Tököly. — Sĕ'lŭ omóre, ḑise Sultanulŭ. Câtŭ p'aci fu ca Tököly sĕ'șĭ ié ḑiua bună de la d. de Castagnères pentru

(1) Pe lună, pe anŭ, séŭ numaĭ uă dată, de milă, documentele nu spunŭ.

ultimaĭ călĕtoriă, décă Vizirulŭ n'arŭ fi intervenitŭ la timpŭ, şi nu i'arŭ fi schimbatŭ pedépsa capitală într'uă alta maĭ uşóră, exilulŭ pe viéţă la Nicomedia, unde plecă cu soţia luĭ, Helena Zriny.

Tököly se duce pentru a nu se maĭ întórce (1).

Curiosŭ protagonistŭ alŭ Libertăţiĭ ungare, Tököly, ca şi Szekely, Bethlen Istfan, Batori Gabor, ca şi Georgiu II Rákoczy, ca şi cum va fi Francescŭ Rákoczy, fu unŭ amestecŭ bizarŭ de eroismŭ sĕlbatecŭ şi de injosirĭ pitice.

«Semeţĭ, vitejĭ, rĕsboinicĭ, calităţĭ însuşite naţieĭ «lorŭ, dér fără talente ostăşescĭ, fără putere de

(1) Amĕnunte asupra vieţeĭ séle la Nicomedia se află destule în *Voyages du Sieur A. de la Motraye, en Europe, Asie, Afrique,* Haga, 1727, 2 vol. în folio —La Motraye era fórte prietenŭ cu Tököly şi, după cum ḑiserămŭ maĭ susŭ, mosafirulŭ comiteluĭ maĭ în tóte sĕptĕmânile. Şi'n Nicomedia bĕutura mergea strună; principesa bea de spăria pe La Motraye, *mais sans sortir de la modestie de son âge* (I, pag. 229).— Tököly se plângea amarŭ de purtarea Francieĭ cu dênsulŭ (târḑiŭ !). Regele îĭ promisese ajutóre peste ajutóre, érŭ elŭ nu primia nimicŭ. Şi câte slujbe, esclama Tököly, nu amŭ făcutŭ luĭ Ludovicŭ XIV! La Motraye 'lŭ consola spunêndu-ĭ că aşa e pretutindenĭ prietenia politică (I. pag. 310). — In 1704, Jesuiţiĭ din Galata 'lŭ înşelară şi 'lŭ făcură catolicŭ făgăduindu-ĭ că vorŭ stărui pe lângă curtea Francieĭ sĕ-ĭ facă uă pensiune, ş'apoĭ nu-ĭ făcură nimicŭ (I, 374) — Cândŭ se vĕḑu încelatŭ, 10 Sept. 1705, Tököly publică uă retractare furiósă sĕ sciă Europa că elŭ e totŭ protestantŭ (I, pag. 376). — Tristŭ şi ridiculŭ sfârşitŭ pentru Cavalerulŭ Ungarieĭ, care debutase cu atâta sgomotŭ şi cu atâta sĕlbăticiă.

«concepţiă şi fără stăruinţă; ómenĭ cruḑĭ, fără «mĕsură, necumpĕtaţĭ, nestatornicĭ, neastîmpăraţĭ, «la minte (1)»; cu ambiţiunĭ nemĕsurate; plinĭ de dispreţŭ pentru ceĭ ce le eraŭ d'uă potrivă; barbarĭ neînfrênaţĭ cândŭ nu eraŭ servĭ supuşĭ; visândŭ a funda uă Ungariă imaginară care s'arŭ fi întinsŭ de la porţile Vieneĭ pênĕ la Marea-Négră; pretinḑêndŭ ântâiŭ cu neîntrecută trufiă tronulŭ şi coróna, cerşindŭ în urmă baniĭ Domnilorŭ românescĭ; nefăcêndŭ nicĭ uă deosebire între Ungurĭ şi Germanĭ, cândŭ intraŭ într'uă provinciă cu armele în mână; jăfuindŭ şi pustiindŭ chiar ţéra lorŭ; trăindŭ în vreme de rĕsboiŭ ca într'uă continuă beţiă de sânge şi de schingiuirĭ grozave, — Tököly, Bátori, Bethlen, Rákoczy îmĭ parŭ mie, în provinciele Dacieĭ Traiane, întocmaĭ ca aceĭ fioroşĭ capĭ de bande (2) carĭ stórseră Francieĭ feudale din secolulŭ XIV pênĕ la cea din urmă picătură de viéţă şi, d'uă dată, ca într'unŭ visŭ

(1) Bălcescu : *Michaiŭ Vitézulŭ*, ediţ. Odobescu, deja citată; pag. 48. Nu sciŭ cum nemuritorulŭ istoricŭ românŭ a găsitŭ aceste însuşirĭ la Sigismundŭ Batori. Faptele vieţeĭ luĭ şi studiele publicate în ḑilele nóstre de chiar istoriciĭ germanĭ l'arétă ca pe omulŭ celŭ maĭ îmbroboditŭ, care a ţinutŭ vr'odată în slăbănógele séle mânĭ unŭ sceptru suveranŭ. Singurŭ Fredericŭ *Scufă-dórme*, imperatorulŭ Germanieĭ, arŭ puté sĕ 'ĭ stea faţă cu moliciunea şi cu grozava sa lene. — Sfătuitŭ fost'a Bălcescu la acéstă ridicare a luĭ Sigismundŭ Batori numaĭ de adoraţiunea nesfârşită ce avea pentru Mihaiŭ căruia, în tóte părţile, voia sĕ 'ĭ dea adversarĭ demnĭ de mărirea luĭ?

(2) V. Henri Martin : *Histoire de France.* — *Les Grandes Compagnies.* Domnia luĭ Carolŭ V.

de spaimă, periră după cadavrulŭ eĭ, aruncatŭ la piciórele Anglieĭ.

Tököly, ca și ceĭ maĭ mulțĭ din predecesoriĭ sĕĭ, n'are nicĭ celŭ maĭ micŭ simțŭ politicŭ. Principiĭ Transilvanieĭ, ca Bethlen Gabor, Georgiu I. Rákoczy și Apafi Micloș puteaŭ sĕ'ĭ dea lecțiunĭ de combinărĭ politice și de purtare șirétă în midloculŭ atâtorŭ vecinĭ puternicĭ, cum eraŭ Turciĭ, Germaniĭ și Poloniĭ.

Elŭ ĕnsĕ nu vĕdu nimicŭ ; nu se gândi nicĭ uă dată ; se 'ncelă totdéuna.

Se 'ncelă cu compatrioțiĭ sĕĭ, pe cari și'ĭ înstrăină și'ĭ aruncă, pe uniĭ de la începutŭ, în brațele alianțeĭ germane, pe alțiĭ maĭ tărdiŭ, în partita Domnuluĭ Românieĭ și a luĭ Bethlen Nicloș.

Se 'ncelă cu Turciĭ pe cariĭ nu'ĭ cunoscea de locŭ și pe carĭ îĭ credea ca unŭ felŭ de păpușĭ destinate a juca după impulsiunile séle și ale ambasadorilorŭ francesĭ.

Se 'ncelă și se 'ncelă amarŭ cu Regele Franciei de la 'nceputulŭ și pênĕ la sfârșitulŭ sgomotóseĭ și insângerateĭ séle cariere. Credu că Ludovic XIV l'ajuta pentru că se 'namorase de eroismulŭ sĕŭ în luptele de *guerillas*, ce întreprinsese cu succesŭ în contra Imperialilorŭ, înainte de înconjurarea Vieneĭ. Ca și cum Ludovicŭ XIV, d. de Louvois și d. de Pomponne făceaŭ politică de sentimentŭ prin Pusta ungară și prin prăpăstiele întunecóse ale Carpațilorŭ ! — Politica de senti-

mentŭ murise în Francia de când cu Carolŭ VIII și nesocotitele espedițiunĭ în Italia, érŭ lecțiunile de politică practică, întemeiată pe cuvinte și profite positive, lecțiunile luĭ Richelieu și luĭ Mazarin eraŭ âncă în mințile tuturorŭ. Regele care arŭ fi trebuitŭ sĕ'șĭ întocmiască bine firele diplomațieĭ séle în Germania, era sĕ'șĭ jertféscă baniĭ, ómeniĭ și maĭ cu sémă véḍa numeluĭ sĕŭ în depărtatulŭ Orientŭ, numaĭ și numaĭ pentru comitele Tököly! Ce orbire! — Ludovicŭ XIV voia și căuta unŭ brațŭ puternicŭ care sĕ lovéscă cu spada și sĕ prăbușéscă cu buzduganulŭ bĕtrânulŭ edificiŭ alŭ Habsburgilorŭ, cândŭ Imperatorulŭ, isbitŭ în fața de armatele Francieĭ, căuta sĕ fiă cu privirile țintite la Rhinŭ și 'n Țĕrile-de-josŭ. Ludovicŭ creḍu că șĭ-a găsitŭ omulŭ trebuinciosŭ pentru acésta în persóna luĭ Tököly; étă pentru ce stăruitórea campaniă diplomatică, întreprinsă pentru dênsulŭ la Pórtă; étă pentru ce îndelungĭ și numerόse atacurĭ, îndreptate adese orĭ cu 'nflăcărată mâniă în contra Domnilorŭ românĭ, și'n specialŭ, în contra luĭ Constantinŭ Brâncovénu.

Se 'ncelă Tokoly și se 'ncelă adâncŭ în purtarea sa cu Brâncovénu, pe care 'lŭ săpă fără folosŭ la Pórtă și pretutindenĭ, în locŭ d'a profita de prietenia și ajutorulŭ Domnuluĭ românŭ, care nu arŭ fi avutŭ nicĭ unŭ interesŭ sĕ lucreze împotriva luĭ. Ca și Rákoczy II, care, dupĕ cum

spune Miron Costin, (1) la mésă cu Georgiŭ Stefanŭ alŭ Moldoveĭ şi cu Constantinŭ I alŭ Munteniel, «înghiţia marĭ şi înalte gândurĭ, ca şi cum «s'arŭ fi vědutŭ Craiŭ între Craĭ, şi Domnŭ între «Domnĭ», totŭ astfelŭ Tököly, după bătălia de la Zerneştĭ, se purtă cu aliaţiĭ sěĭ atâtŭ de trufaşŭ, 'şi arětă sufletulŭ atâtŭ de lămuritŭ, în câtŭ Brâncovénu citi într'ênsulŭ, ca într'uă oglindă profetică, politica ce avea sě urmeze cu acestŭ principe bizarŭ, care, după încoronare, nu găsia nimicŭ maĭ bunŭ de făcutŭ, de câtŭ s'o ié la sănětósa iérăşĭ în România. Orĭ de câte orĭ fu vorba la Constantinopolĭ şi aiurea de Brâncovénu, Tököly pârî, înegri, ascernu în contra Domnuluĭ, în faţa Turcilorŭ, miĭ şi miĭ de sgomote destinate a'lŭ rěsturna, şi nu sciu nicĭ odată că Brâncovénu e multŭ maĭ tare la Pórtă, de câtŭ dênsulŭ şi de câtŭ toţĭ amiciĭ sěĭ. — Şi'n urmă, după ce, «umplutŭ de duhurĭ spre marĭ lucrurĭ», (2) se întinse, în contra sfatuluĭ luĭ Rákoczy Bětrânulŭ, maĭ multŭ de câtŭ 'lŭ ţinea plapoma (3); după ce despreţuise şi insultase pe Domnulŭ Munteniel, nobilulŭ Cavalerŭ, precum spunŭ scrisorile ambasadoruluĭ francesŭ, sě coborî, — ce onóre pentru Brâncovénu! — se coborî pênĕ a primi aju-

(1) *Cronica*, I. pag. 351.
(2) Miron Costin ḑice astfelŭ de alŭ doilea G. Rákoczy. *Cronica*, II, pag. 352.
(3) *Revue Historique*, Paris, Nov.-Decembre, 1872.

torulŭ bănescŭ alŭ Domnilorŭ românĭ. căcĭ muria de fóme, topindu-se în iubirea Franciei şi licnindu-se în admiraţiunea Angliei.

In diplomaţiă, alăturĭ de Brâncovénu şi boeriĭ luĭ, Tököly fu nulŭ. Se 'ncelă într'ênsa cum s'aŭ încelatŭ totdéuna focoşiĭ magnaţĭ aĭ regatuluĭ S-tuluĭ Stefanŭ, cândŭ s'aŭ aflatŭ înaintea uneĭ probleme diplomatice pentru deslegarea căreia nu se cerŭ nicĭ strigăte sĕlbatice, nicĭ priviri teribile, nicĭ mâniĭ asiatice, ci linisce, sciinţă, minte supţire, cum ḑice Văcărescu.

Şi cu tóte acestea, ce minunate ocasiunĭ se înfăţişară regeluĭ Curuţilorŭ! — Fură timpurĭ cândŭ Sultanulŭ, Vizirulŭ, Ludovicŭ XIV, regele Poloniei, ambasadoriĭ Regeluĭ Franciei din Turcia şi din Polonia lucraseră pentru dênsulŭ şi numaĭ pentru dênsulŭ într'unŭ admirabilŭ acordŭ. Toţĭ sciaŭ acésta, şi Brâncovénu maĭ bine de câtŭ toţĭ, pentru că Grecénu scria:

«Cinstea pe care o avea Tököly de la împĕră«ţiă era întocmaĭ ca a lucéfĕruluĭ» (1).

Sciu Tököly se profite de ajutórele pe carĭ potrivéla circumstanţelorŭ sfătuia pe suveranĭ şi pe miniştriĭ lorŭ sĕ le dea regeluĭ Curuţilorŭ? De locŭ, de felŭ, nicĭ odată. — Tököly îşĭ perdu timpulŭ într'altele; se certă cu principele Ţĕriĭ-Românescĭ; încurcă pe ambasadorulŭ Franciei care

(1) *Mag. Ist.*, II. pag. 222.

'lŭ asculta credêndu'lŭ maĭ priceputŭ de câtŭ dênsulŭ în afacerile Transilvanieĭ; ceru Porţiĭ Muntenia ca sĕ aibă Moldova, şi voi Moldova ca sĕ câştige Transilvania; zăpăci pe toţĭ ceĭ ce lucraŭ pentru dênsulŭ cu ideia că'ĭ ajută vîrtosŭ, şi în fine scăpă totdéuna tóte superbele ocasiunĭ de carĭ amintirămŭ în capitolele trecute, şi pe carĭ lectorulŭ le-a vĕdutŭ din scrisorile ambasadorilorŭ şi emisarilorŭ luĭ Ludovicŭ XIV din Turcia, Polonia, Ungaria, Transilvania şi Ţĕrile-Române.

Astfelŭ fu Tököly, soldatulŭ ungurŭ, căruia d. Louis Chassin îĭ dă uă pĕtrundere diplomatică şi uă putere de concepţiune atâtŭ de profundă, în câtŭ, pe lângă dênsele, acelea ale luĭ Richelieu pălescŭ şi se întunecă.

«Tököly, scrie autorulŭ acesta, avu geniulŭ d'a «găsi ideia fraternităţiĭ ce trebue sĕ domnéscă între «Turcĭ şi Ungurĭ, şi o practică în tótă viéţa»(1). —— Cum şi ce felŭ, documentele timpuluĭ sĕŭ neaŭ spus'o maĭ lămuritŭ de câtŭ Unguriĭ carĭ duceaŭ condeiulŭ d-luĭ Chassin.

Cum că Tököly sĕ fi bănuitŭ vr'o dată că esistă uă strînsă fraternitate între Turcĭ şi Ungurĭ, noĭ nu ne-amŭ bizui a demonstra, cum nu neamŭ bizui a lămuri rolulŭ istoricŭ alŭ Ungarieĭ la marginele Apusuluĭ, întemeindu-ne pe facultă-

(1) *La Hongrie, son génie et sa mission historique*, Paris 1856, unŭ vol. în 8º; pag. 205.

țile ungare de asimilațiune și de unificare a na-ționalitățilorŭ. (1)

Tököly muri în 1705, la Nicomedia în exilŭ.

Décă amŭ fi și noĭ săltațĭ de entusiasmulŭ d-luĭ Chassin, amŭ puté sfârși cu aceste cuvinte: Anibalŭ, marele căpitanŭ alŭ anticitățiĭ, muri în exilŭ la Nicomedia. S'arŭ crede că Provedința di-vină, cu uă mână generósă, conduse pe Emeric Tököly, marele căpitanŭ alŭ Ungarieĭ, dușmanulŭ modernuluĭ Imperiŭ romanŭ, sĕ móră lângă mormêntulŭ dușmanuluĭ nedomolitŭ alŭ bĕtrâneĭ Republice romane. Anibalŭ și Tököly (2), Tököly și Anibalŭ !

Istoria se scrie astfelŭ la Pesta. Cu astfelŭ de enormitățĭ, dér în sensŭ contrariŭ, d. Ludovicŭ Szádeczky a scris-o pe aceia a luĭ Mihaiŭ Vitézulŭ (3) pe care — orĭ-câtŭ s'arŭ opune Unguriĭ, — istoria cea mare, cea adevĕrată, îlŭ va numi totdéuna Domnŭ alŭ Munteniei, Transilvanieĭ și Moldoveĭ.

(1) Tesă susținută într'unŭ memoriŭ presintatŭ Academieĭ de sciințe din Pesta, de d. Kallay, ministru de finance alŭ Imperiuluĭ austro-ungarŭ și membru alŭ aceleĭ Academiĭ (Maiŭ 1883).

(2) Unele dicționare biografice, *Bouillet* bunióră, ḑicŭ că Tököly, silitŭ de sărăciă, ajunsese sĕ se facă *cârciumarŭ* la Constantinopolĭ. Asertiunea e falsă. La Motraye s'arŭ fi grăbitŭ a ne spune acéstă bizară meseriă a fostuluĭ cavalerŭ. Câtŭ fu la Constantinopolĭ, Tököly se hrăni cu baniĭ de la Brâncovénu și de la Duca; în Nicomedia îlŭ întreținea Inalta Pórtă.

(3) Memoriŭ presintatŭ Academieĭ din Pesta, din partea autoruluĭ, de d. Szilágyi Sandor asupra luĭ *Mihaiŭ, capulŭ Românilorŭ în Transilvania*, de la 1599 pênĕ la 1601 (Decembre, 1881).

XV.

1696—1699.

De la 1695 și pênĕ la tractatulŭ de la Carlovicĭ, diplomația francesă de la Constantinopolĭ nu maĭ are nimicŭ de împărțitŭ cu Brâncovénu. Principele românŭ fu lăsatŭ în pace de ambasadorulŭ Franciеĭ, ocupatŭ acum a sfătui pe Turcĭ sĕ continue de zorŭ rĕsboiulŭ cu Imperialiĭ. Nu e vorbă, ca sĕ nu'șĭ pérdă obiceiulŭ, d. de Castagnères, în conversațiunile séle cu Viziriĭ și caimacamiĭ asupra afacerilorŭ Moldoveĭ și schimbărilorŭ de domnĭ în acea țéră, maĭ arunca câte uă săgétă și în partea Domnuluĭ Munteniеĭ, — stricăciune mică pe care curatoriĭ principeluĭ românŭ o reparaŭ îndată.

Brâncovénu ênsĕ totŭ nu era liniscitŭ. In țéră, intrigile și împărechiările se țineaŭ acum strună. Boieriĭ muntenĭ și moldovenĭ se întreceaŭ, carĭ maĭ de carĭ, sĕ se sape și sĕ se dĕrîme la Constantinopolĭ.

Se scie că facțiunea Cupărescilorŭ și Cantemirescilorŭ din Moldova fusese învinsă la Constantinopolĭ, de Brâncovénu unitŭ cu Costăkescиĭ moldovenĭ. Dumitru Cantemirŭ nu domnise, dupĕ mórtea părinteluĭ sĕŭ, Cantemirŭ Bĕtrânulŭ, de câtŭ vr'o 20 de ḑile, și Duca fusese numitŭ Domnŭ.

La sosirea acestuia în Iași, Iordake Rusetŭ și Lupu Bogdanŭ, capiĭ partiteĭ cupărescĭ, fugiseră, ca de obiceiŭ, în Polonia și se așeḑaseră, pentru a începe *«marghioliele»* în contra luĭ Duca, la fruntariele Poloniei și Moldoveĭ, într'unŭ orășelŭ pe care d. de Castagnères îlŭ numesce *Mariambouli*.

Duca, de și ginere alŭ luĭ Brâncovénu și fórte bine în 1695 cu socru-sĕŭ, reușise a câștiga la Stambulŭ simpatia d-luĭ de Castagnères. Antiohŭ și Dumitru Cantemirŭ cu credincioșiĭ lorŭ nu puturĕ să atragă pe ambasadorŭ. Causa principală a iubireĭ d-luĭ de Castagnères era grija cu care Duca îĭ trămitea corespondința dintre Constantinopoli și Varsovia. Scrisorile d-luĭ de Polignac și ale séle ajungeaŭ fără smintélă la destinațiune, mulțămită Domnuluĭ Moldoveĭ și, pentru că nu era lucru puținŭ pe atuncĭ mersulŭ regulatŭ alŭ scrisorilorŭ, atâtŭ d-lŭ de Castagnères câtŭ și abatele de Polignac onoraŭ pe Duca cu amiciția lorŭ. Duca scia acestea și, într'unŭ rândŭ, profită de dênsa pentru a cere, atâtŭ de la Pórtă, câtŭ și de la regele Poloniei, depărtarea de la fruntariă a celorŭ doui boierĭ pribegĭ și vrăjmașĭ, sub cuvîntŭ că eĭ fură scrisorile ambasadorilorŭ francesĭ de la curieriĭ moldovenĭ.

Se vede că acéstă afacere făcu sgomotŭ la Pórtă, căcĭ d. de Castagnères încunosciințéză pre Rege de dênsa și 'lŭ întrébă décă trebue sĕ sprijine oficialŭ la Pórtă cererea Domnuluĭ moldovenescŭ.

Ludovicŭ XIV rĕspunde cu acea mândriă superbă, care făcu una cu pămêntulŭ, în altă dată, pe umilitulŭ Doge alŭ Genoveĭ, în ḑiua de recepţiune:

«Nu voiescŭ sĕ mĕ amestecŭ în cérta pe «care principele Moldoveĭ póte sĕ aibă cu «aceĭ douĭ particularĭ; nu credŭ cuviinciosŭ «pentru a mea demnitate de a întrebuinţa «stăruinţele ambasadoruluĭ meŭ în acéstă «privinţă» (1).

Brâncovénu scia totŭ ce se petrecea în Moldova, şi cunoscea maĭ bine de câtŭ Duca cele ce se plămădiaŭ la Constantinopoli în contra gineruluĭ sĕŭ. Cu tóte silinţele séle, Duca fu datŭ josŭ dupĕ tronŭ de Selim-Gherai, Chanulŭ tătărescŭ, prictinulŭ celŭ bunŭ alŭ luĭ Dumitru Cantemirŭ. (2) Antiohŭ Cantemirŭ îĭ luă loculŭ. Brâncovénu trebuia d'aci 'nainte sĕ nu'şĭ aţinte privirile numaĭ spre Constantinopoli, ci şi spre Iaşĭ.

Cu acéstă ocasiune a plecăriĭ luĭ Duca, Niculcea povestesce unŭ incidentŭ care adeveresce şi maĭ multŭ atâtŭ cele ce se credeaŭ în ţĕrile române, câtŭ şi cele ce se scria în Europa de ambasadoriĭ creştinĭ din Constantinopoli, despre nenumĕratele bogăţiĭ ale Brâncovénuluĭ.

«Éră Dómna luĭ (Duca), ḑice cronicarul, féta «Brâncovénuluĭ-Vodă, fiindŭ tênĕră şi desmier-

(1) Scrisóre din Marly, 13 Septembre. 1695.

(2) *Cronica Anonimă*, de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V, pag. 149.

«dată (1) de tată-sĕŭ, se bocia în gura mare mun-«tenesce, de ḑicea : aolio! aolio! că *va pune taĭca* «*pungă de pungă,* din Bucurescĭ pênĕ în Ţarigradŭ, «şi ḑĕŭ! nu ne va lăsa aşa, şi iérŭ ne vomŭ în-«tórce cu domnia îndĕrĕtŭ.» (2)

Comparaţĭ aceste mâniate şi espresive cuvinte, ḑise «pe muntenesce», ale Dómneĭ Maria Duca, cu vorbele ḑise de viforosulŭ spătarŭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ (3), cândŭ auḑi că, cu tóte silinţele lorŭ, ale Cantacuzinescilorŭ, Grigore Ghika venia iérŭ Domnŭ în Ţéra-Românéscă : «vomŭ face *podŭ de* «*pungĭ* de la saraiulŭ (4) muntenescŭ pênĕ la Vi-«zirulŭ şi totŭ ne va fi pe voĭă (5)!» Gândiţi-vĕ pe-urmă la bănetulŭ ce era în ţéră : negustoriĭ bogaţĭ (6), boieriĭ bogaţĭ, Domnulŭ unŭ felŭ de Cre-

(1) Dómna Maria era tênĕră, dér mândră şi imperiósă. Istoria Bălăcenéscă ne spune că la curtea eĭ giupânesele tremuraŭ de frică, căcĭ Dómna le certa focŭ îndată ce i se părea că nu suntŭ dupĕ etichetă. Uneĭ giupânese îĭ smulse şi 'ĭ aruncă işliculŭ din capŭ în focŭ ḑicêndŭ că numaĭ Dómnelorŭ se cade a purta işlicŭ, érŭ nu şi giupâneselorŭ (Trad. *Fotino*, III, pag. 88).

(2) *Cronica*, II, pag. 245.

(3) Pe urmă, Domnŭ în Muntenia.

(4) Cum s'arŭ ḑice astăḑĭ : de la palatulŭ legaţiuniĭ române din Constantinopoli şi pênĕ la Sublima-Pórtă — Nu scimŭ décă palatulŭ de la San Stefano, casă de ţéră în care locuia, la 1721 Augustŭ, d. de Bonnac, ambasadorulŭ Franciei, şi care fu ziditŭ de Stefanŭ Cantacuzenŭ, era pentru curatoriĭ Ţĕriĭ-Românescĭ, séŭ numaĭ particularŭ alŭ Domnuluĭ. (*Colecţ. Odobescu :* scrisórea d-luĭ de Bonnac către ministrulŭ de esterne, din Constantinopoli, 2 Augustŭ, 1721).

(5) *Cronica anonimă* a Moldoveĭ (1662—1733) III, pag. 148.

(6) Dupĕ cum reese din diferite locurĭ din *Călĕtoriele* luĭ La Mo-

sus; aurulŭ curgea din tóte părţile. In schimbŭ ênsĕ, şi pofta Turcilorŭ era nesăturată.

In 1695 şi 1696, rĕsboiulŭ continua sub Mustafa II în Temişióra cu succese strălucite. Armatele otomane luară Lipova, şi la Lugos, generalulŭ Veterani, care se 'ncercase sĕ 'l opréscă cu 6000 de ómenĭ, fu bătutŭ, prinsŭ şi omorîtŭ (22 Sept. 1695). Ruşiĭ furǎ siliţĭ sĕ desconjure Azofulŭ. Victoria de la Olaş, câştigată de Sultanŭ asupra electoruluĭ de Saxonia, îngriji fórte pe Imperatorŭ, érŭ Mezzomorto, Kapetan-başa alŭ Măriĭ, bătu de douĕ orĭ flota veneţiană. Turciĭ puteaŭ crede că antica vitejiă a strămoşilorŭ a renăscutŭ în inimele lorŭ.

In timpulŭ acesta, Brâncovénu strîngea şi trămitea cantităţĭ colosale de zaharé oştilorŭ turcescĭ, şi dregea de zorŭ Cladova, — uă cetăţuiă năsdrăvană, care se strica în fiă-care anŭ, dupĕ dorinţele luĭ Brâncovénu, de 'lŭ ţinea pe acesta în locŭ, în ţéră, şi nu'lŭ lăsa sĕ 'nsoţéscă în Ungaria pe Sultanŭ séŭ pe Vizirŭ. La 'nceputulŭ fiăcăreĭ campaniĭ, pare că era unŭ făcutŭ : Cladova se strica, şi, prin urmare, Brâncovénu trebuia se drégă Cladova.

Succesele Turcilorŭ continuaŭ, când principele Eugeniŭ de Savoia apăru pe câmpul rĕsboiuluĭ.

traye. *edit. cit.* — In ceia ce privesce pe ţĕraniĭ din vremea luĭ Brâncovénu, cronicariĭ nu se unescŭ: uniĭ ḑicŭ că îngenuchiaserǎ sub birurĭ şi podvezĭ; alţiĭ că eraŭ bine şi cu de tóte îndestulŭ.

Norocul Turcilor se schimbă d'uă dată și din tóte părțile. Petru, Țarulŭ Rusieĭ, le luă Azofulŭ; în Polonia, cetatea Lemberg opresce în mergerea'ĭ triumfală pe Chanulŭ Tătarilorŭ; (1) érŭ dieta, în locŭ sĕ alégă pe principele de Conti, alese pe Frederic-Augustŭ, electorulŭ Saxonieĭ, amiculŭ imperatoruluĭ; în fine, la 11 Septembre 1697, Eugeniŭ de Savoia bătu de stinse armia musulmană pe Tisa, lângă satulŭ Zenta. Sultanulŭ fugi spăimântatŭ la Adrianopoli, statulŭ se cutremură din temeliă, Turcia era în pericolŭ. Unŭ noŭ vizirŭ, alŭ patrulea din puternica și geniala dinastiă a Kupriuliilorŭ, Hussein-Kupriuli, primi pecetea Imperiuluĭ otomanŭ. Hussein scóse ca din pămêntŭ uă nouă armată, și Daltaban-Pașa reuși a opri și a arunca dincolo de Sava, pe Imperialiĭ cari intraseră în Bosnia.

La 11 se dedese bătălia de la Zenta; la 20 Septembre, Ludovicŭ XIV subsemna la Ryswick cu Anglia, Germania, Olanda și Espania, celebrulŭ tractatŭ care umili adâncŭ orgoliulŭ mareluĭ Rege silindu'lŭ sĕ recunóscă pe Guillaume

(1) Acestŭ Chanŭ scria Viziruluĭ că Domnulŭ Moldoveĭ nu i-a trămisŭ ăncă cele 20 de pungĭ promise și lemne îndestulŭ pentru palissade. Vizirulŭ, dupĕ primirea scrisoriĭ, chiămă pe Kapukehaielile Moldoveĭ și porunci de le dede câte 80 de bastóne la fiă-care, în Divanŭ, spunêndu-le în răcnete că are sĕ'ĭ omóre și pe eĭ, și pe stăpânulŭ lorŭ (Scris. d-luĭ de Castagnères către Rege, Adrianopoli, 13 Maiŭ 1697). — Aci e de ḑisŭ cu Niculae Costin: «de le trebue (Turcilorŭ) uă dógă, uă sită, ăncă alérgă la Moldova, care «vedemŭ că niciŭ unŭ bine nu va fi de Moldova săraca (II. pag. 54)».

d'Orange de rege alŭ Angliei, și sĕ dea multe din cuceririle séle de maĭ 'nainte.

Ludovicŭ XIV, ḑice d. de la Joncquières, propusese Pórțiĭ sĕ iea parte la 'ncheiarea acestuĭ tractatŭ, dér Pórta refusase (1). Nu scimŭ de unde d. de la Joncquières a luatŭ acéstă afirmațiune. Purtarea ambasadoruluĭ francesŭ în timpulŭ negociațiunilorŭ de la Carlovicĭ, precum și ura Turcilorŭ în contra Franciei câtŭ ținură acele negociațiunĭ, ne arétă fórte lămuritŭ că Ludovicŭ XIV nicĭ nu se gândisc la fidelulŭ séŭ aliatŭ, Sultanulŭ, cândŭ subsemna pacea de la Ryswick.

Hussein-Kupriuli se răsti într'unŭ rândŭ d-luĭ de Castagnères, ḑicêndu'ĭ : «Impĕratulŭ Franciei «și-a călcatŭ cuvêntulŭ, a negociatŭ fără sĕ ne «anunțe, a făcutŭ pace violândŭ tractatulŭ care e«sistă,—ḑicea Turculŭ,—între Francia și Turcia(2).»

Negociațiunile păceĭ dintre Turcĭ și Germanĭ începură la Carlovicĭ cu miḑlocirea ambasadoruluĭ englesŭ, lordulu Paget. Ludovic XIV făcu la Constantinopoli prin representantulŭ sĕŭ, d. de Castagnères, (3) totŭ ce 'ĭ stete prin putință ca sĕ încurce negociațiunile și sĕ spulbere influința ambasadoruluĭ englesŭ. Divanulŭ sfârși, ḑice Cantemirŭ, (4) prin a invita pe ambasadorŭ a nu se maĭ

(1) De la Joncquières : *Hist. de l'Emp. Ottoman*, edit. cit. pag. 344.

(2) S-t. Priest : *Mémoires sur l'Amb. de France en Turquie,* edit. cit. pag. 106—107.

(3) Nu marchisulŭ de Ferriol, cum greșitŭ scrie d. de la Joncquières.

(4) Citatŭ în d. de la Joncquières.

amesteca în lucrurĭ carĭ nu'lŭ priviaŭ. — Voimŭ pacea, diceaŭ Turciĭ, și pacea se va face.

Intr'adevĕrŭ, proiectulŭ păceĭ, preparatŭ la Viena, începu sĕ fiă discutatŭ la Carlovicĭ, la Iuliŭ 1698. Turcia era represintată la conferințe de Alexandru Mavrocordatŭ, marele secretarŭ de statŭ, (1) de fricosulŭ Zulficar Effendi și de Reis-Effendi, «omŭ «mojicŭ și neînvĕțatŭ, în câtŭ tótă ritorica luĭ A-«lexandru Mavrocordatŭ nu putea astupa mojicia «Turculuĭ» (2).

In partea creștinilorŭ, se aflaŭ: mediatorulŭ, lordulŭ Paget, ambasadorulŭ Anglieĭ, ajutatŭ în a sa mediațiune de trămisulŭ Statelorŭ-Unite ale Țerilorŭ-de-josŭ, d. Collier séŭ comitele Collyer (3); representanțiĭ Imperiuluĭ germanŭ, între carĭ, comitele Kinski, marele cancelarŭ alŭ Boemieĭ; representanțiĭ Venețieĭ, Polonieĭ și Rusieĭ.

La 1 Iuliŭ, toțĭ aceștĭ diplomațĭ se puserĕ sĕ cheltuéscă pe 'ntrecute «pricopsélă multă, sciință «de limbĭ îndestulă și minte subțire» (4).

Brâncovénu, în timpulŭ acesta, nu sta cu mâ-

(1) [illegible], funcțiune creeată pentru dênsulŭ, cu 8000 de [illegible]. Nicolae, fiulŭ sěŭ, viitorulŭ Domnŭ în țĕrile române [illegible] dragomanŭ în locu'ĭ. (Miller : *Journal des Savants*, [illegible])

(2) [illegible] *anonimă*, de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V, pag. 168.

(3) [illegible] comiteseĭ Collier, care avu maĭ în urmă uă afa-[illegible] cu Domna Páuna Stefanŭ Cantacuzenŭ.—V. Hurmu-zaki, *[illegible]*, VI, pag. 297.

(4) [illegible]: *Istoria Impĕrațilorŭ Otomanĭ*, în *Tesaurŭ de Mon.* [illegible]

nele în sênŭ. Scia fórte bine Domnulŭ românŭ ignoranţa în care se aflaŭ membriĭ conferinţelorŭ de la Carlovicĭ, în ceia ce privia cestiunile atingĕtóre de ţĕrile române; scia de asemenĭ că printre miniştriĭ şi secretariĭ lorŭ, afară de aceia aĭ Germanieĭ şi Polonieĭ, eraŭ fórte mulţĭ carĭ luaŭ Valachia dreptŭ Moldova, şi pe acésta dreptŭ cea d'ântâiŭ. Brancovénu avea, ce e dreptulŭ, pe Alexandru Mavrocordatŭ, dér acesta era prea ocupatŭ cu cestiunile cele marĭ, pentru a studia şi a lua séma cu de amĕnuntulŭ şi la cele ce eraŭ sĕ se vorbéscă pentru principatele române. Ş'apoĭ, Brâncovénu păscea de multŭ pe Mavrocordatŭ şi cunoscea tăria prieteniеĭ luĭ.

Dreptŭ acestea, elŭ ceru voiă de la Constantinopolĭ şi trămise la Carlovicĭ unŭ agentŭ alŭ sĕŭ şi numaĭ alŭ sĕŭ, (1) însărcinatŭ a da plenipotenţiarilorŭ tóte lămuririle trebuinciόse şi'n acelaşŭ timpŭ, a le demonstra câtŭ de nefundate şi câtŭ de absurde eraŭ pretenţiunile Polonilorŭ asupra ţĕrilorŭ române.

Nu scimŭ cine sĕ fi fostŭ acestŭ agentŭ alŭ Domnuluĭ românŭ. Fost'a vr'unulŭ din deşteptiĭ boerĭ diplomaţĭ, crescuţĭ la şcóla Cantacuzinescilorŭ şi pe cari Brâncovénu iĭ întrebuinţa atâtŭ de desŭ pre la tóte curţile? Fost'a vr'unŭ străinŭ? Orĭ-cum arŭ fi, agentulŭ principeluĭ Valachieĭ

(1) Dupĕ cum reese din scrisorile ambasadoruluĭ francesŭ, pe carĭ le studiămŭ maĭ la vale.

era unŭ omŭ fórte deșteptŭ și minunatŭ de bine informatŭ. Lordulŭ Paget prețuia fórte părerile luĭ și avea cu dênsulŭ lungĭ conferințe (1).

In timpulŭ acesta, d. de Castagnères n'avea la Constantinopolĭ altŭ rolŭ de câtŭ acela de informatorŭ. Cele ce audia, le ascernea pe hârtiă și le trămitea Regeluĭ. Astfelŭ, în scrisórea de care vorbirămŭ maĭ susŭ, ambasadorulŭ francesŭ anunță :

«*Sire*,

«....... Maĭ toțĭ credŭ că pacea se va face; «Mavrocordatŭ lucrézá mereŭ; lordulŭ Pa-«get studiază cu de amĕnuntulŭ (2) tóte ces-«tiunile, și are conferințe peste conferințe cu «Mavrocordatŭ. Acesta, dupĕ conferințe, se «duce în tóte serile la marele Vizirŭ de'ĭ îm-«părtășesce cele vorbite și audite peste di.

«La 17 Iuliŭ, lordulŭ Paget mersese la «cortulŭ luĭ Mavrocordatŭ, dér negăsindu'lŭ « — séŭ póte că acesta nu va fi cutezatŭ

(1) Scrisórea d-luĭ de Castagnères către Rege, din Adrianopoli, 5 Augustŭ 1698.

(2) Guillaume, regele Anglieĭ, ordonase ambasadoruluĭ sĕŭ sĕ se ostenéscă, séŭ cum diceaŭ p'atuncĭ boieriĭ noștri, «fórte sĕ 'șĭ pună pólele 'n brîŭ» pentru Turcĭ, ca sĕ aréte acestora că și Anglia póte sĕ 'ĭ slujiască totŭ atâtŭ de bine, cum îĭ slujia înainte Francia. Dreptŭ acésta, vrăjmășia dintre d. de Castagnères și lordulŭ Paget era totŭ atâtŭ de mare câtŭ și cea dintre Ludovicŭ XIV și Guillaume I. Lord Paget împărția baniĭ cu grămada ca sĕ combată pe ambasadorulŭ francesŭ. (De la Joncquières : *op. cit.* pag. 344.)

«sĕ'lŭ primĕscă(1) — intră la agentulŭ princi-
«pelui Valachiei cu care vorbi despre preli-
«minările păcei alcătuite la Viena, unde s'a
«dusŭ secretarulŭ sĕŭ, d. Serreyer».

Mavrocordatŭ, ca sĕ facă plăcere vizirului Hussein-Kupriuli furiosŭ în contra Franciei, se purta fórte rĕŭ cu d. de Castagnères și cu cei-l-alți ómeni ai Regelui; acéstă purtare se explica cu atâtŭ mai lesne, cu câtŭ subvențiunea de 2400 de livre ce'i servia Francia îi fusese táiată. Mavrocordatŭ nu scăpa deci nici unŭ prilejŭ ca sĕ vorbéscă de rĕŭ armata francesă, sĕ micșoreze victoriele acesteia, sĕ'i măréscă învingerile, în fine, sĕ mortifice câtŭ mai desŭ și mai adâncŭ amorulŭ-propriŭ alŭ ambasadorului și secretarilorŭ sĕi. Astfelŭ, d. de Castagnères suferia inconsecințele politicei orientale a lui Ludovicŭ XIV, și se mulțămiaŭ atâtŭ dênsulŭ câtŭ și secretarii sĕi, a scrie Regelui, una după alta, umilințele ce suferiaŭ la Constantinopoli.

Daubert (2) lămuria ast-fel d-lui de Torcy pur-

(1) Precauțiunile lui Mavrocordatŭ și atențiunea cu care trebuia sĕ se pórte, ca sĕ nu ațițe bănuielile Turcilorŭ suntŭ de geniŭ! Și totuși, de două ori fu câtŭ p'aci sĕ i se sbóre capulŭ. V. Miller, studiŭ citatŭ, în *Le Journal des Savants*, pag. 226 și 231.

(2) Scrisórea din 25 Iuliŭ 1698, publicată de d. Miller în studiulŭ sĕŭ.—Nu cunoscŭ pe Daubert; era póte unulŭ din secretarii ambasadei.—D. de Torcy este nepotulŭ lui Colbert și ginerile d-lui de Pomponne; în 1698, d. de Torcy era de faptŭ ministru alŭ afacerilorŭ străine, căci socru-sĕŭ avea numai titlulŭ. D. de Pomponne

tarea luĭ Mavrocordatŭ faţă cu ambasada francesă:

«*Domnule Ministru,*

«........ Suntŭ convinsŭ că Mavrocordatŭ «este vrăjmașulŭ Franciei, 1° pentru că i s'a «tăiatŭ pensiunea; 2° pentru că elŭ este d'altă «lege, nu d'aceia ce protege Maiestatea Sa (1); «3° pentru că este fórte de aprópe inru-«ditŭ cu principele Valachieĭ, (2) care se «crede că este în înţelegere cu Imperato-«rulŭ; 4° pentru că e sigurŭ că victoriele

muri în 1699. — Asupra marchisuluĭ de Torcy, care a jucatŭ unŭ rolŭ însemnatŭ în politica orientală a luĭ Ludovicŭ XIV, v. substanţialulŭ studiŭ bibliograficŭ publicatŭ de d. Frédéric Masson ca introducţiune la «*Journal inédit de Jean-Baptiste Colbert, Marquis de Torcy*, Paris, 1884, 1 vol. în 8° gr.

(1) Daubert șĭ- aduce aminte de resistinţa energică ce opusese Mavrocordatŭ d-lorŭ de Nointel și de Girardin cândŭ aceștia, după ordinele Regeluĭ, voiaŭ să gonéscă pe Grecĭ de la paza S-tuluĭ Mormêntŭ.

(2) «Atuncea dar, pre la câșlegĭ (1698), avêndŭ Măria Sa și nuntă «a face, a fiicăĭ Măriei Séle, Dómneĭ Ilinca, cu Scarlatake, coconulŭ «luĭ Alexandru, dragomanulŭ celŭ mare împĕrătescŭ, cinstitŭ-aŭ ân-«tâiŭ cu dregătoriă pe acestŭ coconŭ, făcêndu-lŭ paharnicŭ mare, «și după aceia și nuntă s'aŭ făcutŭ la Fevruarie; veseliă fórte «mare și despre uă parte și despre alta, căcĭ nicĭ coconulŭ acesta «nu cu próstă gătire de la tată-sĕŭ venise, omŭ mare lângă îm-«pĕrăţiă fiindŭ, sciutŭ și învĕţatŭ fórte (Grecénu, *Mag. Ist.*, II. pag. 343).—Cuscriĭ se 'nvoiseră pentru acéstă căsĕtoriă a copiilorŭ lorŭ încă din Octobre 1692, de la nunta Marieĭ Brâncovénu cu Constantin Duca (Livadas: Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων ἐπιστολαί, Triestŭ, 1879, în 8°, prefaţa biografică).—Érŭ vorba în urmă fusese isprăvită de popa Niculae, Grecuiŭ de la Sinope (*Cronica anonimă* de la 1698 încóce, în *Mag. Ist.* V, pag. 162).

«M. S. Regeluĭ opresce pe Vizirŭ d'a încheia «pacea între Imperiŭ şi Pórtă.»

Principile Valachieĭ nu apăruse cam de multŭ prin scrisorile trămişilorŭ luĭ Ludovicŭ XIV.

De la Salankemen, orăşelŭ departe de Carlovicĭ la vro 28 de kilometre, Fabre, secretarulŭ d-luĭ de Castagnères, scria d-luĭ de Torcy. (1)

«Articolulŭ Transilvanieĭ dă multŭ de torsŭ re«presentanţilorŭ Germanieĭ şi Turcieĭ. Şi uniĭ şi «alţiĭ ţinŭ fórte la acéstă provinciă.....».

Şi maĭ la vale :

«Mavrocordatŭ umblă c'unŭ fastŭ şi c'uă pompă ne maĭ pomenită pentru unŭ creştinŭ. S'arŭ crede că e paşă cu treĭ tuiurĭ......».

Décă comitele Kinski, representantulŭ Germanieĭ ţinea multŭ la Transilvania pe care o câştigă cu tóte silinţele contrare ale plenipotenţiarilorŭ Otomanĭ, Poloniĭ, din deosebite cause, lăsaseră maĭ pre josŭ pretenţiunile lorŭ.

Numaĭ cereaŭ amêndouĕ principatele române; Valachia era părăsită ; Poloniĭ numaĭ ţineaŭ la dênsa şi voiaŭ numaĭ Moldova. Eraŭ modeştĭ ! — Din nefericire pentru împlinirea justelorŭ şi multŭ întemeiatelorŭ pe drepturĭ *ab antiquo* cererĭ ale Polonilorŭ, Turciĭ fură inflexibilĭ în acéstă cestiune. La tóte argumentaţiunile plenipotenţiarilorŭ polonĭ, Turciĭ sĕ mulţămiaŭ a rĕspunde cu nisce

(1) Scrisóre din 5 Augustŭ 1698 (Miller).

cuvinte carĭ trebuiescŭ îndelungŭ meditate de partisaniĭ teorieĭ: principatele române aŭ fostŭ supuse Turcieĭ, pênĕ la completa înstrăinare a tuturorŭ drepturilorŭ strămoşescĭ. Étă cuvintele Turcilorŭ: «Moldova nu o putemŭ da sĕ le fiă lorŭ «podană, că este *volnică*, că Turcilorŭ *este închi*«*nată, nu este luată cu sabia* (1) ». — Moldova rĕmase a Moldovenilorŭ.

În fine, dupĕ discuţiunĭ şi frământărĭ destule, pacea sĕ încheiă la 16 (26) Ianuariŭ 1699. Diplomaţiĭ, dupĕ certe şi vorbăriĭ destule, îşĭ dederă sărutarea păceĭ — *osculum pacis*, érŭ olaciĭ plecară în tóte părţile ca sĕ vestéscă lumeĭ multŭ îmbucurătórea scire.

Turcia dede Austrieĭ Ungaria şi Transilvania; nu maĭ păstra pentru dênsa, dincolo de Dunăre, de câtŭ teritoriulŭ coprinsŭ între Tisa şi Mureşŭ; dede Polonieĭ Cameniţa, Podolia şi Ukraĭna; dede Rusieĭ Azofulŭ; dede Tătarilorŭ independinţa ca sĕ 'ĭ apuce Ruşiĭ maĭ lesne; dede 'nfine Veneţieĭ Morea pênĕ la Hexamilon şi aprópe întréga Dalmaţiă. (2)

Astfelŭ se sĕvêrşi prima desmembrare a imperiuluĭ luĭ Mahometŭ II, sfâşiare fatală care va fi urmată de multe altele în secoliĭ următorĭ.

Principatele române rĕmaseră, neştirbite, totŭ sub suzeranitatea binefăcĕtóre a Porţeĭ Otomane.

(1) Niculcea, II, pag. 262.
(2) De la Jonquières: *Hist. de l'Emp. Ottoman*, edit. cit. pag. 354.

Intrigile și ascunsele proiecte ale Poloniei și ale casei de Austria; începuturile de alianță și de tractate, făcute de unii Domni cu Imperatorulŭ Leopoldŭ ; campania diplomației francese pentru a rĕsturna pe Brâncovénu; tóte acestea se stânjeniră unele pe altele, pentru a reapăré în alte timpuri de grea cumpănă pentru țĕrile române.

La 30 Aprile 1699, d. de Castagnères scrie Regelui între altele: (1)

Sire,

«........Mavrocordatŭ a lucratŭ astfelŭ în «câtŭ n'a întâlnitŭ opozițiune nici de la «Turci, nici de la Poloni. Elŭ arŭ voi cu «acéstă ocasiune sĕ alégă Domnŭ în Moldova «pe fiulŭ sĕŭ, Nicolae Mavrocordatŭ, care «se află acum dragomanŭ la Sublima-Pórtă. «Valachia își are Domnulŭ sĕŭ pe viéță».

Acéstă dorință a lui Mavrocordatŭ ajută fórte escepționala tenacitate cu care Turcii ḑiseră nu și iérŭ nu la tóte încercările Polonilorŭ d'a lua Moldova.

Prin urmare, de uă parte, priceperea diplomatică a lui Brâncovénu; pofta lui Mavrocordatŭ d'a deschide ușa Domnielorŭ române fiilorŭ sĕi; folósele nemĕsurate ce trăgeaŭ Pórta, Sultanii, Vi-

(1) Scrisóre din Adrianopoli.

zirii, pênĕ și cadânele din țĕrile române; — de altă parte, proiectele Imperiuluĭ germanŭ, ale Poloniei și ale Francieĭ, care se băteaŭ în capete și pe carĭ aceste puterĭ le alcătuiseră pentru a némuluĭ românescŭ dĕsăvêrșită fericire; toțĭ aceștĭ factorĭ, lucrândŭ în sensurĭ contrare, ajutară Munteniei și Moldoveĭ sĕ iésă, întregĭ nevĕtĕmate, din vijelia rĕsbóielorŭ și, maĭ cu sémă, din întocmirile diplomațilorŭ, ale cărorŭ efecte se simtŭ și maĭ multŭ și maĭ adâncŭ de câtŭ prăpădulŭ oștilorŭ.

Țĕrile române sfârșiaŭ secululŭ XVII cu Domnŭ, cu limbă, cu așeḑĕminte române, și intraŭ totŭ astfelŭ în secolulŭ XVIII. — Muntenia și Constantinŭ Brâncovénu păreaŭ sigurĭ de viitorŭ; Țéra și Domnulŭ, Domnulŭ și Țéra biruiseră pe rĕŭvoitorĭ și credeaŭ că aŭ dreptulŭ bine câștigatŭ d'a lucra în linisce la fericirea némuluĭ românescŭ.

Totușĭ, vĕḑêndŭ poftirea nemĕsurată cu care Fanarioțiĭ ișĭ înfipseseră privirile în frumuseța Țĕriĭ-Românescĭ; auḑindu'ĭ ḑicêndŭ c'unŭ entusiasmŭ nu de bine vestitorŭ vorbele ce vorŭ scrie peste 40 de anĭ:

«Frumósă'ĭ Moldova, dér maĭ frumósă'ĭ Mun«tenia; frumósă'ĭ Polonia, dér maĭ frumósă Mun«tenia; frumósă'ĭ Ungaria, dér maĭ frumósă Mun«tenia; frumosŭ este întregŭ pămêntulŭ, dér maĭ «frumósă Muntenia. Singurŭ Raiulŭ celŭ din E-

«den e maĭ frumosŭ de câtŭ România Dacia-«nă!.....»; (1)
unŭ observatorŭ atentŭ arŭ fi simţitŭ unŭ fiorŭ ascunsŭ că 'ĭ înghiaţă inima şi, întorcêndu'şĭ ochiĭ de la frumuseţia Ţĕriĭ şi bogăţia Domnuluĭ, arŭ fi şoptitŭ cu profetică durere :

Un malheur inconnu glisse parmi les hommes... (2)

Nenorocirea necunoscută care luneca în mijloculŭ Românilorŭ eraŭ Fanarioţiĭ.

(1) Καλὴ ἡ Μπογδανία, καλήτερη ἡ Βλαχία· καλὴ ἡ Λεχία, καλήτερη ἡ Βλαχία· καλὴ ἡ Οὐγγρία, καλήτερη ἡ Βλαχία· καλὴ πᾶσα ἡ γῆ, καλήτερη ἡ Βλαχια· ὁ ἐν 'Εδὲν παράδεισος μόνος καλήτερος τῆς ἐν Δακίᾳ Βλαχίας. — Scrisórea luĭ Daponte către marele vornicŭ Constantinŭ Dudescu, în *Les Ephémérides Daces*, ediţ. Legrand, Paris, 1881 în 8 gr. T. I.
(2) Malherbe : *Poésies*, ediţ. Charpentier, 1842, livr. II, pag. 68.

XVI.

1700—1708.

La 7 Februariŭ 1700, d. de Castagnères părăsi Constantinopoli şi se reintórse în Francia.

În locu'ĭ, Regele numi pe d. de Ferriol, marchisŭ d'Argental, care, pênĕ la acéstă dată, fusese întrebuinţatŭ de cabinetulŭ din Versailles ântâiŭ în Polonia, apoĭ în Ungaria unde, dupĕ cum scimŭ, sub numele de marchisŭ pe Loiras, însoţise pe Tököly în tóte luptele acestuia cu Germaniĭ, şi la urmă, mersese în rândurile armateĭ turcescĭ la rĕsboiŭ totŭ în contra Imperialilorŭ.

Altŭ caracterŭ, alte ideĭ. — D. de Ferriol era militarŭ; iute de fire, ţanţoşú pênĕ la nebuniă, — fu într'unŭ rândŭ legatŭ de ómeniĭ caseĭ séle, cari'lŭ credură nebunŭ; — plinŭ de ideĭ maĭ multŭ de câtŭ năsdrăvane, — într'unŭ rândŭ trămise prin dragomanulŭ ambasadeĭ, Fornetti, unŭ cartelŭ de provocaţiune mareluĭ Vizirŭ Ali-Paşa. D. de Ferriol se credea în Turcia ca într'uă ţéră unde capriciurile cele maĭ bizare suntŭ posibile. În urmă, când se reintórse la Paris, ḑicea stândŭ de vorbă cu Voltaire şi cu nepotulŭ sĕŭ, comitele d'Argental: «Cinste cu Turciĭ nicĭ nu perḑĭ,

nicĭ nu câştigĭ». (1) De aceia, când era la Pórtă séŭ prin Constantinopoli, tractă pe Turcĭ peste piciorŭ; se certă şi puţinŭ lipsi de nu se încăeră adese-orĭ cu colegiĭ sĕĭ, represintanţiĭ celor-l-alte puterĭ crestine. Comitele d'Ottinguen fu câtŭ p'aci uă dată sĕ fiă atacat ŭîn palatulŭ sĕŭ de d. de Ferriol, care 'şĭ armase cele treĭ-ḑecĭ de slugĭ (2) ce avea şi venia în regulă de bătaiă sĕ se apuce la luptă cu ambasadorulŭ Germanieĭ. Pe Turcĭ nu'ĭ scria decâtŭ cândŭ aceştia trămiteaŭ soldaţĭ de'lŭ siliaŭ sĕ facă cele ce'ĭ ḑicea marele Vizirŭ. Cândŭ se născu ducele de Bretania, nepotulŭ luĭ Ludovicŭ XIV, d. de Ferriol ilumină. Turciĭ sĕ spăriară şi se supărară; Caimacamulŭ trămise, în numele Sultanuluĭ, ordinŭ ambasadoruluĭ, sĕ stingă iluminaţiunile. (3)

Nicĭ vorbă că ţandăra d-luĭ de Ferriol sări pe locŭ, ceia ce'lŭ făcu de respunse trămisuluĭ : Caima-

(1) Voltaire: *Œuvres complètes*. Corespondenţa. Ediţ. Garnier, Paris 1882. Tom. XVIII. Scrisórea luĭ Voltaire către d'Argental, 20 Ianuariŭ, 1778.

(2) Tóte ambasadele aveaŭ, pe lângă *valeţiĭ* de naţionalitatea lorŭ, ca ceştĭ 30 de Francesĭ cu care d. de Ferriol plecase se iea în spăngĭ pe d. de Ottinguen, uă mulţime de alte slugĭ de tóte naţionalităţile din Pera, unde se vorbiaŭ, la 1716—1718, în timpulŭ şedereĭ celebreĭ lady Wortley-Montague, limbele: turcă, grécă, ebreă, arménă, arabă, persană, rusă, slavonă, română, germană, olandesă, francesă, italiană, ungară. (*Œuvres de lady Montague*, trad. franc. Paris, 1804, 4 vol. în 8° II, pag. 201).

(3) Incidentulŭ serbătoreĭ este pe largŭ povestitŭ de celebrulŭ botanistŭ Pitton de Tournefort, în interesanta'ĭ *Relation d'un voyage dans le Levant*, Paris, 1717, 2 vol. în 4.

camulŭ se viă sĕ'lŭ stingă décă ĭĭ dă mâna. Din fericire, pênĕ sĕ viă Turciĭ pe cari D. de Ferriol, lăsându'şĭ invitaţiĭ în casă, ĭĭ ascepta cu slugile séle armate din capŭ pênĕ 'n picióre, iluminaţiunile se stinseră; altfelŭ sĕ făcea bătaiă. — Totŭ aşa se 'njură cu Turciĭ şi la recepţiunea oficială, când nu voise sĕ lase sabia la uă parte şi nu fu primitŭ; totŭ aşa cu caiculŭ ambasadeĭ pe care'lŭ împodobise ca pe acela alŭ Sultanilorŭ, — ceia ce împodobise pe bieţiĭ lopătarĭ cu câte 100 de bastóne de fiă-care, date de capigilariĭ Sublimeĭ Porţĭ. — D. de Ferriol nu era nebunŭ, dupĕ cum pretinde d. de St. Priest, dér avea în elŭ unŭ felŭ de iuţélă care 'lŭ făcea sĕ'şĭ pérḑă sărita, sĕ éşă din ţiţîne c'uă înfricoşată uşurinţă. Atuncĭ da, nu se'ncurca; éşă, ḑicea dênsulŭ, orĭ unde o eşi, de óre ce cu Turciĭ cinstea nicĭ nu ţi-o perḑĭ, nicĭ n'o câştigĭ.

Écă omulŭ care rĕmase la Constantinopoli sĕ continue în contra Brâncovénuluĭ campania începută de d. de Castagnères. Fostulŭ ambasadorŭ nu cunoscea pe Brâncovénu personalŭ; îlŭ pîra la Pórtă pentru că astfelŭ ĭĭ ordona politica Regeluĭ; altmintrelĭ, ură n'avea pentru Domnulŭ Munteniеĭ. Ş'apoĭ, d. de Castagnères nu sălta în susŭ, ca d. de Ferriol, la cea maĭ mică contradicţiune.

Noulŭ ambasadorŭ, din contră, cunoscea fórte bine pe Domnulŭ românŭ. Nu sciŭ décă d. de Fer-

:iol fusese cu Tököly la Zernescĭ și la Cristiınĭ, — presință fórte probabilă, de óre-ce marchiˀ ɟulŭ de Loiras avea ordine d'a însoți pe Regele ⊐uruțilorŭ pretutindenĭ. Ceia ce ênsĕ e fórte siɟurŭ e că d. de Ferriol era la Turtukaia și la Ɔltenița, la începutulŭ campanieĭ din 1693. D'aɔolo, după cum amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, scria cu necazŭ d-luĭ de Pontchartrain că Brâncovénu a venitŭ la óstea Viziruluĭ și că a fostŭ primitŭ cu nisce onorurĭ nemĕsurate, — ceia ce probéză că ɔnorurile ce se acordaŭ luĭ Tököly și d-luĭ de Ferriol eraŭ distribuite cu fórte multă economiă. D'atuncĭ decĭ, și de maĭ 'nainte, d. de Ferriol era vrăjmașulŭ Domnuluĭ românŭ.

Acum, ca ambasadorŭ, nu 'șĭ schimbă de felŭ pasurile în privința luĭ Brâncovénu, și'lŭ vomŭ vedé nescăpândŭ nicĭ unŭ prilejŭ de a înegri la Pórtă pe pré-multŭ onoratulŭ óspe alŭ Viziruluĭ de la Oltenița și Turtukaia. Noroculŭ și diplomația luĭ Brâncovénu, precum și puțina consideratiune ce aveaŭ Turciĭ pentru d. de Ferriol scóseră adese-orĭ pe Brâncovénu din încurcăturile ce'ĭ suscită ambasadorulŭ Franciеĭ.

Împrejurările în cari d. de Ferriol îșĭ începu ministerulŭ sĕŭ pe lângă Sublima-Pórta nu se deosebescŭ cu uă iotă măcarŭ de cele cari curgeaŭ când începuse ambasada d-luĭ de Castagnères. Francia, în timpulŭ acestuĭ d'alŭ doilea, se lupta cu întréga Europă coalisată în contră'ĭ prin liga

de Augsburg (1686—1697). D. de Castagnères trebui decĭ se lucreze din tóte puterile, pentru a da pe Turcĭ în partea sa. D. de Ferriol trebue sĕ facă acelaşŭ lucru, căcĭ, în timpulŭ ambasadeĭ séle, Francia începu rĕsboiulŭ pentru succesiunea Espanieĭ (1701—1713). D. de Castagnères avusese candidatura-năpaste a luĭ Tököly la tronulŭ Ardéluluĭ; d. de Ferriol avu pe aceia a luĭ Francescŭ Rákoczy. Şi amêndouĭ combătură, unulŭ cu tactică, altulŭ cu înflăcărărĭ adeseorĭ năvîrlióse, pe acelaşŭ Domnŭ românŭ care, mulţămită diplomaţieĭ şi noroculuĭ sĕŭ, sta mereŭ pe tronulŭ strălucitŭ alŭ Munteniеĭ. Amêndouĭ avură séŭ maĭ esactŭ credură că aŭ de vrăjmaşŭ pe Constantinŭ Brâncovénu.

Se scia, maĭ cu sémă la ambasada francesă, şi se striga pe tóte cărările că Domnulŭ Munteniеĭ s'a datŭ trupŭ şi sufletŭ Imperatoruluĭ Leopoldŭ (1) şi, de şi rĕsboiulŭ nu curgea acum între Imperiulŭ Germanieĭ şi Sultanŭ, d. de Ferriol da mereŭ înainte învinovăţindŭ pe Brâncovénu că stănjinesce planurile rĕsculaţilorŭ ungurĭ carĭ suntŭ prietiniĭ Turcilorŭ; că le opresce muniţiunile; că 'ĭ dă pe mâna Imperialilorŭ, — isonŭ de acusaţiunĭ la audulŭ monotonŭ alŭ căruia Vizirulŭ şi caimacamiĭ legănaŭ capulŭ în drépta şi

(1) Dupĕ Carlovicĭ, vina, — căcĭ vină era alianţa cu Austria, — nu era fără temeiŭ.

în stânga, şi de multe orĭ adormiaŭ în ciuda d-luĭ de Ferriol şi focóseĭ séle elocinţe.

Fuse ca unŭ făcutŭ în viéţa luĭ Brâncovénu. Domnulŭ românŭ n'avu unŭ momentŭ în viéţă, în care intrigele şi pîrele externe sĕ-lŭ lase în pacea şi 'n liniscea fastuóseĭ séle vieţĭ de la Bucurescĭ, Têrgovisce şi Pitescĭ. Fură momente în carĭ intrigele interne, uneltirile boerilorŭ încetaŭ: nu fu nicĭ unulŭ în care Brâncovénu sĕ fi pututŭ ḑice : n'amŭ nicĭ uă ambasadă de trămisŭ, nicĭ uă manoperă de dejucatŭ, nicĭ unŭ rĕspunsŭ de făcutŭ. Nicĭ unulŭ! — Ântâiŭ, Tököly şi d. de Castagnères, apoĭ Rákoczy Ferentz şi d. de Ferriol; la urmă, totŭ ca printr'unŭ făcutŭ, tună de-ĭ adună la Varniţa lângă Tighina, pe Carolŭ XII Suedesulŭ, pe Poniatovski Polonulŭ, pe Mazeppa Cazaculŭ, pe Des Alleurs Francesulŭ, pe Fabriciŭ Holsteinesulŭ, şi — maĭ susŭ de dênşiĭ — Petru celŭ Mare, Rusulŭ; toţĭ, nu în unire, ci fiă-care după priceperea luĭ, voindŭ sĕ 'şĭ facă trebile la Pórtă, găsiaŭ de cuviinţă sĕ pîrască pe Brâncovénu.

D'aci, trebuinţa misiunilorŭ continue carĭ plecaŭ la Constantinopoli din partea Domnuluĭ românŭ; d'aci, dîra de bacşişurĭ carĭ trebuiaŭ sĕ însoţéscă fiă-care cerere şi fiă-care desvinovăţire. Ura vrăjmaşilorŭ crescea în raportŭ directŭ cu succesele Brâncovénuluĭ. Bogăţia luĭ era o crimă în ochiĭ duşmanilorŭ; căderea luĭ Antiohŭ Can-

temirŭ și a doua suire a luĭ Constantinŭ Duca pe tronulŭ Moldoveĭ, eraŭ totŭ crime brâncovenescĭ; serviciele ce elŭ făcea Porţiĭ nu eraŭ de câtŭ prefăcĕtoriĭ.

La 27 Decembre 1700, d. de Ferriol scria (1) Regeluĭ uă scire care, firesce, mări ura ce Ludovicŭ XIV avea 'n contra luĭ Constantinŭ Brâncovénu, de óre-ce serviciulŭ ce acesta făcea Sultanuluĭ, folosia Imperatoruluĭ.

«*Sire*,

«..........Intr'unŭ articolŭ secretŭ alŭ trac«tatuluĭ de la Carlovicĭ, Turciĭ s'aŭ legatŭ «sĕ numere Imperialilorŭ uă sumă de 200,000 «de scuḑĭ. Turciĭ ênsĕ n'aŭ banĭ (2). Se ḑice, «dér lord Paget și comitele d'Ottinguen (3) «négă acéstă vorbă, se ḑice că principiĭ Va«lachieĭ și Moldoveĭ vorŭ rĕspunde acéstă «sumă».

D. d'Ottinguen și nobilulŭ lordŭ negaŭ cele ce se ḑiceaŭ în privinţa celorŭ 200,000 de scuḑĭ, pentru că credeaŭ — ș'aveaŭ dreptate! — că nu era tocmaĭ spre lauda și slava luĭ Leopoldŭ celŭ Mare (4), imperatorulŭ sacruluĭ imperiŭ romanŭ

(1) Scrisóre din Pera.
(2) Când aŭ avutŭ?
(3) Nu d'Octiguen, cum scrie d. de St. Priest: *op. cit.* pag. 249.
(4) Și noĭ nu scimŭ, ca și d. Louis Léger *(Hist. de l'Autriche-Hon-*

alŭ naţiuneĭ germane. se întindă mâna şi sĕ priméscă de la Turcia baniĭ micilorŭ principĭ aĭ Munteniei şi Moldoveĭ. Dreptŭ acésta, lord Paget şi comitele d'Ottinguen ḍiceaŭ că sgomotulŭ acesteĭ obligaţiunĭ secrete nu era adevĕratŭ. Noĭ credemŭ, din contra, că ḍisele d-luĭ de Ferriol suntŭ adevĕrate.

Într'adevĕrŭ, după subsemnarea păceĭ şi întórcerea Viziruluĭ de la óste, Brâncovénu trămite la Constantinopoli uă deputaţiune compusă din banulŭ Cornea Brăiloiu, spătarulŭ Mihaiŭ Cantacuzenŭ, unchiulŭ Domnuluĭ, şi deşteptulŭ postelnicŭ Dumitru Caramanlâu. — Niculcea (1) scrie că acéstă deputaţiune era menită a surpa pe Antioh Cantemirŭ la Pórtă, unde în acelŭ anŭ se mutase, cu Dómna şi «totŭ agarlâculŭ sĕŭ», fratele Domnuluĭ Moldoveĭ, învĕţatulŭ Dumitru Cantemirŭ. Brâncovénu scia că Dumitru Cantemirŭ nu se ducea la Pórtă sĕ-lŭ laude pe elŭ; trecutulŭ 'ĭ era în faţă ca şi presintele. Cantemirescіĭ nu puteaŭ sĕ sufere pe Domnulŭ munténŭ, érŭ acesta, cândŭ putea, le 'ntorcea ochiŭ pentru ochiŭ, dinte pentru dinte. Brâncovénu ênsĕ avea unŭ meritŭ : recunoscea deşteptăciunea luĭ Dumitru Cantemirŭ, a căruia nevéstă, multŭ frumósa şi

grie, ediţ. cit. pag, 264) pentru ce istoriciĭ Vieneĭ daŭ luĭ Leopoldŭ numele de mare.

(1) *Cronica*, II, pag. 267 şi urm.

multŭ înţelépta Casandra(1), fia luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ, scia pe de rostŭ «tainele ce avea Brâncovénu cu Nemţiĭ.»

Grecénu ḑice(2) că deputaţiunea mergea s[illegible]ě cadă la piciórele Sultanuluĭ pentru ertarea tribu-[illegible] tuluĭ pe douĭ anĭ.

De altă parte, boieriĭ muntenĭ trebuiaŭ sě lu-[illegible] creze pentru candidatura la tronulŭ Moldoveĭ [illegible] unuĭ omŭ alŭ Brâncovénuluĭ, Toderaşcu de l[illegible] Galaţĭ(3). — Sě observămŭ în trécětŭ că simţul[illegible] diplomaticŭ alŭ Domnuluĭ românŭ, simţŭ profund [illegible] şi prevěḑětorŭ de care ni-a datŭ atâtea prob[illegible] nu l'arŭ fi sfătuitŭ a propune pe acestŭ Tod[illegible] raşcu, décă n'arŭ fi věḑutŭ că are pe ce sě [illegible]

(1) Spiritulŭ şi frumuseţea Casandreĭ Cantemirŭ o făcuseră sě [illegible] fiă una din cele maĭ frumóse principese ale Europeĭ, ḑicea, în S[illegible]ep-tembre 1743, Jesuitulŭ ḑiaristŭ de la Trévoux *(Mémoires pour l'h[illegible]is-toire des letres, etc. etc.)*, dupě notiţa biografică dată luĭ, de sig[illegible]rŭ, de fiulŭ Casandreĭ, Antiohŭ Demetru Cantemirŭ, atuncĭ ambasa[illegible]do-rulŭ Elisabeteĭ Petrovna la Paris, dupě ce fusese maĭ înainte [illegible] în Anglia, pe lângă Georgiŭ I.

(2) *Mag. Istor.* II, pag. 349.

(3) Niculcea, II, 267 şi urm.—Érŭ maĭ la vale, cronicarulŭ ḑi[illegible]: «astfelŭ de milă avea Brâncovénulŭ-Vodă pe ţéra nóstră [illegible] a «Moldoveĭ!» — Cantemiresciĭ óre o iubeaŭ maĭ multŭ? Ş'apoĭ, B[illegible]n-covénu se apăra, şi nu vědŭ cum şi în ce domnia luĭ Duca-V[illegible]dă care venia fu maĭ rea de câtŭ aceia a luĭ Antiohŭ Cantemirŭ [illegible]re se ducea. Foculŭ aristocratuluĭ cronicarŭ e că Toderaşcu era [illegible]e-gustorŭ şi, de şi «omŭ era şi chipeşŭ la fire, rěŭ ênsě, spurc[illegible]ŭ, «varvarŭ, tiranŭ, de n'arŭ maĭ fi rěmasŭ piciorŭ de boierŭ în M[illegible]l-«dova». — Astea nu s'arŭ fi întêmplatŭ, căcĭ Toderaşcu n'arŭ fi domnitŭ de câtŭ cu numele. Brâncovénu, care arŭ fi orânduitŭ şi cârmuitŭ totulŭ, era pré politicŭ şi pré deşteptŭ pentru a da cu barda în boieriĭ moldovenĭ.

bizuie şi că suntŭ óre-carĭ sorţĭ de reuşită. Cu Toderaşcu Gălăţénulŭ, Brâncovénu ar fi isbutitŭ póte la Turcĭ, décă ambasadorulŭ Germanieĭ, comitele d'Ottinguen, n'arŭ fi fostŭ fórte prietinŭ cu Duca, care 'lŭ găzduia în casa luĭ la Costantinopoli. Cândŭ Domnulŭ munténŭ vĕḑu că ambasadorulŭ ţine la Duca şi voiesce sĕ 'ĭ dea domnia Moldoveĭ, printr'una din acele prudente învêrtiturĭ diplomatice pe carĭ le scia fórte, retrase cu multă înţelepciune candidatura luĭ Toderaşcu, érŭ depuiaţiĭ seĭ primiră ordine d'a îmbrăţişa cu ardóre candidatura protegiatuluĭ d-luĭ d'Ottinguen, care se bucura atuncĭ, — Brâncovénu o scia fórte bine — de uă trecere însemnată la Pórtă (1). Ş'apoĭ, Duca şi Cantemirŭ rĕmânêndŭ singurĭ, Brâncovénu era multŭ maĭ bucurosŭ sĕ fiă în Moldova Duca de câtŭ Cantemirŭ. Duca îĭ fusese ginere şi, de şi nu 'lŭ cam maĭ asculta, totŭ era de preferitŭ unuĭ Cantemirŭ.

Prin urmare, Brâncovénu cere Turcilorŭ căderea luĭ Antiohŭ-Vodă şi i sĕ dă; cere ertarea tributuluĭ pe douĭ anĭ şi i se dă; şi, fără sĕ 'lŭ céră, Sultanulŭ îĭ trămite unŭ alŭ douilea firmanŭ de domniă pe viéţă.

Tóte aceste nepomenite gingăşiĭ şi politeţe cândŭ le făceaŭ Turciĭ? Dupĕ tractatulŭ de la Carlovicĭ, cândŭ plecaseră cerbicea inaintea *regeluĭ Vieneĭ*

(1) Niculcea: *ibidem*. «Vizirulŭ îlŭ ţinea la mare cinste pe acelŭ solŭ nemţescŭ».

care le plătise inainte tributŭ de supunere și umilință (1): cândŭ n'aveaŭ banĭ de locŭ în hazna, éră faima bogățielorŭ brâncovenescĭ se preumbla ca uă legendă prin tótă Europa: cândŭ Dumitru Cantemirŭ, fără incetare, dicea acum, nu din tamburŭ ca în tinerețe, ci din gură pirĭ peste pirĭ în contra Brâncovénuluĭ: cândŭ de la micŭ pénĕ la mare, Turciĭ blăstemaŭ pe Alexandru Mavrocordatŭ, ghiaurulŭ care, diceaŭ dênșiĭ, a trădatŭ pe Sultanŭ la Carlovicĭ și Salankemen (2). Tocmaĭ în aceste momente de obidă și de cumplită mânia, Turciĭ se întrecŭ a satisface, ba și a covêrși cererile Domnuluĭ românŭ din Muntenia, pe care îlŭ maĭ slujiseră și la Carlovicĭ, apărându-ĭ cu putere țéra de pretențiunile absurde ale Poloniei!

În schimbŭ ce primeaŭ Turciĭ?

Nimicŭ, dicŭ ambasadoriĭ Germanieĭ și Anglieĭ carĭ eraŭ interesațĭ în cestiune, unulŭ ca primitorŭ, cel-l'altŭ ca midjlocitorŭ alŭ păceĭ și care, ca Englesŭ, ținea sdravănŭ sĕ fiă corectŭ pe față, décă nu în fondŭ.

(1) Imperiulŭ Germaniei pénĕ la tractatulŭ de la Carlovicĭ continua a da Porțeĭ otomane unŭ felŭ de darŭ anualŭ, care era unŭ adevĕratŭ tributŭ, de óre-ce, pentru a nu-lŭ maĭ da, Germanii, la Carlovicĭ, cerură inscrierea în tractatŭ a unuĭ articolŭ care sĕ specifice lămuritŭ acéstă încetare de obligațiune. De la Jonquières: *Histoire de l'Emp. Ottoman*, ediț. cit. pag. 345.

(2) Acestŭ strigătŭ va cresce atâtŭ de tare, în câtŭ va pricinui căderea provisoriă a luĭ Mavrocordatŭ, după cum vomŭ vedé maĭ la vale.

Turciĭ primescŭ 200000 de scudĭ de la Domniĭ românĭ, rĕspunde ambasadorulŭ Franciei, care nu avea nicĭ unŭ interesŭ sĕ minţă în cestiunea de faţă.

Pe cine sĕ credemŭ? Cititorulŭ va judeca avêndŭ în vedere circumstanţele ce espuserămŭ. Noĭ credemŭ că d. de Ferriol avea dreptate, cândŭ spunea Regeluĭ că Brâncovénu şi Domnulŭ Moldoveĭ daŭ Turcilorŭ 200000 de scudĭ pentru Impĕratulŭ Germanieĭ.

Gândéscă-se cititorulŭ în câte rândurĭ Brâncovénu scosese astfelŭ de sume însemnate pentru a sătura nesăturata lăcomiă a Turcilorŭ, şi întrebe-se de unde, de unde, de unde maĭ puteaŭ Ţéra şi Domnulŭ sĕ facă faţă la atâtea greutăţĭ? Eraŭ óre nesfârşite bogăţiele brâncovenescĭ? — Căcĭ, într'adevĕrŭ, pe lângă baniĭ ce cheltuia la Pórtă, în drépta, în stînga, pretutindenĭ, Brâncovénu maĭ da şi în ţéră. Cronicariĭ ne spunŭ că făcea şi dregea mănăstirĭ în Muntenia; zidea bisericĭ în Transilvania, la Galata în Constantinopoli, la Ismailŭ în Moldova; miluia pe mitropolitulŭ de la Sibiĭ; dăruia sume peste sume episcopilorŭ şi patriarchilorŭ cari veniaŭ de la Ierusalem şi Antiochia; ridica palate în Bucurescĭ, case la Potlogĭ şi la Obilescĭ, şi 'şĭ împodobia cu de tóte viele din délulŭ Pitescilorŭ. Ţiganiĭ brâncovenescĭ acopereaŭ ţéra întrégă; negustoriĭ armenĭ şi veneţianĭ 'ĭ aduceaŭ în toţĭ aniĭ minu-

nile industrielorŭ apusénă și rĕsăriténă: palatulŭ de la Mogoșóia era admiratŭ chiar pe urmă, în ruine, de ceĭ care 'lŭ vedeaŭ.

Banĭ, banĭ și iérășĭ banĭ!

Vrăjmașiĭ ajunseseră cu bună credință sĕ învinovățéscă pe Brâncovénu numaĭ și numaĭ pentru bogățiele luĭ; lăsaseră la uă parte tóte cele-l-alte acte și vorbe ale Domnuluĭ și, orĭ de câte orĭ, ocasiunea li se presinta la Pórtă, prima crimă ce imputaŭ Domnuluĭ era bogăția, sumele, grămedile de banĭ, de pietre scumpe, de coróne, de scule, carĭ arŭ fi făcutŭ sĕ se întunece strălucirea și bogăția tesaurelorŭ secrete din *haznaua* Sultanilorŭ (1). — S'arŭ crede că, la audulŭ atâtorŭ bogățiĭ, vrăjmașiĭ luĭ Brâncovénu, pămêntenĭ și străinĭ, simțeaŭ că 'ĭ saltă fioriĭ de ură carĭ agită astădĭ, la citirea miliónelorŭ financieĭ europene, pe corifeiĭ miserieĭ anarchiste. — Bogăția! étă vina cea mare; dintr'ênsa decurgea totulŭ pentru inimiciĭ luĭ Constantinŭ Brâncovénu.

În 1702, nasce altă cestiune la Pórtă și'n principate. — Transilvania era acum în mâinele Imperialilorŭ. Agențiĭ civilisatorĭ aĭ monarchieĭ habsburgice intrară în ea ca s'o lumineze, și înce-

(1) În privința haznaleĭ Sultanilorŭ, se află uă descripțiune amĕnunțită în *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales.* (Lyon, 1756, 2 vol. in 12—II vol. pag. 185 și urm.) a luĭ J. C. Flachat, care vindea unorŭ boierĭ din Bucurescĭ prin 1749 păpușĭ cu mașine și statuete de se minunaŭ toțĭ d'atâta meșteșugŭ.

pură ântâiŭ prin lumina care se rĕspândesce într'unŭ poporŭ *ad majorem Dei gloriam*. Dupĕ armatele de ocupaţiune, întocmaĭ ca şi corbiĭ carĭ fâlfâiă şi croncănescŭ dupĕ oştĭ pentru a se hrăni din hoiturĭ, veneaŭ cetele negre ale apostolilorŭ luĭ Loyola. Jesuiţiĭ se puseră sĕ lumineze poporulŭ Transilvanieĭ. Unŭ numĕrŭ óre-care de Românĭ se uniră cu biserica Romeĭ. — Se scie cum Austria i-a rĕsplătitŭ pe urmă, pentru acéstă părăsire a credinţeĭ strămoşescĭ.

Agitaţiunea religiósă trecu în Moldova şi'n Ţéra Românéscă, în cari aşeḑămintele catolice, bine întocmite, aşteptaŭ timpurĭ maĭ propice. Dupĕ căderea Turcieĭ şi subsemnarea păceĭ la Carlovicĭ, călugăriĭ franciscanĭ, minoriţĭ şi dominicanĭ creḑură că le-a venitŭ rândulŭ sĕ ridice şi eĭ fruntea susŭ, ba încă susŭ de totŭ. În înţelegere cu colegiĭ lorŭ din Transilvania şi cu S-tulŭ Scaunŭ de la Roma care nu'ĭ uita şi nu'ĭ părăsia nicĭ uă dată, eĭ cerură ajutorulŭ Imperatoruluĭ Germanieĭ, pentru a puté începe cu folosŭ campania lorŭ evangelică, în contra bĕtrânelorŭ aşeḑăminte ale ţĕrilorŭ românescĭ. Îndată Leopoldŭ, adică jesuiţiĭ de la curtea Vieneĭ (1) le promiseră ajutorulŭ cerutŭ. Comitele d'Ottinguen primi or-

(1) Dupĕ scrisorile ambasadorilorŭ veneţianĭ de la Viena, se vede că influenţa jesuiţilorŭ ajunsese în timpurile acestea într'unŭ gradŭ atâtŭ de intensŭ, în câtŭ înspăimânta pe toţĭ. (V. şi Louis Léger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, ediţ. cit. pag. 260).

dine d'a-ĭ sprijini la Pórtă. Cuvioşiĭ fraţĭ în Cris
tosŭ nu maĭ se rugaŭ pentru simpla şi modest
voiă d'a predica cuvêntulŭ Domnuluĭ, populaţiu
neĭ rătăcite în întunericulŭ schismeĭ, ci cereaŭ c
trufiă dreptulŭ d'a impune catolicismulŭ locuito
rilorŭ românĭ dintre Carpaţĭ şi Dunăre.

«Vaĭ celorŭ învinşĭ!» strigaŭ Galiĭ fioroşĭ p
marginile Tibruluĭ, în epocele barbare, cândŭ c
menia şi iubirea de aprópe nu eraŭ cunoscuĭ
în lume.

«Lesne este biruitorilorŭ legĭ a da celorŭ î
vinşĭ» (1), scria cu sumeţiă unŭ călugărŭ italianĭ
propoveduitorŭ alŭ blândeţeĭ creştine — pe care, c
1688 de anĭ, Christŭ, mielulŭ luĭ Dumnezeŭ,
arĕtase lumeĭ.

D. d'Ottinguen începu a lucra la Constantin
polĭ, pentru a aduce pe Pórtă sĕ 'mpărtăşéscă v
derile séle şi ale Jesuiţilorŭ de la Viena şi d
Transilvania. Ceĭ din Ţéra-Româné scă ascept
c'uă nerăbdare febrilă sĕ le ésă *beratulŭ*, séŭ m
bine firmanulŭ cu care, d'a sila şi 'n pumnu
póte, sĕ siléscă pe locuitoriĭ Românieĭ a da n
vală în Raiulŭ, séŭ celŭ puţinŭ în Purgatoriu
catolicismuluĭ.

Utinam et Agam et omnes videam Papistas! (

(1) Din *Relatio Historica de Statu Valachiae*, făcută în Ţéra-]
mânéscă de unŭ călugărŭ italianŭ, dupĕ ordinele unuĭ cardin
ministru alŭ luĭ Leopoldŭ. (*Mag. Ist.* V, pag. 51)

(2) «Dee Domnulŭ sĕ'ĭ vĕdŭ Papistaşĭ şi pe Agă şi pe toţĭ!»
aceiaşĭ *Relatio*, citată maĭ susŭ.

ıtriga călugărulŭ italianŭ în 1688, cândŭ împreurările nu li-eraŭ atâtŭ de favorabile ca 'n 1702; ;ândŭ Germania și ambasadorulŭ eĭ n'arŭ fi avutŭ curagiulŭ sĕ pomenéscă de asemenea lucrurĭ Vizirului și Caimacamilorŭ. — Ce trebue decĭ sĕ fi fostŭ pe călugărĭ acum cândŭ eraŭ la largulŭ lorŭ!

Deșteptĭ cum aŭ fostŭ totdéuna, jesuițiĭ nu se mulțămiră numaĭ cu ajutorulŭ ambasadoruluĭ imperialŭ. Pentru a grăbi eșirea firmanuluĭ de la Pórtă, eĭ umblaseră și pe la ceĭ-l-alțĭ miniștri creștinĭ. Firesce, d. de Ferriol fu celŭ d'ântâiŭ visitatŭ de capiĭ ordinelorŭ cari se aflaŭ la Constantinopolĭ.

Cestiunea ênsĕ era fórte greŭ de deslegatŭ pentru diplomația luĭ Ludovicŭ XIV. D. de Ferriol trebuia și nu trebuia s'ajute pe călugăriĭ catolicĭ. — De uă parte, reușita campanieĭ religióse arŭ fi rĕspânditŭ, fără dórŭ și póte, influința Imperiuluĭ în ambele principate. Domniĭ cari se suiaŭ, cădeaŭ și iérŭ se suiaŭ pe tronurile principatelorŭ, vorŭ profita de acéstă schimbare, îșĭ ḑicea diplomatulŭ francesŭ, pentru a se lega și maĭ strînsŭ cu Imperialiĭ. Brâncovénu, bunióră, care, d'acum, e trupŭ și sufletŭ cu Imperatorulŭ, îșĭ va întórce atuncĭ trebile orĭ-cum îĭ va plăcé; și va fi inatacabilŭ, căcĭ la tóte întrebările Turcilorŭ în privința deselorŭ luĭ rapórte cu Viena, Domnulŭ va rĕspunde că religiunea ce i s'a im-

pusŭ de Pórtă e causa negociaţiunilorŭ ce are cu Leopoldŭ. Şi déca astădĭ Viziriĭ şi Caimacamiĭ nu'lŭ potŭ prinde, cum vorŭ puté isbuti atuncĭ? — De altă parte ênsĕ, d. de Ferriol nu uită că elŭ era, în miḑloculŭ necredincioşilorŭ, representantulŭ Regeluĭ celuĭ pré-creştinŭ, fiuluĭ celuĭ maĭ mare alŭ Bisericeĭ apusene; d. de Ferriol era ministrulŭ regeluĭ care revocase edictulŭ de la Nantes şi care păşia pe calea Raiuluĭ, dusŭ de subţiorĭ de părintele La Chaise, duhovniculŭ luĭ, şi de Dómna de Maintenon, care, din protestantă, devenise catolică, apoĭ fără Dumneḑeŭ, şi 'n fine catolică inflăcărată. Putea decĭ d. de Ferriol sĕ 'npedice negociaţiunile d-luĭ d'Ottinguen, cândŭ ele aveaŭ, pe faţă se 'nţelege, unŭ caracterŭ atâtŭ de evangelicŭ?

Singura partită de alesŭ pentru diplomatulŭ francesŭ, în acéstă cestiune eminaminte politică şi fórte puţinŭ religiósă, era aceia a neutralităţi absolute. Într'adevĕrŭ, la acésta se opri şi d. de Ferriol, lăsândŭ pe Vizirŭ sĕ facă ce va voi.

Acéstă afacere era pré importantă, interesa pré de aprópe ţĕrile române pentru ca Brânco-vénu sĕ nu fi luatŭ parte la discuţiunea eĭ. Nu cunóscemŭ nicĭ unŭ documentŭ d'alŭ Domnului în acéstă privinţă. Putemŭ totuşĭ bănui din scrisorile d-luĭ de Ferriol purtarea ce avură, dupĕ instrucţiunile primite de la Bucurescĭ, curatoriĭ luĭ Brâncovénu de la Constantinopolĭ. Vizirulŭ n

găsi singurŭ motivulŭ care'lŭ sfătui fórte sĕ nu priméscă propunerile d-luĭ d'Ottinguen. Acestŭ motivŭ era următorulŭ: «interesulŭ politicŭ opresce «pe Turcia d'a concede călughărilorŭ permisiunea «cerută; creştiniĭ ortodoxĭ aŭ fostŭ şi suntŭ su-«puşiĭ credincioşĭ Porţeĭ otomane, numaĭ şi nu-«maĭ *din causa ureĭ ce li-a inspiratŭ în totdéuna «Biserica Romeĭ»*. (1). Étă de ce Vizirulŭ nu dede nimicŭ, nu scóse nicĭ unŭ fermanŭ.

S'arŭ crede că Brâncovénu, în vremile acelea, înclinatŭ fórte spre Viena, arŭ fi trebuitŭ se priméscă călughărĭ catolicĭ în ţéră, sĕ'ĭ ajute, sĕ'ĭ ocrotéscă; şi-ar fi înlesnitŭ prin dênşiĭ relaţiunile cu Imperatorulŭ, şi-arŭ fi asiguratŭ binevoinţa şi ajutorulŭ ministruluĭ imperialŭ de la Pórtă.

Acéstă credinţă cade în faţa sentimentuluĭ religiosŭ fórte puternicŭ atuncĭ în sufletele Domnilorŭ şi supuşilorŭ lorŭ; în faţa opiniuneĭ ce aveaŭ Româniĭ de călughăriĭ papistaşĭ carĭ se aflaŭ în ţĕrile lorŭ pe la Têrgovişte, Câmpulungŭ, Bucurescĭ, la Milcovŭ, Sucéva, Siretŭ şi Iaşĭ; în faţa trecutuluĭ catolicismuluĭ în România şi 'n Orientŭ; pretutindenĭ. Se scia la ce ţintiseră călughăriĭ catolicĭ în timpulŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ, cândŭ cu marea Ligă a popórelorŭ orientale. Maĭ în urmă, Şerbanŭ Cantacuzenŭ, de şi negocia cu Viena, ţinea 'n ţéră c'uă mână de ferŭ pe emisariĭ Romeĭ, nu aĭ luĭ Christŭ. Uneltirile ce fă-

(1) Scrisórea d-luĭ de Ferriol către Rege.—Pera, 2 Octobre 1702.

cuseră jesuiţiĭ şi cordeliariĭ în Moldova, în vremea luĭ Cantemirŭ Bĕtrânulŭ nu le uitase nimenĭ, şi Brâncovénu, care scia pe de rostŭ istoria timpuluĭ sĕŭ, maĭ puţinŭ de câtŭ orĭ şi cine. Domnulŭ românŭ scia intrigele fără numĕrŭ, plămădite pretutindenĭ, la Viena şi la Iaşĭ, la Cracovia şi la Constantinopoli, la Bucurescĭ şi la Roma, de umiliĭ servitorĭ aĭ luĭ Christŭ, ca sĕ ḑicemŭ şi noĭ ca dênşiĭ. Nu aceste întrige l'arŭ fi sfătuitŭ sĕ ajute pasulŭ Jesuiţilorŭ care nu se mulţămiaŭ a face numaĭ fericirea Transilvanieĭ, ci voiaŭ — neobosită şi sântă stăruinţă! — sĕ trécă munţiĭ şi 'n ţĕrile nóstre.

Ş'apoĭ, ş'în principatele române, ca ş'în Rusia de unde Petru celŭ Mare îĭ va goni cu sgomotŭ (Aprile 1718), Domniĭ şi Împĕraţiĭ nu puteaŭ înţelege unŭ lucru care 'n Apusŭ era 'n de obşte şi fórte de multŭ înţelesŭ şi primitŭ de tótă lumea. Călughărulŭ, credeaŭ Ruşiĭ şi Româniĭ, e sluga Domnuluĭ din cerurĭ, fiulŭ bisericeĭ, unŭ felŭ de umbră care se ridică totdéuna maĭ presusŭ de valurile lumeĭ, care trăesce în Biserică, în faţa morţeĭ; nimicŭ din ale ómenilorŭ nu'ĭ interesă. — Din contra, Apuseniĭ credeaŭ, pentru că popiĭ îĭ făcuseră sĕ crédă, că nimenĭ nu se pricepe maĭ bine de câtŭ călughăriĭ la cârmuirea ţĕrilorŭ, la conducerea politiceĭ, la întreţinerea raporturilorŭ între statŭ şi statŭ; eĭ decĭ miniştri, eĭ diplomaţĭ, eĭ legislatorĭ, şi totŭ eĭ ci-

tindŭ cândŭ aveaŭ vreme cuvintele adevěraţilorŭ călugharĭ: «fugi-voiŭ, Dumneḑeule alŭ mântuireĭ «mele, departe de lume şi cumplitele eĭ încelă-«ciunĭ, în singurĕtatea pustieĭ».

Dintr'acéstă deosebire de vederĭ la Resăritŭ şi la Apusŭ, născu în ţĕrile române oposiţiunea continuă şi puternică ce 'ntâlniră călugharii catolicĭ, orĭ de câte orĭ voiră, pe ascunsŭ séŭ pe faţă, sĕ pună mâna pe uă părticică din autoritatea pămêntén̆ă.

Ş'apoĭ, pe lângă Turcĭ şi Brâncovénu, călugharii şi comitele d'Ottinguen avură împotrivă-le la Constantinopolĭ pe marele secretarŭ alŭ împĕrăţieĭ, pe Alexandru Mavrocordatŭ şi pe patriarchiĭ ortodoxĭ din tóte părţile Rĕsărituluĭ. Mavrocordatŭ era de multŭ apărătorulŭ S-tuluĭ Mormêntŭ în contra ambasadorilorŭ Francieĭ, susţinĕtorulŭ patriarchilorŭ, dispensatorulŭ beneficielorŭ bisericeĭ ortodoxe. Elŭ apăra drepturile creştinilorŭ ortodoxĭ pentru douĕ cuvinte: ântâiŭ, pentru că era omŭ religiosŭ, şi alŭ doilea, pentru că acéstă apărare îĭ aducea folóse în banĭ pré şi fórte însemnate (1).

În 1702, cândŭ Jesuiţiĭ cerură Porţeĭ împuternicirea de care vorbirămŭ, Mavrocordatŭ putea totulŭ la Pórtă (2); Mustafa II asculta totŭ ce'ĭ şoptia

(1) Scrisórea d-luĭ de Girardin către Rege din 11 Marte 1686 (Miller).

(2) Marele Secretarŭ nu era încă disgraţiatŭ.

desteptulŭ Fanariotŭ. Jesuiţiĭ, bătuţĭ din tóte părţile, se retraseră pentru a reveni în alte vremurĭ carĭ nu vorŭ întârḑia.

Décă în acéstă afacere, d. de Ferriol stete în nemişcare şi lăsă pe ambasadorulŭ Germanieĭ sĕ'şĭ urmeze în pace negociaţiunile, apoĭ, în cestiunea luĭ Rákoczy Férenz, elŭ făcea potecă la Pórtă, dupĕ stăruitórele instrucţiunĭ ale d-luĭ de Torcy.

Ludovicŭ XIV reîncepea în Transilvania politica ce urmase în timpulŭ luĭ Tököly, pentru că, la Apusŭ, rĕsboiulŭ pentru succesiunea Espanieĭ îĭ comanda imperiosŭ a suscita luĭ Leopoldŭ dificultăţĭ, pretutindenĭ şi cu orĭ-ce preţŭ.

Anglia şi puternica Olandă, ţéra negustorilorŭ altă dată atâtŭ de crudŭ umilită de Ludovicŭ XIV şi acum, la rândulŭ seŭ, cu fruntea susŭ, umilindŭ amarŭ pe miniştriĭ mareluĭ Rege, ameninţaŭ Francia la Nord-Estŭ. In Italia, principele Eugeniŭ, Francesŭ (1) în serviciulŭ Imperatoruluĭ

(1) Fiulŭ comiteluĭ de Soissons şi alŭ Olimpieĭ Mancini, una din nepótele Cardinaluluĭ Mazarin. Intrase în serviciulŭ Imperatoruluĭ pentru că Ludovicŭ XIV îĭ refusase cu dispreţŭ regimentulŭ ce voia sĕ comande.—Perdut amŭ multŭ, domnilorŭ? întrebă Regele pe curteniĭ cândŭ i se spuse că principele Eugeniŭ a trecutŭ în partita Imperatoruluĭ. Nicĭ vorbă. curteniĭ se grăbiră a rĕspunde că principele Eugeniŭ, care pe atuncĭ se numia tênĕrulŭ cavalerŭ de Carignan Savoie, e unŭ omŭ nu cu mintea tótă. — Acestea în 1683. Feldmareşalŭ în 1693, principele Eugeniŭ bătu pe Turcĭ la Zenta în 1697, şi va arĕta Regeluĭ-Sóre că avea minte maĭ multă de câtŭ cea maĭ mare parte din mareşaliĭ Francieĭ. Voltaire: *Siècle de Louis XIV*, cap. 28).

din causa mândriei insultătóre a Regeluĭ Franciei, ţinuse şi ţinea în respectŭ pe Catinat, pe Villeroi şi pe ducele de Vendôme. In Espania, nepotulŭ luĭ Ludovicŭ XIV, Filipŭ V, noulŭ rege, era strîmtoratŭ fórte de partita archiducelui Carolŭ d'Austria, pretendentŭ la coróna Espaniei, de Catalaniĭ revoltaţi, de armatele englese ale Regineĭ Anna şi de Portugesiĭ carĭ mergeaŭ mână în mână cu imperiulŭ Germanieĭ.

Ludovicŭ XIV era singurŭ în faţa Europeĭ coalisate în contră'ĭ. Francia ênsĕ făcu minunĭ. Regele fu într'adevĕrŭ mare în luptele ce susţinea în tóte părţile; împrejurărĭ neprevĕḑute l'ajutară şi, de şi suferiseră pênĕ a'şĭ perde simţirea, Francia şi Ludovicŭ XIV vorŭ încheia cu demnitate tractatele de la Gertrudemberg şi Rastadt.

Décă în Apusulŭ şi în centrulŭ Europeĭ, diplomaţia francesă încerca şi reuşia sĕ cumpere pe uniĭ din lorḑiĭ Anglieĭ, sĕ ţină în partea sa pe ducele de Savoia şi pe electorulŭ Bavarieĭ, sĕ înflacăre entusiasmulŭ Castilanilorŭ pentru Filipŭ V, sĕ nu supere pe Veneţianĭ şi sĕ câştige pe Papă,— în Orientŭ, Ludovicŭ XIV şi miniştriĭ sĕĭ vedeaŭ bine că visulŭ lorŭ, unŭ noŭ resboiŭ alŭ Turcieĭ cu Germania, era unŭ visŭ nerealisabilŭ (1). Pacea

(1) Vizirulŭ Husein-Kupriuli era partisanŭ hotărîtŭ alŭ păceĭ; dupĕ retragerea acestuia (Septembre 1702), Daltaban paşa, care arŭ fi voitŭ rĕsboiulŭ, căḑu iute rĕsturnatŭ de Mufti. Nami-Mohamet era de aceiaşĭ părere ca şi Husein-Kupriuli.

din 1699 era prea próspĕtă; Sultanulŭ şi vizirulŭ fuseseră pré tare bine bătuţĭ la Zenta pentru a puté reîncepe luptele.

Se mulţămiră decĭ a asmuţi în contra caseĭ d'Austria pe Rákoczy Férenz, fiulŭ Eleneĭ Zriny şi alŭ luĭ Rákoczy George II; acesta intră din Polonia în Ungaria, şi la 7 Iunie 1703 reîncepu rĕscóla ungară.

D. de Ferriol convinse pe Turcĭ d'a rĕmâne neutri. Intr'adevĕrŭ, Sultanulŭ n'avea nicĭ unŭ interesŭ în acéstă luptă a Ungurilorŭ cu imperatorulŭ; ba încă, orĭ-ce causă de slăbiciune a vecinilorŭ celorŭ puternicĭ trebuia celŭ puţinŭ bine privită, décă nu ajutată de Pórtă. Turciĭ decĭ nu se mişcară. Comitele d'Ottinguen, care era sĕ fiă rechiămatŭ, n'arŭ fi greşitŭ scriindŭ curţeĭ séle că Turcia în cestiunea luĭ Rákoczy, rĕmâne într'adevĕrŭ spectatóre indiferentă.

D. de Ferriol ênsĕ sĕ ascepta ca Rákoczy sĕ fiă ajutatŭ, décă nu de Turcia, celŭ puţinŭ de Domniĭ principatelorŭ române. Tatălŭ fusese atâtŭ de bine cu Mateiŭ Basarabŭ, cu Constantinŭ Basarabŭ, cu Georghiţă Stefanŭ! Pentru ce óre de rândulŭ acesta, cu consimţimêntulŭ şi fără consimţimêntulŭ tacitŭ alŭ Turcieĭ, Domniĭ principatelorŭ n'arŭ fi ajutatŭ pe fiŭ ?

Brâncovénu şi Duca nu eraŭ de părerea d-luĭ de Ferriol. Imprejurările nu maĭ eraŭ aceleaşĭ. Dreptŭ acésta, eĭ rĕmaseră ca şi Turcia nepăsă-

torĭ în faţa rĕsculăriĭ ungare şi luptelorŭ carĭ se petreceaŭ în Transilvania; îşĭ apăraŭ fruntariele şi se siliaŭ sĕ fiă nepărtinitorĭ şi pentru uniĭ şi pentru alţiĭ. D. de Ferriol nu voia aşa. D'aci, plângerĭ peste plângerĭ în contra luĭ Brâncovénu, incriminărĭ peste încriminărĭ. Brâncovénu ajută pe imperialĭ; Brâncovénu află de mişcările rĕsculaţilorŭ şi le spune generalilorŭ luĭ Leopoldŭ; Brâncovénu nu lasă pe Ungurĭ sĕ cumpere de ale mâncăriĭ din Muntenia; etc. etc.

Aceste vine carĭ se aruncaŭ asupra Domnuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ, fuseseră şi eraŭ atâtŭ de desŭ repeţite, în câtŭ Turciĭ de la Constantinopolĭ şi boeriĭ din România le 'nvĕţaseră pe din-afară. — Intr'adevĕrŭ, étă ce scria boierulŭ care a făcutŭ Cronica anonimă de la 1689 încóce:

« . . . . Era şi solulŭ franţuzescŭ, carele mer-«gêndŭ şi ḑicêndŭ de Constantinŭ-Vodă, Domnulŭ «Ţĕreĭ-Românescĭ, cum este de către Impĕratulŭ şi «muncesce sĕ găséscă vreme sĕ ridice sabie asu-«pra împĕrăţieĭ, şi cum alţĭ domnĭ stăpânescŭ «ţéra, carĭ suntŭ din némulŭ luĭ, carĭ jăfuescŭ fără «dreptate cum vorŭ, *şi cum s'a umplutŭ de multă sumă «de banĭ*, cu care potŭ face câte-va pagube îm-«pĕrăţieĭ, şi alte ca acestea cuvinte împotrivă «ce aŭ pututŭ găsi....».

Citindŭ aceste rândurĭ, ne vine a le crede copiate dintr'una din scrisorile d-lorŭ de Girardin, de Castagnères séŭ de Ferriol. Cronicarulŭ ano-

nimŭ care era prietenŭ cu Brâncovénu (1) va fi audịtŭ adesea pe Domnŭ vorbindŭ la mésă cu boieriĭ despre intrigile și scrisorile «solilorŭ franţozescĭ de la Ţarigradŭ», și întrebându-se, nu fără óre-care batjocoritorŭ surisŭ, care sĕ fiă pricina necazuluĭ ce 'ĭ pórtă «Impĕratulŭ franţozescŭ».

Maĭ la vale, dupĕ ce a povestitŭ învinovăţirile ambasadoruluĭ, cronicarulŭ adauge: «dér acestea nu i s'aŭ ţinutŭ în sémă».

De la unŭ timpŭ, Brâncovénu imita pe Viziri și pe Caimacamĭ, nu maĭ ţinea 'n sémă acusările d-luĭ de Ferriol. Ș'apoĭ, avea și altele de făcutŭ la Pórtă. Alexandru Mavrocordatŭ nu'lŭ maĭ slujia cu aceiașĭ onestitate. De la mórtea luĭ Scarlatŭ Mavrocordatŭ, bărbatulŭ Domniţeĭ Elena Brâncovénu (28 Iuliŭ 1699), relaţiunile între marele Exaporitŭ și Domnulŭ Ţĕriĭ-Româneseĭ deveniseră din ce în ce maĭ rare. Pensiunea ce Domnulŭ da pe fie-care anŭ luĭ Mavrocordatŭ nu'ĭ maĭ fusese trămisă, — pare-se — cu aceiașĭ regularitate. — Vedea óre Brâncovénu că marea trecere ce avea Exaporitulŭ pe lângă Mustafa II, nu era pe voia înalţilorŭ demnitarĭ aĭ Porţiĭ carĭ, ântâiŭ, șoptiră, ș'apoĭ strigară că Mavrocordatŭ i-a trădatŭ la Carlovicĭ? Prietinia luĭ Mavrocordatŭ făcea óre rĕŭ în locŭ de bine Domnuluĭ Românŭ,

(1) *Mag. Ist.* V, pag. 182: «că de multe orĭ *și noĭ* amŭ audịtŭ pe Constantinŭ-Vodă.....».

în ochiĭ Turcilorŭ carĭ, la urma urmelorŭ, totŭ eraŭ maĭ puternicĭ de câtŭ Mavrocordatŭ, căcĭ eraŭ Turcĭ, érŭ nu ghiaurĭ? Nu scimŭ.

Ceia ce reese lămuritŭ din cronice şi nouile documente este aceia că Mavrocordatŭ începuse, ca mulţĭ alţiĭ, sĕ crédă că Brâncovénu pré domnesce de multŭ în România; că n'arŭ fi rĕŭ décă unulŭ din fiĭ sĕĭ arŭ ocupa tronulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ, p'atuncĭ, din causa bogăţieĭ luĭ Brâncovénu, multŭ maĭ strălucitŭ de câtŭ alŭ Moldoveĭ. Mavrocordatŭ scia tare bine că Sultanulŭ a proclamatŭ pe Constantinŭ Brâncovénu, de douĕ orĭ Domnŭ pe viéţă dér maĭ scia că fantasia şi capriciurile turcescĭ nu se uită la asemenea obligaţiunĭ. Dreptŭ acésta, n'arŭ fi de mirare sĕ fi pusŭ şi elŭ, din cândŭ în cândŭ, câte uă vorbă împotriva Domnuluĭ şi pentru pregătirea viitoruluĭ fiilorŭ sĕĭ.

Domnulŭ românŭ era fórte îngrijatŭ; aflase (1) că se pregătesce ceva în contră'ĭ la Constantinopolĭ, în primăvéra luĭ 1703, şi maĭ scia póte că Mavrocordatŭ a intratŭ în rândulŭ celorŭ carĭ totdéuna rĕŭ îĭ voiseră.

Adaugeţĭ pe lângă Mavrocordaţĭ, — tatălŭ şi fiulŭ — pe amêndouĭ Cantemirescii, Antiochŭ şi Dumitru, carĭ locuiaŭ la Constantinopolĭ şi carĭ, mulţămită strînselorŭ prietiniĭ ce aveaŭ cu mulţĭ din

(1) Dupĕ cronicarulŭ anonimŭ şi scrisorile d-luĭ de Ferriol ce vomŭ da maĭ la vale.

funcționariĭ Porțeĭ, (1) nu staŭ cu mânele în sênŭ, ci săpaŭ mereŭ pe Brâncovénu și pe Duca; aduceți-vĕ aminte că, deși supăratŭ cu Mavrocordatŭ, d. de Ferriol lucra pentru Rákoczy totŭ în contra luĭ Brâncovénu și era fórte prietinŭ cu Cantemirescii; nu uitațĭ că Stolniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ și căpitanulŭ Stroe, curatoriĭ Domnuluĭ pe lângă Pórtă, nu maĭ eraŭ cu ochiĭ în patru ca în alte timpurĭ pentru interesele principeluĭ lorŭ, (2) și vețĭ da dreptate luĭ Constantinŭ Brâncovénu îngrijatŭ și amărîtŭ în Aprilie și Maiŭ 1703.

Acestea nu eraŭ de ajunsŭ pe sufletulŭ Domnuluĭ. Pentru a le pune vêrfŭ și a provoca furtuna, se maĭ adause și unŭ incidentŭ ridiculŭ, care arŭ fi pututŭ deveni tragicŭ pentru Brâncovénu.— Muftiulŭ Feiz-ullah-Effendi îșĭ mărita féta (3). Césŭ bunŭ, nu la mulțĭ'anĭ, arŭ fi pututŭ ura Brâncovénu prin boeriĭ sĕĭ nunuluĭ care, pe lângă funcțiunea sa, sĕ bucura la Pórtă, pe vremurile acelea, ca fostŭ preceptorŭ alŭ Sultanuluĭ, de uă

(1) Maĭ cu sémă cu Mehemed-Pașa care 'n 1705 va fi numitŭ mare Vizirŭ și va pune 'ndată pe tronulŭ Moldoveĭ, în loculŭ luĭ Racoviță, pe Antiohŭ Cantemirŭ.

(2) Ceia ce peste câtŭ-va timpŭ le va pricinui destituirea lorŭ din funcțiunea de Kapukehaiele.

(3) *Cronica anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* pag. 169—170. Jonquières: *Hist. de l'Emp. ottoman*, ediț. cit. pag. 348—Fotino *(op. cit.* II, pag 139) ḑice că Muftiulŭ cerea cele 50 de pungĭ de carĭ vorbimŭ maĭ la vale pentru învĕțătura ce dedese Brâncovénuluĭ cândŭ îĭ fusese, în tinerețe, profesorŭ.

trecere fără sémĕnŭ. Afară de urărĭ, Muftiulŭ, întemeindu-se pe ceia ce scia că póte la Pórtă, trămisese dinainte sĕ céră luĭ Brâncovénu cincĭ-ḑecĭ de pungĭ pentru nunta fiiceĭ séle. In virtutea prieteniei? vr'unuĭ dreptŭ? vr'uneĭ datoriĭ? Nu, de locŭ; dér Muftiulŭ simţea trebuinţa d'a cere 50 de pungĭ Domnuluĭ Munteniei, şi acéstă simţire, acestŭ capriciŭ turcescŭ era lege,—lege puternică, căcĭ Feiz-ullah-Effendi omorîse pe Daltaban-Paşa, marele vizirŭ care, se vede, că nu'ĭ satisfăcuse asemenea simţirĭ.

Brâncovénu, în acestŭ casŭ, greşi. Dupĕ sfaturile banuluĭ Cornea Brăiloiŭ, care, pare-se, nu era omulŭ timpuluĭ sĕŭ, şi sĕ revolta românesce la asemenea pretenţiunĭ turcescĭ, Domnulŭ nu voi sĕ facă *hatârulŭ* Muftiuluĭ, nu dede cele 50 de pungĭ de banĭ.

Furtuna isbucni.

D. de Ferriol scrie (1) Regeluĭ cu uă bucuriă lesne de înţelesŭ:

«*Sire,*

«.........Domnulŭ Valachieĭ a primitŭ po-
«runcă de la marele Vizirŭ sĕ viă la Adria-
«nopolĭ. Acolo, va trebui sĕ se apere în
«faţa Divanuluĭ de uă mulţime de învinovă-
«ţirĭ ce s'aŭ asternutŭ în contră'ĭ la Sublima

(1) Scrisóre din Pera, 1 Maiŭ 1703

«Pórtă. Marele scutierŭ (Imbrihorulŭ) a ple-
«catŭ sĕ'lŭ aducă.........»

În Ţéra-Românéscă, ceĭ carĭ nu eraŭ în tainele Domnuluĭ ḑiceaŭ că Brâncovénu plécă la Adrianopoli «la sărutatulŭ póleĭ Impĕratuluĭ (1)», şi le părea fórte rĕŭ de bóla ce căḑuse asupra Domnuluĭ, tocmaĭ cândŭ Imbrihorulŭ ajunsese la Bucurescĭ sĕ'lŭ iea.

Bóla luĭ Brâncovénu era de cele minunóse, séŭ maĭ bine de diplomatică poruncélă, ca bóla luĭ Mazarin care tremura rĕŭ de totŭ «de frigurĭ», cândŭ nu voia sĕ priméscă pe ambasadorulŭ Espanieĭ; ca durerea de ochĭ a luĭ Richelieu care rĕmânea cu chipulŭ în întunericŭ abătêndŭ lumina lampeĭ pe obrazulŭ interlocutoruluĭ sĕŭ, cândŭ tracta afacerĭ de Statŭ. Bóla Domnuluĭ românŭ era eminamente diplomatică.

Brâncovénu era maĭ deşteptŭ de câtŭ îlŭ credea d. de Castagnères care anunţa adesea Regeluĭ: «Brâncovénu este perdutŭ», tocmaĭ cândŭ Brâncovénu reuşia a birui maĭ bine de câtŭ totdéuna. De aceste greşelĭ ale d-luĭ de Castagnères aducêndu'şĭ aminte, d. de Ferriol, cu tótă iuţéla viforósă a fireĭ séle, nu uita a sfârşi scrisórea ce citarămŭ maĭ susŭ cu aceste înţelepte cuvinte:

«....... De şi grele suntŭ învinovăţirile

(1) *Cronica anonimă a Moldoveĭ* (1662—1733), II, pag. 118.

cŭ Domnuluĭ Valachieĭ, amŭ audĭtŭ pè
p'aci dicêndŭ că elŭ va sci, mulţă-
banilorŭ, sĕ iésă téfĕrŭ nevĕtĕmatŭ din
ătură....».

nuluĭ ţinea mereŭ. Boieriĭ trămişĭ la
oli năzuiaŭ fórte în unire cu Kapu-
nâne sĕ scutéscă pe Brâncovénu de
riă, de care, cunoscêndŭ firea Tur-
ia Muftiuluĭ, Brâncovénu se temea

ol scrie(1) Regeluĭ în acéstă pri-

ire,

ele Valachieĭ a oferitŭ Porţeĭ *patru*
ĭ de scudĭ, numaĭ sĕ nu'lŭ maĭ chiă-
ianopoli. Muftiulŭ ênsĕ şi marele
i primitŭ suma acésta. Din contră,
itŭ şi maĭ straşnicŭ Imbrihoruluĭ
şi sĕ'lŭ aducă la Adrianopolĭ.
şnicia a celorŭ doui înalţĭ func-
plică fórte lesne: amêndouĭ speră
té sĕ stórcă Domnuluĭ Valachieĭ
ŭ de 400,000 de scudĭ.....».

Cornea Brăiloiu svênta punga
i că nu póte face altmintrelĭ;

8 Iuniŭ 1703.

că cu câtŭ șéde la Bucurescĭ cu atâtŭ mânia s'aprindea maĭ multŭ la Adrianopoli; că vrăjmașiĭ puteaŭ ḑice că nu vine de óre ce s'a *hainitŭ*, — Brâncovénu sĕ hotărî sĕ se însănĕtoșéscă și sĕ plece.

Cronicarulŭ anonimŭ care scria cele ce vedea pe faţă, ḑice: (1).

«... Și aŭ purcesŭ cu voiă fără voiă de s'aŭ «dusŭ acolo; mergêndŭ, uă lună de ḑile aŭ șe«ḑutŭ, și nicĭ unŭ rĕspunsŭ de nimica nu lua, «nicĭ primia pe nimenĭ ca sĕ mérgă sĕ se îm«preune, *ci ședea ca unŭ osânditŭ*, (2) de nu scia «la ce margine va sĕĭ iésă lucrulŭ; érŭ *cheltuelile* «cum spunea ceĭ ce aŭ fostŭ acolo, *le-aŭ făcutŭ «fórte marĭ*, pre la uniĭ pe la alţiĭ, ca sĕ'șĭ drégă «lucrulŭ și sĕ se întórcă iéră la scaunulŭ sĕŭ, și «nicĭ într'unŭ chipŭ n'aŭ pututŭ pênĕ s'aŭ făgă«duitŭ că va sĕ maĭ adauge haraciulŭ, care aŭ și «făcutŭ; că l'aŭ maĭ măritŭ de cum aŭ fostŭ, cu «240 de pungĭ, și cu acésta s'aŭ împăcatŭ și l'aŭ «primitŭ de s'aŭ împreunatŭ. Decĭ, i s'aŭ înoitŭ «Domnia și, îmbrăcându-lŭ cu caftanŭ, s'aŭ în«torsŭ la scaunulŭ sĕŭ cu bucuriă.....»

D. de Ferriol, care avea secretarŭ și dragomanŭ la Adrianopoli pentru a'lŭ însciinţa de tóte cele ce se petreceaŭ la Vizirŭ și la Sultanŭ, nu e de

(1) *Mag. Ist. V.* pag. 168—169.

(2) Fotino merge și maĭ departe: ..... «și a fostŭ pusŭ la închisóre» (II, pag. 140).

părerea cronicaruluĭ nostru, necum de a luĭ Fotino. Ambasadorulŭ scrie (1) Regeluĭ:

«*Sire*,

«..... Domnulŭ Valachieĭ *a fostŭ primitŭ cu* «*fórte marĭ onorurĭ* de Sultanŭ şi de marele «Vizirŭ. Aceste onorurĭ *aŭ fostŭ plătite*: 1° cu «două sute de pungĭ Sultanuluĭ; 2° cu da«rurĭ însemnate Sultaneĭ-Validé; 3° cu pungĭ «Viziruluĭ şi Muftiuluĭ. — Pe lângă acestea, «tributulŭ i-a fostŭ măritŭ cu 230 de pungĭ «carĭ, cu cele 270 de pungĭ ce plătia maĭ «înainte pe anŭ, facŭ *cincĭ sute de pungĭ* (2)...»

Prin urmare, nu ca osânditŭ Brâncovénu sta în casă, ci ca unŭ prevĕḑĕtorŭ diplomatŭ îşĭ pregătia terêmulŭ prin tractativele pe carĭ le conduceaŭ boieriĭ, nu primia pe nimenĭ «sĕ mérgă sĕ se împreune» cu dênsulŭ, pentru că nu voia sĕ fiă spionatŭ de partisaniĭ Cantemirescilorŭ, Mavrocordaţilorŭ şi Cupărescilorŭ. Brâncovénu fusese Kapukehaiă luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi cunoscea fórte cum mergŭ, cum se dregŭ şi cum se strică lucrurile la Pórtă. Stete închisŭ pentru că la începutŭ era *cu vreme* se stea închisŭ; pe urmă când eşi, Sultanulŭ şi Vizirulŭ îlŭ tractară *cu fórte marĭ onorurĭ*. — Bi-

(1) Scrisóre din Péra, 4 Iuliŭ 1703.

(2) Radu Popescu: «a făcutŭ adaosŭ de haraciŭ 240 de pungĭ, peste 280 ce era ţéra maĭ înainte». (*Mag. Ist.* IV, pag. 22).

rui, dér scumpŭ de totŭ și pentru elŭ și pentru țéră.

Bucuria de care vorbesce cronicarulŭ nostru, că lumina sufletuluĭ Domnuluĭ, la 'ntórcerea sa în Țéra-Românéscă, nu ținu multŭ. La 22 Augustŭ 1703, isbucnesce la Stambulŭ revolta Ianicerilorŭ, *sorbaua* care dede josŭ pe Mustafa II și ridică pe tronulŭ Sultanilorŭ pe Achmet III. Muftiulŭ Feizullah-Effendi care amărîse atâtŭ de greŭ pe Brâncovénu fu omorîtŭ de soldațĭ. Domnulŭ se temu ântâiŭ ca nu cum-va sĕ fiă condamnatŭ a reîncepe cu darurile și cu călĕtoriele la Adrianopolĭ. Din fericire, Achmet III respectă și întări cele făcute de Mustafa II, Domnuluĭ Țĕreĭ-Românescĭ. Dupĕ cererea Brâncovénuluĭ, noulŭ Sultanŭ dede iérŭ unŭ fermanŭ pentru domnia pe viéță a luĭ Constantinŭ-Vodă.

Acum, Brâncovénu putu într'adevĕrŭ «sĕ se «bucure, cum dice cronicarulŭ anonimŭ, în os«pețe și veseliĭ, în nunte și ale boierilorŭ pămên«tenĭ și ale luĭ nunte, mĕritându'șĭ fetele, însu«rându'șĭ fecioriĭ ceĭ de vêrstă, că atâtŭ era de «fericitŭ, câtŭ mi se pare că tóte darurile noro«culuĭ eraŭ asupra luĭ» (1).

(1) *Mag. Ist.* V, pag. 170. — Cronicarulŭ anonimŭ care scia latinesce, dupĕ cum apare din multe locurĭ ale scriereĭ séle, uită óre eternulŭ adevĕrŭ esprimatŭ de Sofocle în ultimulŭ versŭ alŭ tragedieĭ *Edipŭ-Rege*, adevĕrŭ pe care Ovidŭ îlŭ cântă în *Metamorfose* (III, 135):

......Scilicet ultima semper
Expectanda dies homini est; dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet?

Séŭ, fiindŭ de părerea luĭ Seneca *(Calamitosus est animus futuri*

În timpulŭ acesta, puterile aliate, Anglia și Olanda schimbaseră fața rĕsboiuluĭ apusénŭ și scoseseră pe Imperatorulŭ Germanieĭ din gréua posițiune în care se afla la 'nceputulŭ luĭ 1703, amenințatŭ fiindŭ la Apusŭ de Francesĭ și de electorulŭ Bavarieĭ, érŭ la Rĕsăritŭ de resculațiĭ ungurĭ.

Churchill, duce de Malborough, începe în 1704 cu armatele Anglieĭ și Olandeĭ campania care se va sfêrși pentru dênsulŭ în 13 Augustŭ, prin celebra victoria de la Blenheim. — Cu câtŭ sórta armelorŭ devenia pentru Francia maĭ nefavorabilă în Apusŭ, cu atâtŭ d. de Torcy scria d-luĭ de Ferriol la Constantinopolĭ se facă chiar imposibilulŭ, numaĭ sĕ bage pe Turcĭ în rĕsboiŭ cu Germania. Neputêndŭ îndeplini acéstă ardentă dorință a superioruluĭ sĕŭ, d. de Ferriol ajuta pe Rákoczy.

A 'lŭ ajuta pe acesta însemna atuncĭ, în mintea d-luĭ de Ferriol, a săpa pe Brâncovénu la Pórtă. Dreptŭ acésta, ambasadorulŭ nu uita nicĭ uă dată, cândŭ mergea pe la Vizirĭ séŭ Caimacamĭ, sĕ aducă vorba și asupra Domnuluĭ românŭ. — Astădĭ, purtarea ambasadoruluĭ ne pare monotonă; acusațiunĭ peste acusațiunĭ carĭ eraŭ totdéuna a-

anxius, Epist. 98), cronicarulŭ românŭ se sfătuia pe elŭ însușĭ și sfătuia pe semeniĭ sĕĭ dicêndŭ ca Lucaniŭ (II, 14)

.....Sit coeca futuri
Mens hominum fati; liceat sperare timenti?

celeașĭ : pîrĭ unguresci și sgomote auḑite la seratele marilorŭ familiĭ fanariote. Ș'atâta totŭ. Atuncĭ ênsĕ, d. de Ferriol le varia și, de multe orĭ insistêndŭ cu înferbințélă, scotea și pe Vizirulŭ Nami-Mohamet din firea'ĭ blândă și lenósă.

În urma uneĭ asemenea convorbirĭ, d. de Ferriol scrie (1) Regeluĭ :

«*Sire*,

«.....Amŭ cerutŭ într'adinsŭ audiență Vi-«ziruluĭ ca sĕ'ĭ spunŭ că principele Valachieĭ «a trămisŭ în Transilvania generaluluĭ impe-«rialŭ Rabutin 20 de care cu prafŭ de puscă. «Căndŭ auḑi Vizirulŭ de acéstă faptă a Dom-«nuluĭ, se necăji fórte și 'mĭ declară că, décă «lucrulŭ e adĕvĕratŭ, principele Valachieĭ o va «păți rĕŭ de totŭ. Amŭ respunsŭ atuncĭ *că «suntŭ în stare, căndŭ va pofti, sĕ'ĭ probezŭ și alte «lucrurĭ* (2), *și alte ḑise din ale principeluĭ Va-«lachieĭ*, și că nu trebue sĕ se mire de ceia «ce i-amŭ spusŭ».

«Cu aceiașĭ ocasiune, amŭ apĕratŭ pe Rá-«koczy în contra căruia Vizirulŭ era supă-«ratŭ».

Brâncovénu, ḑice Grecénu, făcea cum putea și

(1) Scrisóre din Pera, 15 Septembre 1704. — Vestea teribileĭ învingerĭ de la Blenheim sosise la Constantinopoli ; de aceia, furiósa stăruință a d-luĭ de Ferriol.

(2) De sigurŭ, multŭ maĭ păgubitóre pentru Pórtă.

se mântuia (1), érŭ Vizirulŭ împăcatŭ şi îmblânḑitŭ, 'lŭ numia iérăşĭ în scrisorile séle : ***Glorioso** tra li Prencipi della religione di **Messia, apoggio dei** grandi della nazione di Gesù, **Constantino, Vayvoda di** Vallachia* (2).

Acusaţiunile ênsĕ urméză mereŭ. Pe lângă cele ce 'ĭ scria Rákoczy în contra Domnuluĭ românŭ, d. de Ferriol maĭ primia scrisorĭ de la Antiohŭ Cantemirŭ, Domnulŭ Moldoveĭ, şi lămurirĭ îndestule de la Demetru Cantemirŭ care se afla la Constantinopoli.

«Principele Moldoveĭ, spune (3) d. de Ferriol «luĭ Ludovicŭ XIV, mi-e fórte prietinŭ; de ase«menĭ, mi-e prietinŭ şi datorŭ frate-sĕŭ care, a«cum unŭ anŭ, a statŭ fugitŭ vro şése lunĭ în «palatulŭ Francieĭ».

Cu Cantemiresciĭ, în 1704, Brâncovénu încercase sĕ se împace, şi, spre acestŭ scopŭ, trămisese la Constantinopolĭ pe vĕru-sĕŭ, Paharniculŭ Stefanŭ, fiulŭ Stolniculuĭ Constantinŭ Cantacuzenŭ. Smintelile ce 'ĭ pricinuia acolo Dumitraşco-Beizadé 'lŭ îngrijiaŭ fórte. Vĕru-sĕŭ Stefanŭ avea ordine sĕ facă pace, ba âncă sĕ ofere luĭ Dumitru Cantemirŭ uă pensiune anuală de 10 pungĭ de banĭ, pe cari, póte, Brâncovénu nu le maĭ da luĭ Alexandru Mavrocordatŭ. Pacea se 'ncheiă, dér ţinu

(1) *Mag. Ist.* II, pag. 329.
(2) Hurmuzaki : *Documente*, vol. 1650—1750. pag. 91.
(3) Scrisóre din Pera, 10 Maiŭ 170 .

totŭ atâtŭ de bine, dice Niculcea (1), *precum ţinŭ câiniĭ Vinerile.*

Intrige peste intrige, pîrĭ, zavistiĭ, vicleşugurĭ, trudóse împărechiărĭ, una de pe alta, multe şi numeróse, sĕ făceaŭ şi sĕ desfăceaŭ; boieriĭ colindaŭ drumurile de la Iaşĭ la Bucurescĭ şi de aci la Ţarigradŭ ca sĕ se smintéscă séŭ sĕ se ajute în trebile lorŭ; vorba şi banulŭ lucraŭ fără pregetŭ. Racoviţesciĭ se uniaŭ cu Brâncovénu ca sĕ dărîme pe Cantemirescĭ; aceştia daŭ mâna Cupărescilorŭ în Moldova şi cădeaŭ la 'nvoiélă, în Muntenia, cu uniĭ din Cantacuzinescĭ, odinióră atâtŭ de prietinĭ Domnuluĭ. Brâncovénu se certa cu ginere-sĕŭ Duca, ca sĕ placă luĭ Dumitru Cantemirŭ, şi pentru că avea câte uă dată «două obraze de prieteşugŭ» (2), încela pe desceptulŭ Beizadé ca sĕ-şĭ asigure ajutorulŭ Costăkescilorŭ din Moldova.

Brâncovénu în capŭ şi dupĕ elŭ, Iordake Rusetŭ, Stolniculŭ Cantacuzenŭ, Lupu Bogdanŭ, Lupu Costake, Demetru Cantemirŭ şi câţĭ alţiĭ âncă, toţĭ deşteptĭ şi de multe născocitorĭ, cheltuiră, între 1700 şi 1707, atâta sciinţă, atâta minte subţire; scorniră atâtea expediente; cheltuiră atâtea parale,—în câtŭ de arŭ fi întrebuinţatŭ tóte aceste bunurĭ, nu ca sĕ se mănânce între dênşiĭ, ci ca sĕ se ajute spre binele Românilorŭ, Muntenia şi

(1) *Cronica,* II, pag. 289.
(2) Niculcea, II, pag. 289.

Moldova n'arŭ fi cădutŭ în ghiarele Fanarioţilorŭ, îndată ce eĭ şi născocitórele lorŭ talente dispărură după scena politică a celorŭ două principate. Câtŭ trăiră, luptându-se între eĭ, făcură ce făcură şi se luptară, chiarŭ «cu săgeţĭ de bumbacŭ» şi împotriva grecoteilorŭ, érŭ ţĕrile române rĕmaseră totŭ ale Românilorŭ. Dupĕ dênşiĭ, fiiĭ lorŭ le ispăşiră pĕcatele şi, dupĕ cum scimŭ, li le ispăşiră amarŭ şi adâncŭ.

Orĭ-cum arŭ fi ênsĕ, în acestŭ concertŭ de meşteşugite uneltirĭ şi neîncetate defăimărĭ, nota francesă nu se întrerupea de locŭ. Prin corespondinţa sa cu Rákoczy şi întâlninduse desŭ cu bunulŭ sĕŭ prietenŭ, Dumitru Cantemirŭ, d. de Ferriol nu se putea plânge că n'are ce sĕ maĭ spună Vizirului în contra luĭ Brâncovénu.

Scrisorile din 17 Decembre 1705, din 15 Aprilie 1706 şi altele cari póte s'aŭ perdutŭ, repetaŭ fără obosélă multŭ cunoscutele acusaţiunĭ pe lângă cari, din cândŭ în cândŭ, spre variaţiune, d. de Ferriol maĭ adăugea şi ceva noŭ.— Cele vechĭ sunaŭ : «Brâncovénu ajută pe impe«rialĭ şi prigonesce pe Rákoczy» ; — «Brânco«vénu e vĕtĕmătorŭ imperiuluĭ otomanŭ» ; — Brân«covénu trebue destituitŭ». Érŭ cele nouĭ glăsuiaŭ «Brâncovénu, de şi tributarŭ alŭ Porţeĭ, şĭ-a luatŭ «pe lângă titlulŭ sĕŭ de principe alŭ Valachieĭ, şi «pe acela de principe alŭ Sacruluĭ Imperiŭ Ro-

«manŭ (1)»; — «Brâncovénu e totŭ atâtŭ de pe-«riculosŭ (2) ca și Țarulŭ Moscoviel, către alianța «căruia principele Valachiel se uită cu jindŭ».

— Ce sĕ facemŭ !? întreba Vizirulŭ, anostitŭ de vorbăria d-luĭ de Ferriol; iubescŭ pe Ungurĭ, dér nu potŭ sĕ-ĭ ajutŭ. Amŭ subsemnatŭ tractatulŭ de la Carlovicĭ, și mi se pare că tractatulŭ subsemnatŭ trebue păzitŭ. Spune-mĭ unŭ miḑlocŭ prin care așŭ puté, necălcândŭ împĕrătesculŭ cuvîntŭ, sĕ ajutŭ pe Rákoczy.

— Celŭ maĭ nimeritŭ, celŭ maĭ ușorŭ și celŭ maĭ demnŭ pentru Impĕrăția este acésta: declară rĕsboiŭ Rusiel (3).

— Cum? ce ḑicĭ? întreba Vizirulŭ trăsnitŭ ca din seninŭ.

— Escelință, urma d. de Ferriol, neîncurcându-se de locŭ de spaima Vizirului, adevĕrațiĭ servitorĭ aĭ Sultanuluĭ suntŭ pe deplinŭ convinșĭ că celŭ maĭ mare vrăjmașŭ alŭ Sublimeĭ-Porțĭ este și, maĭ cu sémă, va fi Țarulŭ Rusiel. V'a luatŭ Azofulŭ și corăbiile luĭ acopere Marea-Négră; Turcia nu maĭ e singură stăpână pe Cazaciĭ Uk-

(1) Titlu fatalŭ Domnilorŭ românĭ ca archiducesele caseĭ d'Austria regilorŭ și împĕrațilorŭ Franciel. — Și Mihaiŭ Vitézulŭ l'a purtatŭ, și se scie în ce circumstanțe!

(2) Hurmuzake: *Documente* (1650—1750): «*Si vede da una parte* «*il Prencipe di Valachia, e dall'altra, il czar di Moscovia*», ca inimicĭ aĭ imperiuluĭ (13 Marte, 1766). Pag. 33.

(3) Scrisóre din 15 Aprile 1706. — De aci înainte. ḑisele d-luĭ de Ferriol le întemeiămŭ pe documentele citate la finele cuvêntăreĭ séle.

raineĭ şi pe Tătariĭ Crîmuluĭ; aţĭ audĭtŭ cele ce se petrecŭ în principate între Domnĭ şi trămişiĭ ascunşĭ aĭ Ţaruluĭ Petre; sciţĭ fórte bine că Iosifŭ I, Imperatorulŭ Germanieĭ, este aliatulŭ luĭ Frederic-Augustŭ, electorulŭ Saxonieĭ şi regele Polonieĭ care e fratele de cruce alŭ Ţaruluĭ Petre. Décă neînvinsulŭ şi vitézulŭ rege alŭ Suedieĭ, Carolŭ XII va fi bătutŭ — Dumnedeŭ sĕ'lŭ feréscă! — de armatele moscovite, Ţarulŭ, liniscitŭ şi temutŭ la Nordulŭ Moscovieĭ, îşĭ va îndrepta nemĕsuratele séle pofte de cucerire spre Médă-dĭ. Aci, va da de frumosulŭ şi multŭ pizmuitulŭ imperiŭ alŭ Sultanilorŭ, către care 'lŭ împingŭ cu putere ambiţiunea'ĭ de cuceritorŭ şi credinţa'ĭ de creştinŭ ortodoxŭ.—Óre Escelinţa Vóstră nu scie că se găsescŭ, la curtea M. S. Sultanuluĭ, ómenĭ carĭ, âncă de multŭ, credŭ că Ţarulŭ este firesculŭ apărătorŭ alŭ religiuneĭ ortodoxe şi singurulŭ suveranŭ capabilŭ d'a scăpa pe Grecĭ (1), de sub jugulŭ — atâtŭ de bine-făcĕtorŭ, credŭ eŭ, — alŭ Turcilorŭ şi de a reîntemeia imperiulŭ Bizanţeĭ. Pentru ce nu'ĭ luaţĭ înainte? Pentru ce nu vĕ rĕsboiţĭ astă-dĭ în contră'ĭ? În Polonia, partita luĭ Stanislas Lecsinski nu dă pace luĭ Fre-

(1) Scrisórea d-luĭ de Ferriol către Rege, 12 Maiŭ 1700. Persóna de care credemŭ a face pe d. de Ferriol sĕ vorbéscă Viziruluĭ e Alexandru Mavrocordatŭ. Acéstă scrisóre din 12 Maiŭ 1700 e citată de d. Livada în *Scrisorile luĭ A. Mavrocordatŭ*, dupĕ *La Correspond. du marquis de Ferriol*, publicată la Anvers în 1870, şi pe care, din nefericire, nu o cunóscemŭ.

deric-Augustŭ; Carolŭ XII face de tremură cetele barbare ale Ţarului, în faţa unei armate care nu'şi are părechiă în întréga Europă. Imperatorulŭ îşi are tóte oştile risipite în Apusulŭ Europei, în Bavaria şi'n Palatinatŭ; parte suntŭ în Italia şi'n Ispania. Ungaria ferbe în lupte, după îndemnulŭ eroicului Rákoczy Férenz. Nici uă dată împrejurările nu s'aŭ potrivitŭ mai bine pentru gloria armatelorŭ otomane; nici uă dată numěrulŭ aliaţilorŭ Sublimei-Porţi nu va fi fostŭ mai mare şi mai impunětorŭ. Carolŭ XII, regele Suediei; Stanislas, aděvěratulŭ rege alŭ Poloniei; Rákoczy, principele Ungariei; augustulŭ meŭ stăpânŭ, Ludovicŭ celŭ Mare ale cărui armate păşescŭ spre biruinţă (1) cu Villeroi în Flandra, cu Vendôme în Italia, cu Berwick în Espania, — toţi aceştia, şi póte chiar Veneţianiĭ vorŭ merge într'una cu armatele M. S. Sultanului. Incepeţi, Escelinţă, rěsboiulŭ şi victoria nu va întârdia a împodobi iérăşi gloriósele stindarde ale armatelorŭ otomane. Veţi relua Azoiulŭ, veţi stăpâni Crimulŭ; nici uă altă putere nu vě va mai disputa marea Négră; veţi tăia principilorŭ dunăreni pofta d'a mai asculta propunerile Ruşilorŭ, şi, spre cea mai mare fală a lui Achmet III, veţi asigura viitorulŭ Turciei . . . . . (2).

(1) Malborough va bate de va stinge pe Villeroi la Ramillies, în 23 Maiŭ 1706. — Suntemŭ în Aprilie 1706.

(2) După datele culese în următorii autori: Voltaire: *Histoire de l'Emp. de Russie sous Pierre le Grand*; — *Histoire de Charles XII*;

Aceste cuvinte *probabile* ale d-luĭ de Ferriol zăpăceaŭ pe Vizirŭ. Ambasadorulŭ pleca, érŭ Turculŭ se gândia puținŭ la legătura ce voia sĕ'ĭ arĕte d. de Ferriol că esistă între tóte evenimentele europene; ș'apoĭ, îșĭ dicea neputêndŭ deslega problema: timpulŭ le va lămuri pe tóte, — cuvinte orientale, pe carĭ le întrebuința și Brâncovénu în scrisorile séle, când nu voia să spună ceva.

D. de Ferriol nu lămuria desŭ aceste vederĭ întinse, *à grande envergure*, Vizirilorŭ și Caimacamilorŭ Porțeĭ; scia că tóte suntŭ în deșertŭ. Ceia ce comunica elŭ însușĭ, și dicea dilnicŭ dragomanilorŭ sĕĭ sĕ comunice înalțilorŭ funcționarĭ aĭ Porțeĭ, eraŭ scirile ce primia de la Rákoczy.

In 9 Ianuariŭ 1706, trămițêndu'ĭ vinŭ de Tokay — pentru a'lŭ însufleți și maĭ multŭ în causa rĕsculațilorŭ ungurĭ, — Rákoczy scrisese d-luĭ de Ferriol sĕ apere și sĕ ajute câtŭ va puté pe Antiohŭ Cantemirŭ la Pórtă.

De altă parte, d. de Ferriol câștigase pe Constantinŭ Duca, fostulŭ ginere alŭ Brâncovénuluĭ. Astfelŭ dér, ambasadorulŭ francesŭ, Dumitru Cantemirŭ și Duca care, dupĕ cum amŭ vĕdutŭ, se pricepea fórte a se împrietini cu ambasadoriĭ stră-

— *Siècle de Louis XIV*. — Hurmuzake: *Documente* (1650-1750). Dialogulŭ luĭ Ali-Persanulŭ cu Mustafa-Turculŭ; scrisorile d-luĭ de Ferriol; cartea d-luĭ Livada: *Epistolele luĭ Alexandru Mavrocordatŭ;* cartea d-luĭ de la Jonquières: *Histoire de l'Emp. ottoman*, cap. XVI.

inĭ, lucraŭ de zorŭ, la începutulŭ luĭ 1706, pentru a luĭ Brâncovénu «desĕvârșită fericire».

D. de Ferriol scria (1) Regeluĭ:

«*Sire*,

«.............De vro douĕ lunĭ, principele «destituitŭ alŭ Moldoveĭ se adăpostesce în «palatulŭ Maiestățiĭ Vóstre (2). Elŭ aparține «celeĭ d'ântâiŭ familiĭ grecescĭ, se numesce «Duca și numĕră printre strămoșiĭ sĕĭ chiar «împĕrațĭ aĭ Byzanțeĭ. Principele Valachieĭ, «prietinulŭ devotatŭ alŭ Germanilorŭ, îlŭ «prigonesce.

«Rogŭ respectuosŭ pe Maiestatea Vóstră «sĕ binevoiéscă a face, din parte-I către ma«rele Vizirŭ, uă scrisóre fără dată și fără in«scripțiune. In acéstă scrisóre, Maiestatea «Vóstră va spune Viziruluĭ că a aflatŭ, din «isvorŭ fórte sigurŭ, legăturile principeluĭ «Valachieĭ cu imperialiĭ; că aceste legăturĭ «ținŭ fórte de multŭ; că suntŭ și vorŭ fi «fórte păgubitóre pentru Imperiulŭ Otomanŭ; «că afacerile Ungarieĭ vorŭ suferi fórte multŭ «pênĕ cândŭ acestŭ principe va sta pe tro«nulŭ Valachieĭ; că 'n fine, întemeiatŭ pe a«ceste cuvinte, Maiestatea Vóstră doresce și «cere sĕ fiă destituitŭ

(1) Scrisóre din Pera, 27 Februariŭ 1706.
(2) Palatulŭ ambasadeĭ francese din Pera.

«Eŭ voiŭ face cu acéstă scrisóre, la tim-«pulŭ priinciosŭ, cele ce voiŭ crede folosi-«tóre pentru interesele Maiestăţeĭ Vóstre......».

Nu scimŭ décă scrisórea cerută de d. de Ferriol fu trămisă de la Versailles la Constantinopolĭ. Brâncovénu nu pătimi nimicŭ, dér se vede că simţise óre-carĭ legăturĭ între capukehaielele séle, Stolniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ şi căpitanulŭ Stroe, şi între vrăjmaşiĭ maĭ susŭ numiţĭ, căcĭ îşĭ schimbă îndată curatoriĭ rechiămându'ĭ în ţéră şi trămiţêndŭ în locu-le pe ginere-sĕŭ, Cămĕraşulŭ Iordache Creţulescu, şi pe Slugerulŭ Mihaiŭ Cantacuzenŭ (1).

Brâncovénu bănuia pe unchiu-sĕŭ, căcĭ Cantacuzinesciĭ nu maĭ eraŭ nicĭ în ţéră nicĭ afară, ceia ce fuseseră pênĕ la pacea de la Carlovici. Acea legătură care esista între unchiŭ şi nepotŭ atâtŭ de strînsă, în câtŭ cronicariĭ acusaŭ pe Stolnicŭ că omorîse pe frate-sĕŭ Şerbanŭ, numaĭ ca sĕ domnéscă nepotu-sĕŭ Constantinŭ, dispăruse de multŭ.

In cele-l-alte lunĭ ale luĭ 1706, documentele nu ne spunŭ cum urmă d. de Ferriol campania sa în contra Domnuluĭ românŭ, şi ce acusaţiunĭ îĭ maĭ şoptiră vrăjmaşiĭ pămêntenĭ aĭ luĭ Brâncovénu.

Din anulŭ 1707 nu avemŭ de câtŭ uă scrisóre fără adresă. Intr'ênsa, ambasadorulŭ ḑice (2):

(1) Kogălnicénu : *Histoire de Valachie*, ediţ. cit. pag. 349.
(2) Scrisóre din Péra, 19 Februariŭ 1707.

«*Domnule,*

«......... In ceia ce privesce pe principele «Valachieĭ, potŭ sĕ vĕ spunŭ că s'a datŭ pe «faţă pentru Germanĭ cu atâta sfruntare, *în «câtŭ amŭ credutŭ de neapărată trebuinţă sĕ'lŭ «atacŭ la Pórtă.* — Elŭ nu ignoră aceste a«tacurĭ şi, fórte adeseorĭ, *a cheltuitŭ acĭ sume «marĭ ca sĕ se apere în contra acusaţiunilorŭ «mele...»*

Ambasadorulŭ francesŭ se 'ncélă; ura ce are asupra luĭ Brâncovénu 'l-orbesce. Dupĕ mórtea luĭ Leopoldŭ (5 Maiŭ, 1705) şi suirea pe tronŭ a luĭ Iosifŭ I, Brâncovénu nu maĭ ţinea atâtŭ de multŭ la alianţa germană; relaţiunile séle cu Viena eraŭ rare şi neînsemnate. Domnulŭ fusese cu Imperiulŭ dupĕ pacea de la Carlovici şi pênĕ acum, pentru că Imperiulŭ era celŭ maĭ puternicŭ vecinŭ şi pentru că, chiar la Constantinopoli, Leopoldŭ, prin ambasadorulŭ sĕŭ, d. d'Ottinguen, putea se facă şi făcea nu puţine. Unŭ altŭ suveranŭ vecinŭ, a căruĭ putere crescea cu paşĭ giganticĭ, atrăgea privirile Domnuluĭ românŭ. Rusia şi Petru celŭ Mare se impuneaŭ gândirilorŭ ambilorŭ principĭ românĭ. Făgăduelile strălucite ale emisarilorŭ rusescĭ, incertitudinea politiceĭ luĭ Iosifŭ I şi tirania obositóre a Vizirilorŭ turcescĭ schimbară cumpăna politică a Domnuluĭ Ţĕreĭ-Românescĭ.

Brâncovénu se 'ntórse spre Rusia.

În acelŭ momentŭ — momentŭ fatalŭ şi luĭ şi 'ĕriĭ, — la Bucurescĭ, Stolniculŭ Constantinŭ Canacuzenŭ, şi la Constantinopolĭ, bĕtrânulŭ Exapoitŭ, Alexandru Mavrocordatŭ, vĕḑêndŭ şi judeândŭ mişcarea Domnuluĭ şi negrele eĭ urmărĭ, îşĭ iseră : Brâncovénu e perdutŭ; sĕ ne aţinemŭ a tronurĭ pentru copiĭ noştri!

XVIII

1709—1714.

In 27 Iuniŭ 1709, Petru celŭ Mare bate pe Carolŭ XII la Pultava şi regele Suedieĭ, care ḑicea Ţaruluĭ că nu va tracta cu dênsulŭ de pace de câtŭ la Moscova, în Kremlin (1), fugise cu câţĭ-va Suedesĭ la Tighina.

Mihaiŭ Racoviţă domnia în Moldova. Prietinŭ la 'nceputulŭ domnieĭ séle cu Brâncovénu (1707), Domnulŭ Moldoveĭ apleca urechia, ca şi Domnulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ, la şóptele adimenitóre ale trămişilorŭ luĭ Petru celŭ Mare. In urmă, Racoviţă se certase cu Brâncovénu şi'lŭ urâ focŭ; se pîraŭ unulŭ pe altulŭ la Pórtă şi pretutindenĭ.

Aţâţatŭ de ómeniĭ Ţaruluĭ, Racoviţă voia sĕ prindă într'unŭ rândŭ pe Carolŭ XII şi sĕ'lŭ dea pe mâna luĭ Petru. Sĕ şi făcuse planulŭ prindereĭ, sĕ şi hotărîse ca unŭ corpŭ de Ruşĭ sĕ viă la Iaşĭ, érŭ alţiĭ, sub conducerea Moldovenilorŭ sĕ se 'nfurişeze pênĕ la Tighina. Cândŭ regele Suedieĭ arŭ fi eşitŭ sĕ se preumble călare, cum făcea

(1) Vorbe cari făceaŭ pe Petru se rĕspundă : «Ah! fratele meŭ «Carolŭ vrea sĕ se jóce d'a Alexandru! Fiă sigurŭ ênsĕ că nu va «găsi în mine unŭ Dariŭ!» — Cuvintele luĭ Carolŭ XII le va ḑice şi Napoleonŭ I în campania Rusieĭ (1812).

în fie-care ḑi, Rușiĭ și Moldoveniĭ l'arŭ fi ridicatŭ pe susŭ și dusŭ în Rusia (1).

Boeriĭ Moldovenĭ, fugițĭ la Brâncovénu și aiurea, aflaseră de acéstă învoiélă a luĭ Racoviță cu Rușiĭ. Eĭ séŭ Brâncovénu vestiră pe regele Suedieĭ? Nu scimŭ, dér înclinămŭ a crede (2) că Brâncovénu vesti pe rege séŭ pe Poniatovski de acestŭ planŭ alŭ luĭ Racoviță. Domnulŭ românŭ îșĭ dedese îndată séma de trecerea nemĕsurată de care se bucura Carolŭ XII la Pórtă și la Seraiulŭ Sultanuluĭ. Orĭ-cum arŭ fi ênsĕ, regele Suedieĭ bătu din piciorŭ cu atâta putere, în câtŭ Racoviță fu destituitŭ, adusŭ în fiére la Pórtă și aruncatŭ în închisórea de la Șépte-Turnurĭ.

Cu acésta, d. de Ferriol scrie (3), între altele Regeluĭ :

«*Sire,*

«...... Principele Moldoveĭ a fostŭ adusŭ «în lanțurĭ la Constantinopoli. Regele Sue«dieĭ l'a datŭ josŭ dupĕ tronŭ și, totŭ dupĕ «învinovățirile Maiestățeĭ Séle Suedese, prin-

(1) Niculcea, II pag. 291. — Voltaire : *Charles XII.*

(2) «Basarab-Vodă (Brâncovénu) pîra pe Mihaiŭ-Vodă că este ha«inŭ și vrea sĕ fugă la Moscalĭ cu tótă casa luĭ și alte amestică«turĭ nenumĕrate ;....... pre altă parte, *vĕrsa banĭ nenumĕrațĭ,* pênĕ «aŭ și mazîlitŭ pe Mihaiŭ-Vodă». —Niculae Muste, III, pag. 53.—Cronicarulŭ adauge că aŭ auḑitŭ acestea din gura luĭ Racoviță, cândŭ veni la Iașĭ cu a 3-a domnie.

(3) Scrisóre din Péra, 22 Noembre 1709.

«cipele a fostŭ tractatŭ cu atâta asprime (1).
«*Arŭ fi de doritŭ ca M. S. Suedesă se facă*
«*totŭ astfelŭ și cu principele Valachieĭ* (2)......»

Făcea multe Carolŭ XII la Tighina, unele maĭ năsdrăvane de câtŭ altele. Viziriĭ se luaŭ de pĕrŭ vĕḑêndŭ încurcăturile ce le pricinuia la Pórtă modernulŭ Alexandru. Carolŭ XII voia, în fruntea a 300 de Suedesĭ, sĕ guverne din Bender, ș'apoĭ din Varnița de lângă Bender, Imperiulŭ Sultanilorŭ, regatulŭ Suedieĭ, regatulŭ Polonieĭ, Kanatulŭ Tătarilorŭ, țara Cazacilorŭ și principatele dunărene. Senatorilorŭ din Stockholm cari cârmuiaŭ Suedia în loculŭ sĕŭ, cândŭ cercaŭ sĕ ḑică ceva împotriva voințelorŭ regalĭ, Carolŭ XII le scria că le va trămite una din cismele séle ca sĕ domnéscă asupra lorŭ. Viziriĭ Sultanuluĭ Achmetŭ cădeaŭ uniĭ peste alțiĭ pentru că nu declaraŭ rĕsboiŭ Rusieĭ; Stanislas Lescinski nu maĭ era rege, ci locotenentŭ alŭ luĭ Carolŭ XII în Polonia; Kanulŭ Tătarilorŭ privea pe eroulŭ de la Narva și chiar de la Pultava prin prisma fantasmagori-

(1) In locu'ĭ veni, pentru 10 lunĭ, Nicolae Mavrocordatŭ, fiulŭ Exaporituluĭ Alexandru. Niculcea ḑice (II, 294) că tatălŭ, auḑindŭ de înălțarea fiuluĭ la tronulŭ principatuluĭ, plângea și se văita smulgêndu'șĭ pĕrulŭ.—Nu credŭ. Alexandru Mavrocordatŭ lucra din 1699, după cum amŭ vĕḑutŭ din scrisorile d-luĭ de Castagnères, se dea unŭ tronŭ fiuluĭ sĕŭ. Se bocia póte pentru că Nicolae nu primise Muntenia.

(2) Dorință mare! — Brâncovénu însĕ 'șĭ luase mĕsurile ca sĕ îmbuneze pe Carolŭ XII.

elorŭ orientale și 'lŭ credea trămisulŭ ceruluĭ pe pămêntŭ; Racoviță, băgatŭ în fére, afla amarŭ care e puterea surghiunuluĭ de la Tighina, érŭ Brâncovénu abia putea sĕ se maĭ opună intrigelorŭ de la Constantinopoli.—Invălmășelĭ peste învălmășelĭ; vaĭ celorŭ ce nu sciaŭ sĕ se feréscă!

Domnulŭ Munteniei avusese norocŭ cu Viziriĭ, predecesorĭ aĭ luĭ Baltagi-Mehmet, cari nu voiseră, cu tóte stăruințele năvêrlióse ale regeluĭ Suedieĭ, sĕ încépă rĕsboiulŭ în contra Țaruluĭ și, prin urmare, sĕ schimbe și sĕ restórne starea lucrurilorŭ în principatele române. Ș'apoĭ, Carolŭ XII nu scia âncă în ce parte înclină Brâncovénu(1).

Acesta, conformŭ politiceĭ ce practica de 20 de anĭ, înclina în tóte părțile și nu înclina în nicĭ una. Purtarea, politica Domnuluĭ era unŭ felŭ de ondulațiune abilă, dér care, acum maĭ cu sémă, devenia din ce în ce maĭ dificilă și maĭ primejdiósă.

Dupĕ căderea luĭ Kupriuli-Numan-Pașa, ultimulŭ vizirŭ din gloriósa dinastiă a Kiupruliilorŭ, Carolŭ XII vĕḑu cu neascunsă bucuriă, primindŭ

(1) Brâncovénu sciuse sĕ câștige bună-voința luĭ Carolŭ XII, atacându-lŭ în singura parte vulnerabilă a fireĭ séle. Dupĕ Pultava, Domnulŭ românŭ primise și ajutase fórte multŭ pe soldațiĭ suedesĭ, refugiațĭ în Moldova și 'n Valachia (D. Cantemir: *Intêmplările Cantacuzinilorŭ și Brâncovenilorŭ*, ediț. academică română. § 22 și urm).—Brâncovénu mulțămise prin acéstă a luĭ omenósă purtare pe Carolŭ XII cu atâtŭ maĭ multŭ, cu câtŭ soldațiĭ sĕĭ, eroiĭ de la Narva, eraŭ vîndațĭ ca sclavĭ la Constantinopoli. (Voltaire *Charles XII*, cart. V).

pecetea Imperiuluĭ otomanŭ, pe Baltagi-Mehmetŭ, partisanŭ alŭ rĕsboiuluĭ cu Rusia. Brâncovénu perdu speranţa d'a maĭ sta pe tronŭ, fără d'a se decide cu putere pentru unulŭ séŭ pentru altulŭ d'intre beligeranţĭ. Ascultă decĭ propunerile Rusieĭ (1), făgădui, dér nu se legă, şi asceptă împrejurările.

Nicolae Mavrocordatŭ cade dupĕ tronulŭ Moldoveĭ, érŭ Demetru Cantemirŭ, plinŭ de planurĭ şi de ideĭ, vine la Iaşĭ. Aci, pretenţiunile şi cererile Turcilorŭ 'lŭ schimbă cu totulŭ. I se făgăduise că nu va da nimicŭ, nicĭ darurĭ de instalare, nicĭ plată Viziruluĭ; nicĭ de tributŭ nu va fi supĕratŭ, ḑiceaŭ paşalele. Sosindŭ la Iaşĭ, Demetru Cantemirŭ se pomenesce cu ordine în cari i se cereaŭ sume însemnate de pungĭ. Desceptulŭ principe vede că cu Turciĭ nu maĭ merge şi, în locŭ d'a prinde şi d'a expedia la Pórtă pe Brâncovénu, cum fusese vorba cu politiciĭ de pre marginele Bosforuluĭ, în locŭ d'a căuta sĕ afle planurile luĭ

(1) Chrisantŭ, patriarchulŭ Ierusalimuluĭ, e rĕspunḑĕtorŭ de acestŭ pasŭ nefericitŭ alŭ Brâncovénuluĭ. Clerulŭ grecŭ credea că Petru e Mesia care va libera Rĕsăritulŭ de jugulŭ Turcilorŭ. (V. Voltaire *Histoire de Russie sous Pierre le Grand*, ediţ. cit. pag. 520—522).— Voltaire primia informaţiunile ce da cititorilorŭ sĕĭ, asupra luĭ *Bassaraba-Brancovan* de la d. Brue, ruda sa, care era p'atuncĭ dragomanŭ la ambasada francesă din Constantinopoli (*Charles XII* cart, V), precumŭ şi de la comitele Poniatovski, unulŭ din ceĭ maĭ înflăcăraţĭ vrăjmaşĭ aĭ Brâncovénuluĭ. — V. încă *Niculcea*, II, 317 şi scrisórea amb. Des Alleurs din 7 Iuniŭ 1714.

Petru, Cantemirŭ trămise ómenĭ la Țarŭ se încheiă tractatŭ de supunere.

Nu intrămŭ în povestirea evenimentelorŭ (1) cari urmară după 29 Novembre 1710, ḑi în care Sultanulŭ dede ordine de arestară pe ambasadorulŭ Țaruluĭ, comitele Tolstoi, și 'lŭ închiseră la Șépte-Turnurĭ. Ne mulțămimŭ a nota că, după bătălia de la Stănilescĭ și pacea de la Focșanĭ (Iuliŭ 1711), Turciĭ rĕmaseră nestrămutațĭ în credința aceia că Brâncovénu, maĭ curêndŭ séŭ maĭ târḑiŭ, va imita pe fostulŭ sĕŭ colegŭ din Moldova.

Și cu tóte acestea, după rĕsboiŭ, Brâncovénu și boeriĭ carĭ maĭ țineaŭ cu Domnulŭ, eraŭ hotărîțĭ sĕ se astêmpere și sĕ mérgă după politica celorŭ de la Constantinopoli. Țéra aprobase inacțiunea luĭ Brâncovénu și imobilitatea luĭ de la Urlațĭ. Unulŭ din miniștriĭ Domnuluĭ scria nu sciŭ cuĭ, după uă sĕptĕmână de la încheierea păceĭ de la Focșanĭ :

«Dumneḑeŭ sĕ bine-cuvinteze pe Domnulŭ
«nostru care a păzitŭ țéra nóstră de nefe-
«ricirile Moldoveĭ, cârmuindu-se cu înțelep-

(1) In ceea ce privesce istoria relațiunilorŭ luĭ Brâncovénu cu noulŭ imperiŭ alŭ luĭ Petru celŭ Mare, precum și aceia a urmărilorŭ ce avură aceste relațiunĭ asupra politiceĭ principatelorŭ, V. cartea d-luĭ Xenopolŭ : *Rĕsbóiele dintre Rușĭ și Turcĭ*, pag. 12—47.

«ciune și asceptândŭ (1) hotărîrea unei bă-
«tăliĭ în care s'a vĕḑutŭ, la urma urmelorŭ,
«că, sub haine nemțescĭ, Muscaliĭ suntŭ totŭ
«Muscalĭ (2)».

Totușĭ, Țarulŭ Petre și Dumitru Cantemirŭ fură fatalĭ Domnuluĭ Țĕriĭ-Românescĭ.

Aniĭ de muncă, de primejdiĭ necurmate începeaŭ pentru Brâncovénu. Cine arŭ fi maĭ cutezatŭ, după fuga luĭ Cantemirŭ, sĕ maĭ fiă, ca într'alte timpurĭ, advocatulŭ Domnuluĭ munténŭ la Constantinopoli séŭ aiurea? Altă-dată, Turciĭ nu 'nțelegeaŭ séŭ nu voiaŭ s'asculte spusele ambasadorilorŭ francesĭ și ale vrăjmașilorŭ luĭ Brâncovénu, în privința alianțeĭ acestuia cu Germania; pârĭ, intrigĭ, probe chiar Viziriĭ le treceaŭ cu vederea, îmblânḑițĭ fiindŭ de diplomația și pungile Brâncovénuluĭ. Acum, faptulŭ brutalŭ, sciutŭ și simțitŭ adâncŭ de mândria îngâmfațilorŭ Otomanĭ, defecțiunea luĭ Cantemirŭ, sta ca unŭ cuțitŭ gata sĕ împungă în tótă vremea pe Domnulŭ Țĕriĭ-Ro-

(1) Radu Popescu: «Și s'a dusŭ în gura Urlațilorŭ, și acolo aŭ șeḑutŭ de privia și la uă parte și la alta sĕ védă ce vorŭ sĕ facă.....» *Mag. Ist. IV.* pag. 23.

(2) Acestŭ documentŭ aparține *Colecțiuneĭ Odobescu*. Este în limba italiană și e datatŭ din Tĕrgoviște, 8 Augustŭ 1711: «Il Dio bene«dichi il nostro principe che ha conservato questo principato dalla «disgrazia della Moldavia con governarsi saggiamente, aspettando la «decisione d'una battaglia, nella quale si e visto all' ultimo che, «sotto vesti tedesche, i moscoviti sono ancora moscoviti».

mânescĭ. Ghiaurulŭ din Moldova s'a vêndutŭ Rușilorŭ, ghiaurulŭ din Muntenia va face totŭ astfelŭ: argumentŭ nemilostivŭ care amăria dilele Domnuluĭ.

Brâncovénu se obosise și avea dreptate. Tótă viéța, fără încetare, din trudă în trudă, din spaimă în spaimă, nesigurŭ nicĭ uă dată de diua de mâne, chinuindu-șĭ necontenitŭ mintea sĕ védă cu cine sĕ se maĭ împrietinéscă, Domnulŭ, pe care cronicariĭ adesea 'lŭ fericeaŭ, mersese ântâiŭ cu Turciĭ, ascultase apoĭ de Nemțĭ, se 'nvoise pe urmă cu Rușiĭ, — totdéuna cu inima sărită ca nu cum-va sĕ afle celŭ d'ântâiŭ ce face elŭ cu celŭ d'alŭ doilea, séŭ ca celŭ d'alŭ douilea sĕ nu se supere de legăturele ce contractă cu celŭ d'alŭ treilea. — Și 'n intervale, lupte fără sfârșitŭ în contra vrăjmașilorŭ internĭ și esternĭ, cheltuelĭ și contra-intrige prin tóte părțile, la Iașĭ și în Transilvania, la Constantinopoli și'n Crimeia.

Cândŭ părăsi pe Rușĭ și voi sĕ se reîntórcă, la sfârșitulŭ luĭ 1711, cu Turciĭ; când reintră în adevĕrata și cea maĭ folositóre politică ce aŭ avutŭ principatele române, — politica luĭ Stefanŭ celŭ Mare,—Brâncovénu, esaminândŭ terenulŭ și pe ceĭ în contra cărora avea sĕ lupte, vĕdu înfiorându-se că staŭ înaintea, la spatele și împrejurulŭ luĭ Iusuf-Pașa, vizirulŭ ce înlocuise pe Baltagi-Mehmetŭ, următoriĭ multŭ binevoitorĭ aĭ luĭ și aĭ Țĕriĭ-Româneścĭ :

1° Carolŭ XII a căruĭ mâniă în contra luĭ Brâncovénu nu maĭ avea marginĭ, şi care făcea pe ambasadorulŭ fracesŭ sĕ anunţe regulatŭ cabinetuluĭ din Versailles apropiata cădere a Domnuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ; (1)

2° Poniatovski, unulŭ din intriganţiĭ ceĭ maĭ abilĭ pe cari i-a produsŭ Polonia; înzestratŭ c'unŭ duhŭ născocitorŭ care arŭ fi lăsatŭ cu gura căscată p'unŭ Italianŭ din secolulŭ XVI; prietinŭ alŭ regeluĭ Suedieĭ; emisarulŭ sĕŭ la Constantinopoli; cunoscea fórte bine firea Turcilorŭ; luase parte la căderea multorŭ vizirĭ şi maĭ cu sémă la aceia a luĭ Baltagi-Mehmet; scia cu deamĕnuntulŭ negociaţiunile luĭ Brâncovénu cu Petru celŭ Mare şi le spusese Viziruluĭ înainte de bătălia de la Prutŭ (2);

Sub dênsulŭ lucraŭ la alcătuirea intrigelorŭ:

a) Doctorul Fonseca, Ovreiŭ portugesŭ, care va deveni în urmă mediculŭ luĭ Nicolae Mavrocor-

(1) Carolŭ arŭ fi fulgeratŭ pe Brâncovénu, pentru că, înainte de bătăliă, Domnulŭ propusese fără a fi inputernicitŭ, pacea luĭ Petru celŭ Mare. — Brâncovénu nu s'arŭ fi desvinovăţitŭ înaintea Regeluĭ Suedieĭ de câtŭ c'uă armată de 50—60 de miĭ de ómenĭ pe care i-arŭ fi oferit'o ca sĕ se ducă sĕ ié Kremlinulŭ şi alte cetăţĭ şi palate ale luĭ Petru — Voltaire: *Histoire de Russie*, ediţ. cit. pag. 521.

(2) Voltaire, *Charles XII*, cart. V; Niculcea, II. pag. 299: «O-mulŭ Suedului aŭ maĭ ḑisŭ că Muntenii suntŭ prietenĭ bunĭ aĭ Moskalilorŭ, şi ce vĕḑŭ şi ce audŭ aicĭ la Pórtă, tóte le scriŭ la Moskali»

datŭ, dupĕ recomandaţiunea d-luĭ d'Usson de Bonnac, ambasadoruluĭ Franciei (1);

b) Horvat Férentz, amiculŭ luĭ Tököly, cavalerulŭ ungurŭ, care, dupĕ cum scimŭ, lucrase şi înainte în contra Brâncovénuluĭ;

c) Brue, dragomanulŭ ambasadeĭ francese, rudă cu Voltaire;

d) Goin, primulŭ chirurgŭ alŭ Seraiuluĭ (2);

3° Mazeppa, hatmanulŭ Tătarilorŭ, care acusa pe Brâncovénu că ţine corespondenţă cu Ţarulŭ (3);

4° Chanulŭ Tătarilorŭ care, dupĕ fuga luĭ Cantemirŭ, bunulŭ sĕŭ amicŭ, se întorsese cu furiă în contra luĭ Brâncovénu (4);

5° Baronulŭ Talaba, trămisulŭ principeluĭ Rákoczy Férentz care, dupĕ tractatulŭ de la Satu-Mare (29 Aprile, 1710) plecase în Polonia. De acolo, trămisese pe Talaba la Constantinopoli; Vizirulŭ îĭ acordase maĭ multe audienţe. In fiă-care din aceste audienţe, — scrisorile ambasadoruluĭ spunŭ lămuritŭ, — acusările în contra luĭ Brâncovénu eraŭ tema principală a conversaţiuneĭ (5);

(1) Patentă de medicŭ dată de ambasadorŭ, 20 Martie 1719. *Colecţ. Odobescu.*

(2) Din notele luĭ Poniatovski alăturate pe lângă ediţiunea Thiessé (1829) a luĭ *Charles XII*, cartea V, pag. 259.

(3) Kogălnicénu : *Histoire de la Valachie*, ediţ. cit. pag. 352.

(4) Dumitru Cantemirŭ îlŭ păcălise ântâiŭ în tinereţe ḑicêndu'ĭ din tambură de sălta Tătarulŭ de plăcere musicală, ş'acum îlŭ jucase rĕŭ fugindŭ la Ruşĭ. — De aci, ura Chanuluĭ în contra ghiaurilorŭ. — *Niculcea* II, 300.

(5) Scrisórea d-luĭ des Alleurs din 27 Ianuariŭ 1711.

6⁰ Ambasadorulŭ Franciei, baronulŭ Des Alleurs care înlocuise pe d. de Ferriol și care era prietinŭ la tórtă cu Nicolae Mavrocordatŭ (1);

7⁰ Racovițescii: Mihaiŭ, fostulŭ Domnŭ alŭ Moldovei, care era la Constantinopoli, și frate-sĕŭ, Dumitru, care era în Transilvania. Celŭ d'ântâiŭ săpa pe Brâncovénu credêndŭ că elŭ îĭ va lua loculŭ (2);

8⁰ Nicolae și Ionŭ Mavrocordatŭ, carĭ scóseră la iviélă banii cei mulți adunați de bĕtrânulŭ Exaporitŭ Alexandru (3), și imitândŭ pe Brâncovénu, sĕ luptaŭ la Pórtă cu pungile și cu darurile cele prețióse (4).

9⁰ Cantacuzinescii, în capŭ cu Stolniculŭ Constantinŭ care, acum, într'adevĕrŭ devenise *valulŭ relelorŭ*, și cu Spătarulŭ Mihaiŭ (5).

Aceștia eraŭ de departe și de aprópe vrăjmașiĭ luĭ Brâncovénu. Cunoscêndu'l și sciindŭ de vicleșugurile lorŭ, Grecénu scria (6): «póte dér fiesce «care înțeleptŭ a socoti la câtă grijă Domnulŭ se «afla, ce felŭ de inimă mare trebuia a fi la uă «vreme ca aceia».

Inimă mare într'adevĕrŭ Brâncovénu trebuia sĕ

(1) Scrisorile din primiĭ doui anĭ aĭ ambasadeĭ.

(2) Nicolae Muste, III. pag. 33.

(3) Acesta murise la 2 seŭ 3 Ianuariŭ 1710, după socotéla făcută de d. Miller în *le Journal des Savants*, studiŭ citatŭ.

(4) Scrisorea d-luĭ de Ferriol din Pera, 10 Ianuariŭ 1710.

(5) Toțĭ cronicariĭ Munteni și Moldoveni.

(6) *Mag. ist.* II. pag. 226.

aibă maĭ cu sémă cu rudęle sale, cu Cantacuzeniĭ. In tótă vremea, Domnulŭ potolia focósele certe carĭ isbucniaŭ între fecioriĭ sĕĭ și feciorii Cantacuzenilorŭ (1). Beizadelele și ginerii Brâncovénuluĭ d'uă parte, Constantinŭ Stolniculŭ și Mihaiŭ Spătarulŭ de alta cu tótă casa lorŭ, se pizmuiaŭ, cu mâniă se turburaŭ și, pentru a'șĭ stinge foculŭ care ardea în inimele lorŭ, ceĭ slabĭ, ceĭ carĭ nu maĭ aveaŭ putere începură, — pasŭ nefericitŭ de urmările căruia păți și va păți amarŭ biéta Ţéră, — începură a lega vorbă și împărecherĭ cu vrăjmașiĭ de afară. Eraŭ greĭ la inimă Cantacuzeniĭ, înferbîntațĭ de pofta Domnieĭ și vĕḑêndŭ pe fiiĭ Brâncovénuluĭ că se înalță cu mintea și'șĭ pregătescŭ viitorulŭ, — nefericițiĭ !

Domnulŭ se ostenia în suspine cândŭ vedea aceste certe între frațĭ și rude d'acelașĭ sânge, și'șĭ aducea aminte de timpurile în care Cantacuzeniĭ eraŭ sfetniciĭ ceĭ maĭ credincioșĭ și ceĭ maĭ neclintițĭ aĭ Domnieĭ luĭ, érŭ nu ca acum, rĕĭ și viclenĭ, neodihnițĭ și stricătorĭ de țéră. Brâncovénu spunea cuĭ vrea sĕ'lŭ audă că elŭ avusese pe Stolniculŭ Constantinŭ întocmaĭ ca pe unŭ tată, căcĭ tatălŭ sĕŭ adevĕratŭ murise de când elŭ era micŭ copilŭ. — Tatălŭ era acum în fruntea rĕŭvoitorilorŭ carĭ pregătiaŭ grozava cădere a fiuluĭ sĕŭ sufletescŭ !

(1) Nicolae Muste, III, pag. 53.

Dumitru Racoviță, fratele luĭ Mihaiŭ-Vodă, și ginere al spătaruluĭ Michaiŭ Cantacuzenŭ, plăsmuia în Transilvania scrisorĭ cu iscăliturile boerilorŭ din Țéra-Românéscă; în aceste scrisorĭ, Racoviță spunea miĭ și sute în potriva Brâncovénuluĭ. La Constantinopoli unde le trămitea, se afla, după cum vĕḑurămŭ maĭ susŭ, cine sĕ le ducă Viziruluĭ, fiorosuluĭ Gin-Ali Pașa.

Ambasadorulŭ francesŭ, ale căruĭ scrisorĭ devinŭ din ce în ce maĭ rare, era acum d. Des Alleurs, care înlocuise încă de multŭ pe d. de Ferriol. Acesta ênsĕ nu plecă din Constantinopoli de câtŭ la 4 Aprile 1711.

D. Des Alleurs (1) venise prin Polonia și prin Moldova înainte de începerea rĕsboiuluĭ turco-rusŭ. La Iașĭ, găsise domnŭ pe Nicolae Mavrocordatŭ care'lŭ tractase cu multe onorurĭ (2), și cu care d. Des Alleurs se 'mprietenise fórte.

Acestŭ ambasadorŭ se afla în Orientŭ încă din 1704, de când Ludovicŭ XIV 'lŭ trămisese sĕ însoțéscă în Transilvania pe Rákoczy, în luptele luĭ cu imperialiĭ. D. Des Alleurs împărtășise cu Rákoczy Férenz, ca și d. de Ferriol cu Tököly, vic-

(1) *Pierre Puchot, seigneur de Clinchamps, comte des Alleurs,* care nu trebue confundatŭ cu Roland Puchot Des Alleurs, fiulŭ sĕŭ, ambasadorŭ alŭ Franciei la Stambulŭ între 1748 și 1754. — Tatălŭ sĕŭ fu ambasadorŭ de la 1710 pênĕ la 1713 și funcționă și după acéstă dată pênĕ la 1716, când titularulŭ celŭ noŭ, marchisulŭ de Bonnac, ajunse la postŭ, după mórtea mareluĭ Rege.

(2) Scrisorile d-luĭ Des Alleurs din Marte 1710.

toriele și învingerile Ungurilorŭ(1). S'arŭ crede că Ludovicŭ XIV și miniștriĭ seĭ din Paris credeaŭ trebuinciosŭ unŭ asemenea stagiŭ în Transilvania pentru diplomațiĭ pe care îĭ destinaŭ ambasadeĭ din Constantinopoli. In Transilvania, viitoriĭ ambasadorĭ vorŭ puté, dieceaŭ secretariĭ de statŭ de la Paris, sĕ cunóscă Orientulŭ Europeĭ și popórele ce'lŭ locuescŭ. Luminele ce primiră de la Ungurĭ, de la Tököly și Rákoczy, d-niĭ de Ferriol și Des Alleurs nu fură tocmaĭ faimóse. Istoria ambasadelorŭ acestorŭ douĭ miniștriĭ ne arétă fórte bine că nu eĭ înălțară multŭ în Orientulŭ Europeĭ numele și véda Regeluĭ și a Franciei. De altmintrelĭ, vina e a cabinetuluĭ din Paris care da trămișilorŭ seĭ, ca profesorĭ de diplomațiă orientală, pe Ungurĭ, și âncă, pe Tököly.

Orĭ-cum arŭ fi ênsĕ, d. Des Alleurs era fórte prietinŭ cu Nicolae Mavrocordatŭ. Suirea acestuia pe tronulŭ Moldoveĭ nu se datoresce de câtŭ stăruitórelorŭ scrisorĭ ale ambasadoruluĭ francesŭ care rugă pe Rege în acéstă privință. Ludovicŭ XIV rugă pe chanulŭ Tătarilorŭ, érŭ acesta pe Vizirŭ, și Nicolae Mavrocordatŭ, îndată dupĕ terminarea rĕsboiuluĭ (1712) fu numitŭ domnŭ în Moldova.— Bunŭ vecinŭ și îndatoritorŭ tovarosŭ de domniă cădu luĭ Brâncovénu !

Corespondința între Nicolae Mavrocordatŭ și

(1) St. Priest : *Mémoires sur l'amb. de France*, ediț. cit. pg. 252-255.

comitele Des Alleurs continuă şi după suirea celuĭ d'ântâiŭ pe tronulŭ Moldoveĭ. — Mavrocordatŭ pricepuse ca şi tatălŭ sĕŭ, încă de multŭ ajutorulŭ ce va avé de la ambasadoriĭ străinĭ, décă arŭ fi reuşitŭ sĕ şi'ĭ facă prietinĭ. Alexandru, Nicolae şi Ionŭ Mavrocordatŭ fură ceĭ d'ântâiŭ carĭ vĕḑură profunda schimbare ce se opera la Pórtă, pe fie-care ḑi ce curgea, în joculŭ influenţelorŭ şi proptelelorŭ de totŭ felulŭ.

Intr'adevĕrŭ, înainte de prima desmembrare a Imperiuluĭ Otomanŭ, adică înainte de pacea de la Carlovicĭ, ambasadoriĭ puterilorŭ creştine se bucuraŭ de fórte puţină trecere pe lângă Inalta Pórtă. Décă ambasadorulŭ Franciei era totdéuna maĭ bine vĕḑutŭ de câtŭ colegiĭ sĕĭ, acesta nu'ĭ servia de câtŭ numaĭ în negociaţiunile relative la interesele supuşilorŭ francesĭ şi celor-l-alţĭ creştinĭ. Când ênsĕ ambasadorulŭ se 'ncerca sĕ se amestece în afacerile interne ale Porţeĭ, Viziriĭ şi Caimacamiĭ 'lŭ puneaŭ îndată la loculŭ sĕŭ şi, de multe orĭ, cu rĕspunsulŭ şi cu gestulŭ, îĭ tăiaŭ pentru multŭ timpŭ pofta d'a maĭ reveni asupra unorŭ asemenea subiecte.

Dupĕ pacea de la Carlovicĭ, adică la începutulŭ seculuĭ XVIII, starea lucrurilorŭ se schimbă pe nesimţite. Mavrocordaţiĭ, ceĭ d'ântâiŭ dintre toţĭ Orientaliĭ, pricepură schimbarea, îĭ judecară urmările şi se siliră d'atuncĭ a câştiga bunăvoinţa şi prietinia maĭ tuturorŭ ambasadorilorŭ. Nu cunó-

scemŭ instrucţiunile ce da, în acéstă privinţă, bĕtrânulŭ fundatorŭ alŭ mărireĭ mavrocordatiane fiilorŭ sĕĭ, Nicolae şi Ionŭ, dér citimŭ sfaturile scrise de Nicolae Mavrocordatŭ pentru fiulŭ sĕŭ Constantinŭ (1). Din aceste sfaturĭ vedemŭ câtŭ de mare preţŭ puneaŭ Mavrocordaţiĭ pe aceste legăturĭ cu străiniĭ dupĕ ţĕrmurile Bosforuluĭ. Rodulŭ ce dede prietinia luĭ N. Mavrocordatŭ cu d. Des Alleurs arĕtă îndată şi pe iute deşteptuluĭ Fanariotŭ că prevederile luĭ fuseseră juste. Tronulŭ Moldoveĭ fu resultatulŭ micelorŭ serviciĭ şi bosumflatelorŭ făgăduelĭ ce elŭ făcuse d-luĭ Des Alleurs.

Brâncovénu, din contră, nu vĕḑu acéstă schimbare. Elŭ credea că lucrurile staŭ la Constantinopoli ca şi în vremile de maĭ 'nainte; considera decĭ pe ambasadorĭ totŭ atâtŭ de neputincioşĭ ca şi pre predecesoriĭ lorŭ din secolulŭ XVI şi alŭ XVII. Pentru a'şĭ face nume bunŭ la Pórtă, pentru a se întări pe tronulŭ Ţĕreĭ-Românescĭ, Brâncovénu imită pe Petru Rareşŭ, pe Mateiŭ Basarabŭ şi pe Vasile Lupulŭ; câştigă, adică cumpĕră totdéuna pe Vizirĭ, pe Muftiŭ, pe Sultana-Valide, pe Caimacamĭ şi pe diferite paşale cu putere şi recunoscută influenţă la Pórtă. Pênĕ la începutulŭ secoluluĭ XVIII, aceste proptele singure fură destulŭ de puternice pentru a'lŭ ţine pe tronŭ, cu tóte atacurile ambasadorilorŭ francesĭ şi celorŭ-l-alţĭ aĭ

(1) Legrand: *Ephémérides Daces*, traducţiune dupĕ opera luĭ Daponte. Paris, 1881, în 8° gr. II vol. pag. XXI—XXVII.

sĕĭ vrăjmașĭ, pămêntenĭ și străinĭ. In urmă, aceste proptele nu'ĭ maĭ folosiră multŭ, cândŭ amestecăturĭ peste amestecăturĭ ferbeaŭ la Pórtă; cândŭ Viziriĭ cădeaŭ unulŭ după altulŭ c'uă iuțélă carĭ îĭ zăpăcea și pe eĭ și pe Brâncovénu; cândŭ străinĭ, ca Francesulŭ Villelongue și Polonulŭ Poniatovski, lăsaŭ pe Vizirĭ la uă parte și mergeaŭ d'a dreptulŭ la Sultanŭ, pentru a'șĭ asterne plângerile; cândŭ muma Sultanuluĭ se înflăcăra la audulŭ victorielorŭ luĭ Carolŭ XII și numia pe regele Suedieĭ leulŭ visurilorŭ séle; cândŭ ambasadoriĭ începuseră între dênșiĭ fără sĕ se maĭ uite la Vizirĭ, lupta de influență care durézǎ și astă-dĭ. Se dusese timpulŭ în care Vizirulŭ striga ambasadoruluĭ englezŭ: «te legŭ cobză, ghiaure, și te trămitŭ la Domnulŭ tĕŭ sĕ'țĭ taiă capulŭ». — Acum, Viziriĭ, cu inimă dréptă, séŭ prefăcută, alergaŭ înaintea ambasadorilorŭ îĭ luaŭ de mână și, cu uă espansiune fórte puținŭ mulsumană, îĭ rugaŭ sĕ asigure pe suveraniĭ lorŭ că Turcia îĭ consideră ca pe ceĭ maĭ bunĭ și ceĭ maĭ neclintițĭ prietenĭ aĭ sĕĭ (1).

Tóte aceste fase ale schimbăriĭ care se opera la Inalta-Pórtă eraŭ cu adâncă pricepere studiate de dragomaniĭ Mavrocordațĭ. Brâncovénu nu era la Constantinopoli; nu asista, ca Alexandru, Nicolae si Ionŭ, la tóte intrevederile ambasadori-

(1) Scrisórea d-luĭ des Alleurs către Rege, din Constantinopoli, 24 Ianuariŭ 1711.

lorŭ cu Viziriĭ, și cu Caimacamiĭ; nu scia totŭ ce se petrecea în mintea înalțilorŭ demnitarĭ aĭ Porțeĭ. Arŭ fi pututŭ însĕ bănui; efectele acesteĭ schimbărĭ eraŭ visibile. Brâncovénu n'avea de câtŭ sĕ se uite la Bender, sĕ numere pe urmă Viziriĭ carĭ se schimbaŭ la Constantinopoli, trântițĭ în capŭ de alte intrige, érŭ nu de cele obicĭnuite și istorice ale Seraiuluĭ. Arŭ fi vĕḑutŭ atuncĭ noulŭ factorŭ care apărea în politica Sublimeĭ-Porțĭ. — E! dér cum ḑice Niculcea, când nu vreaŭ Dumneḑeŭ și împrejurările, nicĭ omulŭ nu nemeresce sfatulŭ.

Convinsŭ de adevĕrulŭ prevederilorŭ séle, Mavrocordatŭ, căḑêndŭ dupĕ tronŭ în 1709, venise la Constantinopoli. Aci cu complimente, cu discuțiunĭ filosofice, cu uă conversațiune (1) spirituală și plină de noutățĭ pe carĭ le citea în revistele și gazetele Olandeĭ și Saxonieĭ séŭ le strângea de la familiele Fanaruluĭ în corespondență regulată cu Germania, cu Olanda și cu Francia, deșteptulŭ Fanariotŭ câștigase cu totulŭ pe ambasadorulŭ Francieĭ. Mavrocordatŭ nu se purtă cu seniorulŭ francesŭ cum se purta cu Turciĭ; departe d'a fi cu d. des Alleurs supusŭ umilitŭ și tîrîtorŭ, — cum trebuia sĕ fiă Fanariotulŭ de care vorbesce Beizadeleĭ séle unulŭ din următoriĭ

(1) Niculae Mavrocordatŭ scia franțuzesce; d. Des Alleurs nu scia latinesce.

luĭ Mavrocordatŭ la tronulŭ ţĕrilorŭ românescĭ(1)— Nicolae şĭ-avea mândria şi demnitatea sa de omŭ învĕţatŭ; altfelŭ, arŭ fi desgustatŭ pe Francesŭ. In locŭ de 20 de formule de politeţă pentru 3 rândurĭ de scrisóre, ca în bombastica elocinţă orientală, Mavrocordatŭ era sobru ş'într'adevĕrŭ elocinte cu d. Des Alleurs.

Etă de ce, fără ca Regele sĕ'ĭ fi datŭ instrucţiunĭ şi ordine în acestŭ sensŭ, d. Des Alleurs lucră cu stăruinţă pentru a doua domniă a luĭ Nicolae Mavrocordatŭ. Aşa va fi de aci înainte pentru amêndouĕ ţĕrile române. Pe lângă afacerile pentru negociarea şi conducerea cărora vorŭ primi ordine şi instrucţiunĭ precise din capitalele lorŭ, ambasadoriĭ francesĭ, englesĭ, germanĭ şi ruşĭ vorŭ maĭ lucra ca sĕ'şĭ petrécă timpulŭ ; ca sĕ se împrietinéscă cu unele din familiele Fanariote; ca sĕ'şĭ rĕsbune de cine scie ce intrigă petrecută la câte una din seratele date de rudele Domnilorŭ; — vorŭ maĭ lucra, ḑicŭ, la destronarea unuĭ Ipsilantŭ, bunióră, şi la suirea unuĭ Moruzi pe tronulŭ Valachieĭ séŭ pe alŭ Moldoveĭ(2).

Astfelŭ făcu d. Des Alleurs cu Nicolae Mavrocordatŭ, şi astfelŭ află că Constantinŭ Brâncovénu,

(1) Zallony: *Essai sur les Phanariotes*, Marseille, 1824, 1 vol. în 8⁰. pag. 202 şi urm.

(2) Multe documente din colecţiunea Odobescu şi *Mémoires sur les Turcs et les Tatars*, ale baronuluĭ de Tott, Amsterdam, 1785, 2 vol. în 4⁰.

Domnulŭ Ţĕriĭ Românescĭ era vrăjmaşulŭ Franciei; că elŭ se luptase aprigŭ în contra d-lorŭ de Castagnères şi de Ferriol, predecesoriĭ d-luĭ Des Alleurs; că urma — ceia ce era falşŭ — eorespondenţa cu Petru celŭ mare, pe care ambasadorulŭ Franciei, prietinulŭ şi admiratorulŭ entusiastŭ alŭ luĭ Carolŭ XII, nu putea sĕ 'lŭ sufere (1) D. Des Alleurs ascultă cu plăcere aceste destăinuirĭ fanariote, pe carĭ, de altmintrelĭ, le găsia şi în archiva ambasadeĭ francese.

Ş'apoĭ, d. Des Alleurs n'avea nimicŭ de făcutŭ la Constantinopoli. Rákoczy trecuse în Polonia, prin urmare, ambasadorulŭ n'avea pe cine sĕ maĭ apere în Transilvania; la Tighina, adică la Varniţa, lângă Tighina, unde d. Des Alleurs oferia şi nu i se primiaŭ de locŭ, miliónele şi corăbiele Franciei luĭ Carolŭ XII (2), iérăşĭ nu era nimicŭ de făcutŭ. — Mavrocordatŭ sciu sĕ profite de acéstă inactivitate a d-luĭ Des Alleurs şi se învêrti ast-felŭ în câtŭ se vĕdu din noŭ pe tronulŭ Moldoveĭ, pe care Viziriĭ şi Caimacamiĭ 'lŭ făgăduiseră luĭ Racoviţă.

Dupĕ plecarea luĭ Nicolae Mavrocordatŭ, Domnŭ în Moldova (1712), Brâncovénu, în contra căruia Petru celŭ Mare era înflăcăratŭ de mâniă, audi cu spaimă că Vizirulŭ Gin-Ali, séŭ cum îĭ dicŭ

(1) Voltaire: *Charles XII,* cart. V.

(2) Voltaire: *Siècle de Louis XIV,* cap. XXV.

uniĭ, Damad-Ali, s'a împrietinitŭ fórte cu Ruşiĭ. Ali voia sĕ recupere Morea, dată Veneţianilorŭ prin tractatulŭ de la Carlovicĭ. Comitele Tolstoĭ, Şafirof şi Şeremetev, carĭ se aflaŭ atuncĭ la Constantinopoli, eraŭ trupŭ şi sufletŭ cu înalţiĭ demnitarĭ aĭ Porţiĭ, în ciuda trămişilorŭ şi ómenilorŭ de încredere aĭ luĭ Carolŭ XII.

Regele Suedieĭ, dupĕ încheiarea păceĭ din 1711, cândŭ era sĕ bată de mâniă (1) pe Baltagi-Mehmet Vizirulŭ, şi pênĕ acum, 1713, devenise cu desăvêrşire imposibilŭ cu pretenţiunile şi mândriele séle. «Şi se miraŭ Turciĭ ce-orŭ maĭ face cu «dênsulŭ, că nu'ĭ maĭ putea intra în voiă» (2).

Cu regele Suedieĭ, Turciĭ maĭ strigaŭ câte uădată destulŭ! cu Brâncovénu ênsĕ în 1713, în locŭ d'a-lŭ necăji şi amenința, Turciĭ îşĭ schimbară purtarea, tăcură şi, ca prin minune, începură a fi cu Domnulŭ românŭ atâtŭ de blândĭ, atâtŭ de omenoşĭ, în câtŭ Brâncovénu se spăriă şi se puse la muncă sĕ afle pricina acesteĭ neasceptate schimbărĭ. Căcĭ trebuia sĕ fiă, cum ḑicŭ cronicariĭ moldovenĭ, *meşterşuguită pricină* la miḑ-

(1) Nu credŭ sĕ fiă în istoriă uă scenă maĭ frumósă în descripţiunea eĭ de câtŭ aceia din *Charles XII* alŭ luĭ Voltaire. În care nemuritorulŭ scriitorŭ ne arétă, faţă în faţă, pe indolentulŭ Vizirŭ şi pe fugosulŭ căpitanŭ alŭ Nordului tresăltândŭ de mâniă şi sfăşiindŭ cu pinteniĭ anteriulŭ luĭ Baltagi-Mehmetŭ, pentru că încheiase pacea cu Petru — Niculcea ḑice în acéstă privinţă: «Norocului Moscali- «lorŭ că n'aŭ venitŭ Şvedulŭ de la Tighina, că n'ar fi scăpatŭ piciorŭ «de Moskalŭ, că elŭ arŭ fi sciutŭ ce arŭ fi făcutŭ». — II, pag. 329.

(2) Niculcea, II, pag. 347.

locŭ; nu era în firea luĭ Ali-paşa, nu era în obiceiulŭ Turcilorŭ, maĭ cu sémă de cândŭ cu nenorocita *amestecătură* a rĕsboiuluĭ turco-rusŭ, sĕ se pórte astfelŭ cu Domniĭ de la Iaşĭ şi de la Bucurescĭ.

Brâncovénu, care îşĭ perdea lesne cumpĕtulŭ în ultimiĭ anĭ aĭ domnieĭ séle, se întreba înfiorându-se décă acéstă linisce în care îlŭ lăsaŭ Turciĭ nu era sĕ fiă înainte-mergĕtórea uneĭ vijeliĭ grozave.

S'arŭ crede, în acelaşĭ timpŭ, că şi Kapukehaielile şi cei-lalţĭ prietinĭ aĭ Domnuluĭ nu maĭ puteaŭ afla la Constantinopoli nimicŭ, din cele ce se petreceaŭ şi se plănuiaŭ la Pórtă. Căcĭ, într'adevĕrŭ, décă Brâncovénu arŭ fi sciutŭ cele ce i se pregătiaŭ de duşmanĭ şi de Ali-paşa, nu s'arŭ fi silitŭ óre şi dênsulŭ sĕ'şĭ pregătéscă cuvenite mĕsurĭ de apărare? Domnulŭ care, în miḑloculŭ atâtorŭ vrăjmaşĭ puternicĭ, reuşise, în timpŭ de 24 de anĭ, sĕ scape de tóte cursele, sĕ se spăle de tóte defăimările şi în fine, sĕ nu'şĭ minţă maĭ de locŭ pasulŭ pre gréua cale a Domnieĭ române, perduse óre cu totulŭ mintea? Şi óre, décă e adevĕratŭ cele ce spunŭ uniĭ, că Brâncovénu adică primia scrisorĭ din Constantinopoli în care i se ḑicea sĕ fugă şi i se povestia cele ce avea de gândŭ Vizirulŭ, Domnulŭ nu scia sĕ maĭ judece? — Triste şi jalnice întrebărĭ!

Liniscea continua mereŭ. Ba încă, pentru a

convinge pre Domnŭ că, la Pórtă, toţĭ suntŭ cu gândurĭ bune spre elŭ şi domnia luĭ, Vizirulŭ se prefăcea că 'ĭ-e prietinŭ bunŭ; se lua cu Brâncovénu la discuţiunĭ de pură diplomaţiă, care, tocmaĭ atuncĭ, nu se potriviaŭ de locŭ cu împrejurările.

Dreptŭ acésta, Turciĭ scriaŭ şi demonstraŭ luĭ Brâncovénu — documentulŭ e bizarŭ!! — că Sultanulŭ e adevĕratulŭ moştenitorŭ alŭ imperatorilorŭ Romeĭ cari stăpâniseră lumea.

Intr'adevĕrŭ, ḑiceaŭ pe latinesce şi ca din chiarŭ seninŭ secretariĭ de statŭ de la Sublima-Pórtă, de la Augustŭ, cârmuitorulŭ lumeĭ, puterea universală trecu la Constantinŭ celŭ mare, care zidi Roma-Nouă şi mută scaunulŭ împĕrăţieĭ la Constantinopoli. Prin moştenire, acestŭ dreptŭ de domniă universală merse pênĕ la ultimulŭ Paleologŭ care muri vitejesce pe zidurile cetăţiĭ primuluĭ Constantinŭ. Dupĕ Paleologu, tronulŭ bizantinŭ căḑu cu tóte drepturile şi prerogativele séle în mâna Sultanilorŭ victorioşĭ. Decĭ, Sultaniĭ suntŭ moştenitoriĭ Impĕraţilorŭ Romeĭ şi, prin urmare, eĭ aŭ dreptulŭ domnieĭ universale, érŭ nu imperatorulŭ aşa numituluĭ Sacru Imperiŭ Romanŭ alŭ naţiuneĭ germane.

Regiĭ Vieneĭ, continuaŭ internaţionaliştiĭ de pre marginile Bosforuluĭ spre desăvêrşita împietrire a Domnuluĭ românŭ, regiĭ Vieneĭ se intituléză imperatorĭ aĭ Sacruluĭ Imperiŭ Romanŭ. Aŭ ênsĕ

dreptŭ la acestŭ titlu? Da, rĕspundŭ dênşiĭ. Nu, ḑicemŭ noĭ. — Şi într'adevĕrŭ, imperatoriĭ Germanieĭ aŭ primitŭ acestŭ titlu de la Ponteficele Romeĭ. Noĭ negămŭ Papeĭ dreptulŭ de a conferi unŭ asemenea titlu, şi pentru acésta ne întemeiămŭ pe Evangeliulŭ creştinilorŭ. (1) Isusŭ a datŭ Papeĭ putere, dér nu putere pămêntéscă, ci putere asupra celorŭ sfinte, putere asupra sufletelorŭ credincioşilorŭ creştinĭ. Papa póte sĕ ierte păcatele, sĕ lege şi sĕ deslege cele spirituale, dér atâtŭ şi nimicŭ maĭ multŭ. Cele pămêntescĭ suntŭ decĭ afară din cele ce dênsulŭ a primitŭ de la Isusŭ. Dreptŭ acésta, cândŭ Ştefanŭ II şi Leon III ungeaŭ pe Pepin celŭ Scurtŭ şi pe Carolŭ Magnulŭ în basilica S-tuluĭ Petru, de imperatorĭ aĭ Sacruluĭ Imperiŭ Romanŭ, eĭ făceaŭ ceva afară din precăderile lorŭ, şi de aceia, făcutulŭ lorŭ nu era şi nu este bunŭ făcutŭ, ci deşertŭ şi fără urmărĭ. Aşa déră, singuriĭ împĕraţĭ carĭ aŭ drepturĭ netăgăduite la Domnia lumeĭ întregĭ suntŭ numaĭ şi numaĭ Sultaniĭ victorioşilorŭ Otomanĭ.

Acéstă demonstraţiune, în care *Aula othomanica* înfrăţia pe Augustŭ cu Pepin celŭ scurtŭ, pe Pa-

(1) Turciĭ se întemeiaŭ adesea pe Evangeliŭ în tractativele lorŭ diplomatice cu creştiniĭ. Din causa respectuluĭ fanaticŭ ce aveaŭ pentru Al-Coran care cârmuia viéţa lorŭ politică precum şi cea socială, Turciĭ credeaŭ — inocenţiĭ ! — că statele creştine păzeaŭ cu sfinţeniă principiele de dreptŭ şi de guvernămêntŭ prescrise de Isusŭ în Evangeliulŭ care e Al-Coranulŭ dreptŭ-credincioşilorŭ creştinĭ.

leologĭ cu Achmetŭ III, fu trămisă Domnuluĭ Munteniei. — De ce? Ce făcuse principele Brâncovénu pentru ca diplomaţia turcéscă sĕ caute a'lŭ reduce la ascultare, reamintindu-ĭ epocele depărtate ale Romanilorŭ şi ale Evuluĭ-Meḑiŭ? Cutezase óre Brâncovénu a nega Sultanuluĭ dreptulŭ ce acesta voia sĕ aibă de-a se numi moştenitorulŭ împĕraţilorŭ bizantinĭ şi, prin urmare, singurulŭ împĕratŭ pe lume cu titlulŭ de stăpânitorŭ a totŭ pământulŭ? Bizuindu-se pe acéstă negaţiune a drepturilorŭ Sultanilorŭ, şi pentru-că era vorba pe bĕtrâne amintirĭ şi probe istorice, — la Turcĭ! — se încercase óre principele românŭ a scrie auleĭ otomanice: de óre ce singurulŭ moştenitorŭ alŭ drepturilorŭ imperiale romane este celŭ de astăḑĭ împĕratŭ alŭ Germanieĭ şi, de óre ce ţéra ce stăpânescŭ eŭ a fostŭ, dupĕ cum la cărţĭ se scrie şi de bĕtrânĭ se spune, ţéră romană, m'amŭ hotărîtŭ a ne închina aceluĭ împĕratŭ alŭ Sacruluĭ Imperiŭ romanŭ?

Ş'apoĭ, chiar déca amŭ admite imposibilulŭ, chiar déca Brâncovénu arŭ fi scrisŭ astfelŭ la Pórtă, aşa numita Aulă otomanică cu platonice demonstraţiunĭ şi cu istoria celorŭ două Rome i-arŭ fi respunsŭ? Pe Papă şi Evangeliŭ arŭ fi trămisŭ Turciĭ sĕ convingă pe Domnulŭ Ţĕriĭ-Românescĭ, aŭ pe unŭ capigi-başa cu unŭ peticŭ negru, nu de bine, ci de fiorósă restrişte pre-

vestitorŭ? Se schimbaseră óre Turciĭ, se îmblânḑise câinosulŭ Gin-Ali?

Pentru noĭ, înainte d'a cunósce întréga corespondinţă a luĭ Brâncovénu cu Leopoldŭ, Iosifŭ I şi Carolŭ VI, documentulŭ acesta remâne ca una din momelele ce Vizirulŭ şi duşmaniĭ daŭ, din cândŭ în cândŭ, Domnuluĭ ca sĕ'lŭ liniscéscă şi sĕ'lŭ adórmă. Creḑu óre Brâncovénu că Turciĭ nu plămădescŭ nimicŭ în contră'ĭ, de vreme ce, în scrisórea de susŭ, îĭ vorbiaŭ ca unuĭ principe suveranŭ, érŭ nu ca unuĭ supusŭ alŭ Porţeĭ? Şi închipui elŭ óre că eĭ nu maĭ îndrăzniaŭ sĕ'lŭ rĕstórne după uă domniă de 25 de anĭ? Nu scimŭ. — Ceia ce istoria ne spune este că Racoviţesciĭ la Constantinopoli şi Cantacuzinesciĭ în ţéră lucrară mereŭ, fără sĕ fiă jicniţĭ de nicĭ unulŭ din ómeniĭ Brâncovénuluĭ.

Michaiŭ Racoviţă ḑicea la Constantinopoli Vizirului Ali: îmĭ punŭ capulŭ pe buşténŭ déca Brâncovénu nu va cădé în mâinile trămisuluĭ Porţeĭ. — Érŭ Michaiŭ spătarulŭ Cantacuzinŭ scria luĭ Racoviţă din Bucurescĭ: îmĭ punŭ capulŭ pe buşténŭ déca Brâncovénu nu va cădé *viŭ* în mâinele trămisuluĭ Porţeĭ. — Nimicŭ maĭ lămuritŭ de câtŭ aceste asigurărĭ. Din contră, în ţéră, la palatŭ, Cantacuzinesciĭ eraŭ recĭ, închişĭ la minte, posomoriţĭ la chipŭ; vorbiaŭ Domnuluĭ, dér se rostiaŭ cu acele «suspense şi obscure vorbe», cu acele «cuvêntărĭ sinistre», de care pomenesce Ta-

citŭ, şi la audulŭ cărora Brâncovénu, înfigêndu-şĭ privirile în ochiĭ rudelorŭ séle, arŭ fi pututŭ citi ura neînfrênată a sufletuluĭ lorŭ.

Brâncovénu ênsĕ nu vedea, nu audia, nu simţia nimicŭ. Se uita zăpăcitŭ, nemişcatŭ, cu privirea fixă, ca fărmecatŭ d'uă putere misteriósă, cum, de departe Cantemirŭ şi Petru celŭ Mare, érŭ de aprópe Racoviţesciĭ şi Cantacuzinesciĭ se înfrăţiaŭ, înferbîntaţĭ de rîvna fără-de-legiĭ, pentru a prăvăli în prăpastiă ţéra şi pe elŭ, celŭ din urmă Domnŭ românŭ alŭ Ţériĭ-Românescĭ.

Jalnica priveliştе şi nepovestita urgiă, de care vorbescŭ atâtŭ de elocinte cronicariĭ Munteniеĭ şi Moldoveĭ, începură pentru ţéra nóstră. România plecă fruntea şi'şĭ dede mânele la cătuşele robieĭ. Fanarioţiĭ se 'ndrumară spre Dunăre şi Carpaţĭ pentru a năbuşi viéţa némuluĭ românescŭ. Domnia luĭ Ştefanŭ Cantacuzenŭ nu fu de câtŭ unŭ viscolŭ care, dupĕ cum se vaită profetulŭ, (1) risipi, ca puzderia câlţilorŭ, raclele podóbelorŭ nóstre, ultimile sfărîmăturĭ ale libertăţilorŭ străbune.

La cuvêntulŭ îngrozitorŭ alŭ Turculuĭ: *mazîlŭ!* rĕspunse strigătulŭ sfâşiătorŭ alŭ Brâncovénuluĭ: *nu mĕ lăsaţĭ, boierĭ Dumnévóstră!* — In acele momente de supremă şi viforósă desnădejde, Domnulŭ chiămă în ajutoru'ĭ ţéra, pe fruntaşiĭ moşieĭ.

(1) Dupĕ Biblia tradusă de Greceniĭ în vremea luĭ Şerbanŭ Cantacuzinŭ şi Constantinŭ Brâncovénu. — *Isaia.*

Privi în giuru'ĭ: pustiulŭ și spaima se 'ntinseseră asupra curțeĭ domnescĭ. Frica, pizma, nepăsarea, ura amuțiră gurele sfetnicilorŭ Domnieĭ. Boeriĭ fugiseră, se perduseră întru ascunsurĭ, dispăruseră; părăsiseră pe Domnŭ și'șĭ vorŭ părăsi țéra, îngenuchiaseră atuncĭ și vorŭ îngenuchia mereŭ, se 'mpietriră în 1714 și se vorŭ împietri unŭ secolŭ. — Ceĭ ce aŭ părăsitŭ pe Domnulŭ conceni-se-vorŭ, geme profetulŭ!

«O sfetnicĭ fățarnicĭ și stricătorĭ de țéră, strigă «cu durere cronicarulŭ, cu ce slujbe vrețĭ sĕ vĕ «arĕtațĭ Domnilorŭ, ș'apoĭ și țéra stricațĭ și pe «Domnĭ cu nume rĕŭ îĭ facețĭ» (1)!

Astfelŭ, intrigile străinilorŭ în afară și strâmbĕtatea boerilorŭ înăuntru pricinuiră perderea luĭ Constantinŭ Brâncovénu, născură fără-de-legea Turcilorŭ și pregătiră atuncĭ gróznica sugrumare a *Patrieĭ române.*

(1) *Cronica anonimă a Moldoveĭ*, III, pag. 118.

XIX.

15 (26) Augustă, 1714. (1)

«Și cândŭ l'aŭ tăiatŭ (2), aŭ adusŭ pre toțĭ so-
«liĭ de'lŭ priviaŭ, soliĭ Moskicescĭ (3), solulŭ Ném-
«țuluĭ (4) și solulŭ Franțuzuluĭ (5), solulŭ Engle-
«zuluĭ (6), solulŭ Venețianuluĭ (7), și soliĭ Flemen-
«guluĭ (8), și alŭ Lévuluĭ (9), și alŭ Șveduluĭ (10)».

Indată dupĕ acestŭ actŭ de stupidă barbariă, d. Des Alleurs scrie Regeluĭ:

«*Sire*,

«...... Dupĕ audiența acordată trămisuluĭ
«Suedieĭ (11). Sultanulŭ intră în caicŭ și

(1) ȡiua de 15 (26) Augustŭ era uă Duminecă, ȡice venerabilulŭ eruditŭ T. Ciparu, într'uă notă pusă la uă scrisóre a principeseĭ Maria C. Brâncovénu, soția Domnuluĭ, către Caroiŭ VI, imperatorulŭ Germanieĭ (*Arhivŭ pentru Filologiă și Istoriă*, Blașŭ, 1857, pag. 515). — *Domenica mattina*..... ȡice scrisórea bailuluĭ venețianŭ, pe care o dămŭ maĭ la vale.

(2) Niculcea, II, pag. 348.

(3) Comitele Tolstoi, Șeremetev și Șafiroff.

(4) Comitele Guarrient.

(5) D. Des Alleurs.

(6) Lord Sutton.

(7) Bailulŭ Memmo.

(8) Comitele Collier seŭ Colyear.

(9) Commentusky și Goltz.

(10) Funck și Grothusen.

(11) D. de Grothusen, cum vomŭ vedé maĭ la vale.— Și cu tóte

«merse la unulŭ din seraiurile ce are pe ca«nalulŭ Măriĭ-Negre (1). Acolo i se dede, pe «ţĕrmulŭ măreĭ, se védă tăiându-se capulŭ la «patru fiĭ şi la uă rudă a Voivoduluĭ Vala«chieĭ, în faţa acestuĭ nefericitŭ principe care «suferi în urmă acelaşŭ supliciŭ. Li s'a pro«pusŭ la toţĭ iertarea, déca arŭ fi voitŭ sĕ «îmbrăţişeze religiunea mahometană. Toţĭ aŭ «refusatŭ cu tăriă, afară de celŭ maĭ tênĕrŭ «dintre feciorĭ care, vĕḑêndŭ capetele fraţi«lorŭ sĕĭ că se rostogolescŭ la pămêntŭ, ḑise «că vrea sĕ se facă Turcŭ. Ceĭ cari se a«flaŭ împrejuru-le merseră şi spuseră Sul«tanuluĭ ḑisele tênĕruluĭ. Sultanulŭ porunci «sĕ i se taiă capulŭ ca şi la ceĭ-l-alţĭ, de óre «ce numaĭ frica morţiĭ 'lŭ îndemna sĕ'şĭ «schimbe credinţa. Aşa se şi făcu.

«Capetele li-aŭ fostŭ espuse, dupĕ esecu«ţiune, la Pórta Seraiuluĭ.

«*Chiar Turciĭ aŭ judecatŭ acestŭ faptŭ ca «barbarŭ şi îngrozitorŭ;* toţĭ ḑicŭ că feciorii «principeluĭ nu se amestecaseră de locŭ în «greşelile părinteluĭ. — Acesta a fostŭ învi«novăţitŭ că a datŭ zacharé Ruşilorŭ cândŭ «eraŭ pe marginele Prutuluĭ; că a scosŭ banĭ

acestea baronulŭ de Tott ne spune că audienţele la Sultanŭ nu se daŭ de câtŭ Marţia, cândŭ era şi Divanŭ la Seraiulŭ imperialŭ. (*Mémoires sur les Turcs et les Tatars*, Amsterdam. 1785, 2 vol. în 4°.— I, pag. 23).

(1) La Ialy-Kiosk, dupĕ cum spune La Motraye.

«afară din împĕrăţiă şi i-a trămisŭ la Vene-
«ţia, la Viena şi'n Transilvania; că s'a pur-
«tatŭ tirănesce cu supuşiĭ Sultanuluĭ şi le-a
«storsŭ baniĭ cu grămada (1). — Toţĭ aŭ
«fostŭ chinuiţĭ de maĭ multe orĭ înainte d'a
«li se tăia capulŭ. Li s'a vêndutŭ la mezatŭ
«totŭ: mobile, haine, pênĕ şi cămĕşile. In
«fine, ca sĕ se pună vêrfŭ acestuĭ faptŭ, douĕ
«ḑile după omorulŭ lorŭ, li s'a sugrumatŭ
«soţiele (2), érŭ trupurile acestora s'aŭ arun-
«catŭ în mare........».

Peste douĕ septĕmânĭ, la 31 Augustŭ, din Pera, Andrea Memmo scria Dogeluĭ Veneţieĭ (3):

Serenissime Principe,

«........ Duminecă de diminéţă, s'a tăiatŭ
«capulŭ bĕtrânuluĭ principe alŭ Ţĕriĭ-Romă-
«nescĭ, tuturorŭ fiilorŭ luĭ şi unuĭ boerŭ care
«i-era vistierŭ. Insuşĭ Sultanulŭ a venitŭ sĕ
«fiă faţă la uă astfelŭ de jalnică priveliştе.
«Ceia ce i s'a luatŭ din stare, în banĭ, scule,
«vite şi alte felurĭ de lucrurĭ, se ridică, după

(1) Ce crudă ironiă!

(2) Falsă. — Dómna Maria cu ginerii şi soţiele lorŭ şi cu nepoţelulŭ scăpată ca prin minune, spune Fotino după istoria Bălăcenescă [illegible], fură exilaţi la Kutaya şi nu se întórseră în ţéră de cât în timpulŭ Domnieĭ luĭ Nicolae Mavrocordatŭ, după mórtea [illegible] Ali-paşa.

(3) Din documentele publicate de d. C. Esarcu în *Rev. pentru Ist.* [illegible] Anulŭ I, vol. II, fascic. I, pag. 144.

«cum vorbesce lumea, la maĭ multŭ de douĕ «milióne de leĭ; şi'n acestea nu se socotesce «valórea multelorŭ moşie ce avea în ţéra luĭ «şi prin provinciele vecine.

«Cu câte-va ḑile maĭ 'nainte, Bostangi-«Paşa, în paza căruia Principele se afla, îĭ «spuse că póte era sĕ fiă ĭertatŭ şi resta-«bilitŭ pe tronulŭ principatuluĭ; dér Sâmbătă, «venindŭ în închisóre cu chipulŭ veselŭ, «ḑise Domnuluĭ că, décă în timpŭ de cincĭ «lunĭ scria sĕ-ĭ vină din Veneţia 20,000 de «pungĭ,—ceia ce face 10,000,000,—apoĭ va «fi şi d'aci înainte cum a fostŭ pênĕ acum, «érŭ moşiele i se vorŭ da ĭérăşĭ în stăpânire.

«La auzulŭ uneĭ astfelŭ de propunerĭ, «bĕtrânulŭ principe turbă de mâniă şi, ros-«tindŭ grele cuvinte de batjocură şi de ru-«şine în contra Sultanuluĭ, îşĭ grăbi şi maĭ «multŭ cea dupĕ urmă nefericire. Şi acésta «se întêmplă în chipulŭ celŭ maĭ sfăşiătorŭ. «Elŭ fu celŭ din urmă dusŭ la mórte, dupĕ «ce vĕḑu pe toţĭ fiĭ sĕĭ (şi'ĭ iubia fórte!) mu-«rindŭ unulŭ dupĕ altulŭ (1). Durerea însĕ

(1) *Era tenerissimo!*.... esclamă cu emoţiune bailulŭ Veneţieĭ.— De altmintrelĭ, n'amŭ întâlnitŭ unŭ singurŭ documentŭ alŭ căruĭ autorŭ sĕ nu fi fostŭ mişcatŭ la povestirea acestuĭ omorŭ atâtŭ de îngrozitorŭ şi atâtŭ de stupidŭ. Cronicariĭ românĭ şi moldovenĭ, prietinĭ orĭ neprietinĭ aĭ Brâncovénuluĭ, se cutremură descriindŭ mórtea nefericituluĭ părinte; accentele de jale ale unora ni-aducŭ aminte durerea profundă a istoricilorŭ d'n Atene şi din Roma antică, când aveaŭ sĕ vorbéscă de vr'una din grozavele nenorocirĭ;

«nu 'ĭ maĭ avu marginĭ când vĕḑu pe fiulŭ «sĕŭ, celŭ d'alŭ doilea nàscutŭ, cà se lapĕdă «de legea părintéscă și se face turcŭ,—fără «de lege care nu'ĭ folosi de câtŭ unŭ singurŭ «momentŭ, pênĕ merseră de întrebară pe «Padișahŭ; acesta nu vru sĕ'ĭ priméscă ab-«jurațiunea.

«Pênĕ acum, nu se scie ce are sĕ se facă «cu nevésta, fetele și generiĭ Domnuluĭ. Unŭ «copilașŭ de patru anĭ alŭ fiuluĭ celuĭ mare, «și uă fetiță a celuĭ d'alŭ doilea, aŭ fostŭ, «ca nàscuțĭ din tată rebelŭ, declarațĭ de «sclavĭ printr'uă sentință a Muftiuluĭ, și, ca «atare, introdușĭ în Seraiŭ. Se aude maĭ «pretutindenĭ că, nu de milă, Turciĭ aŭ lă-«satŭ cu viéță pe aceștĭ nevinovațĭ copilașĭ, «ci cu speranța de a obține maĭ lesne, tră-«indŭ moștenitori, sumele imense pe carĭ li «se pare lorŭ că Domnulŭ le-are puse la «păstrare în diferite țĕrĭ ale Creștinătățiĭ.

«Hârtiele Domnuluĭ aŭ fostŭ aduse aci din «Țéra-Românéscă; cele carĭ vorbescŭ despre «afacerile luĭ cu Veneția aŭ fostŭ date sĕ «fiă traduse, érŭ despre baniĭ care 'ĭ are in «depositele publice (ale Venețieĭ) se vorbesce

ale părinților lorŭ. Ca și 'n aceștĭ magistriĭ aĭ istorieĭ, și 'n cronicariĭ noștri, elocința scriitoruluĭ sĕ ridică la acciașĭ înălțime ca și dorulŭ și mila cetățénuluĭ. In ceĭ maĭ mulțĭ, locurile, în carĭ vorbescŭ de acéstă spăĭmântătóre vijeliă a sórteĭ, potŭ fi date ca modele de narațiune elocinte și pasionată.

«pe aci cu uă esageraţiune într'adevĕrŭ tur-
«céscă. 'Mĭ vine fórte a crede că şi cu a-
«céstă cestiune, Serenitatea Vóstră va in-
«têmpina óre-carĭ încurcăturĭ.....

Dupĕ douĭ anĭ fără ceva, marchisulŭ d'Usson de Bonnac, care venise dupĕ d. Des Alleurs ambasadorŭ la Constantinopoli, scrie (1) Regeluĭ Ludovicŭ XV:

«*Sire,*

«Sultanulŭ Achmet care domnesce de treĭ-«spre-ḑece anĭ, este acum în vêrstă de 46 «de anĭ. Acestŭ Sultanŭ e unŭ omŭ sgâr-«citŭ şi crudŭ: a băgatŭ în tesaurile séle «maĭ toţĭ baniĭ publicĭ şi pentru a'ĭ înmulţi «a pusŭ în mişcare totŭ ceia ce lăcomia şi «barbaria potŭ născoci. Sultanulŭ a arĕtatŭ «lumeĭ pênĕ unde merge cu aceste mârşave «patimĭ, cândŭ cu omorulŭ principeluĭ Vala-«chieĭ şi alŭ celorŭ patru fiĭ aĭ luĭ, cărora «porunci sĕ li se taiă capulŭ înaintea sa. *Altŭ «cuvêntŭ pentru acésta n'avea de câtŭ că ne-«fericitulŭ bĕtrânŭ strînsese în domnia sa de 45 «de anĭ* (2) *sume marĭ de banĭ, carĭ ispitiaŭ «fórte lăcomia luĭ Achmet........*».

(1) Din Péra, 12 Novembre 1716 — Scrisóre care se află atâtŭ în colecţiunea Hurmuzaki, câtŭ şi în colecţiunea Odobescu.

(2) Brâncovénu a domnitŭ de la 20 Octobre 1688 pênĕ la 24

La Motraye era atuncĭ la Constantinopoli, venitŭ cu Fabriciŭ, trămisulŭ duceluĭ de Holstein pe lângă Carolŭ XII la Tighina, şi cu d. de Grothusen, plenipotenţiarulŭ regeluĭ Suedieĭ. Acestŭ călĕtorŭ deşteptŭ, învĕţatŭ şi c'uă mulţime de cunoscinţe în Constantinopolĭ prin lumea diplomatică, ne spune că, la 15 (26) Augustŭ, d. de Grothusen, trămisŭ sĕ anunţe la Pórtă plecarea regeluĭ Suedieĭ şi sĕ céră banĭ de drumŭ, fu primitŭ în audienţă de congediŭ de către Marele-Seniorŭ.

Îndată dupĕ acestea, La Motraye scrie: (1)

«În aceiaşĭ ḑi, şi'ndată dupĕ audienţa d-luĭ «de Grothusen, Sultanulŭ se duse la unulŭ «din kioşkurile séle de pre ţĕrmulŭ măriĭ şi, «ḑicêndŭ sĕ i se aducă principele Valachieĭ «şi ceĭ doĭ fiĭ, ginere-sĕŭ şi marele îngri«jitorŭ alŭ caseĭ séle (2), ţinuţĭ în temniţă

Marte 1714, adică 25 de anĭ, 5 lunĭ şi 4 ḑile. — Cândŭ se suise pe tronŭ era de 34 de anĭ, născutŭ fiindŭ la 1654. Prin urmare la 15 Augustŭ 1714, avea 60 de anĭ.

(1) *Voyages du Sieur de la Motraye en Europe, Asie, Afrique*, La Haye 1727, 2 vol. *in-fol.*—II, pag. 212.

(2) *Le maître d'hôtel.* — La Motraye se 'ncurcă aci şi numesce astfelŭ pe clucerulŭ Ienake Văcărescu care era unulŭ din gineriĭ Brâncovénuluĭ, celŭ care, pare-se, luase de câţĭ-va anĭ în încrederea Domnuluĭ loculŭ ce'lŭ avusese Stolniculŭ Constantinŭ Cantacuzenŭ.—E probabilŭ că ultimiĭ prietenĭ aĭ Brâncovénuluĭ respândiseră vorba că nu toţĭ ceĭ carĭ eraŭ închişĭ cu dênsulŭ eraŭ fiiĭ sĕĭ, pentru a scăpa pe vr'unulŭ cum scăpară ceĭ-l'alţĭ gineri. D'aci încurcătura luĭ La Motraye.

«de două lunĭ pentru acusaţiunile de care «amŭ vorbitŭ maĭ susŭ, (1) porunci sĕ li se «taie capetele pe uă mică piaţă care se află «dinaintea aceluĭ kioşkŭ. Porunca fu înde-«plinită sub ochiĭ sĕĭ, în felulŭ precum ur-«méză şi în maĭ puţinŭ de uă jumĕtate de «sfertŭ de césŭ (2).

«Gâdele îĭ puse de îngenuchiară unulŭ lângă «altulŭ la óre-care depărtare, şi apoĭ le scóse «căciulele. Dupĕ ce li se dede voiă sĕ facă «uă scurtă rugăciune, gâdele sbură dintr'uă «dată. ântâiŭ capulŭ mareluĭ îngrijitorŭ, a-«poĭ pe alŭ gineruluĭ, şi'n urmă pe alŭ fe-«ciorulu celuĭ maĭ mare. Dér când fuse sĕ «ridice sabia pentru a tăia capulŭ celuĭ «maĭ tênĕrŭ, în vêrstă numaĭ de 16 anĭ, a-«cesta, în grozăvia spaimeĭ, (3) se rugă Sul-«tanuluĭ sĕ'lŭ ierte, făgăduindŭ că se va face «Turcŭ. Érŭ tatălŭ, audindŭ vorbele fiuluĭ 'lŭ «certă şi'lŭ îndemnă sĕ móră maĭ bine de

(1) *Voyages...* II, pag. 206. unde spune cele ce cunóscemŭ din documentele studiate.

(2) *En moins d'un demi-quart d'heure.....*

(3) Chiarŭ Turciĭ se 'ngroziseră, ḑise d. Des Alleurs maĭ susŭ, vĕḑêndŭ pe nefericiţiĭ copiĭ aĭ Domnuluĭ căḑêndŭ sub sabia gealatuluĭ. Care li-era vina? Tatălŭ trădase, ḑiceaŭ duşmaniĭ. Sĕ'lŭ fi ucisŭ pe dênsulŭ. Pentru ce fiorosulŭ omorŭ alŭ atâtorŭ mândriĭ flăcăĭ? — Aducă'şĭ cititorulŭ aminte de celŭ maĭ superbŭ din episodele *Infernuluĭ*, tragica mórte a conteluĭ Ugolino şi a copiilorŭ sĕĭ; pună'şĭ în gândŭ blestemulŭ ce Dante aruncă asupra Piseĭ în teribila imprecaţiune: *Ahi Pisa, vituperio delle genti...*, şi în care,

«uă miă de orĭ, (1) décă arŭ fi cu putinţă, de «câtŭ sĕ se lăpede de Isusŭ-Cristosŭ, pentru «a trăi câţĭ-va anĭ maĭ multŭ pe pămêntŭ.— «Atuncĭ, copilulŭ ḑise gâdeluĭ: ***Vreaŭ sĕ morŭ*** *«crestinŭ; lovesce!* şi îndată gâdele îĭ sbură «capulŭ şi luĭ ca şi ceĭ-l'alţĭ. In fine, o- «morî şi pe părintele lorŭ şi, dupĕ acesta, «le aruncară trupurile în mare, érŭ capetele «le fură date prin târgŭ şi pe urmă espuse «înaintea mareĭ porţĭ a Seraiuluĭ, unde ste- «teră treĭ ḑile. — Ast-felŭ se sfârşi acestŭ «nefericitŭ principe, dupĕ ce domnise asupra «Valachieĭ 24 de anĭ».

In Paris, *La Gazette de France* anunţa cititorilorŭ sĕĭ, în scirile primite de la corespondentulŭ sĕŭ din Viena, la 5 Maiŭ 1714, următórele:

«Scrisorile sosite din Debreţin şi purtândŭ data «de 20 Aprile ne vorbescŭ de arestarea principe-

judecătorŭ implacabilŭ, Poetulŭ pronunţă cuvintele cu carĭ Istoria va prigoni în vecĭ şi pe omorîtoriĭ copiilorŭ luĭ Brâncovénu:

Che se il conte Ugolino aveva voce
D'aver tradita te delle castella,
Non dovei tu i figliuoi porre a tal croce.
Innocenti facea l'età novella,
Novella Tebe! . . . .

(Dell'Inferno, cant. XXXIII, v. 85—89).

(1) Nicolae Muste: «Iară unulŭ din feciorii luĭ, vĕḑêndŭ perderea «fraţilorŭ, a fostŭ ḑicêndŭ că se va turci; ce l'aŭ înfruntatŭ tatălŭ «sĕŭ cu cuvêntulŭ ḑicêndu'ĭ: maĭ bine sĕ móră în legea creştiné- «că, de câtŭ sĕ se facă păgânŭ Turcŭ». — III, pag. 56.

«luĭ Valachieĭ. Pricina acesteĭ arestărĭ nu este «încă cunoscută».

La 9 Iuniŭ 1714, corespondentulŭ vienesŭ revine, într'uă scrisóre purtândŭ data de 19 Maiŭ, asupra celorŭ ce se petreceaŭ în Ţéra-Românéscă:

«Noulŭ principe e furiosŭ, pentru că cea maĭ «mare parte din bogăţiele principeluĭ destronatŭ «suntŭ în Anglia, în Olanda şi la Braşovŭ în «Transilvania».

La 4 Augustŭ 1714, *Gazetta* publică uă scrisóre din Viena cu data de 14 Iulie. Între altele corespondentulŭ scrie:

«Scrisorile din Turcia maĭ spunŭ că a fostŭ «pusŭ la caznă Hospodarulŭ Valachieĭ, Constan«tinŭ, care se află în fiére, la închisórea celorŭ «Şépte-Turnurĭ. L'aŭ chinuitŭ ca sĕ'lŭ aducă a «spune unde 'i suntŭ ascunse bogăţiele. La sfâr«şitŭ, principele a mărturisitŭ că nevéstă-sa şi «fiulŭ sĕŭ aŭ fie-care câte 12,000 de galbenĭ de «aurŭ şi giuvaerurĭ de mare preţŭ».

La 13 Octombre 1714, *Gazetta* punea sub ochiĭ cititorilorŭ sĕĭ uă scrisóre din Viena cu data de 22 Septembre, în care Parisianiĭ citeaŭ:

«Amŭ primitŭ scrisorĭ din Constantinopoli cu «data de 27 ale luneĭ trecute, care ne spunŭ că «principele Valachieĭ, dupĕ ce fusese cruntŭ chi«nuitŭ ca sĕ'şĭ spună comorile, a fostŭ sugru«matŭ la 15(1) ale luneĭ luĭ Augustŭ cu fiiĭ şi

(1) Adică la 26 ale luneĭ luĭ Augustŭ. Corespondentulŭ uită că

«[illegible] familia sa [illegible] de unŭ fiŭ alŭ sorei séle. «[illegible] [illegible] [illegible] în mare».

Se însurară [illegible] Văcărescu. Constantinŭ, fiulŭ celŭ mare, Ștefanŭ, Radu și Mateiŭ; la urmă [illegible] [illegible] Dómna Maria, fi[illegible] [illegible] [illegible] și cei-l-alți ginerii (1) se

[illegible] din Constantinopoli — [illegible] greci fanarioți [illegible] [illegible] după [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] secolulŭ alŭ XVIII [illegible] [illegible] [illegible] după [illegible].

(1) Brâncovénu [illegible] [illegible] fete. Băieţi eraŭ: 1º Constantinŭ, celŭ mare, însuratŭ cu fata Vornicului Iordache Balș din Moldova; 2º Ștefanŭ, însuratŭ cu Bălașa, fata Visternicului Ilie Cantacuzenŭ, [illegible] din Moldova; 3º Radu, care muri logodită cu fata lui Antiohŭ Cantemirŭ; 4º Mateiŭ. — Fetele, pe cari le dădu după [illegible], eraŭ: 1º Stanca, măritată după Radu Iliaș; 2º Ilinca, după Scarlatŭ Mavrocordatŭ; 3º Safta, după Iordache Crețulescu; 4º Maria, după Constantinŭ Duca; 5º Bălașa, după Manolache Andronică; a șésea, după Șerbanŭ Logofătulŭ pe care nu-lŭ cunoscŭ (Niculcea, II, pag. [illegible]); a șéptea, Ancuța, după Ienache Văcărescu. — Din căsătoria lui Constantinŭ, primulŭ fiŭ, cu fata Vornicului Balș născu nepotelulŭ de care vorbescŭ cronicarii. Acéstă nepoțelă fu Constantinŭ Logofătulŭ, care avu doĭ fiĭ, pe Nicolae Brâncovénu și pe Manole Brâncovénu. Nicolae n'avu copiĭ. Manole, însuratŭ cu Zoe Balș, născu pe Grigore Brâncovénu și uă fétă, nevésta marelui banŭ Bălénu și muma d-lorŭ Nicolae și Emanuelŭ Bălénu. Grigore Brâncovénu și nevéstă-sa, Safta Balș, n'avură copiĭ. Safta Brâncovénu, născută Balș, avea uă soră măritată după unŭ Mavrocordatŭ. Acéstă soră avea uă fétă, Dómna Zoe; pe acéstă fétă o adoptă Grigore Brâncovénu și o mărită după principele Bibescu. Din acéstă căsătoriă a D-neĭ Zoe Mavrocordatŭ-Brâncovénu cu principele Bibescu, născură: 1º Principele Grigore Bibesco-Brâncovénu, însuratŭ cu uă Mussurus; 2º D. Nicolae Bibesco, însuratŭ cu uă principesă d'Elchingen; 3º D. George Bibesco, însuratŭ cu Dómna Valentina de Caraman-Chimay; 4º D. Alexandru Bibesco, însuratŭ cu Dómna Manolaki Epurénu; 5º Dómna Elisa, măritată după I. A.

rescumpărară, după miĭ și miĭ de greutățĭ, cu 50,000 de realĭ. In urmă, săracĭ, cu inima stinsă și doborîțĭ de spaimă (1), fură trămișĭ în exilŭ în Asia-Minoră, la Kiutayé.

Lăcomia Sultanuluĭ Achmet și poftele sĕlbatice ale Viziruluĭ Gin-Ali se săturară, érŭ istoria înregistră încă unŭ omorŭ, pe atâtŭ de puținŭ politicŭ pe câtŭ de fiorosŭ, în fastele însângerate ale Impĕrățieĭ otomane (2).

Filipescu (Vulpache); 6º Dómna Caterina (†), măritată după d. generalŭ Florescu; 7º Dómna Zoe (†), măritată după d. George Cantacuzenŭ. — Din a doua a sa căsĕtoriă cu Dómna Marițica Văcărescu, principele Bibescu a avutŭ două fete: 1º pe Dómna comitesă de Montesquiou-Fezensac; 2º pe Dómna vice-comitesă de Courval.

(1) Puneți-vĕ în gândŭ clasiculŭ tabelŭ alŭ luĭ Tacitŭ: «*Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor parvulum* «*sinu filium gerens; lamentantes circum amicorum conjuges.....*» (Annal. I, 40), și închipuiți-vĕ durerea nenorocitelorŭ femeĭ, pĕnĕ atuncĭ atâtŭ de desmĭerdate în cele maĭ frumóse alintărĭ ale noroculuĭ!

(2) Nu cunoscŭ pe Del Chiaro: *Le moderne rivoluzioni della Valachia.* Biblioteca Națională din Paris nu posedă volumulŭ Italianuluĭ secretarŭ alŭ luĭ Brâncovénu; de asemenĭ, nu cunoscŭ pe Franz Dadich: *Turkische Denkwürdigkeiten,* amintirĭ de călĕtoriă. Autorulŭ acesta a statŭ la Constantinopoli de la 1710 pĕnĕ la 1715; prin urmare a fostŭ acolo cândŭ tăiară capulŭ luĭ Brâncovénu. De acestŭ călĕtorŭ pomenesce Dómna principesă Dora d'Istria în volumulŭ sĕŭ: *Gli Albanesi in Rumenia,* deja citatŭ în decursulŭ acestuĭ studiŭ.

XX

Astfelŭ se sfârşi vrăjmăşia diplomaţieĭ francese şi lupta întreprinsă d'atâta timpŭ, în contra Domnuluĭ Brâncovénu, pe ţĕrmurile Bosforuluĭ şi'n lagările armatelorŭ otomane, de ambasadoriĭ mareluĭ Rege alŭ Francieĭ.

S'o spunemŭ ênsĕ de la începutŭ, spre lauda cavalerismuluĭ, — déca nu şi dibăcieĭ — care conduse diplomaţia luĭ Ludovicŭ XIV în cestiunile esterne : ambasadorulŭ Francieĭ nu luă nicĭ uă parte la grózniculŭ omorŭ alŭ Brâncovénuluĭ.

Pentru d. des Alleurs, Constantinŭ Brâncovénu fu *«un malheureux père»*, — unŭ nenorocitŭ părinte, cum maĭ târḑiŭ, pentru d. d'Usson de Bonnac, elŭ va fi *«un infortuné vieillard»*.

Ambasadoriĭ Francieĭ uĭtară neprietinia ce esistase între politica orientală a luĭ Ludovicŭ XIV şi politica luĭ Brâncovénu, pentru a deplânge urgia care se abătu asupra Domnuluĭ românŭ şi familieĭ séle.

D. des Alleurs nu făcu nimicŭ ca sĕ scape celŭ puţinŭ pe feciorii Domnuluĭ, dér nicĭ nu îndârji furia şi beţia de sânge ale câĭneluĭ, care ţinea atuncĭ în labele séle pecetele Imperiuluĭ otomanŭ.

Nu ambasadorulŭ francesŭ scóse din firea omuluĭ pe Vizirulŭ Gin-Ali, ci miniştriĭ Ţaruluĭ

Petre, — geniulŭ modernŭ alŭ raseĭ mongole, boitŭ în civilisaţiunea anglo-franco-batavo-germană, — în a căruĭ inimă ardea ura stepelorŭ şi care, la audulŭ numeluĭ luĭ Brâncovénu, cădea în epilepsiă, spumândŭ de mâniă şi de turbare.

Ludovicŭ XIV nu porunci, dupĕ exilulŭ luĭ Tököly în Nicomedia séŭ dupĕ fuga luĭ Rákoczi în Polonia, ca numele luĭ Brâncovénu sĕ fiă afurisitŭ prin tóte bisericele Franciеĭ.

Dupĕ bătălia de la Stănilescĭ şi pacea de la Focşanĭ, Ţarulŭ Rusieĭ dură de vecĭ, în tóte bisericele spăimântătoruluĭ sĕŭ imperiŭ, afurisania luĭ Brâncovénu la fiă-care liturghiă. D'atuncĭ şi pênĕ în vremea mareĭ şi şireteĭ Caterina II, numele Domnuluĭ românŭ fu pusŭ în pomelnicele rusescĭ lângă numele luĭ Iuda vêndĕtorulŭ şi lângă numele trădătorilorŭ istoricĭ aĭ Moscovieĭ, pe carĭ fanatismulŭ şi înverşunarea muscăléscă îĭ blăstemaŭ în tóte dilele.

Tolstoi, Safirov şi Seremetev fură ambasadoriĭ carĭ asistară cu plăcere la tragica mórte a Domnuluĭ Brâncovénu. Eĭ trebue s'o fi descrisŭ cu maĭ multe amĕnunte stăpânuluĭ lorŭ, pentru că eĭ sciaŭ că povestirea chinurilorŭ luĭ Brâncovénu şi familieĭ séle avea sĕ desmĭerde inima aceluia care, gâde încoronatŭ, sburase maĭ 'nainte cu securea sute de capete d'ale supuşilorŭ sĕĭ, şi care acum (1718), părinte fără inimă, voia sĕ'şĭ omóre copilulŭ.

Rusia apărea între Carpaţĭ şi Dunăre şi, prin urmare, intra în Europa, însoţită şi urmată de evenimente ale cărorŭ infiorătóre privelişti arŭ fi trebuitŭ sĕ deschidă, în totŭ decursulŭ secolilorŭ următóre, ochiĭ Turcieĭ şi statelorŭ amice ale Sultanilorŭ.

Diplomaţiĭ Regeluĭ-Sóre se întristară la mórtea luĭ Brâncovénu ca ómenĭ, dér rĕmaseră nepăsătorĭ ca paznicĭ neadormiţĭ aĭ politiceĭ tradiţionale francese, întemeiată de unŭ secolŭ şi maĭ bine pe ţĕrmurile Bosforuluĭ.

Dupĕ mórtea luĭ Brâncovénu, miniştriĭ luĭ Ludovicŭ XIV credeaŭ că politica francesă nu va maĭ întâlni nicĭ unŭ adversarŭ demnŭ de temutŭ la Bucurescĭ şi la Iaşĭ. Aşa e, dér aceiaşĭ politică nu va maĭ întâlni nicĭ unŭ Domnŭ cu care sĕ pótă lucra rodnicŭ, şi cu care sĕ se ajute şi sĕ tracteze diferitele şi multŭ încurcatele cestiunĭ, carĭ născeaŭ între Stockholm, Varsovia şi Constantinopoli.

Domniĭ, séŭ maĭ bine, Beiĭ carĭ umplu tronurile române între 1716 şi 1821 vorŭ apare şi vorŭ dispare pe scena politică ca 'n melodramele moderne. Ceia-ce d. de Nointel ḑicea în scrisórea sa de la 1 Marte 1676 în privinţa Domnilorŭ d'atuncĭ, va fi, între 1716 şi 1821, de miĭ de orĭ maĭ adĕvĕratŭ. Nicĭ unŭ ambasadorŭ nu va puté începe şi sfârşi cu unulŭ şi acelaşŭ Domnŭ vr'ună afacere

însemnată, ceva care sĕ contribue la întréga politică a Franciei.

Intemeiaţi pe documentele secolului XVIII, aflătóre totŭ în *Colecţiunea Odobescu*, recunóscemŭ că Domnii fanarioţi câştigară, prin posiţiunea ţĕrilorŭ române şi prin deşteptăciunea lorŭ propriă, uă fórte mare însemnătate diplomatică. Dér ce folosŭ! Când ambasadorii francesi vorŭ voi a pune cu vr'unulŭ dintr'ênşii temeiurile unei înţelegeri óre-care, destinate a înrîuri asupra stărei generale a politicei francese cu Europa orientală, Domnulŭ va cădé; unŭ altulŭ, supusŭ altorŭ influenţe, se va sui pe tronulŭ ţĕrilorŭ române, séŭ, mai propriŭ, se va aşeḑa la «*cicmiqeaua*» beilicatului, érŭ ambasadorulŭ va fi silitŭ sĕ înceteze negociaţiunile.

Aceste neajunsuri alcătuiescŭ numai uă parte din marea încurcătură în care se tutui, în totŭ decursulŭ secolului XVIII, politica orientală a Franciei, mulţămită greşelelorŭ lui Ludovicŭ XIV şi apariţiunii nu de bine vestitóre a altorŭ douĕ state în concertulŭ puterilorŭ europene: imperiulŭ Ţarilorŭ şi regatulŭ Prusiei.

Intr'adĕvĕrŭ, de la Franciscŭ I şi pênĕ la mórtea lui Mazarin, întréga politică esternă a Franciei sĕ întrupa în aşa numita cestiune germană séŭ a echilibrului europénŭ, — cestiune care data din prima jumĕtate a secolului XVI şi care fusese şi va fi mereŭ, pênĕ la 1756, atâtŭ pentru Francia

cátŭ şi pentru cele-l-alte state ale Europeĭ, axa politiceĭ lorŭ generale.

Henricŭ IV şi, după densulŭ, Richelieu puseră primele base ale politiceĭ francese cu privire la cestiunea germană. În sînulŭ Germaniei, sĕ căştigară alianţele cu principiĭ protestanţĭ; la Apusŭ, se afla însăşĭ Francia; la Rĕsăritŭ, Henricŭ 'lŭ întrevĕḑuse, Richelieu 'lŭ descoperi şi 'lŭ realisă în parte, Mazarin 'lŭ sfârşi întărindu-lŭ fórte, celebrulŭ sistemŭ alŭ celorŭ treĭ state amice ale Francieĭ, înşiruite de la Nordŭ la Sudŭ la spatele imperiuluĭ germanŭ şi maĭ cu sémă, la spatele caseĭ d'Austria. Aceste state eraŭ Suedia, Polonia şi Turcia. Henricŭ IV câştigă pe Turcĭ, Richelieu pe Suedesĭ, Mazarin pe Polonĭ.

În acestŭ sistemŭ, în unire cu Turcia, intraŭ în meditaţiunile celorŭ treĭ marĭ ómenĭ de statŭ aĭ Francieĭ, Ungaria şi principatele carpatine, adică Transilvania, Ţéra-Românéscă şi Moldova.

La 9 Marte 1661, după mórtea luĭ Mazarin, când miniştriĭ veniră la Ludovicŭ XIV şi 'lŭ întrebară cuĭ, de-aci 'nainte, sĕ'şĭ adreseze hârtiele, şi cuĭ sĕ supună planurile şi proiectele lorŭ, tênĕrulŭ şi trufaşulŭ suveranŭ rĕspunse c'unŭ singurŭ cuvîntŭ : *Mie.*

Se sciă că Mazarin nu voise sĕ dea nicĭ uă învĕţătură Regeluĭ, aşa că multe din noţiunile cele maĭ elementare lipsiaŭ cu desĕvêrşire luĭ Ludovicŭ XIV.

Dreptŭ acésta și altele multe, de la începutulŭ carierei séle de capŭ alŭ politicei francese esterne și pênĕ la mórte, Regele tractă pe Turci, pe Poloni și pe Suedesi când bine când rĕŭ, când cu uă nesocotință care, de decimi de ori, primejdui adâncŭ sistemulŭ întăritŭ de predecesorii sĕi.

Cu Turcii, pe cari Henricŭ IV și Richelieu îi voiaŭ totdéuna puternici și amenințători, Ludovicŭ XIV se purtă ca vai-de-lume. Trebui ca în dese rânduri, împrejurările și bĕtrâna alianță turco-francesă sĕ repare păgubitórele greșeli ale disprețului, trufiei și, adese-ori, chiar ale nelealităței Regelui Franciei, fată cu Sultanii din Constantinopoli.

Henricŭ IV și Richelieu consideraŭ pe Turci ca pe cei mai buni ai Franciei aliați. Ei cultivaŭ prietenia Sultanilorŭ în tóte felurile: slujbe, ajutóre, bani, deferință. Asceptaŭ folóse de la Turci; în schimbŭ ênsĕ nu uitaŭ nici uă dată a proba Turcilorŭ că Francia li-e într'adevĕrŭ amică.

Ludovicŭ XIV, din contră, nu vĕdu în Turci de câtŭ nisce instrumente bune a sfredeli, tăia și ciopărți imperiulŭ germanŭ în anumite momente, când semnalulŭ era datŭ de la Paris. Când n'avea trebuință urgentă de asemenea instrumente, Regele le arunca încolo, fără sĕ se gândéscă că, astfelŭ părăsite și oropsite, instrumentele se strică, se ruginescŭ și, la vremuri de

nevoiă, nu maĭ potŭ procura stăpânuluĭ aceleaşĭ folositóre servicie.

Ni se va rĕspunde póte că Ludovicŭ XIV nu maĭ avea de Turcĭ aceiaşĭ trebuinţă ca Henricŭ IV şi Richelieu; că imperiulŭ germanŭ nu maĭ era atâtŭ de ameninţătorŭ pentru Francia în specialŭ şi pentru întréga Europă în generalŭ. In ceia ce privesce puterea imperiuluĭ germanŭ, afirmaţiunea e adevĕrată; dér istoria e de faţă pentru a ne spune că, aprópe în totŭ timpulŭ domnieĭ séle, Ludovicŭ nu luptă de câtŭ în contra luĭ Leopoldŭ şi iérăşĭ în contra luĭ Leopoldŭ, împĕratulŭ Germanieĭ.

Décă Regele arŭ fi voitŭ sĕ înveţe din nenumĕratele evenimente carĭ se petrecură în timpulŭ domnieĭ séle, elŭ arŭ fi vĕdutŭ, adeseorĭ, câtŭ de inconsecinte, de greşită şi de păgubitóre pentru interesulŭ şi demnitatea sa propriă, era politica ce avea faţă cu Sultaniĭ din Constantinopoli.

La vreme de nevoiă, ambasadoriĭ sĕĭ făceaŭ potecă la Pórtă, la Sultanŭ, în lagăre, pretutindenĭ.— «*Aman!*» pentru indiferenţa şi despreţulŭ trecutŭ strigaŭ dênşiĭ; nu vomŭ maĭ face astfelŭ, numaĭ daţi-ne ajutorŭ declarândŭ rĕsboiŭ caseĭ d'Austria, încheiândŭ pacea cu Polonia, fiind bine-voitorĭ luĭ Tököly séŭ luĭ Rákoczi! — Turciĭ, bunĭ déca nu simpli, mulţămiaŭ stăruitórele rugăciunĭ ale mareluĭ Rege şi 'ĭ făceaŭ pe voiă.

Dreptŭ rĕsplată, dreptŭ recunoscinţă, Ludo-

vicŭ XIV se grăbia a 'ncheia cu tóte puterile crestine pacea de la Ryswick, în care Turcia nicĭ nu era pomenită; ş'apoĭ, încrucişându-şĭ braţele, ambasadorulŭ francesŭ, conformŭ instrucţiunilorŭ venite din Paris, se uĭta lungŭ şi fără sĕ se misce cum se sbatŭ Turciĭ pentru a face pacea de la Carlovicĭ.

Regele nu maĭ avea trebuinţă de Pórtă; prin urmare, o părăsia şi o părăsia atâtŭ de pe faţă, în câtŭ represintanţiĭ sĕĭ din Constantinopoli primiaŭ ordine lămurite prin cari li se spunea că Regele nu se maĭ interesa întru nimicŭ, nicĭ de cele ce se petrecŭ în Orientŭ, nicĭ de afacerile europene carĭ se tractéză la Pórtă.

Ambasadoriĭ se supuneaŭ voinţeĭ regale, se retrăgeaŭ din joculŭ politiceĭ otomane şi, pentru ca sĕ'şĭ ocupe timpulŭ şi sĕ mulţăméscă orgoliulŭ mareluĭ creatorŭ alŭ eticheteĭ, eĭ discutaŭ la tórtă cu demnitariĭ Porţeĭ cestiunile scăunaşuluĭ şi săbióreĭ de recepţiune.

Vine Liga de Augsburgŭ.—Politica orientală a Regeluĭ se schimbă cu totulŭ. Nimenĭ, strigă la Pórtă ambasadoriĭ Franciеĭ înfierbîntaţĭ de instrucţiunile primite de la Paris, nimenĭ nu se interesă maĭ multŭ de câtŭ Ludovicŭ XIV la adevĕrata mărire a Imperiuluĭ otomanŭ; nimenĭ nu este prietenŭ maĭ bunŭ şi maĭ iubitorŭ alŭ Sultanilorŭ din Constantinopoli de câtŭ Regele Franciеĭ. Protestaţiunĭ peste protestaţiunĭ, măgulirĭ peste

măgulirĭ, efusiunĭ de comandă sgomotóse și copilăresci, carĭ nu se potriveaŭ de locŭ cu țépĕna maiestate a luĭ Ludovicŭ XIV.

Atarĭ schimbărĭ eraŭ atâtŭ de brusce, în câtŭ chiar puțina pĕtrundere a demnitarilorŭ Porțeĭ le vedea și le judeca cu asprime. Unulŭ din Kiuprulii, carĭ nu vorbia ambasadorilorŭ cu figurĭ și paliative diplomatice, dicea rîdêndŭ cu desgustŭ la audulŭ espansiunilorŭ turco-file ale d-luĭ de Guilleragues : «te credŭ că ni sunteți prietenĭ, dér «cum se face de totŭ cu vrăjmașiĭ noștri vĕ în«tâlnimŭ pe câmpurile de bătaiă»?

Politica orientală a Regeluĭ avu de la 1661 pênĕ la 1715 numaĭ treĭ fase carĭ veniaŭ una dupĕ alta, dupĕ cum se potriviaŭ împrejurările din Apusŭ.

Ludovicŭ XIV orĭ părăsia pe Turcĭ,—și acésta era fasa nulă și cea maĭ păgubitóre; orĭ îĭ strîngea la sênŭ, — și acésta era fasa prietinéscă; orĭ voia sĕ comande și Turcilorŭ, și Polonilorŭ, și Ungurilorŭ, și Românilorŭ, — și acésta era fasa care denota pe suveranulŭ cu pretențiunĭ de domniă universală.

Richelieu și Mazarin nu uĭtaŭ în nicĭ uă scrisóre sĕ sărute mâĭnele luĭ Rákoczy, și Henricŭ IV sĕ facă nenumĕrate polițețe luĭ Amuratŭ III. — Ludovicŭ XIV pretindea sĕ domnéscă asupra

tuturorŭ statelorŭ în carĭ se aflaŭ emisariĭ şi representanţiĭ puterilorŭ séle. Dreptŭ acésta, elŭ dede Ungaria luĭ Sobieski; dede Transilvania, pe urmă Valachia şi Moldova luĭ Tököly; la fine, împărţi Turcia cu Carolŭ VI, împĕratulŭ Germanieĭ, dândŭ acestuia totŭ imperiulŭ Sultanilorŭ, érŭ elŭ luândŭ pentru Francia Ţĕrile-de-Josŭ şi Egiptulŭ.

Astădĭ, orĭ-cine arŭ puté întreba : óre cu ce temeiŭ Ludovicŭ XIV căpĕtuia pe Tököly, pe Rákoczy, pe Sobieski cu ţĕrile asupra cărora n'avea nicĭ unŭ dreptŭ? Voiaŭ aceste ţĕrĭ sĕ fiă ale stăpânilorŭ ce le hărăzia Regele Francieĭ?— Intrebările acestea, adĭ fórte firescĭ, arŭ fi părutŭ atuncĭ, la Versailles, bizare, érŭ rĕspunsulŭ arŭ fi fostŭ fórte uşorŭ : voia Regele Francieĭ, şi acéstă voinţă era totulŭ, făcea maĭ multŭ de câtŭ tóte voinţele întrunite ale Polonieĭ, Ungarieĭ, Transilvanieĭ, Valachieĭ şi Moldoveĭ.

Ce óre? Francia voise revocarea edictuluĭ de la Nantes?

Arŭ fi fostŭ, în acele vremurĭ de absolutŭ autocratismŭ, fórte curiosŭ din partea unuĭ omŭ sĕ susţină că Valachia nu voia pe Tököly. O voia Regele Francieĭ; voinţa luĭ ajungea şi covîrşia.

Când acéstă voinţă nu numaĭ că nu covîrşia, dér chiar nu ajungea de locŭ a da Valachia luĭ Tököly şi Polonia principeluĭ de Conti, Ludovicŭ XIV nu dicea că elŭ n'a putută pentru că ţĕrile n'aŭ voitŭ pe aleşiĭ voinţeĭ séle, ci, cu aceiaşĭ

liniște olimpiană cu care primia pe mareșalulŭ de Villeroi după Ramillies. Regele dicea: Dumnedeŭ n'a voitŭ.

Așa dér, în locŭ d'a urma firulŭ istoricŭ alŭ politicei francese în Orientŭ: în locŭ d'a respecta și întări admirabila tradițiune stabilită în diplomația regatului de la Franciscŭ I. — Ludovicŭ XIV merse cu Sultanii, cu Polonia, cu Ungurii și cu principatele carpatine, după interesele trecătóre ale dilei: sgudui din temeliă genialulŭ edificiŭ alŭ predecesorilorŭ séi: îlŭ dărimă adesea, pentru a-lŭ reconstrui în grabă la vreme de nevoiă, dér nu cu aceiași artă, cu aceiași soliditate și cu acelașŭ folosŭ, atâtŭ pentru Francia câtŭ și pentru aliatele séle răsăritene.

Ș'apoi, adevĕratulŭ politicŭ nu lucrézà numai pentru diua de adi. Consecrațiunea, laudele, încuviințarea viitorului asigură unei opere nemurirea; generațiunile viitóre vĕdŭ, în resiățirea vremei, puterea și frumósele însușiri ale unui făcutŭ.

Judecați planulŭ lui Henricŭ IV: uitați-vĕ la liniele de căpetenia ale politicei séle: gândiți-vĕ la folósele ce sciură Richelieu și Mazarin sĕ tragă dintr'ênsele în lupta ce continuară în contra casei de Austria, — și veți vedé deosebirile.

Și Ludovicŭ XIV avu diplomați cu multe și adânci prevederi, elevi desloînici ai lui Richelieu

și aĭ luĭ Mazarin; și eĭ potriviaŭ multe spre binele și mărirea Francieĭ. — Cum amŭ ḑisŭ ênsĕ, concepțiunile lorŭ treceaŭ pe sub ochiĭ Regeluĭ și, décă a-totŭ puterniculŭ stăpânŭ nu se convingea pe d'întregulŭ că elŭ, nu ministrulŭ, a scornitŭ proiectulŭ ce i se presinta, proiectulŭ era condamnatŭ, fiă fostŭ câtŭ de marĭ resultatele ce dênsulŭ promitea.

Nu toțĭ diplomațiĭ aveaŭ geniulŭ, șiretenia și abnegațiunea luĭ Richelieu, rara însușire d'a face pe Suveranŭ sĕ crédă că cele ce'ĭ suggeră ministrulŭ, eraŭ propriele séle gândurĭ, ideĭ regale.

Diplomațiĭ luĭ Ludovicŭ XIV se convinseseră de la începutŭ de unŭ adevĕrŭ maĭ luminosŭ de câtŭ lumina ḑileĭ: Regele lucra pentru mărirea luĭ; Regele 'șĭ avea gusturile, simpatiele și antipatiele séle. — Celŭ ce nu i le servia, nu i le măgulia și nu i le ajuta, era perdutŭ.

Ḑiua de aḑĭ și caprițiulŭ Regeluĭ fură legile și ținta tuturorŭ. Viitorulŭ era lăsatŭ pe séma viitorilorŭ.

Ș'apoĭ, viitorulŭ nu era Ludovicŭ XIV; viitorulŭ era necunoscutulŭ. Marele Rege lucră pentru elŭ, pentru mărirea, fala, îngâmfarea și nemurirea numeluĭ sĕŭ și numaĭ numeluĭ sĕŭ.

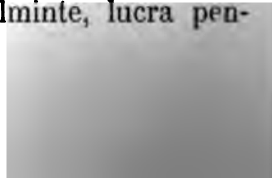
Istoriciĭ ḑicŭ că Augustŭ a lăsatŭ pe Tiberiŭ moștenitorŭ alŭ colosuluĭ romanŭ, pentru ca, dupĕ mórtea luĭ, cetățeniĭ, stăpânitorĭ aĭ lumeĭ, gândindu-se la bunĕtățile luĭ Augustŭ și simțindŭ

crudimele luĭ Tiberiŭ, sĕ ducă dorulŭ defunctuluĭ imperatorŭ.

Ludovicŭ XIV nu'şĭ cunoscu strănepotulŭ de câtŭ micŭ de totŭ. Din apucăturile şi firea luĭ copilărescă şi nevinovată, marele Rege nu putea sĕ ghicéscă ce felŭ de moştenitorŭ avea sĕ aibă. De le-arŭ fi pĕtrunsŭ, de-arŭ fi prevĕdutŭ însuşirile duceluĭ de Berry, viitorulŭ Ludovicŭ XV, Regele-Sóre le-arŭ fi înlesnitŭ în sensulŭ luĭ Augustŭ. — Viéţa luĭ Ludovicŭ XIV e de faţă, pentru a legitima suposiţiunea ce avemŭ curagiulŭ de a face.

In beţia plăcerilorŭ carĭ colcăiaŭ la curtea sa, şi desfundaŭ din tóte părţile pênĕ şi cele maĭ adâncĭ temeliĭ ale regatuluĭ şi ale regalităţiĭ, moştenitorulŭ luĭ Ludovicŭ XIV va dice: «ce'mĭ pasă, dupĕ mine viă potopulŭ!» — Ludovicŭ XIV n'a disŭ aceste cuvinte, dér le-a gânditŭ adesea. Regele-Sóre a trăitŭ pentru elŭ, a domnitŭ pentru elŭ, a fostŭ mare şi ameninţătorŭ numaĭ şi numaĭ pentru elŭ.

Din fericire pentru demnitatea şi fala ţĕriĭ şi numeluĭ sĕŭ, Francia şi Regele, Regele şi Francia nu făceaŭ de câtŭ una şi aceiaşĭ fiinţă, în viéţa socială, în politica, în diplomaţia, pênĕ şi în aspiraţiunile acelorŭ timpurĭ. Lucrândŭ pentru elŭ însuşĭ, Regele, fără sĕ vrea, fatalminte, lucra pen-

tru Francia, érŭ Francia — Francia maĭ cu sémă! — lucrândŭ pentru ea însășĭ, lucra, de voiă de nevoiă, pentru Rege. Mulțimea și puterea legăturilorŭ carĭ alipĭaŭ și perdeaŭ personalitatea poporuluĭ în personalitatea regală, schimbaseră dualitatea, atâtŭ de bine definită în ḑilele nóstre, într'uă strînsă și perfectă unitate.

Aceste considerațiunĭ alcătuescŭ marea scuză și, în acelasŭ timpŭ, marea responsabilitate a luĭ Ludovicŭ XIV în fața și în judecata posterităţiĭ.

Neclintită iubire de sine, rîvnă nemĕsurată, inimă împietrită, Regele-Sóre sui singurŭ, pășindŭ cu inimitabila-ĭ maiestate, pênĕ la cele maĭ înalte vîrfurĭ ale regalitățiĭ.

Pentru a ajunge acolo, pentru a fi Regele prin escelință, tipulŭ regilorŭ, — Ludovicŭ XIV nu cruță nimicŭ și pe nimenĭ: soțiă, iubite, copiĭ, geniele cele maĭ superbe ale țĕriĭ séle, miniștri și căpitanĭ, poețĭ și filosofĭ, Francia întrégă, formară împreună, în aniĭ ceĭ maĭ frumoșĭ aĭ monarchieĭ francese, deosebitele trepte ale monumentuluĭ spre care se avênta, cu neînfrênata sa trufiă, fiulŭ Infanteĭ castillane și alŭ posomorîtuluĭ Ludovicŭ XIII.

Nefericire nobiluluĭ séŭ magistratuluĭ, ostașuluĭ ilustru séŭ învĕțatuluĭ nemuritorŭ, carĭ nu plecaŭ

cerbicea pentru a primi piciorulŭ Regeluĭ în mersu-ĭ triumfalŭ! Eraŭ sdrobiţĭ fără milă!

«*Quò non ascendam?*» ḑisese Fouquet la începutulŭ domnieĭ luĭ Ludovicŭ XIV. Regele 'lŭ oborî pe elŭ celŭ d'ântâiŭ. Trebuia sĕ fiă singurŭ, singurŭ sĕ le facă pe tóte.—«*Nec pluribus impar!*» ḑicea trufaşa'ĭ devisă.

Ludovicŭ XIV jertfi pe fiulŭ sĕŭ celŭ maĭ mare şi 'lŭ sili sĕ se retragă nefericitŭ de la curte; pe d-şóra de la Vallières şi pe d-na de Montespan, carĭ plătiră cu lacrimĭ şi îndelungĭ suferinţe câţĭ-va anĭ de strălucitóre petrecerĭ; pe Colbert care muri amărîtŭ şi desgustatŭ; pe Racine pe care'lŭ disgraţiă cu atâta asprime, în câtŭ poetulŭ se stinse de durere; şi pe câţĭ, pe câţĭ alţiĭ!...

Regele îĭ jertfi pe toţĭ pentru ca sĕ planeze singurŭ, mare, falnicŭ, sdrobitorŭ prin maiestatea'ĭ incomparabilă, — Joue a-totŭ sciutorulŭ în alegoriele minunilorŭ de la Versailles ca şi'n fruntea armatelorŭ, în diplomaţia europénă ca şi'n cestiunile religióse ale timpuluĭ.

Regele scie totulŭ, Regele póte totulŭ, credea Ludovicŭ XIV; şi, décă la césulŭ morţeĭ ḑicea slugilorŭ carĭ plângeaŭ împrejurulŭ patuluĭ sĕŭ: «*ce óre? mĕ credeaţĭ nemuritorŭ?*», elŭ singurŭ, în vremea splendorilorŭ domnieĭ, se creḑu de multe orĭ nemuritorŭ şi a-totŭ puternicŭ.

Se 'ncelă adesea, amarŭ şi adâncŭ, în politica sa internă; se 'ncelă fórte desŭ în politica sa esternă, pentru nefericirea Franciei viitóre; se'ncelă totdéuna în politica sa orientală.

A fostŭ unŭ făcutŭ, esclamă cu mânia unulŭ din cei mai buni istorici ai Franciei de astăḑi, d-lŭ duce de Broglie, a fostŭ unŭ făcutŭ nefericitŭ în sórta luĭ Ludovicŭ XIV, de a compromite şi falsifica moştenirea ce'i lăsaseră mariĭ miniştriĭ aĭ părintelui sĕŭ!

Căci, într'adevĕrŭ, fiindŭ datŭ că rĕsbóiele cu împĕratulŭ Germaniei nu încetară în totŭ timpulŭ domniei séle, de câtŭ pentru a reîncepe cu mai multă înverşunare, era lucru elementarŭ ca alianţa cu Turcia, cu Polonia şi cu Suedia sĕ fiă cultivată cu grijă, întreţinută ḑilnicŭ, întărită desŭ de către ambasadoriĭ Regeluĭ de la Pórtă şi d'aiurea. «Vreĭ sĕ te ridicĭ prin aliaţĭ, ḑice. Vatel, începĭ ântâiŭ prin a'ţĭ ridica aliaţiĭ».

Unŭ suveranŭ care arŭ fi voitŭ sĕ lucreze pentru viitorŭ; sĕ lase moştenitoruluĭ sĕŭ uă cale bine hotărîtă de urmatŭ, n'arŭ fi avutŭ cu Turcia politica luĭ Ludovicŭ XIV, politică de «cum 'mĭ vine,» manifestându-se dupĕ plăcere în salturĭ şi pretenţiunĭ capriţióse; aḑĭ amică, mâine vrăjmaşă; când mândră şi despreţuitóre, când umilită şi slugarnică; schimbându-se la faţă c'uă iuţélă şi cu nisce fantasiĭ pe carĭ chiar paşalele turcescĭ, *agale-agale*

în concepţiunile lorŭ diplomatice, le 'nţelegeaŭ şi le judecaŭ cu asprime.

Turcia nu cerea de câtŭ sĕ fiă aliàta Franciei. Diplomaţia francesă n'avea multŭ de lucru pentru a câştiga pe cei carĭ ţineaŭ în mâinele lorŭ frênele imperiuluĭ otomanŭ. Trecutulŭ şi presintele Turcieĭ consiliaŭ pe Vizirĭ a merge în tóte părţile mână 'n mână cu Sultanulŭ de la Paris, cu acela pe cariĭ Padişahiĭ nu uĭtaŭ a'lŭ numi cu deosebitŭ şi unicŭ respectŭ: «celŭ maĭ gloriosŭ dintre împĕraţiĭ Nazarinénilorŭ».

Maĭ voia altŭ-ceva Ludovicŭ XIV?

Voia óre unŭ regatŭ séŭ principate în Orientulŭ Europeĭ carĭ sĕ fiă închinate causeĭ şi politiceĭ pentru carĭ Regele Franciei se lupta în Apusŭ?

Doria óre sĕ reia planulŭ luĭ Franciscŭ I, alŭ luĭ Carolŭ IX, alŭ luĭ Henricŭ III?

Ţéra-Românéscă, Transilvania, Moldova n'asceptaŭ de câtŭ buna-voinţă a Regeluĭ. Unŭ Brâncovénu, unŭ Duca, unŭ Cantemirŭ, unŭ Apafi, fiă chiar unŭ Tököly, arŭ fi fostŭ fericitŭ sĕ'lŭ servéscă, fiă-care dupĕ puterile séle, când arŭ fi fostŭ încredinţaţĭ că Regele Franciei le voiesce cu adevĕratŭ binele, că'ĭ apără la Pórtă de poftirile Vizirilorŭ şi de vicleşugurile vrăjmaşilorŭ carĭ căscaŭ mereŭ dupĕ tronurile lorŭ.

Pentru a'șĭ îndeplini dorințele, pentru a face din principatele române sprintenil cercetașĭ aĭ politiceĭ franco-orientale, Ludovicŭ XIV nu căută sĕ cunóscă care e trecutulŭ, starea, dorințele acestorŭ treĭ țĕrișóre; nu voi sĕ sciă cine aŭ fostŭ, cine suntŭ și cine potŭ sĕ fiă principiĭ lorŭ; nu se plecă sĕ vêḍă că nimenĭ în tótă Europa nu l'arŭ fi ajutatŭ și nu s'arŭ fi ostenitŭ pentru dênsulŭ cu maĭ multŭ zelŭ și, maĭ cu sémă, cu maĭ multă sinceritate de câtŭ Domniĭ principatelorŭ carpatine.

Cu elŭ, cu Ludovicŭ XIV, Domniĭ românĭ carĭ, ca Brâncovénu și Cantemirŭ, se gândiseră adâncŭ la politica istorică a țĕrilorŭ nóstre, s'arŭ fi unitŭ fără nicĭ uă témă; căcĭ Francia era departe și, nicĭ uă dată, poftirile și avênturile eĭ de cucerirĭ nu s'arŭ fi întinsŭ pênĕ la Dunăre și Carpațĭ.

Aliatulŭ celŭ mare nu arŭ fi pututŭ strînge la sînŭ, — pênĕ a'ĭ lua sufletulŭ — pe aliatulŭ celŭ micŭ.

Suleimanŭ Magnificulŭ ḍisese că alianța Turcieĭ cu Francia va fi eternă, căcĭ, nicĭ uă dată, interesele lorŭ directe nu se vorŭ bate în capete la fruntariele uneia séŭ alteia din aceste douĕ puterĭ.

Stefanŭ celŭ mare, Domnulŭ Moldoveĭ, jură pe fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ și pe toțĭ boieriĭ, strînșĭ împrejurulŭ sĕŭ la césulŭ morțeĭ, sĕ nu cum-va sĕ se lege cu Poloniĭ necum cu Unguriĭ, ci maĭ bine

orĭ sĕ se dea Turcilorŭ ţinêndu'şĭ legea şi străvechile aşedăminte ale ţĕriĭ, orĭ sĕ se înmormênte cu toţi în pămêntulŭ Moldoveĭ, luptându-se cu spada în contra orĭ-căruĭ vrăjmaşŭ.

Dupĕ Suleimanŭ şi dupĕ Stefanŭ, ceĭ maĭ agerĭ diplomaţĭ pe carĭ i-a produsŭ Orientulŭ Europeĭ în vremurile trecute, toţĭ viziriĭ ceĭ deşteptĭ în Turcia, şi toţĭ Domniĭ românĭ din Iaşĭ şi din Bucurescĭ, tinseră cu nestrămutate năzuinţĭ spre apusulŭ Europeĭ, pĕtrunşĭ fiindŭ pênĕ în adânculŭ minţeĭ, ceĭ d'ântâiŭ că, numaĭ astfelŭ, vorŭ avé primulŭ locŭ în Rĕsăritŭ, érŭ ceĭ d'alŭ doilea, esistinţa naţională asigurată şi, pe ḑi ce curge, din ce în ce maĭ bine întărită.

Urmaţĭ, dupĕ cronice şi dupĕ nouele documente, peripeţiele politiceĭ române de la Rareşŭ şi pênĕ la 1714; cercetaţĭ diplomaţia luĭ Petru Cercelŭ, a luĭ Ionaşcu alŭ Moldoveĭ şi, dupĕ Mihaiŭ-Vitézulŭ, pe aceia a luĭ Radu Şerbanŭ, a luĭ Mateiŭ Basarabŭ, a luĭ Constantinŭ I Basarabŭ, a luĭ Gheorghiţă Stefanŭ, Grigore Ghica, Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi 'n fine pe a luĭ Brâncovénu, pe tóte, paralelŭ cu diplomaţia principilorŭ transilvanĭ Bethlen Gabor, Apafi, George I Rákoczi, — şi veţĭ descoperi la toţĭ, décă nu acte, celŭ puţinŭ urme de dorinţe înfocate, carĭ îĭ împingeaŭ dincolo de Habsburgĭ, spre Apusulŭ depărtatŭ, de unde speraŭ că le va veni scăparea.

Documentele suntŭ de faţă pentru a ne proba

aceste dorințe, și a ne spune că principĭ transilvanĭ ca Apafi și domnĭ românĭ ca Petru Cercelŭ strigaŭ, în momente de cumplite greutățĭ, décă nu cu aceleașĭ vorbe, dér de sigurŭ cu acelașŭ sensŭ, sfâșiătórele cuvinte ale Polonilorŭ din véculŭ trecutŭ : *Dieu est trop haut, et la France est trop loin,* — Dumnedeŭ e pré susŭ, și Francia 'ĭ pré departe.

Alianța cu casa d'Austria a fostŭ, ca și cea cu Unguriĭ, ca și cea cu Poloniĭ, rĕulŭ celŭ maĭ puținŭ mare din marile rele carĭ încongiuraŭ cele treĭ principate din tóte părțile. Și décă acéstă alianță nu s'a prefăcutŭ, în vremurile luĭ Mihaiŭ Vitézulŭ, luĭ Radu Șerbanŭ și luĭ Șerbanŭ Cantacuzenŭ, în odiósă cutropire, causa, ancora de scăpare a fostŭ Turcia care era alăturĭ de noĭ, și pe care Ștefanŭ alŭ Moldoveĭ o judecase atâtŭ de dreptŭ și o iubea pênĕ și la césulŭ morțeĭ.

Astfelŭ fiindŭ, curentulŭ alianțelorŭ apusene dura de două secole între Carpațĭ și Dunăre. Ludovicŭ XIV n'arŭ fi avutŭ decâtŭ sĕ'lŭ anime. Sĕ fi datŭ semnalulŭ, și domniĭ țĕrilorŭ române eraŭ gata a'lŭ asculta la tóte.

Lucrulŭ se 'ntêmplă din contră, căcĭ, dupĕ cum amŭ vĕdutŭ, Domniĭ românĭ eraŭ pentru dênsulŭ nesce *necunoscuțĭ*.

Intr'unŭ timpŭ de pripită și puternică trebuință,

Regele găsi pe Tököly şi, fără dór şi póte, ne maĭ gândindu-se la nimicŭ, 'lŭ numi din cabinetulŭ sĕŭ din Versailles Domnŭ alŭ celorŭ treĭ principate daciane.

Sĕ fiă Domnŭ! porunci Ludovicŭ XIV care credea fórte că elŭ cârmuesce împrejurările.

Nu va fi Domnŭ! respunseră vremurile, şi ele fură maĭ puternice decâtŭ Ludovicŭ XIV, căcĭ ele cârmuescŭ pe ómenĭ, érŭ nu omulŭ pe vremĭ, cum dice Mironŭ Costinŭ.

Regele-Sóre credea că e 'n Turcia şi 'n Carpaţĭ, ceia ce era la Paris şi la Versailles.

Regele o voiesce, domniĭ meĭ! dicea cu glasŭ tare Colbert în anticamerile de la Marly, érŭ mulţimea curtesanilorŭ, printre carĭ străluciaŭ Condé, Vendôme, Turenne, Conti, La Rochefoucauld şi Montmorency, plecaŭ capetele şi se supuneaŭ cu umilinţă.

In Turcia şi 'n Carpaţĭ, chiar *necunoscuţiĭ* se opuneaŭ voinţeĭ Regeluĭ, pentru că Regele nu 'şĭ pricepuse ómeniĭ şi nu cunoscea vremurile.

Altfelŭ tractaŭ Richelieu şi Mazarin; altfelŭ 'şĭ conduceaŭ dênşiĭ luptele lorŭ diplomatice.

Ungurŭ în Transilvania, Suedesŭ la Stockholm, Turcŭ la Constantinopoli, Richelieu, neîntrecutulŭ Richelieu, mergea din victoriă în victoriă; érŭ Mazarin, bunióră în negociarea pentru căsĕtoria

Mariei de Gonzague-Nevers cu Vladislavŭ VII fu maĭ Polonŭ de câtŭ Piastiĭ, Radziwiliĭ şi Wiçnowieçkiĭ Poloniei.

Din contră, Ludovicŭ XIV fu, în tractativele séle diplomatice, adeseorĭ Francesŭ, în totdéuna rege absolutŭ.

D'aci, neajunsurĭ şi greşelĭ în Orientŭ şi pretutindenĭ.

Căcĭ, într'adevĕrŭ, ce interesŭ arŭ fi avutŭ Brâncovénu, — şi vorbimŭ numaĭ de elŭ, pentru că numaĭ elŭ, singurŭ printr'atâţia principĭ orientalĭ, putu, în timpŭ de 25 de anĭ, sĕ conducă lupta, sĕ'şĭ desfăşóre combinaţiunile, sĕ fiă actorulŭ uneĭ acţiunĭ 'logice, cu peripeţiele, desnodămêntulŭ şi unitatea sa propriă, — ce interesŭ, ḑicŭ, arŭ fi avutŭ Brâncovénu d'a se opune luĭ Ludovicŭ XIV şi politiceĭ luĭ franco-orientale, când s'arŭ fi convinsŭ, adică arŭ fi fostŭ convinsŭ că Regele Franciei şi diplomaţiĭ sĕĭ de la Constantinopoli nu voiaŭ sĕ 'lŭ dea josŭ de pe tronŭ, nu căutaŭ sĕ'ĭ facă nicĭ unŭ rĕŭ, ci, numaĭ şi numaĭ, sĕ'lŭ chiăme în ajutorulŭ ideilorŭ lorŭ?

Pentru ce óre n'arŭ fi primitŭ Brâncovénu sĕ fiă pupilulŭ mareluĭ Rege alŭ Franciei?

Avea óre folóse enorme fiindŭ aliatŭ cu casa d'Austria?

Prietenia cu Rusia şi cu Petru-celŭ-mare era sĕ'ĭ deschidă raiulŭ măririĭ şi eterneĭ domniĭ?

Ţinea Domnulŭ românŭ sĕ fiă cu Turciĭ, şi'ncolo cu nimenĭ altulŭ?

Nu, căcĭ Brâncovénu le scia, le cântărise de multŭ aceste alianţe primejdióse, aceste prieteniĭ sugrumătóre. De când era simplu boierŭ la curtea luĭ Şerbanŭ Cantacuzenŭ şi, ca atare, umblase pe la Constantinopoli şi studiase joculŭ politiceĭ Munteniеĭ, Brâncovénu se convinsese adâncŭ că singura politică ce putea atuncĭ şi ce va puté în viitorŭ sĕ aibă unŭ Domnŭ românŭ la Iaşĭ séŭ la Bucurescĭ, era şi avea sĕ fiă politica de ondulaţiune, aşa numita *politică de sateliţĭ* carĭ se învêrtescŭ împrejurulŭ unorŭ planete de ântâia mărime şi carĭ, totuşĭ, năzuindŭ din rĕsputerĭ, reuşescŭ a'şĭ păstra neatinsă a lorŭ individualitate.

Alesŭ Domnŭ, Brâncovénu practică acéstă politică cu uă pricepere şi cu uă diplomaţiă, care nu se maĭ vĕḑuse în principate din vremea luĭ Stefanŭ, Rareşŭ şi Cercelŭ.

De la 'nceputŭ, Domnulŭ vĕḑu cine e Austria. Se purtă decĭ cu dênsa astfelŭ în câtŭ, împrietenitŭ la Viena, câştigă la Constantinopoli pe Turcĭ, făcêndu-ĭ sĕ crédă că a ruptŭ tóte legăturile luĭ Şerbanŭ-Vodă cu împĕratulŭ Germanieĭ. Rĕmase nehotărîtŭ pênĕ la pacea de la Carlovicĭ, când trecu cu totulŭ în braţele Austrieĭ şi făcu astfelŭ încâtŭ acestŭ tractatŭ sĕ nu fiă păgu-

bitorŭ pentru Ţéra-Românéscă, cum va fi celŭ de la Pasarovicĭ. Lăsă Austria dupĕ mórtea luĭ Leopoldŭ, pentru a se întórce spre Rusia. O părăsi şi pe acésta pentru a reveni la Turcĭ. Intr'unŭ timpŭ, înaintea bătălieĭ de la Zernescĭ, merse mână 'n mână chiar cu politica luĭ Ludovicŭ XIV.

Turcia, Germania, Francia, Rusia, planete de ântâia mărime, avură în cerculŭ orbitelorŭ lorŭ pe acestŭ satelitŭ condamnatŭ de sórtă şi de teribila posiţiune geografică a ţĕreĭ séle, a trece de la una la alta c'unŭ meşteşugŭ atâtŭ de măiastru în câtŭ sĕ nu i se védă de nimenĭ smintéla drumuluĭ.

«Oscilaţiĭ nenorocite, dér neapărate», cum ḑice — nu cu dreptŭ — nemuritorulŭ Bălcescu pentru Mihaiŭ-Vitézulŭ! Colindărĭ şi învêrtiturĭ obositóre, trudă necurmată şi piedicĭ adâncĭ, carĭ cereaŭ adese orĭ maĭ multă sciinţă şi, maĭ cu sémă, maĭ multă putere de câtŭ cele ce avea Brâncovénu.

Eraŭ momente în carĭ împrejurările politice îĭ ordonaŭ sĕ opere, în interesulŭ diplomaţieĭ séle, uă schimbare radicală, cum fu aceia către Austria dupĕ Carlovicĭ, cum fu uă alta către Rusia în 1710. — Atuncĭ, cu câtă delicateţă, cu câtă sciinţă şi cu câte pungĭ, trebuia Domnulŭ sĕ legitimeze saltulŭ sĕŭ la Constantinopoli şi aiurea!

Şi, pe când trebuia sĕ fiă cu mintea ţintă la

asemenea primejdióse hopurĭ, nefericitulŭ Domnŭ, amărîtulŭ părinte trebuia sĕ rĕspundă şi la atacurile din năuntru.

Loviturile plouaŭ din tóte părţile, şi cele maĭ grele adese-orĭ nu veniaŭ din rândurile străinilorŭ, ci din sînulŭ familieĭ séle, — *non diversis e castris sed iisdem e cubilibus*, cum ḑice Tacitŭ.

Rude şi boierĭ, Muntenĭ şi Moldovenĭ, se întreceaŭ a'lŭ spiona, înegri şi defăima la Pórtă, în ochiĭ străinilorŭ, în faţa ţĕriĭ.

Pretutindenĭ, pe unde clevetirile pîreĭ şi vorbele rele găsiaŭ ascultătorĭ, vrăjmaşiĭ Domnuluĭ nu'şĭ perdeaŭ vremea, ci săpaŭ, săpaŭ mereŭ.

Orbiţĭ de noriĭ ureĭ, boieriĭ spărgĕtorĭ de ţéră nu vedeaŭ că, prăbuşindŭ pe Brâncovénu în grópa peireĭ, prăbuşiaŭ cu dênsulŭ moşia strămoşéscă, se prăbuşiaŭ pe eĭ înşişĭ, lăsândŭ pe mâna şi la bunulŭ placŭ alŭ veneticilorŭ din Fanarŭ, pămêntulŭ şi bogăţiele române.

Nu numaĭ odată, în minutulŭ supremeĭ nenorocirĭ, Brâncovénu făcuse sĕ rĕsune sălile palatuluĭ sĕŭ de strigătulŭ spăimântatŭ alŭ Domnuluĭ care chiamă ţéra în ajutorŭ.

«*Nu mĕ lăsaţi, boierĭ dumnévóstră!*» se auḑise desŭ în camera de consiliŭ în care, sdrobitŭ de greutatea vestilorŭ primite de la Pórtă, şi de la curţile creştine, Domnulŭ spunea şi arĕta boieri-

lorŭ că ḑilele de grea cumpĕnă, nemilósa urgiă străină, staŭ gata sĕ se abată asupra Românieĭ.

Ostenitŭ d'atâta muncă, bolnavŭ de grijĭ și de necunoscute spaime, Brâncovénu căuta cu focŭ, în privirile boierilorŭ, sfaturĭ, ajutorŭ, multŭ dorită încuragiare. — Și eĭ tăceaŭ, căcĭ unora frica, altora nepăsarea, celorŭ maĭ mulţĭ ura, le amuţiseră limba, le întunecaseră judecata!

In locŭ d'a lumina și îndrepta părerile Brâncovénuluĭ, consiliariĭ Tronuluĭ, prin încâlcitura cuvintelorŭ, prin prefăcută grózǎ, băgaŭ fiorulŭ în inima Domnuluĭ, ș'apoĭ plecaŭ lăsându-lŭ singurŭ în pustiulŭ gândurilorŭ, în nóptea împrejurărilorŭ.

In asemenea momente în carĭ, plinŭ de amărăciune, de desgustŭ și de descuragiare, Brâncovénu se frămênta cu mintea și se întreba în durere căruĭ sfântŭ sĕ se maĭ închine și cuĭ sĕ maĭ arunce pungele; — când privirea-ĭ se ducea fără voiă spre Apusulŭ Europeĭ, în acea frumósă Veneţiă de care del Chiaro îĭ vorbise cu înflăcărate și resunătóre cuvinte, ș'apoĭ iérŭ i se întorcea atrasă și pironită de pofta măririlorŭ, de patima neînfrênată a Domnieĭ pe tronu-ĭ superbŭ, îmbrăcatŭ în stofele Apusuluĭ și strălucitorŭ de bogăţiele Rĕsărituluĭ; — când scia pe Petru la Prutŭ, pe Carolŭ XII la Varniţa, armatele imperatoruluĭ în Transilvania, pe Cantemirescĭ în Moldova, pe

Racoviţescĭ în Constantinopoli şi pe Cantacuzenĭ în Bucurescĭ, — credeţĭ óre că Brâncovénu nu s'arŭ fi aruncatŭ cu totŭ foculŭ obosituluĭ în braţele Francieĭ, déca nisce diplomaţĭ ca Richelieu şi Mazarin i-arŭ fi făgăduitŭ, prin ómeniĭ lorŭ, unŭ ajutorŭ sincerŭ şi putericŭ în contra duşmanilorŭ sĕĭ?!

Ludovicŭ XIV nu voi séŭ nu sciu sĕ voiéscă acésta, érŭ Brâncovénu, părăsitŭ de toţĭ, urmându-şĭ destinulŭ, cădu — primă victimă a cutremuruluĭ care a 'nceputŭ sĕ sgudue Turcia şi ţĕrile carpatine de la 1699, data tractatuluĭ de la Carlovicĭ, care le-a chinuitŭ în totŭ decursulŭ seculuĭ XVIII, şi care a continuatŭ şi pare că continuă şi în ḑilele nóstre.

Istoriculŭ şi cugetătorulŭ românŭ, carĭ vorŭ studia efectele acestuĭ cutremurŭ, fasele *Cestiuneĭ Orientuluĭ*, vorŭ fi faţă la neasĕmuite şi durerόse priveliştĭ.

Eĭ vorŭ asiste la desfăşurarea uneĭ tragediĭ bizare cu desnodămênturĭ multiple, şi la sĕvêrşirea căreia vorŭ vedé că iéŭ parte, în rĕslăţirea vremeĭ, actorĭ ca Ludovicŭ XV şi Ludovicŭ XVI, Maria-Theresia şi Caterina II, Fredericŭ II şi Iosif II, Napoleon I şi Alexandru I,—fiă-care însoţitŭ de miniştriĭ, de ambasadoriĭ, de generaliĭ sĕĭ,—cete cete de diplomaţĭ, după gândurile şi 'n hârtiele

cărora, ţĕrile române, deslipite de Turcia, suntŭ date, reluate, iérŭ date, împărţite, împărechiate, alipite când la monstruosulŭ şi informulŭ imperiŭ alŭ Ţarilorŭ; când bătute — diamante multŭ rîvnite—pe coróna suveranilorŭ habsburgicĭ; când, libere şi independente, hotărîte de visătorĭ—spunŭ documentele,—a forma, împreună cu Ungaria, unŭ regatŭ puternicŭ şi capabilŭ a opri la Resăritŭ valurile vêrtejóse ale curentuluĭ slavŭ.

La mésa verde a diplomaţieĭ europene, în secolulŭ XVIII şi 'n secolul nostru, cartea de jocŭ care se va prefira maĭ multŭ în mânile tuturorŭ va fi aceia a Munteniei şi a Moldoveĭ.

Napoleon I o va juca sub numele de «*ducatele dunărene*» în preliminările de la Tilsitt, în contra luĭ Alexandru I, şi va amărî cu dênsa pe principele Wilhelm alŭ Prusieĭ.

Pentru a ţine-o în joculŭ Turcieĭ împreună cu Crimeia, unŭ rege alŭ Francieĭ, Ludovicŭ XVI va declara prin organulŭ ministruluĭ sĕŭ, d-lŭ de Vergennes, că 'şĭ va jertfi pênĕ la celŭ din urmă soldatŭ.

«Fenomenulŭ caseĭ de Habsburg», Iosefŭ II, declarândŭ că suveraniĭ ceĭ marĭ suntŭ ceĭ carĭ 'şĭ mărescŭ teritoriulŭ, se va încerca s'o apuce cu zorulŭ, ajutatŭ fiindŭ de Kaunitz; de şi Maria Theresia, în rare momente de dreptate femeiéscă, va căuta sĕ'şĭ disuade copilulŭ şi ministrulŭ de la răpirĭ ca aceia a Bucovineĭ.

[illegible] de [illegible] care însă îi tăiă [illegible] Caterina II [illegible] istoricŭ alŭ [illegible] imperiale [illegible] du-[illegible] pe marele duce Constantinŭ, [illegible] imperiul grecescŭ de la [illegible]

[illegible] în mijlocul acestorŭ împestrițate [illegible] diploma-[illegible] — Nu: documentele afirmă [illegible]

[illegible] genŭ. Fredericŭ II, [illegible] de Francia, înşelândŭ pe Austria [illegible] pe Rusia, va da Mariei-Theresia Mun-[illegible] şi Moldova, pentru a-şi rotunji [illegible] şi le va hărăzi Caterinei II. pentru [illegible] la Petersburg vr'una din pro-[illegible] combinațiuni diplomatice.

[illegible] învoieli, împărechiări şi vrajbă, însân-[illegible] şi prietenii perfide, — şi în totdéuna [illegible] de unŭ secolŭ şi nusciŭ [illegible] între puterile Europei, pentru stăpânirea [illegible] şi Moldovei, ură, ură nestinsă, — cu a-[illegible] mai înfocată, cu câtŭ neguŝtorii popórelorŭ [illegible] mai pĕtrunşi de frumusețea câştigului impo-

dobitŭ și bine-cuvîntatŭ de Provedință cu tóte darurile pămêntescĭ.

Mulțămită acesteĭ urĭ, și numaĭ acesteĭ urĭ dintre veciniĭ seĭ, România putu sĕ scape cu viéță, deși sfășiată, din viforile trecutuluĭ.

Convinșĭ de acésta, istoriculŭ și cugetătorulŭ românŭ 'șĭ vorŭ aduce aminte de cuvintele luĭ Tacitŭ, de strigătulŭ nemuritoruluĭ istoricŭ care, față la apusulŭ măririlorŭ romane, vĕḑêndŭ hordele barbarilorŭ că se avêntă nesupĕrate spre pămênturile Imperiuluĭ, se ruga Destinuluĭ ḑicêndu-ĭ cu durere :

«Facețĭ, o ḑeĭ, ca 'n sufletele acestorŭ popóre sĕ «domnéscă și sĕ fiă de vecĭ, décă nu iubirea pentru «noĭ, ci dóră ura pentru ele înse-le? căcĭ, astăḑĭ, țĕreĭ «nóstre, ostenită de greutățile sórteĭ, noroculŭ nu'ĭ maĭ «póte da nimicŭ maĭ folositorŭ de câtŭ desbinarea «dușmanilorŭ seĭ!» (1)

Paris, în 19 Novembre, 1883.

Gion.

(1) Tacitŭ : *Germania*, XXXIII : «Maneat, quaeso, duretque gen«tibus, si non amor nostri, at certe odium sui; quando, urgentibus «imperii fatis, nihil jam praestare fortuna majus potest, quam hos«tium discordiam.»

FINE.

TABELA ALFABETICĂ

A

NUMELORŬ PROPRIE DIN ACESTŬ STUDIŬ

A.

B.

C

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

*

Ş.

T.

U.

V.

W.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

